

Univerzitet u Novom Pazaru

PRAVNE TEME

**Časopis Departmana za pravne nauke
Univerziteta u Novom Pazaru**

Godina 1, Broj 2

Novi Pazar, decembar 2013. godine

PRAVNE TEME

Časopis Departmana za pravne nauke
Univerziteta u Novom Pazaru

- Izdavač: **Univerzitet u Novom Pazaru**
- Za izdavača: **Mevlud Dudić**, rektor
- Redakcija: **Aleksandar R. Ivanović**, glavni i odgovorni urednik
Eldar Šaljić, zamenik glavnog i odgovornog urednika
Samra Kučević, sekretar redakcije
- Uređivački odbor: **Muamer Nicević**, Univerzitet u Novom Pazaru
Predrag Ilić, Univerzitet u Novom Pazaru
Eldar Šaljić, Univerzitet u Novom Pazaru
Aleksandar R. Ivanović, Univerzitet u Novom Pazaru
Aleksandar B. Ivanović, Univerzitet u Novom Pazaru
Nevzet Veladžić, Pravni fakultet, Univerziteta u Bihaću
Suad Hamzabegović, Pravni fakultet, Univerziteta u Bihaću
Lars Petter Soltvedt, Univerzitetski koledž Buskerud
Mile Matijević, Fakultet pravnih nauka, Univerziteta za poslovne studije, Banja Luka
Dragan Mitrović, Pravni fakultet PIM Univerziteta u Lukavici
Velimir Rakočević, Pravni fakultet Podgorica, Univerziteta Crne Gore
Gordana Paović-Jeknić, Pravni fakultet Podgorica, Univerziteta Crne Gore
Šemsudin Plojović, Univerzitet u Novom Pazaru
Miodrag Jović, Univerzitet u Novom Pazaru
Ljubomir Čimburović, Univerzitet u Novom Pazaru
Aleksandar Grujić, Univerzitet u Novom Pazaru
Dragan Arlov, Univerzitet u Novom Pazaru
Antalóczy Péter, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte
Habi Nikolett, Pravni fakultet, Univerzitet u Pečuju
Nótári Tamás, Pravni fakultet, Karol Gašpar Univerziteta iz Budimpešte

Izdavački savet: **Amela Lukač-Zoranić**, *Univerzitet u Novom Pazaru*
Muamer Redžović, *Univerzitet u Novom Pazaru*
Sefer Međedović, *Univerzitet u Novom Pazaru*
Zlate Dimovski, *Univerzitet „Sveti Kliment Ohridski“*
Petar Vejić, *Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci*
Hana Korać, *Pravni fakultet u Kiseljaku, Univerzitet u Travniku*
Suad Bećirović, *Univerzitet u Novom Pazaru*
Hajdú József, *Univerziteta u Segedinu Pravni fakultet*
Drinóczi Tímea, *Univerzitet u Pečuju, Pravni fakultet*
Nebojša Teofilović, *Univerzitet u Novom Pazaru*
Sead Hasanaović, *Univerzitet u Novom Pazaru*
Ergin Hakić, *Univerzitet u Novom Pazaru*
Enver Međedović, *Univerzitet u Novom Pazaru*
Rejhan Kurtović, *Univerzitet u Novom Pazaru*
Samra Kučević, *Tehnički urednik*

Lektor: **Jelena Lekić**, *Univerzitet u Novom Pazaru*

Korice: **Dženan Hajrović**, *Univerzitet u Novom Pazaru*

Tiraž: 300 primeraka

Štampa: **MEGRAF**, Beograd

ISSN: 2334-8100

Adresa redakcije: *Univerzitet u Novom Pazaru*
Ul. Dimitrija Tucovića bb
36300 Novi Pazar
Telefon: +381 20 315 346
E-mail: pravne.teme@uninp.edu.rs

Sadržaj / Contents**NAUČNI ČLANCI / SCIENTIFIC ARTICLE**

OSVRT NA PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE U SVETLU ODLUKA EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA.....	1
Prof. dr Muamer Nicević Doc. dr Aleksandar Ivanović	
ŽRTVE MOBINGA.....	12
Doc. dr Eldar Šaljić	
A BRIEF NOTE ON THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL ENTREPRENEURSHIP, HUMAN RIGHTS, AND RECONCILIATION IN TRAUMATIZED STATE	19
Prof. dr Lars Petter Soltvedt	
NEKA ZAPAŽANJA, PRIMEDBE I DILEME POVODOM REFORME KRIVIČNOPROCESNOG ZAKONODAVSTVA REPUBLIKE SRBIJE	27
Doc. Dr Senad Džinić	
BEZBEDNOSNI IZAZOVI, RIZICI I PRETNJE ILI ČINIOCI UGROŽAVANJA BEZBEDNOSTI.....	32
Prof. dr Predrag Ilić	
INSTITUCIJA ZAŠTITNIKA GRAĐANA NA LOKALNOM NIVOU.....	52
Doc. dr Aleksandar Grujić	
ODGOVORNOST DRŽAVNIH SLUŽBENIKA.....	62
Dr Ljubiša Pavlović	
SAVREMENA SHVATANJA DRŽAVE I NJENE ULOGE.....	73
Prof. dr Nebojša Teofilović Dr Tatjana Teofilović	
RADNO PRAVNI POLOŽAJ DIREKTORA I OSNOVNE FUNKCIJE DIREKTORA U OBLASTI RADA PREMA ZAKONU O RADU	93
Mr Vesna Bilbija	

INFORMACIONE TEHNOLOGIJE I SAVREMENI TRENDovi	POSLOVANJA U
SRBIJI	105
<i>Doc. dr Mirsad Nuković</i>	
<i>Dr Jusuf Nuković</i>	
UGOVOR O LIZINGU	115
<i>Doc. dr Violeta Zeković</i>	
ELEKTRONSKI MEDIJI O NAJAVI USVAJANJA IZMENA ZAKONA O ELEKTRONSKOJ	
TRGOVINI	125
<i>Mr Čedomir Baroš</i>	
KRIVIČNOPRAVNI ASPEKT PRANJA NOVCA	134
<i>Samra Kučević</i>	
IZVRŠENJE KAZNE ZATVORA PREMA ZIKS-u	148
<i>Dr Enver Međedović</i>	
IZBORI U REPUBLICI SRBIJI 2012.	162
<i>Ferid Bulić</i>	
PRAVCI RAZVOJA FORENZIKE U DRŽAVAMA EVROPE	170
<i>Doc. dr Aleksandar B. Ivanović</i>	
<i>Doc. dr Aleksandar R. Ivanović</i>	
PRIKAZ KNJIGE “KRIMINALISTIČKE PROCEDURE”	
autora, Doc. dr Aleksandra B. Ivanovića i Msc Aleksandra R. Ivanovića	185
<i>Dženis Šaćirović</i>	

342.722:347.962.6 ;
342.7:340.114 ;
341.645:341.231.14

OSVRT NA PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE U SVETLU ODLUKA EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Prof. dr Muamer Nicević*
Doc. dr Aleksandar R. Ivanović*

Apstrakt:

Autori su u radu pokušali da sa jedne strane sagledaju „pravo na pravično suđenje“ kroz rešenja u Zakoniku o krivičnom postupku Republike Srbije a sa druge strane, predlozima daju doprinos na planu pravilnog shvatanja ovoga prava, koji se može shvatiti i kao zahtev u pravcu promena postojećih rešenja u sada važećem zakoniku.

U radu su najpre prikazane osnovne karakteristike krivičnog postupka u Republici Srbiji te su tom kontekstu autori izneli stav da ovo pravo ne treba posmatrati kao pitanje „prava na pravično suđenje“ već kao „prava na pravičan postupak“. Ovo posebno iz razloga što ovo pravo obuhvata prava tokom tretiranja, odnosno preduzimanja mera prema licu za koje postoji osnovana sumnja da je izvršio krivično delo od strane organa i pretkrivičnog postupka pa sve do zadobijanja statusa osuđenog lica nakon pravosnažnosti presude donete od strane suda.

Ključne reči: pravo na pravično suđenje, pravo na pravični postupak, osumnjičeni, okrivljeni.

UVOD

Krivični postupak Republike Srbije je po svom modelu mešoviti krivični postupak čiji se koreni nalaze u francuskom Zakoniku o krivičnoj istrazi iz 1808. godine. S obzirom da nam i nije cilj da elaboriramo istoriski razvoj krivičnog procesnog prava, ističemo samo da je nakon osamostaljivanja Republika bivše SFRJ Savezno veće skupštine Jugoslavije proglasilo novi Ustav 27. aprila 1992. godine, koji je istoga dana stupio na pravnu snagu. Ovim Ustavom stvorena je nova Savezna Republika Jugoslavija od Republika članica Srbije i Crne Gore.

* Vanredni profesor Deparmana za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru.

* Docent Deparmana za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru.

Time je otvorena mogućnost da se donese i novi zakonik o krivičnom postupku sa mogućim sistemskim promenama i eventualnom potpunom kodifikacijom ove materije.

Donošenjem zakonika o krivičnom postupku Savezne Republike Jugoslavije decembra meseca 2001. godine i njegovim stupanjem na pravnu snagu¹, počinje poslednja faza u razvoju Jugoslovenskog krivičnog procesnog zakonodavstva. Ona traje veoma kratko, i vezana je za preuređenje iste u državnu zajednicu Srbija i Crna Gora 2003. godine, kada faktički počinje i nova faza u razvoju krivičnoprocesnog zakonodavstva koja će nakon prestanka državne zajednice postati samostalna država. Ovu svoju zakonodavnu nadležnost Srbija je ostvarila na taj način što je preuzela tada važeći savezni Zakonik o krivičnom postupku, tako da je on postao Republički propis pod nazivom Zakonik o krivičnom postupku Srbije.

U Srbiji je danas na snazi Zakonik o krivičnom postupku iz 2001. godine, sa njegovim kasnijim, ne tako velikim i značajnim izmenama i dopunama. Do donošenja važećeg teksta Zakonika o krivičnom postupku došlo se posle više od 10. godina rada na reformi jugoslovenskog krivičnoprocesnog zakonodavstva što je inače i sasvim normalan vremenski okvir kada je reč o donošenju zakonskih tekstova ovakvog karaktera.²

Ciljevi koje je trebalo postići donošenjem Zakonika o krivičnom postupku su pre svega vezani za regulisanje pitanja koja se odnose na usklađivanje sa međunarodnim aktima koje je ratifikovala naša zemlja³, kao i usklađivanje sa rešenjima u komparativnim krivičnoprocesnim zakonodavstvima i u tom smislu stvaranja normativne osnove za povećanje efikasnosti krivičnog postupka.

O KRIVIČNOM POSTUPKU UOPŠTE

Kao što je već pomenuto krivični postupak u Republici Srbiji spada u mešovite krivične postupke (optužno-raspravni krivični postupak) i u njemu su najviše došla do izražaja načela optužbe i raspravnosti odnosno kontradiktornosti.

U svojoj strukturi ima dva osnovna dela odnosno stadijuma: predhodni odnosni pripremni postupak sa istragom i optuženjem kao dvema fazama, i stadijum glavnog krivičnog postupka sa fazama pripremanja glavnog pretresa, glavnim pretresom i fazom donošenja presude. Između ova dva stadijuma kao

¹ Zakonik je objavljen u "Službenom listu SRJ" br: 70/01 a stupio je na snagu 29, marta 2002. godine

² Ovo nije bio slučaj kada su u pitanju izrade zakonika o krivičnom postupku Republike Srbije jednog iz 2006. godine, a drugog 2011. godine. Upravo zato, i to je jedan od razloga što danas imamo dosta stručnih primedbi na sadržaje istih a postavlja se pitanje i sudbine novodonetog Zakonika o krivičnom postupku iz 2011. godine, iako su pojedine odredbe ovog zakonika stupile na pravnu snagu kada su u pitanju krivična dela organizovanog kriminaliteta.

³ Pre svega Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, ratifikovana 3. marta 2004. godine. Uz Evropsku konvenciju i njene protokole potrebno je istaći i opštu deklaraciju o pravima čoveka, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Konvenciju protiv torture i drugog okrutnog, neljudskog ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja.

kontrolni deo je kontrola optužnice. Inicijativu za pokretanje krivičnog postupka, za većinu krivičnih dela, daje državni organ-javni tužilac i to po službenoj dužnosti. Predhodni postupak sprovodi posevan sudija-istražni sudija s tim što određenje istražne radnje mogu biti poverene i policiji. Osnovni zadatak predhodnog krivičnog postupka je da se, do stepena izvesnosti, utvrdi da je izvršeno krivično delo i da je određeno lice učinilac tog dela. Ukoliko se te okolnosti utvrde do ovog stepena istražni sudija dostavlja spise predmeta ovlašćenom tuziocu koji će podići odgovarajući akt optužbe, na osnovu koga će se voditi glavni krivični postupak. Glavnim krivičnim postupkom rukovodi sud u zbornom ili inokosnom sastavu, tj. sudeće veće ili predsednik toga veća. Pošto se izvrše sve pripreme, ovaj deo postupka se odvija na glavnom pretresu, gde se definitivno utvrđuju sve pravno relevantne činjenice u jednoj krivičnoj stvari. Posle održanog glavnog pretresa sudeće veće donosi odluku na nejavnoj sednici veća i to većanjem i glasanjem. Pošto je dozvoljena upotreba pravnih lekova, može doći i do postupka i po pravnim lekovima, što zavisi od volje stranaka⁴, te mogućnost i vanrednih pravnih lekova.

Ovakav postupak se može u zavisnosti težine krivičnog dela te svojstvu učinioca krivičnog dela (punoletni ili maloletni učinilac krivičnog dela) realizovati kao redovni, skraćeni ili krivični postupak prema maloletnicima. Bez obzira u kojem se obliku postupak javljao on u suštini odražava osnovne karakteristike tzv. redovnog krivičnog postupka sa jasno određenim pravima i obavezama stranaka ali i suda u tom postupku. Prava i obaveza subjekata krivičnog postupka, od kojih su ovlašćenji tužilac i okrivljeni istovremeno i stranke u krivičnom postupku su jasno difinisana zakonikom o krivičnom postupku i ona se mogu izraziti i kroz načela samog postupka s tim što se za razliku od ranijih zakona sada jasno ističe kao osnovno načelo pravičnog postupka. Inače kada je teorija kontinentalnog krivičnog postupka u pitanju oduvek se polazilo od predpostavke da u sistemu krivičnog postupka mora postojati osnovno načelo krivičnog postupka.

U Republici Srbiji se do kraja prošlog veka polazilo od načela materijalne istine kao osnovnog načela da bi se kada je sukob između tendencija vezanih za efikasnost krivičnog gonjenja i očuvanja ličnih prava i sloboda građanja prihvatanjem ovoga prihvatilo kao osnovno načelo načelo na pravično sudjenje. Ovo načelo je ustavna kategorija (član 32. Ustava RS) i istim je određeno: "Svako ima pravo da nezavisan, nepristrasan i zakonom već ustanovljen sud, pravično i u razumnom roku javno raspravi i odluči o njegovim pravima i obavezama, osnovanosti sumnje koja je bila razlog za pokretanje postupka, kao i optužbama protiv njega."⁵

⁴ M. Nicević, Č. Stevanović, *Krivično procesno pravo*, Forum univerzitetskih nastavnika, Novi Pazar, 2008, str.30.

⁵ U Ustavu Republike Srbije su članom 33. definisana „posebna prava okrivljenog“: da u najkraćem roku u skladu sa zakonom, detaljno i na jeziku koji razme, bude obavestjen o prirodi i razlozima dela, kao i dokazima prikupljenim protiv njega; da ima pravo na odbranu i pravo na branioca po svom izboru, da ima pravo da sa njim nesmetano opšti te da dobije primereno vreme

NAČELO PRAVIČNOG POSTUPKA

Ne slučajno, načelo pravičnog postupka definisano je članom 1. stav 1. Zakonika o krivičnom postupku.⁶ Ovaj zakonik utvrđuje pravila čiji je cilj da niko nevin ne bude osuđen, a da se učiniocu krivičnog dela izrekne krivična sankcija pod uslovima koje propisuje krivični zakon, na osnovu zakonito i pravično sprovedenog postupka.

Jasno je, da se najpre trebalo poći od činjenice da je krivični postupak uređen sistem čiji je cilj da se raspravi i reši određena krivična stvar, odnosno da se na osnovu potpuno utvrđenog činjeničnog stanja primeni pravna norma, te da se odnos prema učiniocu krivičnog dela i države, kojoj pripada monopol kažnjavanja mora postaviti tako da se pravo mora primeniti pravično prema svima. Značaj ovog načela, koje danas ima primat nad načelom utvrđivanja materijalne istine, jasan je iz same činjenice da je ono svrstano u međunarodno pravo o pravima čoveka, kao i u gotovo sve, savremene krivičnoprocesne sisteme.

Sa druge strane, ovom krivičnoprocesnom normom je najpre građanima obezbeđena sigurnost od nejednakog tretmana u postupku te ograničavanja prava okrivljenog kao stranke u krivičnom postupku te određeno da utvrđivanje krivice mora biti utvrđeno na osnovu zakonito i pravično sprovedenog krivičnog postupka.

OSNOVNA NAČELA KOJA PROIZLAZE IZ NAČELA PRAVIČNOG POSTUPKA

Načelo pravičnog postupka, se dalje tokom postupka razrađuje i određuje konkretna rešenja za postupanje prema okrivljenom tokom sprovođenja postupka. Može da se kaže da je ono, s obzirom na predviđenost prava u sklopu obezbeđivanja prava „da niko nevin ne bude osuđen“ razrađeno od trenutka postojanja osnova sumnje daje neko lice izvršilo krivično djelo, pa sve do donošenja pravosnažne presude. U krajnjoj instanci, preko prava na žalbu kao redovnog pravnog sredstva i do vanrednih pravnih lekova.

Kao osnovna načela koja proizlaze iz načela pravičnog postupka i služe njegovom oživotvorenju su:

- ona prava koja pripadaju osobama pre pokretanja krivičnog postupka
- ona prava koja pripadaju okrivljenom
- ona prava koja pripadaju nakon suđenja.

i odgovarajuće uslove za pripremu odbrane te da ukoliko ne može snositi troškove odbrane, ima pravo na besplatnog branioca ukoliko to zahteva interes pravičnosti; da mu se sudu u njegovoj prisutnosti te da ne može biti kažnjen ukoliko mu nije omogućeno da bude saslušan i da se brani; da ima pravo sam ili preko branioca iznositi dokaze u svojoj odbrani, ispitivati svedoke svedoke optužbe i ispitivanje svedoka odbrane pod istim uslovima kao i svedoke optužbe; da ima pravo da mu se sudi bez odugovlačenja, i da nije dužan da daje iskaze protiv sebe ili lica bliskih sebi niti da prizna krivicu.

⁶ „Službeni glasnik RS“ broj 72/2011 od 28. 09. 2011. godine

Prava koja pripadaju osobama pre pokretanja krivičnog postupka (prava osumnjičenog)

Pravo na branioca (čl. 13. st. 6. ZKP) te prava iz čl. 5. ZKP i čl. 5. st. 2 do 5 Evropske konvencije, koji govore o pravima lica lišenog slobode (pravo *habeas corpus*) – zaštita lične slobode koja je definisana čl. 5. ZKP-a.

Lice lišeno slobode mora biti odmah obavješteno, na svom jeziku ili jeziku koji razume o: razlozima lišenja slobode i svemu što mu se stavlja na teret kao i sledećim pravima:

1. da nije dužno ništa da izjavi i da sve što izjavi može biti upotrebljeno kao dokaz protiv njega;
2. da uzme branioca po svom izboru;
3. da neometano opšti s braniocem;
4. da branilac prisustvuje njegovom saslušanju;
5. da zahteva da se o vremenu, mestu i svakoj promeni mesta lišenja slobode bez odlaganja obaveste lica po njegovom izboru, kao i diplomatsko-konzularni predstavnik države čiji je državljanin, odnosno predstavnik odgovarajuće međunarodne organizacije ako je u pitanju izbeglica ili lice bez državljanstva;
6. da neometano opšti s diplomatsko-konzularnim predstavnikom, odnosno predstavnikom odgovarajuće međunarodne organizacije;
7. da zahteva u svako doba da ga bez odlaganja pregleda lekar po njegovom izboru, a ako on nije dostupan, po izboru organa lišenja slobode;
8. da pokrene postupak pred sudom radi ispitivanja zakonitosti lišenja slobode;
9. da zahteva naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode⁷.

Prava koja pripadaju okrivljenom⁸

Svako će se smatrati nevinim dok se njegova krivica ne utvrdi pravnosnažnom odlukom nadležnog suda (čl. 3. st. 1. ZKP).

Svako ko je optužen za krivično delo smatraće se nevinim dok se ne dokaže njegova krivica na osnovu zakona (čl. 6. st. 2. Evropske konvencije).

Procesni položaj okrivljenog određen je skupom njegovih prava i dužnosti. Osnovno pravo okrivljenog je *pravo na odbranu*, odnosno pravo da razvija procesnu

⁷ Lice koje je lišeno slobode bez odluke suda, mora biti odmah sprovedeno nadležnom istražnom sudiji. Ono ima pravo da pokrene postupak u kome će nadležni istražni sudija hitno ispitati zakonitost lišenja slobode i naložiti puštanje na slobodu ako je lišenje slobode nezakonito.

⁸ Svojstvo okrivljenog, učinilac krivičnog dela stiče momentom pokretanja krivičnog postupka, ako postoji osnovana sumnja da je izvršilo krivično delo. Okrivljeni može biti živo fizičko lice čiji je identitet poznat, sa navršenih 14 godina života (u slučaju smrti okrivljenog krivični postupak se obustavlja) pod pretpostavkom uračunljivosti (izuzeci). Inače izraz okrivljeni je opšti naziv za okrivljenog, optuženog i osudjenog.

aktivnost u pravcu odbijanja ili delimičnog pobijanja pravnog napada ovlašćenog tužioca. Radi realizacije prava na odbranu, okrivljeni ima prava na tzv. *prethodna saopštenja*: da na prvom saslušanju bude obavješten o delu za koje se tereti i o dokazima optužbe (kontestacija obvinjenja); da ima dovoljno vremena i mogućnosti za pripremanje odbrane; da nije dužan da daje odbranu, niti da odgovara na postavljena pitanja; da mu se omogući da se izjasni o svim činjenicama i dokazima koji ga terete, kao i da iznese sve činjenice i dokaze koji mu idu u korist.

Uz ova, postoje i prava koja su sastavni deo prava na odbranu:

1. pravo da bude saslušan;
2. pravo na branioca (čl. 13 ZKP i čl. 6. st. 3. Evropske konvencije);
3. pravo na upotrebu maternjeg jezika ili pravo na tumača (čl. 9. st. 2. i čl. 10. st. 3. ZKP i čl. 6. st. 3. t. a i čl. 6. st. 3. t. e Evropske konvencije);
4. pravo na pravično suđenje (čl. 16 ZKP i čl. 6. st. 1. Evropske konvencije)⁹;

Presuda se izriče javno, ali se štampa i javnost mogu isključiti s celog ili s dela suđenja u interesu: morala, javnog reda ili nacionalne bezbednosti u demokratskom društvu, kada to zahtevaju interesi maloletnika ili zaštita privatnog života stranaka ili u meri koja je, po mišljenju suda, nužno potrebna u posebnim okolnostima kada bi javnost mogla da naškodi interesima pravde.

Uz ovo zakonodavac određuje i tzv. minimalna prava optuženog:¹⁰ da u najkraćem mogućem roku, podrobno i na jeziku koji razume, bude obavješten o prirodi i razlozima za optužbu protiv njega; da ima dovoljno vremena i mogućnosti za pripremanje odbrane; da se brani lično ili putem branioca koga sam izabere ili, ako nema dovoljno sredstava da plati za pravnu pomoć, da ovu pomoć dobije besplatno kada interesi pravde to zahtevaju; da ispituje svedoke protiv sebe ili da postigne da se oni ispituju i da se obezbedi prisustvo i saslušanje svedoka u njegovu korist; da dobije besplatnu pomoć prevodioca ako ne razume ili ne govori jezik koji se upotrebljava na sudu; pravo na tretman dostojan čoveka i poštovanje ljudskog dostojanstva (čl. 12 i čl. 131. st. 4 ZKP i čl. 3. Evropske konvencije); pravo da predlaže dokaze (ravnopravnost stranaka, „jednakost oružja“); pravo da razmatra spise i razgleda predmete koji služe kao dokaz; pravo da ulaže redovna i određena vanredna pravna sredstva (pravo na žalbu u krivičnim stvarima garantovano je čl. 2. Protokola br. 7 uz Evropsku konvenciju); pravo na rehabilitaciju, naknadu štete i dr. prava neosnovano osuđenom licu i licu neosnovano lišenom slobode (čl. 14. ZKP i čl. 5. st. 5. Evropske konvencije i čl. 3. Protokola br. 7 uz Evropsku konvenciju) i pravo da ga sud ili drugi državni organ koji učestvuje u postupku pouči o pravima koja mu po ZKP pripadaju i posledicama propuštanja radnje, ako okrivljeni ili drugo lice koje učestvuje u postupku iz neznanja može da propusti neku radnju u postupku, ili da zbog toga ne koristi svoja prava (čl. 15. ZKP).

⁹ Pravo na pravično suđenje propisano je čl. 6. Evropske konvencije i glasi: Svako, tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama ili o krivičnoj optužbi protiv njega, ima pravo na: pravičnu i javnu raspravu, u razumnom roku i pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, obrazovanim na osnovu zakona.

¹⁰ Optuženi je lice protiv koga je optužnica stala na pravnu snagu.

Uz sve ovo okrivljeni nije dužan da pruža dokaze protiv sebe (*nemo prodere se ipsum*), izuzetak je odredba čl. 131. st. 1 do 3 ZKP (telesni pregled), te da uživa pogodnost načela *in dubio pro reo* (u sumnji u korist okrivljenog).¹¹

Prava koja pripadaju nakon suđenja

- pravo na žalbu
- pravo na naknadu štete, rehabilitaciju i ostvarivanje drugih prava lica neosnovano osuđenih i neosnovano lišenih slobode

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE U SVETLU EVROPSKE KONVENCIJE

Jasno je da se "pravičnost" odnosi na konstrukciju postupka koji procesnim strankama treba da garantuju jednake mogućnosti za uticaj na ishod postupka. U prvom redu je usmerena na zakonodavca koji bi pri donošenju zakona iz krivično procesne materije morao da dovede u ravnotežu prava stranaka u postupku u pogledu postovanja slobode građana. Zbog toga je ovo načelo i definisano u članu 6. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda¹² kao

¹¹ Princip *in dubio pro reo* je u krivično procesnom zakonodavstvu Republike Srbije normiran članom 18. stav 3. ZKP-a, u kome je propisano da kada postoji sumnja u pogledu odlučnih činjenica koje čine obeležje krivičnog dela ili od kojih zavisi primena neke druge odredbe Krivičnog zakonika, sud će u presudi ili rešenju koje odgovara presudi odlučiti u korist okrivljenog. Analizom navedenog člana ZKP-a možemo zaključiti da princip *in dubio pro reo* predstavlja jedan od temeljnih načela krivičnog procesnog prava Republike Srbije koji obavezuje sud da ukoliko nije u mogućnosti da sa izvesnošću utvrdi da određena odlučna, odnosno pravno relevantna činjenica postoji postupa u odnosu na njeno postojanje ili nepostojanje u korist okrivljenog. Radi se dakle o principu koji se tiče sumnje u korist okrivljenog, prema kome u slučaju sumnje po pitanju postojanja ili nepostojanja neke pravno relevantne činjenice treba u presudi ili rešenju koje odgovara presudi odlučiti u korist okrivljenog. Dakle ako u toku krivičnog postupka u pogledu odlučnih (pravno relevantnih) činjenica nastane sumnja da li one postoje ili nepostoje. Takva sumnja se otklanja na sledeći način: ako se radi o činjenicama koje idu na štetu okrivljenom one moraju biti utvrđene sa potpunom sigurnošću, a ako se radi o činjenicama koje bi išle u prilog okrivljenom dovoljno je da su one samo verovatne. Suprotno od navedenog, a prema principu *in dubio pro reo* u situaciji kada sud nije u mogućnosti ili ne uspe da otkloni sumnju po pitanju postojanja ili ne postojanja takvih činjenica, na napred navedeni način, odnosno kada se ostane u sumnji, u pogledu pitanja da li određena pravno relevantna činjenica koja ide na štetu okrivljenom postoji ili ne, mora uzeti da ona nije dokazana, i obratno u slučaju sumnje u pogledu pravno relevantne činjenice koja okrivljenom ide u korist, a ne može se sa izvesnošću utvrditi, mora se uzeti da je utvrđena. Ovim pravilom se uzima kao dokazano ono što nije dokazano. Više o principu *in dubio pro reo* videti u B. Munižaba, A. R. Ivanović, *Kontinuitet dokaza i princip in dubio pro reo – materijalne i procesne pretpostavke*, Zbornik radova: VI naučna konferencija sa međunarodnim učešćem, Kriminalističko-krivičnoprocesne karakteristike istrage prema zakonu o krivičnom postupku u protekloj deceniji (teorijsko-praktični pristup), Internacionalna asocijacija kriminalista, Banja Luka, 2012, str 168 -182.

¹² Svako, tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama ili o krivičnoj optužbi protiv njega, ima pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, obrazovanim na osnovu zakona. Presuda se izriče javno, ali se štampa i

međunarodnog dokumenta u kojem je zaštita ljudskih prava centralna preokupacija. Ovo pravo je pomenutim članom difinirano kao "pravo na sud" i kada je utvrđivanje prava i obaveza građana u pitanju ali i kada je krivična optužba u pitanju. Kada je pravičan postupak u pitanju, analizom ustavnih garancija i određenih članova Zakonika o krivičnom postupku Republike Srbije jasno je da ovo pravo treba da obezbedi da niko nevin ne bude osuđen a da se učiniocu krivičnog dela izrekne krivična sankcija pod uslovima koje propisuje krivični zakon na osnovu zakonito i pravično sprovedenog postupka. U tom svetlu posmatrano, može da se kaže da su obezbeđene garancije vezane za pravičan postupak te obezbeđen opšti okvir za ostvarivanje tog prava i obezbeđena zaštita učinioca krivičnog dela od samovolje državnih organa te zaštititi građana od neopravdanog krivičnog gonjenja i osude i to posmatrano kroz stadijume i faze krivičnog postupka.

Međutim bez obzira što je i zakonodavno obezbeđena efikasnost krivičnog postupka ovo pravo je izgubilo smisao kroz praktično postupanje organa kako predkrivičnog tako i krivičnog postupka. Naime, kada je u pitanju računanje roka u postupku po "krivičnoj optužbi" evropski sud za ljudska prava je u praksi utvrdio da isti počinje da teče od trenutka lišavanja slobode; podošenje zahteva za sprovođenje istrage; donošenje rešenja o sprovođenju istrage; podizanja optužnice; dostavljanja poziva optuženom za suđenje, tj. kada lice prvi put sazna da se protiv njega vodi krivični postupak; pretresa kancelarije i kuće osumnjičenih; kada istražni organi podnesu zahtev parlamentu da se poslaniku oduzme poslanički imunitet ali i nakon prvog ispitivanja kada podnosilac predstavke i zvanično bude obavешten da je pod sumnjom da je izvršio krivično delo.¹³

Kada je trajanje postupka u pitanju mera trajanja se ceni u svetlu specifičnih okolnosti svakog predmeta a na osnovu merila utvrđenih u praksi suda: složenosti predmeta; ponašanja podnosioca predstavke; postupanje nadležnih vlasti i značaja odluke u predmetu za podnosioca predstavke. Svi elementi vezani za računanje "razumnog roka" su jasni, međutim, analizom postupanju organa "krivičnog postupka" može slobodno da se zaključi da oni u najvećem delu nisi svaćeni

javnost mogu isključiti s celog ili s dela suđenja u interesu morala, javnog reda ili nacionalne bezbednosti u demokratskom društvu, kada to zahtevaju interesi maloletnika ili zaštita privatnog života stranaka, ili u meri koja je, po mišljenju suda, nužno potrebna u posebnim okolnostima kada bi javnost mogla da naškodi interesima pravde. 2. Svako ko je optužen za krivično delo smatraće se nevinim sve dok se ne dokaže njegova krivica na osnovu zakona.3. Svako ko je optužen za krivično delo ima sledeća minimalna prava: a) da u najkraćem mogućem roku, podrobno i na jeziku koji razume, bude obavешten o prirodi i razlozima za optužbu protiv njega; b) da ima dovoljno vremena i mogućnosti za pripremanje odbrane; c) da se brani lično ili putem branioca koga sam izabere ili, ako nema dovoljno sredstava da plati za pravnu pomoć, da ovu pomoć dobije besplatno kada interesi pravde to zahtevaju; d) da ispituje svedoke protiv sebe ili da postigne da se oni ispituju i da se obezbedi prisustvo i saslušanje svedoka u njegovu korist pod istim uslovima koji važe za one koji svedoče protiv njega; e) da dobije besplatnu pomoć prevodioca ako ne razume ili ne govori jezik koji se upotrebljava na sudu.

¹³ Pravo na suđenje u razumnom roku, Zbirka izabranih presuda evropskog suda za ljudska prava u slučajevima protiv Bosne i Hercegovine, Hrvacke, Makedonije, Slovenije i Srbije, Sarajevo 2009. str.29

ozbiljno i u suštini to je problem srpskog pravosuđa. Jasno je takođe, s obzirom na postojanje odredaba u Ustavu Republike Srbije ali i analizom normi Zakonika o krivičnom postupku, da početak roka za ocenu dužine trajanja postupka treba računati od trenutka preduzimanja bilo koje radnje u predkrivičnim ili krivičnom postupku a ne samo od trenutka stupanja optužnice na pravnu snagu. Ovo posebno iz razloga što nekada i postupanja organa predkrivičnog postupka utiču na redukovanje prava kada je osumnjičeni u pitanju. U tom smislu sud u Strazburu je i razmatrao više slučajeva koji se odnose na rešavanje pitanja presuda donesenih u razumnom roku. U krivičnim predmetima vreme koje se razmatra teče od momenta kada nadležni organi preduzmu meru koja u značajnoj meri utiče na stanje osobe i kojom se ta osoba lišava sigurnosti koju uživa svaki građanin koji poštuje zakon i on pokriva celi postupak o kome je reč, uključujući i postupak po žalbi.¹⁴

Pravo koje garantuje član 6. Stav 1. Evropske konvencije primenjuje se dakle i pre nego što je pokrenut postupak pred sudom. U presudi Magee protiv Ujedinjenog Kraljevstva (6. Juni 2000, Predstavka br. 28135/95, stav 41), Evropski sud ističe:

Ako je primarna svrha člana 6, kada se radi o krivičnim slučajevima, osigurati pravično suđenje na sudu koji je nadležan da odlučuje o "krivičnim optužbama", to ne znači da se ovaj član ne primenjuje na postupak prije suđenja. Tako član 6. posebno stav 3. može biti relevantan pre nego što je predmet upućen na suđenje, u meri u kojoj postoji ozbiljan stepen verovatnoće da će pravičnost suđenja biti ugrožena inicijalnim propustom poštovanja ovih odredbi (vidi presudu Imbrioscia protiv Švajcarske od 24. novembra 1993, Serija A br. 275, str.13, stav 36)¹⁵

ZAKLJUČAK

Krivično procesno pravo Srbije u nekim slučajevima ne samo da sledi pravo na pravično suđenje predviđeno međunarodnim pravom o pravima čoveka nego pruža i veće garancije od onih koje su sadržane u međunarodnim dokumentima. Sa druge strane, pravo na pravično suđenje posmatrano kroz prizmu razumnog roka zahteva sistem efikasnog delovanja organa kako pretkrivičnog tako i krivičnog postupka koje bi bilo sposobno da reši predmet u optimalnom roku uzimajući u obzir kako složenost predmeta tako i ponašanje podnosioca predstavke i u tom kontekstu postupanje vlasti kao i značaj odluke za podnosioca predstavke.

Ono što je simptomatično kada je u pitanju postupanje organa pretkrivičnog i krivičnog postupka u Srbiji je vezano za činjenicu da krivični postupci dugo traju te

¹⁴ Vidi presudu Konig od 28. Juna 1978, Serija S br.27, str.33, stav 98.

¹⁵ Evropski sud je takođe u jednoj drugoj presudi (Maillard Bous protiv Portugalije od 28. Juna 2001, Predstavka br. 41288/98, stav 19, dostupna samo na francuskom) istakao sledeće: Sud međutim, podseća da se član 6. stav 1. Ne primenjuje na postupak o zaštitnim merama. Ovi postupci imaju za cilj privremeno rešavanje situacije do donošenja odluke u glavnom postupku, te im prema tome nije cilj odluka o građanskim pravima i obavezama (vidi Moura Carreira i Lourenco Carreira protiv Portugalije br. 41237/98, ECHR 2000-VIII).

da razloge svakako treba tražiti jednim delom u neosposobljenosti organa krivičnog postupka i drugim delom, u nerazumevanju, odnosno neprihvatanju odgovora na pitanje od kada počinje da teče vreme koje se računa za početak postupka što je jasno definisano kroz praksu Evropskog suda za ljudska prava.

Sve ovo za posledicu ima veliku štetu po Republiku Srbiju koja plaća „penale“ podnosiocima predstavlja zbog povrede prava na pravično suđenje učinjenog na njihovu štetu a koje se najvećim delom tiče tzv. razumnog roka. Stoga bi rešavanje ovog pitanja, trebalo da bude izazov za zakonodavnu vlast, koja bi jednim kreativnim pristupom mogla da nađe rešenje. Mišljenja smo, da bi rešenje, bez obzira na činjenicu što je nekada složena pravna i činjenična pitanja teško rešiti u kratkom vremenu, trebalo da bude u izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku koje bi se odnosile na definisanje pojma razumnog roka i početka računanja istog kada je krivična stvar u pitanju.

LITERATURA:

- 1) Carić, S., Pravo na suđenje u razumnom roku, Službeni glasnik RS, Beograd, 2008.
- 2) Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, „Sl. List SCG-Međunarodni ugovori“, br. 9/2003; 5/2005 i 7/2005.
- 3) Gorjanc-Prelević. T., Pravo na suđenje u razumnom roku, Zbirka izabranih presuda, Sarajevo, 2009., Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu.
- 4) Munižaba, B., Ivanović, R. A., *Kontinuitet dokaza i princip in dubio pro reo – materijalne i procesne pretpostavke*, Zbornik radova: VI naučna konferencija sa međunarodnim učešćem, Kriminalističko-krivičnoprocesne karakteristike istrage prema zakonu o krivičnom postupku u protekloj deceniji (teorijsko-praktični pristup), Internacionalna asocijacija kriminalista, Banja Luka, 2012, str 168 -182.
- 5) Nicević, M., i Stevanović, Č., Krivično procesno pravo, Forum univerzitetskih nastavnika, Novi Pazar, 2008.
- 6) Ustav RS, Službeni glasnik RS, br. 98/2006.

REVIEW OF THE RIGHT TO A FAIR TRIAL IN TERMS OF DECISIONS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

PhD Muamer Nicevic
PhD Aleksandar R. Ivanovic

Abstract:

The authors are trying in to analyze the "right to a fair trial," in the sense of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Serbia on the other hand, proposals to contribute to the plan of proper understanding of the law, which can be understood as a request to change direction existing solutions to the current Code .

The paper first presents the basic characteristics of the criminal proceedings in the Republic of Serbia and the context of the authors expressed the view that this right should not be seen as a question of the "right to a fair trial" but as "the right to a fair trial." This is particularly so because this right includes the right course of treatment, or to take measures against a person who is reasonably suspected of having committed a criminal offense by the body and pre-trial proceedings until gaining the status of a convicted person after the verdict passed by the court.

Keywords: right to a fair trial, the right to a fair trial, the suspect, the defendant.

343.62-057.16 ;
342.726-058.64-057.16

ŽRTVE MOBINGA

Doc. dr Eldar Šaljić*

Apstrakt:

U ovom radu autor pojmovno definiše mobing, njegove pojavne oblike, moguće uzroke i posledice mobinga. Ukazuje se na uzroke i oblike horizontalnog i vertikalnog mobinga kao i na žrtve mobinga. Takođe, autor ukazuje na pravnu zaštitu žrtava mobinga kao i na mere prevencije.

Ključne reči: mobing, zrtve mobinga, moberi, oblici mobinga, prevencija.

UVOD

Mobing¹, uznemiravanje, šikaniranje na poslu je specifični oblik ponašanja i patološka (neprijateljska) komunikacija na radnom mestu, kada jedna osoba ili grupa osoba psihički (moralno) zlostavlja i ponižava drugu osobu, sa ciljem ugrožavanja njenog ugleda, časti, ljudskog dostojanstva i integriteta, sve do eliminacije sa radnog mesta.

Žrtva mobinga može postati svaka zaposlena osoba, bez obzira na pol, godine života, socijalni status, rasu, spoljašnji izgled, stepen obrazovanja ili profesionalnu poziciju. Zlostavljana osoba (u mobingu) je bespomoćna, najčešće u nemogućnosti da se odbrani.

Mobing je široko rasprostranjena pojava, najčešće proučavana na radnim mestima, a posledice se odražavaju na socijalno okruženje, radnu sredinu i pojedinca.

Stalna i dugotrajna izloženost mobingu značajno ugrožava zdravstveno stanje žrtve. Zdravstvene smetnje i simptomi koji mogu nastati u mobingu dele se u

* *Docent Departmana za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru.*

¹Naziv mobing je nastao od engleskog glagola 'to mob', što znači „nasrnuti u masi“, bučno navaliti na nekoga, odnosno od imenice „mob“, koja znači rulja, gomila, bagra, masa, ološ, a skovan je prema istraživanjima Konrada Lorenca, koji je opisao ponašanje nekih životinja koje se udruže protiv jednog člana, napadaju ga i isteruju iz zajednice, a ponekad ga dovode i do smrti. U engleskom govornom području često se koristi i izraz „buling“ (*bullying*) koji se odnosi uglavnom na slično nasilje u školi.

tri grupe: promene na psihičkoj i emocionalnoj sferi, promene na telesno - zdravstvenom planu i promene u ponašanju.

Mobing je široko rasprostranjena pojava u svetu, čije se posledice reflektuju na pojedinca, socijalno okruženje, radnu sredinu, i zato zahteva multidisciplinarni pristup sa psihološkog, medicinskog, sociološkog i pravnog aspekta, u cilju njegovog blagovremenog prepoznavanja, prevencije, informisanja i edukacije.²

Mobing kao oblik šikaniranja i psihoteror najverovatnije je postojao više vekova kroz istoriju ljudskog privređivanja, ali ovu pojavu je prvi uočio, formulisao i dijagnostikovao osamdesetih godina 20. veka švedski psihoterapeut nemačkog porekla prof. dr Hajnc Lojman (Heinz Leymann 1932-1999).

Reč mobing, Lojman je preuzeo iz etiologije Konrada Lorenca (Konrad Lorenz 1903 - 1989) koji je ovim nazivom opisao ponašanje nekih vrsta životinja, u kome grupa manjih jedinki organizovano napada i isteruje iz zajednice, a ponekad dovodi i do smrti, veću jedinku. Dvadeset godina kasnije početkom osamdesetih godina 20. veka on je istu vrstu ponašanja uočio kod zaposlenih na njihovom radnom mestu.

Lojman je tokom istraživanja ovog oblika ponašanja na radnom mestu utvrdio njegove karakteristike, posledice po zdravlje i osnovao kliniku za pružanje pomoći žrtvama mobinga. On je otkrio da se čak svaki četvrti radnik tokom svog radnog veka bar jednom nađe u ulozi objekta ovog vida šikaniranja.

OBLICI MOBINGA

Oblici mobinga se mogu manifestovati u vidu vertikalnog i horizontalnog mobinga.

Vertikalni mobing nastaje kada pretpostavljeni zlostavlja jednog podređenog radnika, ili jednog po jednog dok ne uništi celu grupu (zato se još naziva i bosing (engl. "bossing") ili kada jedna grupa radnika (podređenih) zlostavlja pretpostavljenog što se dešava u malom broju slučajeva.

Horizontalni mobing je najčešće prisutan kao pojava šikaniranja između radnika na jednakom položaju u hijerarhijskoj organizaciji. Osećaj ugroženosti jednog ili grupe radnika, ljubomora i zavist mogu da podstaknu želju da se eliminiše neki saradnik iz kolektiva (doskorašnji prijatelj) pogotovu ako postoji uslov da njegova eliminacija vodi napretku u karijeri.

Često žrtva ove vrste mobinga može biti radnik koji se ističe po kvalitetu i privrženosti poslu i radnim zadacima, većoj plati i brojnim nagradama i pohvalama.

²Tokom višegodišnjeg istraživanja mobinga, postojalo je neslaganje u naučnoj zajednici kako da se ovaj fenomen nazove. Pored termina "horizontalno nasilje", "psihičko maltretiranje" ili "psihičko terorisanje", uglavnom su se upotrebljavali i izrazi „*buling*“ i „*mobing*“ i to u zavisnosti od toga koja je institucija stajala iza naučnika koji je tu temu obrađivao.

Horizontalni mobing je i kad čitava grupa radnika zbog unutrašnjih problema, napetosti i ljubomore, izabere jednog radnika, žrtvu, na kojoj žele dokažu da su snažniji i sposobniji.³

Mobing se može manifestovati kao:

- isključenje ili socijalna izolacija osobe;
 - zastrašivanje, fizičko zlostavljanje ili pretnja zlostavljanjem;
 - podcenjivanje ili namerno omalovažavanje onoga što osoba radi, zbijanje šala koje su uvredljive;
 - bezrazložno izbegavanje davanja odgovornih poslova;
 - stalno menjanje uputstava za rad i postavljanje rokova koje je nemoguće ostvariti;
 - dodeljivanje posla i obaveza koje jedna osoba nije u stanju da obavi (kako bi se stvorio dodatni pritisak i osećaj nesposobnosti);
 - sakrivanje informacija ili namerno davanje lažnih informacija;
 - dodeljivanje posla i obaveza koje jedna osoba nije u stanju da obavi;
 - vikanje ili upotreba prostih reči, stalno i uporno kritikovanje, podcenjivanje stavova i mišljenja, nezasluženo kažnjavanje; i
 - mešanje u privatnost osobe dosađivanjem, nadziranjem ili praćenjem.
- U svakoj mobing situaciji postoje sledeće uloge: mober, žrtva, grupa za podršku.

MOBERI su osobe koje izgledaju moćne, ali to su:

- Osobe duboko nezadovoljne sobom, svojom karijerom i sposobnostima,
- Nedovoljno stručni i kompetentni,
- Osobe koje „mobingom” prikrivaju nemoću nekoj drugoj značajnoj sferi svog života, najčešće privatnoj (brak, porodica i sl.),
- Obično su u ranim godinama života imali puno osujećenja i frustracija i nikada nisu naučili da vole, daju i primaju, kao i da osećaju empatiju prema drugim ljudima,
- Oni koji se osećaju podređeno i nemoćno,
- Psihopate ili sociopate.

ŽRTVE MOBINGA su:

- Izuzetno sposobni, stručni i kreativni ljudi,
- Mirni i povučeni, koji nisu skloni raspravama,
- Ljudi koji uočavaju probleme i glasno upozoravaju na njih,
- Zastrašeni, tj. oni koji se boje,
- Mladi ljudi na početku radnog veka koji su puni entuzijazma i novih ideja,
- Oni čija je karijera u usponu,

³ E.Šaljić i dr., Viktimologija, Departman za pravne nauke UNP, Beograd, 2013, str.126

- Sredovečni i ljudi pred kraj radnog veka,
- Bolesni, invalidi i pripadnici nekih manjinskih grupa. Skoro se može reći da su idealne žrtve, odgovorni, motivisani, savesni, osetljivi na priznanje i kritiku i ličnosti sa visokim osećajem za socijalnu pravdu. Istraživanja mobinga u Srbiji, pokazuju da su žrtve mobinga osobe oba pola, koji su zaposleni u svim delatnostima.⁴

ZAŠTITA OD MOBINGA

Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu se odnosi na sve zaposlene među kojima se podrazumevaju i lica koja obavljaju privremene i povremene polove, lica na stručnom usavršavanju bez zasnivanja radnog odnosa, volonteri, odnosno sva lica koja po bilo kom osnovu učestvuju u radu poslodavca.

Postupak za sprečavanje zlostavljanja može pokrenuti lice koje smatra da je žrtva zlostavljanja, ali isto tako može ga inicirati i neko ko primeti da je njegov kolega žrtva mobinga na taj način što će se obratiti licu ovlašćenom za podnošenje zahteva za pokretanje postupka.⁵

Zaštita od mobinga može se ostvariti na dva načina, i to:

- postupkom za zaštitu od zlostavljanja kod poslodavca; i
- pred sudom.

Prema tekstu zakona zlostavljanjem se smatra aktivno ili pasivno ponašanje, poslodavca sa svojstvom fizičkog lica, odgovornog lica kod poslodavca sa svojstvom pravnog lica, jednog ili grupe zaposlenih, prema zaposlenom ili grupi zaposlenih, koje se ponavlja i predstavlja povredu dostojanstva, ugleda, ličnog i profesionalnog integriteta, zdravlja, položaja zaposlenog i koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje, pogoršava uslove rada ili dovodi do toga da se zaposleni izoluje ili navede da sam raskine radni odnos. Zlostavljanjem se smatra i podsticanje drugih na ovakvo ponašanje.⁶

Mobing se javlja po pravilu kao posledica poremećenih međuljudskih odnosa kod poslodavca, odnosno proizilazi iz nerešenog konflikta među

⁴ Priručnik za regionalne poverenice UGS „Nezavisnost“, Ujedinjeni gradski sindikati, Beograd, 2012.

⁵ Ukoliko se za zlostavljanje tereti odgovorno lice u pravnom licu ili poslodavac sa svojstvom fizičkog lica, zaposleni može podneti zahtev za pokretanje postupka posredovanja poslodavcu (koga tereti za zlostavljanje), a poslodavac može taj zahtev prihvatiti u roku od tri dana. Po prijemu ovog zahteva poslodavac je dužan da u roku od tri dana stranama u sporu predloži posredovanje kao način rešenja problema.

Zaposleni se takođe može obratiti sudu do isteka roka za pokretanje postupka za zaštitu od zlostavljanja i bez podnošenja zahteva za pokretanje postupka posredovanja.

Zaposleni može podneti zahtev za zaštitu od zlostavljanja u periodu od šet meseci od poslednjeg zlostavljanja s obzirom da nakon toga nastupa zastarelost.

⁶ Kostelić-Martić, A. (2005) Mobing - psihičko maltretiranje na radnome mjestu. Zagreb: Školska knjiga, str 48.

zaposlenima, neodgovarajuće organizacije rada, kao i usled kolektivnog radnog spora između zaposlenih i njihovih organizacija i poslodavca menadžmenta.⁷

Pravna zaštita od zlostavljanja na radnom mestu obezbeđuje se kroz odredbe krivičnog i radnog zakonodavstva, a od 2010. godine i kroz Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu. Zatim, Zakon o radu Srbije, je posvetio adekvatnu pažnju diskriminaciji na radnom mestu, predviđajući da će se kršenje odredbi o diskriminaciji na radnom mestu smatrati uznemiravanjem.

Takvo uznemiravanje obuhvata široku lepezu zlostavljanja na radnom mestu, kao što su psihičko (mobing), fizičko i seksualno uznemiravanje.

Programi za borbu protiv mobinga u svetu

Rezultati empirijskih istraživanja poslužili su kao osnova za izradu programa borbe protiv mobinga, sa akcentom na prevenciji, odnosno informisanosti radnika i šire javnosti o problemu, kako bi se sprečili negativni efekti na ličnom i širem planu. Na tom polju posebno su aktivni sindikati, bilo da se radi o edukaciji članstva ili razvijanju mrežepodrške žrtvama mobinga u preduzeću.

U međuvremenu se razvio i "stručni kadar" za pružanje podrške i pomoći žrtvama (multidisciplinarni timovi), a osnovan je i jedan broj klinika za lečenje. Za potencijalne žrtve mobinga od posebne važnosti su SOS telefoni na kojima se mogu dobiti osnovne informacije i uputi za dalje korake.⁸

ZAKLJUČAK

Mobing predstavlja oblik ponašanja kojim se na sistematičan način i kroz duži vremenski period vrši zlostavljanje ili ponižavanje jednog ili više lica radi ugrožavanja njegovog ugleda, dostojanstva, časti, integriteta i ekonomske sigurnosti.

Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu se odnosi na poslodavce, zaposlene u skladu sa zakonom kojim se uređuje rad kao i na lica zaposlena van radnog odnosa. Angažovana lica van radnog odnosa su lica koja nemaju svojstvo zaposlenog, nemaju ugovor o radu kao akt zasnivanja radnog odnosa već se angažuju drugim aktima (npr. Ugovor o delu, ugovor o privremenim i povremenim poslovima). Navedeni zakon zabranjuje bilo koji vid zlostavljanja na radu i u vezi sa radom ali takođe zabranjuje i zloupotrebu prava na zaštitu od zlostavljanja. Mobing na radu predstavlja povredu međunarodnih konvencija i drugih izvora prava o ljudskim pravima i slobodama.

Mobing na radu može vršiti pojedinac prema pojedincu, pojedinac prema grupi, grupa prema pojedincu i grupa prema grupi.

Mobing se razlikuje od diskriminacije jer je on psihičko i sistematsko nasilje

⁷ Branko A. Lubarda. Mobing/Buling na radu. Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Srbije 2/2008. Beograd, 2008, str. 448.

⁸ H.Leymann, Mobing Enciclopaedia, 1992, str. 154.

dok je diskriminacija dovođenje ljudi u neravnopravan položaj po različitim osnovama.

U zaštiti od mobinga treba djelovati i preventivno i represivno.

Mobing za posljedicu ima psihičke, psihosomatske, ekonomske, i druge negativne posljedice. Globalni rast nezaposlenosti zaoštriće konkurenciju i među zaposlenim licima i među nezaposlenim. Organizaciona struktura, uslovi rada, kao i socijalni odnosi sa kolegama i pretpostavljenima, igraju odlučujuću ulogu u procesu prilagošavanja povećanim zahtevima i pritiscima na random mestu. U velikom broju preduzeća organizacione promene ne prate odgovarajući program pripreme i pomoći radnicima u prilagođavanju novim zahtevima i uslovima rada. Zaposleni su najčešće prinuđeni da pronalaze sopstvene načine rešavanja interpersonlanih problema koji nastaju u strahu gubitka zaposlenja. Pogoršanje opšte klime u radnoj zajednici kao i međuljudskih odnosa, doprinosi porastu lične nesigurnosti, nastojanju da se za neuspeh okrive drugi, širenju intriga. To je pogodan ambijent za povećanje štetne i nezakonite pojave i ponašanja, koja se zove mobing.

LITERATURA

- 1) Branko A. Lubarda. Mobing/Buling na radu. Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Srbije 2/2008. Beograd, 2008
- 2) E.Šaljić i dr.,: Viktimologija, Beograd, 2013.
- 3) H.Leymann, Mobing Enciclopaedia, 1992,
- 4) Kostelić-Martić, A.,Mobing - psihičko maltretiranje na radnome mjestu,Zagreb,Školska knjiga, 2005.
- 5) Priručnik za regionalne poverenice UGS „Nezavisnost“,Ujedinjeni gradski sindikati, Beograd, 2012.

ZAKONSKI TEKSTOVI

- 1) Krivični zakonik Republike Srbije "Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013)
- 2) Zakon o radu „Sl. glasnik RS“, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009 i 32/2013)

VICTIMS OF MOBBING

PhD Eldar Saljic

Abstract:

In this paper the author defines conceptual mobbing, its manifestations, possible causes and consequences of mobbing. It points to the causes and forms of horizontal and vertical mobbing as well as to the victims of mobbing. The author also points to the legal protection of mobbing victims as well as to the preventive measures.

Key words: mobbing, mobbing victims, mobbers, forms of mobbing, prevention.

316.644-057.87(497.6) ;
316.485.6:323.1(497.6)

***A BRIEF NOTE ON THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL
ENTREPRENEURSHIP, HUMAN RIGHTS, AND RECONCILIATION IN
TRAUMATIZED STATE***

Prof. dr. Lars Petter Soltvedt*

Acknowledgement: I would like to thank Ms. Elma Orucevic for her valuable and capable assistance in conducting the survey upon which this analysis rests, as well as her invaluable advice and support throughout – not the least in preparing for the international summer school referred to below.

Summary:

With reference to two different approaches to the study of regional integration in political science and peace building sociology, we will conduct a survey to investigate attitudes towards the relationship between social entrepreneurship, human rights and the development of positive and peaceful social relations among students at two different universities in Mostar, Bosnia & Hercegovina. One of these two universities is participating in a project financed by the Norwegian MFA – to establish a common platform among universities in the Western Balkan for the teaching and practice of human rights and interculturalism. (1) The other is not. We will take advantage of this situation to explore variation in student attitudes towards the above, as well as attitudes towards the future, personal and otherwise, at these two universities.

Theoretically, our point of departure will be the concept of “spill over” in theories of regional integration, as developed in the 1960s, to explain political integration in Western Europe. We will combine aspects of this theorizing with theories developed by Paul Lederach (1997), to describe, however briefly, the role in society of a peace facilitator. Proceeding then with an empirical analysis at two levels, we will present the results of our investigation. First we will describe our own contribution and efforts in the Western Balkans to establish a common platform for the teaching of human rights and interculturalism. Next we will interview students at these two universities in Mostar – to test our hypotheses on their attitudes both towards the relationships mentioned above, as well as the effect of these perceptions on their sense of in what direction their society is moving.

Key words: human rights, reconciliation, social relations, education.

* Associate Professor in Political Science and Human Rights, Buskerud University College.

Introduction: Bosnia & Hercegovina as a traumatized state

Bosnia & Hercegovina has in many ways been a traumatized state since its declaration of independence from Yugoslavia in 1992 and the ensuing outbreak of war that same year. After the Dayton Accord and Peace Agreement in 1995, the war has continued with other means. Rather than enjoying the fruits of an imposed peace, limited economic resources in a divided and traumatized society have led to political stalemate, social unrest, mistrust and lack of empathy for the other; in short very fragile social relations.

Attempts at reconciliation and the improvement of social relations among members of the two main communities in the Federation, have been hampered by politics and the politicization of important educational institutions such as high schools and universities. In the city of Stolac in Hercegovina, Croats and Bosniaks attend the same high school – but at different times of the day. Croats in the morning and Bosniaks in the afternoon. In Mostar, another divided city – they have two universities; the University of Mostar has mostly a Croat student population. Dzemal Bijedic University of Mostar enjoys a mostly Bosniak student population. At the University of Mostar, Croat is the official language. At the Dzemal Bijedic University of Mostar, Croat, Bosniak and Serbian are all official languages.

It has been said that the wars in the Western Balkans broke out first at the Universities. In the libraries stacked with nationalistic literature. Among the faculty – inspired by, and in their turn, inspiring students with their own prejudiced, nationalistic rhetoric. One is now afraid that the same rhetoric may prevent an emerging generation from wishing and attempting to create again a just and peaceful society – for all in all of Bosnia & Hercegovina.

For some years, the Norwegian Helsinki Committee has, with funding from the Norwegian Ministry of Foreign Affairs, attempted to bring universities in the Western Balkans together to establish a common platform for the teaching of human rights and interculturalism. During the summer of 2012, Buskerud University College established and arranged for the first time an international summer school in human rights and social entrepreneurship at the Dzemal Bijedic University of Mostar (2). The goal of both of these projects has been to bring students and faculty together in exchange of ideas and curriculum – fostering mutual tolerance in respect for the other - and with that attempting to reduce xenophobia and common mistrust. In Mostar, the Dzemal Bijec University of Mostar has participated in these programs since their inception three years ago. The University of Mostar has considered participation, but has until now declined. We will take advantage of this situation to explore variation in student attitudes towards the development of reconciliation and positive social relations between members of different religious communities in Bosnia-Herzegovina.

Brief Theoretical Part

Following in the footsteps of David Mitrany (1943; 1966) and inheriting the normative approach of functionalism to political integration, Neo-functionalism is a theory of *regional* integration, building on the work of Karl W. Deutsch (1968), Ernst B. Haas (1958), and Leon Lindberg (1970), among others. The explicit purpose of the neo-functionalists was to utilize the pioneering European experience of integration to generate hypotheses for testing in other regional environments and contexts. Jean Monnet's approach to European integration, which aimed at integrating individual sectors in hopes of achieving spill-over effects to further the process of integration, is said to have followed the basic premises of the neo-functional schools.

Early Neo-functionalist theory assumed a decline in the importance of nationalism in a war-ravaged Europe. It predicted that, gradually, elected officials, interest groups, and large commercial interests within states would see it in their interests to pursue welfare policies or objectives, at a level higher than their own parochial and network interests. Haas (1958) theorized three mechanisms that he thought would drive the integration forward: positive spillover, increased number of transactions, and a transfer in domestic allegiances. Related to our own query and normative concern, we may expect a positive spillover onto society from our efforts at the level of the university, to establish common platforms for the teaching of human rights, social entrepreneurship and interculturalism. Increased number of interactions between faculty and students alike – from universities located in Kosovo, Serbia and Bosnia-Herzegovina, may hopefully inspire a transfer in domestic allegiances away from nationalism and ethnocentricity in the political sector. At this point and on the basis of our own efforts alone, time is of course not ripe to see such a transfer. It is nevertheless our hope that at the level of the student population, our efforts may have provided a tentative platform for spill-over to eventually occur.

Missing in most neo-functionalist works on political and regional integration is the role of the individual. In providing for peace and reconciliation, the focus of the individual in his or her relationship to the social, political or economic environment is of course very important. It is our contention that norms and material values somehow have to coincide – together with an appreciation of present life situation and prospects for the future. At the same time, respect and inclusion of the other constitute the most basic premise of peaceful interaction in any democratic society, socially, politically and economically – not the least in former traumatized states suffering from internal disorder and a lack of cohesion.

John Paul Lederach provides a perspective on conflict transformation that may be utilized in this context. Implicitly referring to what we would like to call “peace facilitators” – those that possess open channels of communication both to the “grassroots” as well as to the elites in society, be they elected politicians, religious leaders, the head of the police or the army, he asserts that sustainable

peace and reconciliation in traumatized states rests upon the efforts and communicative skills of such spokesmen and women – most often representatives of civil society, students or faculty at institutions of higher learning. Thus the role of the university in contributing to the making of peace and reconciliation in traumatized states.

A Simple Design

The moving away from a traumatized past is risky business. Research has found that the most war- and conflict prone states are those that are involved in democratization – and of those the ones that are “suffering” the most may be those that have had democracy imposed upon from abroad. Witness not the least the sad example of Iraq and perhaps now also Libya. Sustainable peace, in our view, rests not only on political factors, but as much on norms, values and instruments that include and encompass the weak and the marginalized. Normatively, insight into, and respect for human rights may provide guidance. Instrumentally, social entrepreneurship may provide innovative strategies away from neglect and missed opportunities towards inclusion of all.

In what may very well be considered a pilot study, in our survey we have interviewed 50 students from the mostly Croat University of Mostar and 50 students from the mostly Bosniak Dzemal Bijedic University of Mostar. The sample of students was drawn on a non-probability basis, randomly selected from all faculties at both Universities. The questionnaires were distributed personally and via email to students, various student representatives and random students on both campuses. Presentations on various youth meetings were also used to distribute some questionnaires, as well as to alumni of the 2013 International Summer School in Mostar. In spite of these efforts to include a sample of representative opinions from the students in Mostar, the small sample nevertheless indicate that one should be careful to generalize categorically to a larger population of students. We nevertheless hope to demonstrate an indicative effect of our efforts on attitudes among students at the two universities, as far as the role of the university in contributing to the development of positive social relations between members of different religious communities in Bosnia & Hercegovina, the relationship between human rights and social entrepreneurship, and views towards future economic and social developments in Bosnia & Hercegovina. We thus formulate the following hypotheses, which we will try to falsify – however indicatively.

H1: There is no difference in attitudes among students at the two universities in Mostar, as far as the perceived relationship between human rights and social entrepreneurship is concerned.

H2: There is no difference in attitudes among students at the two universities in Mostar, in their perception of the role of the university in its contribution to the

development of reconciliation and positive social relations between members of different religious communities in Bosnia & Herzegovina.

H3: In general, there is no difference among students at the two universities in Mostar as far as optimism about the future in terms of reconciliation and the development of positive social relations between members of different religious communities in Bosnia & Herzegovina.

Empirical findings

H1: In general, we did not find any dramatic difference in the perceptions of students at the two universities, as far as the relationship between human rights and social entrepreneurship is concerned. We did find, however, more students at the University of Mostar that reported no familiarity with the concepts – partly due, as some reported, to “a lack of attention towards these topics among the faculty”.

Among those that were familiar with the topics, they suggest that taken together the teaching of human rights and social entrepreneurship at universities in Bosnia & Herzegovina could provide important stepping stones in the direction of sustainable peace, reconciliation and the improvement of social relations among members of different communities in Bosnia & Herzegovina in general, and in Mostar, the divided city, in particular. Typically, students report that the teaching of these topics are mutually reinforcing in the direction of peace – if only university leadership and faculty members would acknowledge that, and rid themselves of nationalistic tendencies and religious prejudice. “We need to improve from within” and the teaching of both human rights and social entrepreneurship could be conducive to that. “We do not want to inherit the hatred of our parents – the teaching of human rights and social entrepreneurship could provide us with the necessary respect, tolerance and empathy for the other”.

H2: Neither did we find any dramatic difference in attitudes among students at the two universities in Mostar, in their perception of the role of the university in its contribution to the development of reconciliation and positive social relations between members of different religious communities in Bosnia & Herzegovina. At both universities the students expressed dissatisfaction with their faculty – complaining about lack of attention in theory as well as in practice, to interreligious dialogue and the teaching of democratic citizenship. Some complain about “economic mismanagement” and the role of politics in higher education. As one student at the University of Mostar put it: “In Bosnia they only promote hate under the influence of politics. They don’t work enough on activities that would lead to positive change and reconciliation.” Another student at the same university express himself this way: “Universities have the task and obligation to be active participants in the reconciliation process and to show by example that true reconciliation is possible!” Others at the Dzemal Bijedic University of Mostar refer to the important task of universities “to create young people’s mindsets that can foster reconciliation between different national/religious communities.

Universities should help the youth to meet, connect and break prejudice.” Referring to the lack of academic freedom, one student at Dzemal Bijedic University of Mostar complains that “..universities themselves cannot contribute to peace building, because they have elites above them on which they depend. Young people are trying to destroy these nationalistic barriers.” Many students at both universities conclude that educational institutions do not do enough about reconciliation through a stronger emphasis on the teaching of human rights and interculturalism. With this in mind, some also added that politicians should stay away from the universities, not the least because of their tendency to spread nationalistic propaganda.

H3: Concerning the difference among students at the two universities in Mostar as far as optimism is concerned, about the future in terms of reconciliation and the development of positive social relations between members of different religious communities in Bosnia-Herzegovina, we did find some interesting differences. Among the students at Dzemal Bijedic University of Mostar, only 59.2% reported that they were positive towards the future – compared to 77.6% of the students at the University of Mostar. These different views are also reflected in their responses to questions concerning economic growth and development, future job prospects in Bosnia & Herzegovina, and whether or not one would leave the country if one had the opportunity to do so. Among students at the Dzemal Bijedic University of Mostar, 30% say that they are optimistic about future economic growth and development for Bosnia & Herzegovina, compared to 34.7% at the University of Mostar. Only 26.5% of the students at Dzemal Bijedic University of Mostar expect to find a job in Bosnia & Herzegovina related to their studies, after they graduate. Among students in the sample from the University of Mostar, nearly 40% report positively on that. Looking at all the students in the sample, more than two-thirds have negative expectations in this respect. Perhaps not surprisingly, more than 80% of the students at both universities indicate that they would like to leave their country, if they had the opportunity to do so. 78% of the students at Dzemal Bijedic University of Mostar report that they would, compared to 84% of the student sample at the University of Mostar. All in all, with the exception of the last figure on leaving, we find a more negative student sample at the Dzemal Bijedic University of Mostar than at the University of Mostar.

In spite, perhaps, of the above, most of the students in our sample report that they are content in their lives. Asking “to what degree do you feel happy and content with your life?” 92% of the students at the Dzemal Bijedic University report that they are either “very content” or “somewhat content.” This compares to 97% of the students at the University of Mostar.

As an appropriate conclusion to this empirical section, an overwhelming majority of the students at both universities feel that the educational institutions in Bosnia & Herzegovina do not care enough about educating students in human rights, positive social relations and democracy. We ask this may be noted as our suggestion on how to rectify and correct for some of the negative attitudes

reported above - among students at both universities in Mostar. It seems to us, that the barriers to spill-over are presently greater than the potential strength of an educated and seemingly well informed student population. As such, much is to be expected of future young peace facilitators.

Concluding remarks

On the basis of this brief survey, it seems to us that such spill-over as that anticipated from our efforts to teach topics related to human rights, interculturalism and social entrepreneurship at the level of the University in Bosnia & Hercegovina, may take some time to materialize. Within the present political climate, it may seem unreal to anticipate the occurrence of real and sustainable change – at least in the short term. In spite of the efforts by some dedicated members of faculty, the overwhelming tendency seems to be towards status quo. At least, that seems to be the view shared by most students in our sample.

However, and referring to Paul Lederach (1997), the role of the peace facilitator in a situation of such strong neglect, cannot be more important. Rather than being discouraged by perhaps inconclusive results as far as our own efforts are concerned, one has to look at alternative explanations as to why students at the Dzemal Bijedic University are somewhat less positive to most if not all of the issues discussed, than students at the University of Mostar.

References

- 1) Deutsch, K. W., et al. Political Community and the North Atlantic Area. Princeton, New Jersey: Princeton University Press: 1957. ISBN 0837110548
- 2) Haas, Ernst B. *The Uniting of Europe*. Stanford: Stanford Univ. Press: 1958
- 3) Haas, Ernst B. *Nationalism, Liberalism and Progress. Vol. 1. The Rise and Decline of Nationalism*. Ithaca, NY: Cornell Univ. Press: 1997. ISBN 0-8014-3108-5
- 4) Haas, Ernst B. *Nationalism, Liberalism and Progress. Vol. 2. The Dismal Fate of New Nations*. Ithaca, NY: Cornell Univ. Press: 2000. ISBN 0-8014-3109-3
- 5) Lederach, John Paul. *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*, U.S. Institute of Peace: 1997. ISBN 1-878379-74-7
- 6) Lindberg, Leon N. and Stuart A. Scheingold eds. *Regional Integration Theory and Research, International Organization*, volume XXIV, number 4, Autumn, 1970. ISBN 0674753267
- 7) Mitrany, David. *A Working Peace System*. Chicago: Quadrangle Books: 1966

Notes

1: The International project “Build Bridges – not Walls: the Role of Universities in Peacebuilding” was initiated in the beginning of 2012 by the Norwegian Helsinki Committee with an aim to develop a platform between the universities and NGOs in BiH, Serbia and Kosovo in the fields of human rights, intercultural understanding and peace building. The duration of the project in its first phase is three years, and it is financed by the Norwegian Ministry of Foreign Affairs.

2: Buskerud University College arranged in cooperation with Dzemal Bijedic University of Mostar a first time ever International Summers School in Mostar ever. Altogether 43 students from both the universities in Mostar attended one of two classes in International Human Rights and Social Entrepreneurship. Mostar International Summer School will be arranged again in 2014.

340.134:343.13(497.11)

**NEKA ZAPAŽANJA, PRIMEDBE I DILEME POVODOM REFORME
KRIVIČNOPROCESNOG ZAKONODAVSTVA REPUBLIKE SRBIJE**

Doc. dr Senad Džinić*

Apstrakt:

U ovom radu kritički je obrađena materija vezana za reformu krivičnog procesnog zakonodavstva Republike Srbije. S tim u vezi autor najpre ukazuje na potrebu reforme krivičnog procesnog zakonodavstva Republike Srbije, kao i na koji način je tekao postupak reforme, a zatim iznosi neka zapažanja, primedbe i dileme u vezi pravnih rešenja iz usvojenog Zakonika o krivičnom postupku.

Ključne reči: krivični postupak, tužilačka istraga, pravni lek, teret dokazivanja, neutralnost suda.

Uvod

Nisu daleko od istine stavovi i konstatacije na koje se često ukazivalo u savremenoj jurisprudenciji i judikaturi, da je sada važeći sistem krivičnog procesnog prava u Republici Srbiji (i pored čestih povremenih i privremenih intervencija) još uvek u tolikoj meri nekonzistentan, nefunkcionalan i neefikasan, da su i u toj oblasti neophodne i nužne korenite reforme na savremenim osnovama. Ratifikacijom brojnih međunarodnih konvencija Republika Srbija se obavezala da svoju zakonsku regulativu usaglasi sa međunarodnim standardima, od kojih je za oblast krivičnog procesnog zakonodavstva jedna od najvažnijih Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (kao što su pravo na pravično suđenje, pravo na suđenje u razumnom roku, pravo na jednakost oružja, pravo na delotvornu odbranu, pravo na slobodu i bezbednost ličnosti i druga prava i slobode).

Imajući u vidu činjenicu, da je važeći sistem krivičnog procesnog prava u Republici Srbiji, zasnovan na nekim zastarelim rešenjima (tzv. mešovito akuzatorsko - inkvizitorskog koncepta) navedeni prigovori pokazuju se sasvim opravdanim.

Stoga je bilo nužno i neophodno obezbediti donošenje reformisanog Zakonika o krivičnom postupku koji bi bio zasnovan na savremenim naučnim

* Docent Departmana za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru.

principima, iskustvima sudske prakse kao i na savremenim krivičnoprocesnim institutima (tužilačka istraga, sporazum o priznanju krivičnog dela, potpuna nepristrasnost i neutralnost uloge sudova u pribavljanju i izvođenju dokaza, efikasniji glavni pretres, efikasniji pravni lekovi i drugo) što bi osiguralo efikasniji krivični postupak, suđenje u razumnom roku i zaštitu ljudskih prava- prvenstveno prava okrivljenog lica u krivičnom postupku.

Polazeći od realnog stanja odnosa u ovoj oblasti i uz uvažavanje stavova doktrine i sudske prakse prišlo se temeljitoj reformi krivičnoprocesnog zakonodavstva koja je izražena dodošenjem novog Zakonika o krivičnom postupku (Sl. glasnik RS. br. 72/2011 od 26. 09. 2011) koji je stupio na snagu 6. 10. 2011. god. sa primenom od 15.01.2013 godine, uz izuzetak da se odredbe tog zakonika pred sudovima sa posebnom nadležnošću (za organizovani kriminal i ratne zločine) primenjuju od 15. 01. 2012 godine.

I pored realnog očekivanja da će reformisani Zakonik o krivičnom postupku pred sudovima opšte nadležnosti ugledati svetlost dana određenog za njegovu primenu, budući da su u tom pravcu bile obavljene odgovarajuće pripreme u nadležnim tužilaštvima i sudovima, usledilo je iznenađenje, kada je Narodna skupština Republike Srbije u novom sazivu odložila primenu ovog zakonskog projekta do 01.10. 2013 godine.

Razlozi ovakve odluke Narodne skupštine pokazuju se u još većoj meri nejasnijim kada se uzme u obzir činjenica da je novoformirana radna grupa ministarstva pravde u to vreme već imala izrađen prednacrt Zakona o izmenama i dopunama već reformisanog Zakonika o krivičnom postupku, a taj prednacrt nalazio se određeno vreme i na javnoj raspravi. Ovakvo stanje odlaganja primene reformisanog projekta Zakonika o krivičnom postupku očigledno ukazuje na postojanje određenih problema, poteškoća i dilema u pogledu njegove konačne primene.

Kako o razlozima takve odluke nemamo nikakvih informacija niti izvornih saznanja, ovom prilikom učinit ćemo pokušaj da se rasvetle neke od tih nedoumica i dilema koje očigledno stoje na putu konačne primene reformisanog Zakonika o krivičnom postupku.

Diskusija

Prema našem stanovištu osnovna dilema našeg zakonodavca je od krucijalnog značaja za implementaciju celovitog koncepta reformisanog sudske postupka. Ova dilema je u tome da li ili ne u ovom reformisanom konceptu zadržati inkvizitorski elemenat u nadležnosti sudova. Ona očigledno proizilazi iz sadržine prednacrt Zakona o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku (predložena su u tom pogledu neka alternativna i nedovoljno jasna rešenja), za razliku od usvojenog Krivičnog zakonika o krivičnom postupku koji se u potpunosti zasniva na konceptu akuzatorskog krivičnog postupka, odnosno na tzv. akuzatorsko-adverzijalnoj verziji krivičnog postupka.

Iz sadržine radne verzije prednacrtu pomenute radne grupe može se naslutiti da se insistira na zadržavanju starog koncepta mešovito tipa, tzv. akuzatorskog-inkvizitorskog koncepta, koji se prema našem mišljenju pokazuje krajnje iracionalnim i neprihvatljivim.

Sa druge strane smatramo da je koncepcija na čijim osnovama se zasniva usvojeni Zakonik o krivičnom postupku, čija primena je odložena do 01.10. 2013. godine, predstavlja sasvim prihvatljivo rešenje kojim se po ugledu na anglo-američki koncept krivičnog procesnog prava (tzv. akuzatorsko-adverzijalni koncept), obezbeđuje puna neutralnost i nepristrasnost sudova u krivičnom postupku.

Eliminacijom inkvizitorskog elementa vezanog za položaj i ulogu sudova u svim fazama krivičnog postupka (predhodni i glavni postupak) dolazi do izražaja puna nezavisnost, neutralnost, nepristrasnost pa time i neophodna objektivnost sudova kao nosioca jedne od glavnih funkcija u krivičnom postupku (funkcija suđenja). U tom pravcu ne bi trebalo da postoje bilo kakve dileme pogotovo kada se ima u vidu koncepcija prema kojoj je na ovlašćenom tužiocu teret dokazivanja optužbe.

Dosadašnja praksa sudova koji su neopravdano bili pritisnuti tzv. principom materijalne istine (kao jednom iskonstruisanom metafizičkom kategorijom) svedne strane, i inkvizitorskom metodom postupanja (u istrazi i na glavnom pretresu), potvrđuje i dokazuje da su suđenja neretko pretvarana u farsu, u borbu sa vetrenjačama, odnosno na gladijatorsku ulogu sudija u rasvetljavanju istine u krivičnom postupku i to po svaku cenu, dakle i onda kada je postupajući po službenoj dužnosti pribavljao i izvodio dokaze na štetu okrivljenog. Kada je teret dokaza optužnice na ovlašćenom tužiocu takva uloga sudova pokazuje se iracionalnom.

Reformisanom koncepcijom u ovom važnom segmentu krivičnog postupka definitivno se otklanjaju prigovori u pogledu pristrasnosti i neobjektivnosti sudova kao glavnih subjekata krivičnog postupka pred kojima se odigrava proces suđenja između ovlašćenog tužioca i okrivljenog kao ravnopravnih stranaka u tom procesu.

Inoviranom ulogom sudova u krivičnom postupku pretpostavka nevinosti okrivljenog doživljava svoju punu afirmaciju pa se time okrivljeni dovodi u poziciju ravnopravne stranke sa ovlašćenim tužiocem. Takvom pozicijom sudovi dobijaju neutralan status u postupku suđenja između dve ravnopravne stranke, izvlačeći se iz jedne neugodne situacije u procesu dokazivanja. Prema rešenjima iz usvojenog Zakonika o krivičnom postupku sud više ne raspolaže inkvizitorskim ovlašćenjem da postupajući po službenoj dužnosti i kada to sam oceni radi zadovoljavanja principa materijalne istine (istina u krivičnom postupku može biti samo relativna i subjektivna) pribavlja i izvodi dokaze. Sada sud dokaze izvodi samo na predlog stranaka, a teret dokazivanja optužbe je na ovlašćenom tužiocu (čl.15.st. 2 i 3.). Jedini izuzetak u procesu dokazivanja predviđen je u odredbi čl.15 st.4. tako što sud može dati nalog stranci da predloži dopunske dokaze ili izuzetno može sam odrediti da se takvi dokazi izvedu, ako oceni da su izvedeni dokazi protivurečni ili

nejasni i da je to neophodno da bi se predmet dokazivanja svestrano raspravio. Time se praktično uloga suda u postupku dokazivanja i utvrđivanja odlučnih činjenica sasvim opravdano svodi na korektivnu a ne na aktivnu i kreativnu funkciju.

Ukoliko bi sud na sebe preuzeo aktivnu i kreativnu funkciju u procesu dokazivanja (pribavljanja i izvođenju dokaza), time bi očigleno prekoračio svoja zakonska ovlašćenjenja i oglušio se o dužnost da čuva svoju objektivnost, neutralnost, nepristrasnost i pravičnost.

Usvojene odredbe Zakonika o krivičnom postupku sadrže i neka rešenja koja mogu pretrpeti ozbiljnu kritiku. Tužilačka istraga pokazuje se sasvim opravdanom fazom krivičnog postupka kojom se osigurava efikasnost suđenja nakon usvajanja optužnice. Međutim sam način kojim se pokreće postupak istrage od strane javnog tužioca teško se može braniti i prihvatiti. Postupak otvaranja istrage naredbom javnog tužioca onemogućava osumnjičenom ostvarivanje njegovog elementarnog prava u krivičnom postupku (pravo na pravni lek). Prihvatanjem ovakvog rešenja uskraćuje se osnovno pravo osumnjičenog na odbranu u ovoj fazi krivičnog postupka, što javnom tužiocu omogućava da naredbe o sprovođenju istrage donosi proizvoljno, na osnovu subjektivne ocene i bez ikakve kontrole u pogledu postojanja osnova sumnje da je neko lice učinilo krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti. U tom delu nužne su izmene i dopune odredaba Zakonika o krivičnom postupku saglasno rešenjima prezentiranim u prednacrtu Zakona o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku radne grupe ministarstva pravde (da se istraga pokreće rešenjem nadležnog javnog tužioca protiv kojeg je dozvoljena žalba o kojoj odlučuje sudija za predhodni postupak) i dr.

Odredba iz čl. 345 st.5. u vezi čl. 350. st. 6. usvojenog ZKP pokazuje se potpuno nerazumljivom. Nejasno je kako, kada i pod kojim uslovima je to moguće kao i koje su to situacije (u kontekstu ostalih rešenja kojima se oblikuje glavni pretres) u kojima se pred predsednikom veća bez prisustva javnosti može održati glavni pretres. Iz ostalih odredaba nije moguće ni naslutiti razjašnjenje navedene situacije, što zahteva da se i ova odredba usaglasi sa reformisanim konceptom Zakonika.

Prednacrt Zakona o izmenama i dopunama usvojenog Zakonika o krivičnom postupku radne grupe ministarstva pravde predviđa ponovno uvođenje u sistem našeg krivičnog procesnog prava novog vanrednog pravnog leka, „zahteva za ispitivanje zakonitosti pravnosnažne presude“ iz nadležnosti Vrhovnog kasacionog suda Republike Srbije. Ovaj vanredni pravni lek sobzirom na iskustva sudske prakse u važećem Zakoniku o krivičnom postupku opravdano je odstranjen kao nepotreban i suvišan. Sudska praksa je u tom pogledu osnovano ukazivala da je taj vanredno pravni lek neretko zloupotrebljavan, da je izuzetno retko uvažavan i da je nepotrebno opterećivao Vrhovni sud Repoblike Srbije. Stoga smatramo da je ponovno uvođenje ovog vanrednog pravnog leka u naš krivičnoprocesni sistem neprihvatljivo i neopravdano.

Umesto zaključka

Može se konstatovati da prednacr radne grupe, predviđa brojna poboljšanja usvojenog Zakonika o krivičnom postupku (kao što su: uvođenje funkcije predpretresnog sudije sa značajnim ovlašćenjima sa kojima raspolaže nakon prijema optužnice u nadležnom sudu, čime se opravdano i u značajnoj meri rasterećuju vanraspravna veća, kao i neka druga poboljšanja).

Ovaj rad nije pretendovao na jednu dublju i svestraniju analizu pravnih rešenja iz usvojenog Zakonika o krivičnom postupku. Za jedan širi kritički pristup za sada nije bilo ni vremena ni potrebe, pošto je ovom prilikom akcenat stavljen samo na neka najspornija pitanja i dileme u vezi usvojenog zakonskog projekta. Naravno za neke dublje i šire opservacije o ostalim važnijim rešenjima koja nudi usvojeni projekat Zakonika o krivičnom postupku bi će pokazan poseban interes u narednom periodu, kako sa stanovišta sudske prakse, tako i sa stanovišta nauke krivičnogprocesnog prava.

Uvereni smo da će inovirani Zakonik o krivičnom postupku uz uvažavanje istaknutih primedaba i uz otklanjanje označenih dilema u značajnoj meri obezbediti funkcionalnije i efikasnije pravosuđe.

Literatura

1. Zakonik o krivičnom postupku („Sl. glasnik RS“ br. 58/04, 85/05, 115/05, 49/07, 20/09, 72/ 09 i 76/10).
2. Zakonik o krivičnom postupku (Sl. glasnik RS“ br. 72/2011 od 26.09.2011. godine).

SOME OBSERVATIONS, COMMENTS AND DILEMMA ABOUT REFORM OF THE CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION OF REPUBLIC OF SERBIA

PhD Senad Dzinic

Abstract:

This paper critically deals with matters related to the reform of criminal procedural legislation of the Republic of Serbia. In this regard the author point to the need for reform of criminal procedural legislation of the Republic of Serbia, as well as the way in which the reform process proceeded, and amounts to some observations, comments and doubts about the legal solutions in adopted Criminal Procedure Code.

Keywords: criminal proceedings, prosecution investigation, remedy, the burden of proof, the neutrality of the court.

327.56.:351.88

BEZBEDNOSNI IZAZOVI, RIZICI I PRETNJE ILI ČINIOCI UGROŽAVANJA BEZBEDNOSTI

Prof. dr Predrag Ilić*

Apstrakt:

U radu se razmatra istorijat i oportunistička uvođenja sintagme „bezbednosni izazovi, rizici i pretnje“ u srpsku teoriju bezbednosti i u političku teoriju i praksu. Budući da ta sintagma nije sve do danas jasno određena, njeno korišćenje često izaziva znatne probleme u teorijskom i praktičnom smislu. U prilog takvom zaključku, autor navodi pokušaje njenog određenja od strane nekoliko srpskih teoretičara bezbednosti, kao i njihove klasifikacije bezbednosnih izazova, rizika i pretnji. Ustanovivši da je pomenuta sintagma uvedena kao sinonim za ranije upotrebljavani izraz „činioci ugrožavanja bezbednosti“, autor smatra da to nije bilo nužno, ali da se, uz izvesne ograde, sintagma „bezbednosni izazovi, rizici i pretnje“ može upotrebljavati kao alternativni izraz za tu staru i još uvek dobru sintagmu.

Ključne reči: bezbednosni izazovi, bezbednosni rizici, bezbednosne pretnje, bezbednosni izazovi, rizici i pretnje, činioci bezbednosti, faktori bezbednosti.

Uvod

Tokom poslednje decenije prošlog veka i prvih godina ovog veka, u teorijskim radovima iz oblasti bezbednosti u Srbiji počinju, nekako iznenada, da se upotrebljavaju sintagme kojima se povezivala bezbednost sa različitim vrstama izazova, rizika i pretnji. Najpre su to bile relativno jednostavne sintagme: „izazovi bezbednosti“, odn. „bezbednosni izazovi“, „izazovi miru i bezbednosti“, „vojni izazovi i rizici“, „bezbednosni rizici“, „pretnje bezbednosti“ i „bezbednosne pretnje“, a posle 2002. nešto složenije poput „bezbednosne pretnje, rizici i izazovi“, odnosno „bezbednosni izazovi, rizici i pretnje“. Prema uvidima autora ovog rada, ove sintagme su u srpsku naučnu literaturu uveli najpre saradnici beogradskog Instituta za međunarodnu politiku i privredu (IMPP), Zoran Stanojević i Živojin Jazić, a zatim i neki drugi istraživači međunarodne i nacionalne bezbednosti.¹ Najsloženija

* Vanredni profesor Departmana za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru.

¹ Stanojević Zoran: „The End of Bipolarism and Security in the Mediterranean Area“, Međunarodni problemi, 1-2/93, str. 131-133; Stanojević Z.: „Italija i bezbednost na

varijata ove sintagme „bezbednosne pretnje, rizici i izazovi“, pojavila se, kako izgleda, prvi put u knjizi Dragana R. Simića „Nauka o bezbednosti“ (2002), da bi se, posle toga, ustalila upotreba sintagme „bezbednosni izazovi, rizici i pretnje“². Ima se utisak da je sve češća upotreba ove sintagme i na Zapadu i kod nas koincidirala sa pojavom Novog strateškog koncepta NATO-a, sa samita te organizacije u Rimu, 7 i 8. novembra 1991., odnosno sa pojavom prevoda tog koncepta, u kome jedno poglavlje nosi naziv „Izazovi i rizici bezbednosti“.³

Sredinom prve decenije ovog veka, sintagmu „bezbednosni izazovi, rizici i pretnje“ su „prigrlili“ naši političari i novinari, pa se ona mogla sve češće iščitavati i u novinama i slušati na radiju i televiziji, na raznoraznim tribinama i u svakodnevnom govoru. Konačno je, krajem te decenije, ušla i u najvažnije strateške dokumente Srbije i nekadašnje državne zajednice Srbija i Crna Gora iz oblasti bezbednosti – „Strategiju odbrane“ (2007) i „Strategiju nacionalne bezbednosti“ (2009).

Iako se ovde radilo ne samo o novim izrazima, već i o novim, nesumnjivo značajnim, pojmovima nauke o bezbednosti, autori koji su ove sintagme uveli u srpsku naučnu literaturu nisu smatrali za potrebno da se pozabave njihovim bližim određivanjem i definisanjem. Oni su ih upotrebljavali kao nešto što je samo po sebi razumljivo i neupitno, fokusirajući se na mnoge druge nesumnjivo značajne bezbednosne pojmove i pitanja. I zaista se iz konteksta u kojima su ih upotrebljavali moglo dosta zaključiti o njima, posebno iz knjige D. Simića. Tako se u njoj na jednom mestu kaže da su „veoma izmenjeni zamisao bezbednosti i, posebno, njeni do sada manje poznati **izazovi i pretnje** (podv. P. I.) koje ugrožavaju ne samo državu, nego i pojedince, društvene grupe...” (s.11.). Odmah potom: „Pojedini **izazovi**, kao što su oni iz skupa tzv. **transnacionalnih – globalnih izazova i pretnji**, izjednačavaju dostizanje, očuvanje i unapređenje bezbednosti sa opstankom čoveka i ljudskog društva, pa čak i života na Zemlji“. Na drugom mestu se govori o tome kako je teško „pouzdanu odgonetati veoma izmenjenu prirodu **bezbednosnih izazova i pretnji**... u razdoblju posle bipolarizma i „hladnog rata“..., jer se „većina današnjih **bezbednosnih izazova i pretnji** najtačnije može iskazati kao, da parafraziram Gvin Pirsu...“stanje pod pretnjom ili osećanje pretnje bez poznatog neprijatelja“ (s. 22.). Zatim se za tzv. **transnacionalne i globalne izazove i pretnje** kaže da „po svojoj osnovnoj prirodi nisu, ili nisu isključivo vojni“(str. 38.), da J. Galtung „**pretnje bezbednosti** uočava pre svega u postojanju tzv. strukturalnog nasilja“ (s. 56.) itd. Za temu ovog rada najinteresantnije su, međutim, sledeće dve tvrdnje: (1) da mnogi istraživači bezbednosti „ne prave neophodnu razliku između **bezbednosnog**

Mediterranu“, Međunarodni problemi, 1/94, str. 128; Jazić Živojin: “Problemi bezbednosti u Aziji“, Međunarodni problemi, 3/94, str. 498. i dr.

² Simić R. Dragan, “Nauka o bezbednosti” (2002), Službeni list SRJ, Fakultet političkih nauka, Beograd, str. 62.

³ V. „NATO i partnerstvo za mir“(1996), Međunarodna politika, Pravni fakultet, Fakultet političkih nauka, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Centar za strategijske studije, Beograd, str. 213.

izazova, bezbednosne pretnje i bezbednosnog pitanja“ (s. 60.) i (2) da je „od suštinskog značaja za predmet nauke o bezbednosti da se pouzdano odredi kada i na koji način mnogobrojni novi **izazovi**... predstavljaju i stvarnu **bezbednosnu pretnju** – legitimno polje proučavanja...“(s.61.).

Pojmovno određivanje „bezbednosnih izazova, rizika i pretnji“

Iako je način i kontekst upotrebe navedenih sintagmi u knjizi D. Simića veoma inspirativan za njihovo razumevanje, ipak to mnogima nije bilo dovoljno za njihovo precizno objašnjenje i eventualno definisanje, pa su se vrlo brzo pojavili pokušaji u tom pravcu. Prvi takav pokušaj učinio je Dejan Orlić, u članku pod karakterističnim naslovom: „Pojmovno određivanje izazova, rizika i pretnji u procesu preoblikovanja međunarodne bezbednosti“.⁴

Svoja razmatranja na navedenu temu Orlić započinje tvrdnjom da je prilikom pojmovnog definisanja izazova, rizika i pretnji potrebno da se pođe od „četiri glavna pitanja za istraživače osnovnih mesta u oblasti bezbednosti: ko ili šta je objekat bezbednosti? kakva je priroda pretnje? ko je odgovoran...za bezbednost? i kojim se postupcima, sredstvima i načinima dostiže, čuva i unapređuje bezbednost?“. Odmah potom, on precizira da se, zapravo, „prva dva pitanja izdvajaju kao neophodna i polazna za pojmovno određivanje: „prvo ko su sve referentni objekti bezbednosti, koji su glavni akteri ugroženi izazovom, rizikom i pretnjama i čije su vrednosti ugrožene, i drugo, kakva je priroda pretnje. U tom slučaju – nastavlja on – pitanje se proširuje sa još dva oblika ugrožavanja bezbednosti – izazovima i rizicima.“ Taj deo svoje rasprave zaključuje rečima: „Utvrdjivanjem njihove prirode dolazi se i do njihovog pojmovnog određenja.“⁵

Ustvrdivši da se za „pojmovno određivanje izazova, rizika i pretnji mogu izdvojiti dva referentna objekta – država i suverenitet, s jedne strane, i pojedinac i njegov identitet, s druge, on daje određenja svih tih pojmova, a zatim prelazi na definicije izazova, rizika i pretnji koje se mogu naći u nekim rečnicima, enciklopedijama, leksikonima i udžbenicima. Najpre parafrazira prevode navedenih izraza sa engleskog jezika iz „*Srpsko-engleskog frazeološkog rečnika*“, Ž. Kovačevića, ne osvrćući se uopšte na njihovu naglašenu tautologiju: „Pod **izazovom** se podrazumeva odgovaranje na sam **izazov**, pokazivanje da se doraslo situaciji ili, čak, i upućivanje **izazova** nekome. **Rizik** znači izlaganje **riziku**, upuštanje u **rizik** u vezi s nečim i da uz **rizik** može nešto da se desi. Pretnjom se neko prisiljava na poslušnost bilo ucenom bilo silom...“⁶

Zatim prelazi na parafraziranje odrednica iz „*Oksfordskog englesko-engleskog rečnika*“, pa, najpre kaže da se „pod izazovom (*challenge*) podrazumeva poziv da se uzme udeo u određenom takmičenju, duelu; poziv da se dokaže ili

⁴ V. Vojno delo, 3/04, str. 76-93.

⁵ Orlić Dejan: „Pojmovno određenje izazova, rizika i pretnji u procesu preoblikovanja međunarodne bezbednosti“, Vojno delo, 3/04, str. 84.

⁶ Isto, str. 88.

opravda nešto, ili težak zadatak. Engleska odrednica *challenging* ima veoma interesantno objašnjenje – obaveza reagovanja, tj. poziv na odgovor (*call to respond*), i izazov se određuje kao nešto potencijalno, što postoji u najširem obliku i izaziva pažnju i potrebu da se prati... Pod rizikom se podrazumeva verovatnoća ili mogućnost opasnosti, gubitka, ozlede ili neke druge štetne posledice. Pretnja je...namera da se nanese šteta ili da se sprovede kazna, kao naznaka nekog nepoželjnog i neprijatnog događaja...⁷

Posle toga Orlić tvrdi da su „u izvorima enciklopedijskog sadržaja izazovi, rizici i pretnje preciznije definisani“, pa parafrazira odrednice rizika i pretnji iz *Ekonomске i poslovne enciklopedije, Male enciklopedije, Opće enciklopedije Jugoslovenskog leksikografskog zavoda, Pravne enciklopedije, Enciklopedije američane, Vojne enciklopedije i Vojnog leksikona* i odrednicu „pretnja“ iz udžbenika *Međunarodni odnosi V. Dimitrijevića i R. Stojanovića*, iz 1996. (Ovde treba primetiti da upkos navedenoj tvrdnji iz prve rečenice ovog pasusa, u citiranoj literaturi nije bilo nijedne odrednice, odn. definicije izazova)

Na kraju ovog dela svog rada, Orlić još ustanovljava da su „malobrojna objašnjenja pojmova izazovi, rizici i pretnje „odlika“ zvaničnih dokumenata brojnih međunarodnih organizacija koje se bave međunarodnom bezbednošću, pa, kao primer, navodi objašnjenje iz „Novog strateškog koncepta“ NATO-a, iz novembra 1991.: „da su preostali rizici za bezbednost saveznika po svojoj prirodi višedimenzionalni i višesmerni, zbog čega ih je teško predvideti i proceniti... Ovi rizici se mogu ispoljiti na različite načine“.⁸

Posle ove uporedne analize, Orlić navodi da se „pri pojmovnom određivanju izazova, rizika i pretnji mogu koristiti još neki kriterijumi na osnovu kojih se mogu porediti i odrediti njihove osobine i međusobne razlike.“ Ti kriterijumi su, po njemu: *intenzitet* (silina delovanja) (podv. u orig.) ... (koji) može da bude potencijalan, posredan i neposredan; *širina uticaja* na objekat, odnosno broj i „gustina“ određenih oblika ugrožavanja u izazovu, riziku i pretnji ponaosob i *procena vrednosti* koju intenzitet delovanja ostavlja na određeni objekat – neutralan, pozitivan i negativan.“⁹

Na kraju, Orlić izvodi sledeće zaključke.

„**Izazovi** (podv. u orig.) su mogući, potencijalni oblici ugrožavanja stabilnosti i suvereniteta države i identiteta pojedinca i društva. Oni su izvorište rizika i pretnji, i njihova širina uticaja rasprostire se kroz vojnu, političku, ekonomsku, socijalnu i ekološku dimenziju bezbednosti. Vrednost izazova početno je neutralna po opstanak države i društva, i zavisno od reagovanja na nju može da ima pozitivan predznak – u razrešenju, ili negativan – u daljem stepenovanju kroz rizike i pretnje.

Rizici su bliži, vidljiviji i jasnije merljivi oblici ugrožavanja suvereniteta i identiteta država i društva. Izvorišta su bezbednosnih pretnji, a širina njihovog

⁷ Isto.

⁸ Isto, str. 90.

⁹ Isto.

uticaja ima jasniji pojavni oblik. Imaju negativan predznak jer ugrožavaju opstanaka države i društva, ali uz mogućnost izbegavanja negativnih posledica i njihovo povoljno rešenje po objekat međunarodne bezbednosti.

Pretnje su neposredni oblici ugrožavanja države i društva. To je vrsta pritiska, činilac krize ili nekog sukoba, kojim želi da se nanese šteta ili neko zlo sa pozicija sile da bi se objekat pretnje prisilio na neke ustupke. Pretnje imaju jasne, predvidljive i određene oblike ugrožavanja – rat, ekonomske sankcije ili teroristički napadi – i negativne su po opstanaka države i društva. To su konačni, najdirektniji izvod izazova i rizika.¹⁰

U svom radu „Kultura bezbednosti u savremenom konceptu bezbednosti“ , Dalibor Kekić (2004) naizmenično upotrebljava sintagme „bezbednosni izazovi i pretnje“ i „pretnje i izazovi bezbednosti“. U poglavlju pod naslovom „Pretnje i izazovi bezbednosti i predimenzioniranje kulture bezbednosti“, on, najpre, konstatuje da „proširenjem agende bezbednosnih izazova i pretnji, dolazi do pojave uobličavanja i preoblikovanja razumevanja bezbednosti“. Zatim dodaje sledeće: „Povećanje spiska bezbednosnih pretnji najpre je izazvao čovek, svojim neracionalnim ponašanjem prema prirodi i prema ljudskoj vrsti i to ponajviše iz neznanja, ali i sebičnosti. Broj pretnji i izazova je uglavnom nastao zbog naglog tehnološkog i naučnog napretka, koji je iskorišćen u neželjene svrhe“.¹¹ U nastavku tog poglavlja, on navodi oveći spisak savremenih pretnji i izazova bezbednosti, bez njihovog razdvajanja: proliferacija nuklearnog i konvencionalnog oružja, pojava i širenje raznolikih vrsta bolesti, zagađenje životne sredine, neravnomerno crpljenje prirodnih bogatstava i raspoređenost materijalnog i dughovnog bogatstva, kao i neravnomerni naučni i tehnološki razvoj, etnonacionalni, verski i unutardržavni konflikti i netrpeljivosti, nepoštovanje osnovnih ljudskih prava i nedemokratska vladavina državom, međunarodni teroristički pokreti i organizovani kriminal, demografska eksplozija i velike migracije i unifikacija i globalizacija kulture. Iako je relativno detaljno obradio sve navedene pretnje i izazove bezbednosti, Kekić se, ipak, nije upuštao u pomovno određivanje ni „bezbednosnih izazova“ ni „bezbednosnih pretnji“, a još manje „bezbednosnih rizika“.

Tim problemima je mnogo veću pažnju posvetio Mladen Bajagić (2007), u svom udžbeniku „Osnovi bezbednosti“. Polazeći od ruskih, francuskih i engleskih prevoda za „izazov“ i od odrednica nekih englesko-srpskih, englesko-engleskih i srpskih rečnika, on zaključuje da izazovi „podrazumevaju određenu aktivnost, proces, pojavu (fenomen) ili konkretan događaj, koji, svojom prirodom, dinamikom i potencijalnom energijom može u određenim okolnostima promeniti ili uticati na promene određenih stanja, uverenja, vrednosti, potreba, interesa i sl. i potstaći konkretne aktere na određenu reakciju kao konkretan odgovor na taj izazov. Reakcija... ne mora ... predstavljati konkretnu radnju, već se može svesti i na neke mentalne (misaone, psihičke) reakcije, a u slučaju kada izazov deluje tako duboko i

¹⁰ Isto, str. 92-93.

¹¹ Kekić Dalibor: „Kultura bezbednosti u savremenom konceptu bezbednosti“, Bezbednost, 2/04, str. 236.

neminovno da proizvodi direktne posledice, svesnost je važan element reakcije. On je, u stvari, neka vrsta podsticaja, stimulansa, podražaja, koji tera onog kome je upućen na odgovor, reakciju ili neku konkretnu radnju¹².

U nastavku ovih razmatranja, Bajagić, kaže da se „u kontekstu bezbednosti sužava značenje ovog pojma“, obrazlažući to na sledeći način: „Izazovi imaju šire značenje od pretnji i/ili bezbednosti i prethodno se ne mogu jasno vrednosno odrediti (pozitivno ili negativno). Naime u analizi pojma pretnji (bezbednosti) navode se tri osnovna kriterijuma za njihovo definisanje: 1) *intenzitet* (silina delovanja)... 2) *širina uticaja* (zahvata) na objekat delovanja, odnosno broj i „gustina“ određenih oblika ugrožavanja (pretnje) i 3) *procena vrednosti* ... što znači da pretnja može da bude neutralna, pozitivna i negativna...

Shodno tome, i izazovi mogu da se posmatraju iz ugla ovih kriterijuma ali se, za razliku od pretnji, uočava da su izazovi po definiciji neutralni u vrednosnom smislu. Zavisno od toga na koga se odnose, kome su neposredno ili neposredno upućeni, oni mogu izazvati različite reakcije onih na koje se odnose. Od vrednosnog određenja reakcije na određeni izazov zavisi i priroda tog početno neutralnog izazova.

U slučaju bezbednosti *izazov* nema odliku neposrednog i negativnog uticaja. Rast stanovništva kao izazov, na primer, sam po sebi ne uzrokuje iste reakcije u svim zemljama... Prema tome, izazov je opštiji pojam u odnosu na rizik i pretnju, potencijalan je po intenzitetu (iako moguć i verovatan, dalek u budućnosti), po širini i gustini uticaja sveobuhvatan, višesmeran i brojan, početno vrednosno neutralan, predstavlja u slučaju bezbednosti poteškoću na koju tek u doglednoj budućnosti treba reagovati i odrediti joj predznak. Njegova početna neutralnost ima dve strane: *negativnu*, koja podrazumeva njegovo prerastanje u i/ili pretnju... i *pozitivnu*, koja ...¹³

Određujući se prema pojmu „rizik“, Bajagić kaže: „U odnosu na izazov, *rizik* je pojam nižeg nivoa opštosti, koji podrazumeva postojanje posrednijih oblika ugrožavanja bezbednosti, po intenzitetu konkretniji, bliskiji i verovatniji od izazova, odnosno verovatnoću ili mogućnost od određene opasnosti, gubitka, ozlede ili neke druge štetne posledice po određeni entitet. On se određuje i kao izlaganje opasnosti, mogućnost stradanja od određene aktivnosti i spremnost da se prihvati odgovornost za štetu, opasnost ili gubitak... Rizik, se, dakle, može odrediti kao mogućnost, određeni stepen verovatnoće nastupanja nekog događaja ili dejstva sa nepovoljnim posledicama, pri čemu otklanjanje ili smanjenje zavisi od nivoa poznavanja pojave u kojoj je taj sadržan. Shodno tome, iako početno ima neutralan predznak... on veoma brzo dobija negativan predznak... U odnosu na izazov, nosi veći stepen opasnosti, verovatnoću nanošenja neke štete, a njegovo nepravovremeno uočavanje ga veoma brzo pretvara u jasnu pretnju.“¹⁴

¹² Bajagić Mladen: „Osnovi bezbednosti“ (2007) Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, str. 130.

¹³ Isto, str. 130-131.

¹⁴ Isto, str. 131-132.

Svoja razmatranja o pojmu „pretnje“, ovaj autor počinje tvrdnjama da „unutar savremenih studija bezbednosti vlada mišljenje da opšta analiza pojma *pretnji* mora početi od rata...“ i da se pretnja „može definisati i kao sposobnost uvećenja namera“. Posle citiranja nekoliko stranih i domaćih definicija pretnji i napomena o tzv. tradicionalnim i nekonvencionalnim pretnjama i o neophodnosti pravljenja razlika između normalnih stanja, pretnji manjeg značaja i i pretnji po nacionalnu i druge nivoe bezbenosti, Bajagić piše sledeće: „Ključni kriterijumi za identifikaciju pretnji po (nacionalnu) bezbednost, a time i za otkrivanje stvarnih uzroka zbog kojih se pretnje pojavljuju, su utvrđivanje tipova i intenziteta pretnji (blizina, verovatnoća da će se desiti, posledice i istorijski okvir). On, zatim, upozorava na razlike „između *opažanja pretnje* ... na temelju stvarnog postojanja pretnji i tzv. *analize „samostalnih pretnji“*... na bazi hipotetičkih činjenica“ i na razlike između različitih nivoa pretnji (vojne..., političke i dr.).

Na kraju, svoja razmatranja o pojmu pretnje zaključuje:

„Dakle, *pretnja* je namera nanošenja konkretne štete ili kazne, naznaka da nešto blisko nepoželjno i neprijatno dolazi, noseći u sebi direktne negativne posledice. U odnosu na izazove i rizike, pretnja je po intenzitetu neposredna, ili posredna sa jasnim naznakama veoma skorog nanošenja štete u slučaju izostanka brzog reagovanja na nju... Pretnja početno ima negativan predznak jer podrazumeva vrstu pritiska kojim se nagoveštava i stavlja u izgled konkretna šteta ili neko zlo sa pozicija sile, sve u cilju da se određeni objekt bezbednosti prisili na određene ustupke ili ponašanje. Pretnja sadrži svesnu nameru uzrokovanja neke štete ili stavljanja u izgled štete ili neželjene posledice po objekat bezbednosti...“.¹⁵

Interesantno je, inače, da je ovaj autor i posle završetka poglavlja o pojmovnom određenju izazova, rizika i pretnji, produžio raspravu o njima, tvrdnjom da istraživači u bezbednosnim naukama često poistovećuju izazove sa pretnjama i obrnuto. Tim povodom, on tvrdi da se „iz analize sadržaja pojma izazova jasno uočava da svi izazovi nisu po definiciji i pretnje bezbednosti“, odnosno da „izazovi postaju pretnje kada svojom silinom, učestalošću, širinom i dubinom zahvata mogu uzrokovati različite negativne posledice, koje u krajnjem slučaju mogu prerasti u nasilne i/ili nenasilne sukobe između društvenih grupa i država, država i država, ili transnacionalnih aktera i država.“¹⁶ Posle toga, on pravi zasebne klasifikacije savremenih izazova i pretnji i detaljno ih razmatra. (Rizike ne klasifikuje.)

Za razliku od svih do sada citiranih autora, Saša Mijalković, autor udžbenika „Nacionalna bezbednost“ (2009), nerado upotrebljava sintagmu „izazovi, rizici i pretnje bezbednosti“, smatrajući je jednom od mogućih klasifikacija pojava ugrožavanja bezbednosti, koja dolazi iz aglosaksonske bezbednosne teorije i prakse. Ona se – po njemu – uveliko „odomaćila“ kod nas, „potiskujući ostale, pa i tradicionalne podele ugrožavajućih pojava na oružane i neoružane, spoljne i unutrašnje“. Napisavši, očigledno, ovaj deo svog udžbenika pre usvajanja „Strategije

¹⁵ Isto, str. 134.

¹⁶ Isto, str. 135.

nacionalne bezbednosti Republike Srbije“, Mijalković tvrdi da „ovakva tipologizacija nema praktičnu opravdanost ukoliko je nacionalni sistem bezbednosti zvaničnim propisom nije nomenklaturno i precizno definisao.“ Tim napomenama on dodaje i sledeću: „Inače, ugrožavanja su gradirana prema *kriterijumima intenziteta destruktivnosti i izvesnosti nastupanja*.“¹⁷ Tek posle toga on se upušta u određivanje pojedinih elemenata pomenute sintagme.

„ – *izazovi bezbednosti* su pojave čija su štetnost i izvesnost nastupanja realni ali, na navedenoj skali pojava, najmanje verovatni. To su prirodne pojave, društveni odnosi i tehničko-tehnološki procesi čije je postojanje (samo po sebi) destruktivno, u granicama je tolerantne prihvatljivosti jer ne ugrožava ozbiljno vitalne vrednosti, ali je verovatno da bi u budućnosti moglo da proizvede (uzrokuje ili doprinese) pojave ugrožavanja bezbednosti sa znatno ozbiljnijim i težim posledicama. Reč je o ugrožavajućim fenomenima sa najvećim stepenom opštosti i najnižim intenzitetom neposredne destruktivnosti.

Sobzirom na to da predstavljaju tzv. apstraktnu opasnost, po svojoj prirodi ovi su fenomeni zapravo izvori ugrožavanja bezbednosti. Tako se često raspravlja o demografskim izazovima, ekološkim izazovima, izazovima siromaštva, ...globalizacije... itd. Činjenica da se od navedenih nivoa ugrožavajućih pojava najsporije razvijaju, ukazuje na to da ih je lakše blagovremeno identifikovati i sprečiti, odnosno kontrolisati;

- *rizici bezbednosti...* su konkretniji bezbednosni fenomeni čija je realnost i izvesnost nastupanja veća. Reč je o skupu prirodnih, društvenih i/ili tehničko/tehnoloških činioca, okolnosti, procesa i odnosa koji, samostalno ili u interakciji, mogu ali i ne moraju da dovedu do procesa i posledice ugrožavanja bezbednosti. To su ugrožavajuće pojave sa nižim stepenom opštosti i većom dozom destruktivnosti nego bezbednosni izazovi. S obzirom na to da predstavljaju konkretniju opasnost, mogu se opisati i kao spona, odnosno metamorfoza izazova u pretnje bezbednosti.

Pod rizicima se podrazumeva znatno širi opseg problematičnih fenomena bezbednosti nego što su tradicionalne pretnje, ili čak mnogo opštiji pojam izazova. To je sve što nije ni izazov, a ni pretnja bezbednosti. Rizik podrazumeva situacije neizvesnosti i nesigurnosti i povezan je sa verovatnoćom izlaganja fizičkoj/materijalnoj i psihološkoj/nematerijalnoj šteti i povređivanju, kao poseban oblik opasnosti i hazarda (izlaganja opasnostima) po pojedinca, kolektive i referentne vrednosti...Najzastupljenijim rizicima smatraju se upotreba zastarele i prljave industrijske tehnologije, nestabilne nuklearne elektrane, transportovanje opasnih materija...

- *pretnje bezbednosti* su konkretne pojave čije je nastupanje najmanje neizvesno, a štetni efekti nesporni i, na skali pojava koje posmatramo, najveći. Reč je o širokom spektru pojava koje su realnost savremene svakodnevice, u kojima konkretan nosilac ugrožavanja bezbednosti napada vrednosti konkretnog

¹⁷ Mijalković Saša: „Nacionalna bezbednost“ (2009), Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, str. 127.

objekta ugrožavanja. Najopasnije su, svakako, oružana agresija, vojna intervencija, oružana pobuna, ekonomske sankcije, subverzivna dejstva, terorizam i organizovani kriminal.

Reč je o ugrožavajućim pojavama sa najnižim stepenom opštosti i najvećom dozom destruktivnosti. Budući da predstavljaju tzv. konkretnu opasnost, kao i da ih karakterišu obeležja po kojima se identifikuju, sintagma pretnja bezbednosti je sinonim sintagme oblik ugrožavanja bezbednosti.¹⁸

Izvesni, ali nedovoljni, elementi za određivanje izazova, rizika i pretnji bezbednosti mogu se naći i u radu Radoslava Gaćinovića pod naslovom „Klasifikacija bezbednosti“ (2007). Govoreći o pojmu globalne bezbednosti, on piše sledeće: „Proces globalizacije imao je za posledicu i neke destruktivne pojave koje su izazvale regionalne i lokalne napetosti i konflikte. Novi izazovi, rizici i pretnje bezbednosti uslovljeni su sve izraženijim razlikama u ekonomskom razvoju pojedinih država i naroda. Savremeni svet je zbog toga postao opterećen mnogim neizvesnostima, s tim što je njegovo glavno obeležje u oblasti bezbednosti smanjenje opasnosti od tradicionalnih vojnih sukobljavanja i direktnog konfrontiranja velikih sila, s jedne strane, i pojava mnoštva novih nevojnih izazova, rizika i pretnji, s druge strane.“¹⁹

Pojmovnim određivanjem bezbednosnih izazova, rizika i pretnji relativno opširno se bavi i Milan Mijalkovski (2010) u svojoj knjizi „Neuhvatljivost nacionalne moći“. On je svoje poglede na te pojmove sažeto izrazio kroz sledeća poglavlja svoje knjige: (1. 3.) „Bezbednosni izazovi – zagonetna vrsta opasnosti“; (1. 4.) „Bezbednosni rizici – univerzalna vrsta opasnosti“ i (1. 5.) „Bezbednosne pretnje – najviši oblik opasnosti“.

Svoj napor da utvrdi značenje izraza „bezbednosni izazovi“, ovaj autor počinje konstatacijom da „u najvećem broju rečnika i enciklopedija pojam „izazov“ nije registrovan, dakle nije određen, ili su registrovani pojmovi poput imenice „izazivač“ i glagola „izazvati“, pozivajući se na „Rečnik savremenog srpskog književnog jezika s jezičkim savetnikom“ (2000). Potom citira već pominjani „Srpsko-engleski rečnik“ (2002) Ž. Kovačevića i „Consize Oxford Dictionary“ (1997) i razmatra „sličnost i podudarnost između sintagmatskog pojma „bezbednosni izazov“ i krivičnih dela izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje, razdora ili netrpeljivosti, izazivanja opšte opasnosti i sl. U zaključku ovih razmatranja on piše: „Na osnovu razmotrenih činjenica može se konstatovati da sintagmatski pojam „bezbednosni izazovi“ označava potencijalnu opasnost ili potencijalni oblik ugrožavanja bezbednosti objekta (štićene vrednosti), odnosno, izazov je stanje koje prethodi pretnji, a pretnja je materijalizacija izazova. Reč je o najnižem nivou opasnosti po objektu bezbednosti koji može, međutim, ne mora da bude izvoriste bezbednosnih rizika i pretnji, budući da je početna vrednost (suština) izazova

¹⁸ Isto, str. 127-128.

¹⁹ Gaćinović Radoslav: „Klasifikacija bezbednosti“, Nauka, bezbednost, policija, 2/07, str. 21.

neutralna, a da li će se ispoljiti u negativnom ili pozitivnom smislu, zavisi od reagovanja subjekta opasnosti i subjekta bezbednosti. ...".²⁰

Prešavši na određivanje pojma „bezbednosni rizik“, Mijalkovski najpre konstatuje da je „za razliku od pojma „izazov“, pojam „rizik“ jasnije definisan u domaćoj i stranoj literaturi“, što potkrepljuje citatima iz nekoliko rečnika, enciklopedija i leksikona, koji se poklapaju skoro u potpunosti sa onima kojima se koristio i D. Orlić. Posle toga zaključuje sledeće: „Pregled sadržaja definicija pojma „rizik“ ukazuje na to da je rizik specifičan oblik opasnosti, jer je svojstven i subjektu opasnosti i subjektu bezbednosti. Dvostranost bezbednosnog rizika je u tome što i subjekt opasnosti i subjekt bezbednosti egzistiraju u neizvesnom bezbednosnom okruženju i kontinualno donose odluke o sopstvenom angažovanju, a svaka odluka je skopčana sa izvesnim rizikom“.²¹

U poglavlju pod naslovom „Bezbednosne pretnje – najviši oblik opasnosti“, Mijalkovski najpre konstatuje da je „pojam „pretnja“... u rečnicima i enciklopedijama određen u smislu da ugrožava ili, može ugroziti nečiju bezbednost.“ Pozivajući se, zatim, na „Rečnik savremenog srpskog književnog jezika s jezičkim savetnikom“(2005), M. Moskovljevića, on dodaje: „Definisanje pojma „pretnja“ na način, poput „Pretnja je ono čime se preti, ili što preti“, i glagol „Prečiti“: 1. rečima ili znacima predočavati nešto neprijatno, 2. nagovestiti nešto rđavo, i 3. predstojiti“, potvrđuje negativnu okolnost pretnje. To je evidentno i u definicijama: „Pretnjom se neko prisiljava na poslušnost, bilo ucenom ili silom...“ i „Pretnja je namera da se nanese šteta ili da se sprovede kazna...“ „Pretnja je svesna namera prouzrokovanja štete osobi, svojini ili pravu da bi se objekat pretnje prinudio da ispuni nametnute zahteve.“ Posle toga, ovaj autor konstatuje da je i u pravnoj sferi pojam „pretnja“ negativno određen, ukazuje na primenu pretnji u međunarodnim odnosima i daje čitav niz napomena o suštini pretnje u bezbednosnom smislu, ulustrujući to primerima iz savremene međunarodne prakse.²²

Manjkavosti dosadašnjih određenja

Iako su svi naši autori koji su se bavili pojmovnim određivanjem sintagme „bezbednosni izazovi, rizici i pretnje“ posle D. Orlića ugrađivali i svoje originalne doprinose u to određivanje, ipak se može konstatovati da su skoro svi oni polazili i od metodologije koju je on primenio i od njegovih glavnih nalaza. Zbog toga svi napred navedeni tekstovi imaju neke zajedničke karakteristike. Svi su oni nastali iz potrebe da se navedene sintagme bliže odrede i definišu i da im se pronađe adekvatno mesto u našoj teoriji bezbednosti. Svi su oni dokaz interesovanja njihovih autora za važna teorijska pitanja i dokaz njihovog solidnog poznavanja tih pitanja i teorije bezbednosti u celini. I, naravno, dokaz nesumnjivog truda

²⁰ Mijalkovski Milan: „Neuhvatljivost nacionalne moći“ (2010), Službeni glasnik, Beograd, str. 166-167.

²¹ Isto, str. 170.

²² Isto, str. 182-192.

uloženog u rešavanje ovog važnog teorijskog pitanja. Truda, koji je urodio nekoliko veoma korisnim zaključcima i saznanjima. Ali, svi oni pate i od nekih zajedničkih i od nekih zasebnih slabosti i propusta.

Najvažniji zajednički propust većine pomenutih teoretičara se sastoji u nedovoljno obuhvatnom i preciznom određivanju dve podsintagme, odn. dva od ukupno tri elementa sintagme „bezbednosni izazovi, rizici i pretnje“. Uprkos njihovim evidentnim naporima da to što potpunije urade, odn. da definišu sve elemente ove sintagme ponaosob, kao i sintagmu u celini, većina je nepotpuno odredila pojam „izazova“ uopšte, a onda i pojam „bezbednosnog izazova“, sagledavajući ih u potpuno negativnom ili pretežno negativnom kontekstu. S druge strane, svi su ustrajali i na jednom redukovanom određenju pojma „pretnje“, suzivši ga samo na svesne, odn. namerne aktivnosti različitih subjekata ugrožavanja bezbednosti. Kolikogod izgledali sitni, ovi propusti nisu mogli da se ne odraze na konačne rezultate njihovih napora i da ne otvore neka značajna pitanja u vezi sa smislom i značajem sintagme „bezbednosni izazovi, rizici i pretnje“.

Kako gornji prigovori mogu nekome da se učine preteranim i paušalnim, neophodno je njihovo šire obrazlaganje i dokazivanje.

(1) Budući da je pomenuti Orlićev tekst bio pionirski poduhvat u navedenom smislu, on i zaslužuje da se od njega pođe u ovom obrazloženju. Uz priznanje za napor koji je uložio u određivanje navedene sintagme i za glavne rezultate tog napora, treba reći da se njegovoj metodologiji i nekim njegovim zaključcima može staviti nekoliko prigovora u vezi sa određenjem pojma „izazova“ uopšte i sintagme „bezbednosni izazovi“.

Pogrešna je, najpre, njegova orijentacija da se prilikom određivanja pojma „izazov“ osloni samo na jedan englesko-srpski i jedan englesko-engleski rečnik. Iako nema nikakve sumnje da se izraz „izazov“ iz sintagme koja je predmet našeg interesovanja pojavio u našoj literaturi kao prevod engleske reči „challenge“ i da to opravdava polazak od nekog englesko-srpskog rečnika, ipak bi njegovo određivanje bilo mnogo plodonosnije i uspešnije, da je uključilo i konsultovanje nekog srpsko-srpskog rečnika, odn. srpskih književnih rečnika i leksikona sinonima, s jedne strane, i analizu savremenog srpskog govora i izražavanja, s druge.

Da ovaj prigovor nije neosnovan vidi se već iz određenja imenice „izazov“ i glagola iz koga je ona nastala – „izazvati“ – u nekadašnjem „Rečniku srpsko-hrvatskoga književnog jezika“ (1971) i aktuelnom „Rečniku srpskog jezika“ (2007).

Tako se u prvom rečniku reč „izazov“ definiše kao glagolska imenica od „izazivati“, a glagol „izazivati“ na sledeći način: „**1.a.** pozvati koga, dati kome znak da izađe, da dođe kamo... **b.** povcima, pljeskanjem u znak odobravanja tražiti da autor, umetnik izađe na scenu... **2.** svojim postupkom učiniti da ko uzvratu istom merom, da se odazove... **3. a.** biti uzrok čemu, prouzrokovati što; pobuditi, podstaknuti... **b.** učiniti da što izbije, da se pojavi.“²³

²³ „Rečnik srpsko-hrvatskoga književnog jezika“ (1971), Matica srpska, Novi Sad, knj. 4, str. 353.

„Rečnik srpskog jezika“ imenicu „izazov“ definiše kao „postupak kojim se neko izaziva da reaguje“ ili kao „poziv na dvoboj, borbu, takmičenje“, a glagol „izazvati“ vrlo slično prethodnom rečniku: „**1. a.** pozvati koga da izađe... **b.** aplauzom, povicama i sl. pozvati izvođača da ponovo izađe na scenu. **2.** pozvati na dvoboj, takmičenje i sl. **3.** podstaći koga da reaguje, isprovocirati; podstaći koga na neku akciju, postupak i sl. ... **4.** biti uzrok čemu, prouzrokovati; pobuditi, oživeti u svesti...“.²⁴

Iako već ove odrednice ukazuju na višeznačnu upotrebu i imenice „izazov“ i glagola „izazvati“ u srpskom jeziku, o tome još rečitije govore sinonimi za te reči, koji se pominju u našim najpoznatijim leksikonima i rečnicima sinonima. Tako se u leksikonu Miodraga Lalevića (1974), kao sinonimi za imenicu „izazov“ navode sledeći izrazi: izazivanje, začikavanje, podbadanje, zadirkivanje i draženje, a za glagol „izazvati“: izazivati, čekati, začikavati, dražiti, razdražiti, draškati, podbosti, podbadati, podstaći, podstaknuti, podsticati, dirati, dirkati, zadirkivati, darnuti, darkati, podjariti, podjarivati, garnuti, garkati, buditi, pobuđivati; zadevati... tutkati, natutkati, vrkati, navrkati, potpaliti, potpaljivati, vabiti, dovabiti, goniti; mamiti i izmamljivati.“²⁵

Kako bi detaljno ulaženje u ovo „more“ sinonima znatno opteretilo ovaj tekst, ovde treba ukazati samo na sledeće činjenice. Bez obzira na to što u srpskom jeziku preovlađuju sinonimi negativnog značenja za glagol „izazvati“ (dražiti, podbadati, zadirkivati, podjarivati, potpaljivati...), značajno je prisustvo i onih sa pozitivnim značenjem (podstaći, podstaknuti, podsticati, buditi, pobuđivati). Ova druga grupa sinonima se, uz to, može naći i u skoro svim prevodima glagola „izazavati“ na velike svetske jezike - ruski (podstreknuti), engleski (challenge, provoke) i francuski (provoquer).

Na drugoj strani, ima puno primera da se i u našem savremenom govoru, kako onom popularnom, tako i u onom naučnom, veoma često imenica „izazov“ i glagol „izazvati“ upotrebljavaju u njihovom izrazito pozitivnom, odn. afirmativnom značenju. Kada poznati atletičar izjavi da mu je određena visina (skoka) sledeći izazov, ili kada poznata filmska glumica kaže da će joj igranje sledeće nove uloge biti veliki izazov, oni, očigledno, pod izazovom ne podrazumevaju ništa loše ili opasno, već nešto što će ih inspirisati, odn. **podstaći** (podv. P. I.), da učine nove stvaralačke napore i da postignu nove uspehe u svojoj karijeri. Slično se može reći i za izjave političara kako će im, ukoliko dođu na vlast, glavni izazovi biti podizanje životnog standarda, povećanje proizvodnje i izvoza, reforma pojedinih sektora državne uprave itd.

Za potrebe ovog rada je značajno da se konstatuje činjenica da se pojam izazova često koristi i u najozbiljnijim naučnim radovima i raspravama u njegovom pozitivnom značenju. To se vidi već iz naslova mnogih knjiga i članaka, kao što su, npr., „Izazovi alternativnih teologija“, „Izazovi istorijske sociologije“, „Beogradski

²⁴ „Rečnik srpskog jezika“ (2007), Matica srpska, Novi Sad, str. 447.

²⁵ Lalević S. Miodrag: „Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskoga jezika“ (1974), Leksikografski zavod „Sveznanje“, Beograd, str. 239-240.

univerzitet pred izazovima modernizacije“ itd. A kako jedan naučnik iz oblasti savremenih međunarodnih odnosa i međunarodne bezbednosti gleda na pojam izazova svedoči sledeća rečenica: „Taj *novi profil Evrope* još uvek u formiranju, stoji kao veliki, istorijski izazov pred Bušovom administracijom, iziskujući od nje hitnost oblikovanja i uspostavljanja novog filozofskog, konceptijskog pristupa Evropi i međunarodnom poretku i hitnost izrade nove, dugoročne operativne strategije.“²⁶

Na osnovu svega gore navedenog, može se sa velikom pouzdanošću zaključiti da izraz „izazov“ ima u srpskom jeziku mnogobrojna, međusobno bliska, ali i neka protivrečna značenja. On, najpre, može da označi nečije svesne postupke zadirkivanja i začikavanja, odn. draženja, podbadanja, i podjarivanja drugih ljudi, što se može svesti na jedan poznati internacionalni izraz latinskog porekla – provociranje. Ta značenja nose uglavnom negativni naboj, od relativno blagog zadirkivanja i začikavanja, do malicioznog nagovaranja, podbadanja i podjarivanja nekog da uradi nešto što može da bude opasno (i po njega i po druge), nemoralno ili protivzakonito.

Kao i u engleskom jeziku, „izazov“ i kod nas podrazumeva poziv da se uzme udeo u određenom takmičenju, odn. duelu i poziv da se dokaže ili opravda nešto, poziv na izvršenje nekog teškog zadatka ili pokazivanje da se doraslo određenoj situaciji. „Iza-zov“, naime, može da znači po-ziv-anje, odn. pro-ziv-anje, nekog lica ili neke grupe ljudi da se negde pojave, da se pokažu, da manifestuju svoje prisustvo ili svoju snagu, svoje mogućnosti, dostojanstvo, hrabrost itd. To p(r)ozivanje može da potekne od drugih ljudi i da ide od dobronamernog i blagovremenog upozorenja na neku opasnost, do dramatičnog i uspaničenog. S druge strane, ono može da bude i neka vrsta nepersonalizovanog signala, tj. „proizvoda“ neke objektivno postojeće situacije, stanja ili odnosa koji „zahtevaju“ nečije pojavljivanje i pokazivanje ili neku drugu vrstu reagovanja. Nezavisno, međutim, od karaktera i porekla izazova, on može da se shvati i često se pokazuje i kao prilika, odn. šansa, da se nešto postigne, uradi, odreaguje. (A reagovanje može da se svede samo na razmišljanje, odn. razmatranje i analiziranje konkretnih najava, promena i problema, a može i, najčešće, mora da bude praćeno i određenim praktičnim delovanjem, tj. preduzimanjem određenih mera i radnji.)

Sagledan u svom pozitivnom značenju, izraz „izazov“ bi se mogao najkraće odrediti kao **podsticaj** (ili nadahnuće) za razmatranje neke nove pojave i za preduzimanje određenih praktičnih aktivnosti u vezi sa njom. (Srpskom izrazu „podsticaj“, inače, najbliži su strani izrazi „impuls“ i „stimulans“, a donekle i „inspiracija“).

Budući da je upotreba izraza „izazov“ u srpskom jeziku bez ikakve sumnje višeznačna, tj. i pozitivna i negativna, kao i neutralna, čudi zaključivanje skoro svih navedenih istraživača i teoretičara (izuzev M. Bajagića) da su „bezbednosni izazovi“ sintagma sa uglavnom negativnim ili pretežno negativnim značenjem i da se bez velikih problema mogu povezati sa „bezbednosnim rizicima i pretnjama“,

²⁶ Nikoliš Dušan: „Novi evropski poredak i međunarodna strategija Bušove administracije“, Međunarodni problemi, 3-4/91, str. 290.

čije pretežno negativno ili potpuno negativno značenje nije sporno. Tako su, po Orliću, izazovi „potencijalni **oblici ugrožavanja** stabilnosti i suvereniteta države i identiteta pojedinca i društva“, odn. „**izvorište rizika i pretnji**“; po Mijalkoviću su **štetne pojave**, odn. „prirodne pojave, društveni odnosi i tehničko-tehnološki procesi **čije je postojanje** (samo po sebi) **destruktivno**“; po Mijalkovskom su „zagonetna **vrsta opasnosti**“, odn. „potencijalni **oblik ugrožavanja bezbednosti**“; a po Gaćinoviću „**destruktivne pojave**“.

U direktnoj vezi sa ovakvim poimanjem izraza „izazov“ stoje i klasifikacije bezbednosnih izazova koje čini većina gore pomenutih autora. Tako su, po Orliću, glavni izazovi savremenoj međunarodnoj bezbednosti: 1). pitanja nezavršene demokratizacije i uspostavljanja tržišne privrede, 2). neadekvatni oblici i načini iskorišćavanja prirodnih potencijala i bogatstava države, 3). izazovi uspostavljanja civilne demokratske kontrole oružanih snaga i 4). reforma sektora bezbednosti. Iste izazove Bajagić vidi u sledećim pojavama: 1) povećanju jaza između bogatih i siromašnih, 2). ekološkim problemima, 3). problemima vezanim za svetsko stanovništvo i 4) izazovima identiteta. Iako se fokusira na izazove nacionalnoj bezbednosti, S. Mijalković pravi svojevrsan „miks“ od izazova koje pominju Orlić i Bajagić, sa izvesnim dopunama. Tako ih on razvrstava na sledeći način: 1). demografski izazovi, 2). ekološki izazovi, 3). izazovi siromaštva, 4). izazovi etničkog, verskog, rasnog i kulturnog identiteta, 5). izazovi društveno-ekonomskih i političkih tranzicija, 6). izazovi globalizacije, 7). izazovi migracija i, 8). izazovi reformi sektora bezbednosti. Mijalkovski izazove nacionalnoj bezbednosti nalazi u krivičnim delima izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje, razdora ili netrpeljivosti i izazivanja opšte opasnosti, s jedne strane i u imperijalističkoj i hegemonističkoj politici velikih sila, s druge.

Za razliku od tih klasifikacija, u „Strategiji nacionalne bezbednosti Republike Srbije“, ne pravi se bilo kakva razlika između izazova, rizika i pretnji bezbednosti, već se o njima govori kao o jedinstvenoj sintagmi i kategoriji. U 2. poglavlju ove strategije, koje nosi naslov „Izazovi, rizici i pretnje bezbednosti“, najpre se konstatuje da oni imaju „kompleksan karakter, pa se sa sličnim sadržajem, obimom i intenzitetom mogu ispoljiti na globalnom, regionalnom i nacionalnom nivou“ i da „polazni kriterijum u razmatranju i navođenju izazova, rizika i pretnji jedste težina posledica po bezbednost Republike Srbije koje bi mogle da nastanu u slučaju njihovog ispoljavanja“. Zatim se daje sledeći spisak tih izazova, rizika i pretnji: 1). opasnost od oružane agresije, 2). separatističke težnje pojedinih nacionalističkih i verskih ekstremističkih grupa, 3). protivpravno jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova, 4). oružana pobuna, 5). sporovi sa upotrebom oružja, 6) terorizam, 7). proliferacija oružja za masovno uništenje, 8). nacionalni i verski ekstremizam, 9). (strana) obaveštajna delatnost, 10). organizovani kriminal, 11). korupcija, 12). problemi ekonomskog razvoja, 13). ugrožavanje energetske bezbednosti, 14). neravnomeran privredni i demografski razvoj (zemlje), 15). nerešen status i položaj izbeglih, prognanih i interno raseljenih lica, 16). nedovršen proces razgraničenja između država nekadašnje

SFRJ, 17). nekontrolisano trošenje prirodnih resursa i ugrožavanje životne sredine, 18). posledice elementarnih nepogoda i tehničkih i tehnoloških nesreća, kao i ugrožavanje životne sredine i zdravlja građana, 19). opasnosti povezane sa pojavljivanjem i širenjem infektivnih bolesti kod ljudi i zaraza kod životinja, 20). narkomanija, 21). destruktivno delovanje pojedinih verskih sekti i kultova, 22). visokotehnološki kriminal i ugrožavanje informacionih i telekomunikacionih sistema i, 23) globalno zagrevanje. (Ovom spisku dodaju se „i drugi rizici i pretnje bezbednosti, sa manjom ili većom verovatnoćom ispoljavanja i prepoznavanja, kao što su: zloupotreba novih tehnologija i naučnih dostignuća u oblasti informatike, genetskog inženjeringa, medicine, meteorologije i drugih naučnih oblasti.“)²⁷

Upoređujući ranije pomenuta određenja sintagme „bezbednosni izazovi“ sa klasifikacijom „izazova, rizika i pretnji bezbednosti“ iz „Strategije nacionalne bezbednosti Republike Srbije“, može se zaključiti da se pod sintagmom „bezbednosni izazovi, rizici i pretnje“ podrazumevaju dve velike grupe pojava: 1). organizovano delovanje različitih političkih i drugih subjekata (država, međunarodnih vladinih i nevladinih organizacija, ekstremističko-terorističkih, separatističkih, kriminalnih i drugih organizacija i grupa) usmereno na ugrožavanje bezbednosti određenih referentnih subjekata bezbednosti i, 2). određene prirodne, društvene i tehničko-tehnološke pojave, stanja, događaji, procesi i odnosi, koji – svojom prirodom, dinamikom i potencijalnom energijom – ugrožavaju bezbednost i druge vrednosti pojedinih referentnih objekata bezbednosti, podstičući ih na konkretno reagovanje, odn. odgovor na njih.

Iz gornje definicije i iz onog što je ranije konstatovano vidi se da podsintagma „bezbednosni izazovi“ može da ima i negativno i pozitivno značenje kada se upotrebljava sama, a da u okviru sintagme „bezbednosni izazovi, rizici i pretnje“ ima samo negativno značenje.

Zbog ovakvog sužavanja širokog i značenjima bogatog izraza „izazov“ samo na njegovo negativno značenje, kao i zbog navedenih razlika u klasifikacijama bezbednosnih izazova, nije uopšte čudno to što i podsintagma „bezbednosni izazovi“ i glavna sintagma „bezbednosni izazovi, rizici i pretnje“ izazivaju protivrečne asocijacije, ne samo kod laika, nego i kod stručnjaka iz oblasti bezbednosti. Jer, zašto bi nešto što ima i značenje podsticaja, podstreka i nadahnuća bilo izjednačavano ili na silu povezivano sa nečim što je neosporno štetno, opasno, ugrožavajuće i destruktivno? A to pitanje otvara jedno jedno još važnije pitanje – tj., da li je bilo baš bilo nužno da se jedna, u suštini, problematična jezička konstrukcija prenese mehanički iz stranog u naš jezik?

(2). Drugi zajednički propust skoro svih navedenih teoretičara vezan je za nepotpuno određenje pojma „pretnja“ uopšte, a onda i pojma „bezbednosna pretnja“.

Kao što se iz ranije navedenih citata može videti, svi teoretičari koji su se bavili određivanjem pojma „pretnje“ složni su u tome da se tu radi o pojmu sa evidentno negativnim značenjem, odn. o „najopasnijem“ delu sintagme

²⁷ „Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije“, str. 6-10.

„bezbednosni izazovi, rizici i pretnje“. Većina tih teoretičara je svoje određivanje pojma „pretnja“ započinjala citiranjem odrednica pod tim nazivom iz već pominjanih rečnika, leksikona, enciklopedija i udžbenika međunarodnih odnosa. Kako se u toj literaturi „pretnje“ definišu kao nečija **svesna namera**, mogućnost ili **spособnost da se nekome nanese šteta ili kakvo drugo zlo**, svi su oni nekritički usvajali te definicije i polazili od njih u svom određenju pojma „bezbednosne pretnje“. Svi su, dakle, pošli od pretpostavke da se pretnje moraju vezivati za neke političke i druge subjekte, koji imaju određene interese, planove, namere, želje i sl.

Najdalje je u tom pogledu otišao M. Mijalkovski. Nabrajajući suštinske odlike pretnje u bezbednosnom smislu, on konstatuje sledeće: „... pretnja predstavlja najviši oblik opasnosti po bezbednost protivnikovog objekta zaštite, jer **njen nosilac (subjekt opasnosti) pokušava da** od subjekta bezbednosti **iznudi** promene...“; „bezbednosnu pretnju treba posmatrati u smislu **sučeljenosti interesa i ciljeva dweju strana**: jednu stranu čini nosilac ugrožavanja...“; „**nosilac ugrožavanja pretnjom koju upućuje** objektu napada...**izražava** karakter željenih promena...“; „**za pretioca**, odabrani objekt delovanja može da bude neprijatelj, protivnik, rival, partner, prijatelj ili saveznik...“; „**pretilac nastoji** da ostvari željenu promenu...“; „**pretiocu**...stoji na raspolaganju beskonačna skala pretnji (ugrožavajuće delatnosti)...“; „bez obzira na **oblik pretnje (usmena, pismena, neoružana, oružana...)**, ona treba da bude stvarna...“; **odustajanje pretioca** od ostvarivanja pretnje može da bude...“; „pretnja predstavlja svojevrsan rizik za obe strane – **pretioca** i objekta pretnje.“²⁸(sva podvl. – P. I.)

Treba, naravno, naglasiti da određivanje pretnje kao nečije svesne namere i najave nanošenja štete ili nekog drugog zla nije sporno u oblasti međuljudskih i društvenih odnosa. Ali, uporedo sa tim, nema nikakve sumnje da bezbednost ljudi i njihovih grupa i zajednica nije vezana samo za međuljudske, odn. društvene odnose. Ona, kao što se zna, često zavisi i od nekih prirodnih i tehnoloških pojava, stanja, procesa i događanja, koje se ne mogu nazvati subjektima, tj. svesnim činioциma. Te pojave, stanja, procesi itd. ne mogu da imaju interese, planove, namere i želje. A mogu itekako da **zaprete** bezbednosti ljudi. Bez ikakve opasnosti od pogreške, može da se kaže da **crni i teški oblaci** prete gradom, pljuskovima i poplavama, da **uragani i cunami** prete postošenjima i smrću svim živim bićima preko kojih protutnje, da **velike suše** prete glađu, požarima, bolestima, da „**kiše asteroida**“ prete opstanku naše planete itd. Isto se može kazati i za masovne emisije gasova i druge pojavne oblike ugrožavanja naše životne sredine. A da li se može reći da su **oblaci, uragani, suše i asteroidi** nekakvi subjekti, tj. „pretioci“, koji namerno, tj. svesno, žele da ugroze ljude i druga živa bića na ovoj planeti, pa i samu planetu? Odgovor je, naravno, negativan.

Uz to, nije sporno ni to da čoveku-pojedincu i svim njegovim grupama i zajednicama (od porodice, nacije i države, do međunarodne zajednice i čovečanstva) prete i mnogobrojne društvene pojave koje se ne mogu poistovetiti sa bilo kakvim subjektima. Tako se, recimo, može reći da poremećeni međunacionalni

²⁸ Mijalkovski M., nav. d., str.183-184.

ili međuverški i međurasni odnosi u jednoj zemlji prete građanskim ratom i nestankom određene države, da građanski ratovi i ratovi uopšte prete civilima, da velike inflacije prete životnom standardu i ekonomskoj bezbednosti ljudi, da zategnutost u odnosima između velikih sila preti međunarodnom miru i bezbednosti itd.

Zbog svega toga, svođenje bezbednosnih pretnji samo na postupke svesnih činilaca društvenih odnosa nije dovoljno i ispravno, jer je to samo jedna vrsta mogućih pretnji. Druga vrsta je vezana za određene prirodne, društvene i tehničko-tehnološke pojave, stanja, odnose, procese i okolnosti, iz kojih može da proistekne određena šteta ili opasnost po ljude i njihove vrednosti. Potpunija definicija pretnji od onih koje su dali pomenuti autori morala bi, dakle, da uključi i nečije svesne namere i najave i nesvesne nagoveštaje (signale) mogućeg nastupanja štete i opasnosti po tzv. referentne objekte bezbednosti.

Je li nam neophodna sintagma „bezbednosni izazovi, rizici i pretnje“ ?

Zbog činjenice da je sintagma „bezbednosni izazovi, rizici i pretnje“ uvedena u naš jezik, kao prevod iz engleskog jezika, kao i činjenice da ta sintagma ni posle dve decenije upotrebe nije prevedena, tj. definisana, na zadovoljavajući način, mora se, makar i sa velikim zakašnjenjem, postaviti pitanje neophodnosti i oportuniteti njenog uvođenja u naš jezik i u našu teoriju bezbednosti. Uvođenje (ili, uvoz) nekog novog termina i pojma ne mora da bude, samo po sebi, ništa loše u jednoj maloj zemlji kao što je naša. Neće nam, to, zasigurno, biti ni prvi ni poslednji put. Kako je naš jezik ionako prepun raznoraznih tuđica, ovde nam kao uteha može poslužiti činjenica da, bar, nismo uvezli originalni termin za jedan pojam, već “samo” njegov prevod. No, i pored toga, ostaje pitanje da li nam je taj pojam zaista bio neohodan ? Da li je naša teorija bezbednosti toliko nerazvijena i oskudna da joj je ovaj uvoz bio neophodan?

Iako se mora priznati da sintagma „bezbednosni izazovi, rizici i pretnje“ lepo zvuči, nekako baš svetski i baš stručno, činjenica je, ipak, da se njom označava nešto za šta smo mi već imali bolji izraz, koji su mnogi naprečac zaboravili i potisnuli iz upotrebe.

U našim društvenim naukama, se naime, bar u drugoj polovini XX veka, upotrebljavao izraz „činilac“, odn. „činioci“, za sve ono što je na bilo koji način uticalo ne samo na ljude, već i na društvene, prirodne i druge pojave. Tako se sa puno smisla i opravdanja govorilo o činiocima proizvodnje, kao i o činiocima kulture, vaspitanja, političkog sistema, međunarodnih odnosa itd. Pritom se pravila uobičajena klasifikacija na (1) činioce koji pozitivno utiču na nešto, koji doprinose da se nešto postigne, održi i razvija i (2) na one koji utiču u suprotnom smeru, tj. koji nešto ometaju, odn. ugrožavaju. Tako je bilo i u nekadašnjoj jugoslovenskoj, odn. srpskoj teoriji bezbednosti, ma kako ona bila nerazvijena. U njoj su svi činioci bezbednosti bili klasifikovani na činioce postizanja i očuvanja bezbednosti i na činioce njenog ugrožavanja. Uz to je postojala i klasifikacija svih činilaca na (a) one

koji su objektivnog karaktera (ili faktore) i (b) one subjektivnog karaktera (ili subjekte). Te su klasifikacije doprinosile da se unese red u shvatanje šta sve i kako utiče na nečiju bezbednost. Tako se moglo relativno jasno govoriti o faktorima i subjektima očuvanja državne, odn. nacionalne bezbednosti ili međunarodne bezbednosti, kao i o faktorima i subjektima ugrožavanja bezbednosti.

Budući da je iz gore navedenih određenja sintagme „bezbednosni izazovi, rizici i pretnje“ jasno da se njom označava sve ono što na bilo koji način ugrožava bezbednost svih referentnih objekata bezbednosti (od pojedinca, do čovečanstva), nema nikakve sumnje da bi ona trebalo da bude sinonim za činioce ugrožavanja bezbednosti. Ali, ona to ne može da bude na zadovoljavajući način iz dva razloga: 1). zbog činjenice da podsintagma „bezbednosni izazov“ ne označava samo negativne činioce bezbednosti, već i one pozitivne; 2). zbog toga što u okviru te sintagme ne postoji jasno razgraničavanje na faktore i subjekte ugrožavanja bezbednosti.

Zbog svega toga smatram da uvođenje ove strane i nedovoljno precizne sintagme u naš jezik i u našu teoriju bezbednosti nije bilo neophodno i da je stvorilo više problema nego što ih je rešilo. Kako je, međutim, očigledno da se ta sintagma toliko odomaćila u našoj teoriji bezbednosti da je već našla mesto i u najvažnijim strateškim dokumentima iz oblasti bezbednosti, mala je verovatnoća da bi ona mogla da bude „izbačena“ iz nje. Zbog toga je treba upotrebljavati kao alternativni, tj. rezervni termin za činioce ugrožavanja bezbednosti, uz navedene napomene o njenoj nedovoljnoj preciznosti.

Zaključak

Sintagma „Bezbednosni izazovi, rizici i pretnje“ uvedena je u srpski naučni i politički jezik u poslednjoj deceniji prošlog veka i prvoj deceniji ovog veka. Iako sve do danas ona nije jasno određena, analiza njenog dosadašnjeg poimanja i upotrebe ukazuje na to da ona treba da označi sve ono što na bilo koji način ugrožava bezbednost određenog referentnog objekta bezbednosti. Sudeći po tome, očigledno je da ona uvedena kao sinonim za činioce ugrožavanja bezbednosti, izraz koji se ranije upotrebljavao i još uvek se, sa dobrim razlozima, upotrebljava u našoj teoriji bezbednosti. Budući da zbog nekih svojih unutrašnjih protivrečnosti ova sintagma ne može da bude potpuno zadovoljavajući sinonim u tom smislu, čini se da njeno uvođenje u našu teoriju i praksu bezbednosti nije bilo neophodno i da je stvorilo više problema nego što ih je rešilo. Kako se, pak, sintagma „bezbednosni izazovi, rizici i pretnje“ toliko odomaćila u našoj teoriji bezbednosti i političkoj teoriji i praksi, da je našla mesto i u strateškim dokumentima iz oblasti bezbednosti, treba je upotrebljavati kao alternativni, tj. rezervni termin za činioce ugrožavanja bezbednosti.

Literatura

- 1) Bajagić Mladen : (2007) „Osnovi bezbednosti“, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd,
- 2) Gaćinović Radoslav: „Klasifikacija bezbednosti“, Nauka, bezbednost, policija, 2/07.
- 3) Hadžić Miroslav: (2001) „Hroničan manjak bezbednosti – slučaj Jugoslavije“, Centar za civilno-vojne odnose, Institut društvenih nauka, Beograd.
- 4) Jazić Živojin: “Problemi bezbednosti u Aziji“, Međunarodni problemi, 3/94,
- 5) Kekić Dalibor: „Kultura bezbednosti u savremenom konceptu bezbednosti“, Bezbednost, 2/04,
- 6) Lalević S. Miodrag: (1974) „Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskoga jezika“, Leksikografski zavod „Sveznanje“, Beograd,
- 7) Mijalković Saša: (2009) „Nacionalna bezbednost“, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd,
- 8) Mijalkovski Milan: (2010) „Neuhvatljivost nacionalne moći“, Službeni glasnik, Beograd,
- 9) „NATO i partnerstvo za mir“(1996), Međunarodna politika, Pravni fakultet, Fakultet političkih nauka, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Centar za strategijske studije, Beograd,
- 10) Orlić Dejan: „Pojmovno određenje izazova, rizika i pretnji u procesu preoblikovanja međunarodne bezbednosti“, Vojno delo, 3/04,
- 11) „Rečnik srpskog jezika“ (2007), Matica srpska, Novi Sad,
- 12) „Rečnik srpsko-hrvatskoga književnog jezika“ (1971), Matica srpska, Novi Sad, knj. 4,
- 13) Simić R. Dragan: (2002) “Nauka o bezbednosti”, Službeni list SRJ, Fakultet političkih nauka, Beograd,
- 14) Stanojević Zoran: “The End of Bipolarism and Security in the Mediterranean Area“, Međunarodni problemi, 1-2/93.
- 15) Stanojević Zoran: “Italija i bezbednost na Mediteranu“, Međunarodni problemi, 1/94.
- 16) „Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije“, (2009) Beograd.

SECURITY CHALLENGES, RISKS AND THREATS OR FACTORS OF ENDANGERING SECURITY

PhD Predrag Ilic

Abstract:

This paper analyzes the history and suitability of introducing the phrase "security challenges, risks and threats" in the Serbian security theory and political theory and practice. Since this phrase is not until today clearly defined, its use often causes significant problems in theoretical and practical terms. In support of this conclusion, the author shows attempts of its determination by several Serbian security theoreticians, as well as their classification of security challenges, risks and threats. Having established that the aforementioned phrase was introduced as a synonym for the previously-used term "factors of endangering security", the author argues that it was not necessary, but that, with certain reservations, the term "security challenges, risks and threats" can be used as an alternative term for the old and still a good concept.

Keywords: security challenges, security risks, security threats, security challenges, risks and threats, security factors, factors of safety.

351.941(497.11)

INSTITUCIJA ZAŠTITNIKA GRAĐANA NA LOKALNOM NIVOU

Doc. dr Aleksandar Grujić*

Apstrakt:

Institucija ombudsmana nastala je početkom XIX veka u Kraljevini Švedskoj i označavala je osobu koja „ima sluha za narod, za reč naroda“. Osnovni razlog za uvođenje ove institucije bila je kontrola izvršne vlasti, odnosno parlamentarni poverenik imao je zadatak da spreči kralja i vladu da ignorišu zakone. Svoj procvat institucija ombudsmana doživljava sredinom XX veka, kada veoma veliki broj država uvodi ovu instituciju u svoje pravne sisteme. Republika Srbija instituciju ombudsmana uvodi početkom XXI veka i to prvo na lokalnom, zatim na pokrajinskom i na kraju na republičkom nivou. Zaštitnik građana grada/opštine je samostalan i nezavisan organ, koji svoju nadležnost ostvaruje na teritoriji grada/opštine, pri čemu nije u odnosu hijerarhijske podređenosti u odnosu na pokrajinskog i republičkog ombudsmana. Institucija zaštitnika građana grada/opštine je u pravnom sistemu Srbije ustanovljena fakultativno, što je direktno uticalo na „rasprostranjenost“ ove institucije.

Ključne reči: zaštitnik građana grada/opštine, ombudsman, građanin, preporuka,

UVOD

Institucija ombudsmana nastala je početkom XIX veka u Kraljevini Švedskoj¹ i označavala je osobu koja „ima sluha za narod, za reč naroda“. Osnovni razlog za uvođenje ove institucije bila je kontrola izvršne vlasti, odnosno parlamentarni poverenik imao je zadatak da spreči kralja i vladu da ignorišu zakone, preko ovlašćenja da od izvršne vlasti zahteva izveštaje o primeni zakona, kao i ovlašćenja da pokreće odgovarajuće postupke sa ciljem utvrđivanja odgovornih javnih službenika.

Svoj procvat institucija ombudsmana doživljava sredinom XX veka, kada veoma veliki broj država uvodi ovu instituciju u svoje pravne sisteme. Zemlje tzv. „istočnog bloka“ instituciju ombudsmana počinju da uvode u svoje pravne sisteme

* *Docent Deparmana za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru.*

¹ Grujić, A, Uzelac, O.; Pravni opseg postupanja lokalnog ombudsmana posmatran kroz prizmu problema koji se javljaju u svakodnevnom radu, Zbornik radova IX tradicionalnog međunarodnog naučnog skupa "Pravnički dani Prof. dr Slavko Carić", Novi Sad, 2012, str.83.

nakon promena političkih režima, krajem XX veka. U tom pravcu su išle bivše sovjetske republike, zatim Češka, Mađarska, Slovenija, Hrvatska, da bi i Srbija početkom XXI veka u svoj pravni sistem uvela instituciju ombudsmana.

Institucija ombudsmana danas predstavlja inokosni državni organ, koji se stara o zaštiti i unapređenju ljudskih sloboda i prava. Ova institucija je prisutna u celom svetu, sa različitim modalitetima u organizaciono tehničkom smislu, ali sa veoma sličnim ovlašćenjima koja ima. Institucija u savremenom društvu postaje „*conditio sine qua non*“ opstanka svake zajednice.²

Pravni sistem Republike Srbije spada u retke sisteme koji instituciju ombudsmana ima na nacionalnom, pokrajinskom i lokalnom nivou. Terminološko određenje ove institucije na nacionalnom nivou i na lokalnom nivou je gotovo identično – „Zaštitnik građana Republike Srbije“, odnosno „Zaštitnik građana grada/opštine“, dok se na pokrajinskom nivou ova institucija naziva – „Pokrajinski ombudsman“. Svaki od navedenih institucija ombudsmana je nezavisan i samostalan u svom radu, što dalje podrazumeva da se oni ne nalaze u međusobnom odnosu hijerarhijske nadređenosti i podređenosti.

PRAVNI OKVIR

Kada govorimo o instituciji ombudsmana, nesumljivo da moramo pogledati malo u istoriju i dotaći se bivše Jugoslavije. Pravna teorija u bivšoj Jugoslaviji počela je da se bavi pitanjem ombudsmana još pedesetih godina prošlog veka, što je dovelo do uvođenja funkcije veoma slične današnjem pojmu ombudsmana, pod nazivom „Društveni branilac samoupravljanja“, Ustavom SFRJ iz 1974. godine³. Sve kasnije ustavne promene nisu instituciju ombudsmana prepoznale kao neophodan element u okviru zaštite ljudskih sloboda i prava.

Ustavom Republike Srbije⁴ iz 2006. godine po prvi put se u pravni sistem Srbije uvodi institucija ombudsmana, tačnije kako to ustav naziva Zaštitnik građana. Terminološki pojmovi ombudsman i zaštitnik građana su identični i u ustavu je upotrebljen termin koji je prijemčiviji i jasniji samim građanima. Zaštitnik građana je u ustavu regulisan u delu gde se govori o uređenju vlasti, odmah nakon odredaba o predsedniku republike, skupštini, vladi i sudovima. Prema ustavnoj odredbi Zaštitnik građana je nezavisan državni organ koji štiti prava građana i kontroliše rad organa državne uprave, organa nadležnog za pravnu zaštitu imovinskih prava i interesa Republike Srbije, kao i drugih organa i organizacija, preduzeća i ustanova kojima su poverena javna ovlašćenja. Zaštitnika građana bira i razrešava Narodna skupština, i njoj odgovara za svoj rad. Zaštitnik građana uživa

² Nassis, C., et.al., (2009), Good Administration in the European Union: The Role of the European Ombudsman and the European network of Ombudsmen. London, p.122.

³ Grujić, A, Uzelac, O.: Lokalni ombudsman u pravnom sistemu Srbije – sa osvrtom na Zaštitnika građana grada Novog Sada, Pravna riječ časopis za pravnu teoriju i praksu, Banja Luka, 2011, str.289.

⁴ Službeni glasnik RS, broj 98/2006.

imunitet kao narodni poslanik, o kojem naravno odlučuje Narodna skupština. Zaštitnik građana spada u grupu izvorno ustavno uspostavljenih organa, te se u tom smislu donosi poseban zakon koji bliže uređuje ovu instituciju. Ovaj nezavisni organ ima i određeno ograničenje u smislu da Zaštitnik građana nije ovlašćen da kontroliše rad Narodne skupštine, predsednika Republike, Vlade, Ustavnog suda, sudova i javnih tužilaštava⁵.

Institucija ombudsmana na lokalnom nivou uvedena je izmenama Zakona o lokalnoj samoupravi iz 2006. godine, pod nazivom građanski branilac. Nakon donošenja novog Zakona o lokalnoj samoupravi⁶, lokalni ombudsmani su poneli naziv kao i institucija na republičkom nivou – zaštitnik građana. Jedina razlika između ovih termina (ne ulazeći u sadržinsko određenje), koja se može uočiti, ogledala se u tome što Ustav i Zakon o zaštitniku građana za republičkog Zaštitnika koriste veliko slovo „Z“, za razliku od naziva zaštitnika građana u Zakonu o lokalnoj samoupravi, koji koriste malo slovo „z“.⁷

U skladu sa Zakonom o lokalnoj samoupravi, predviđeno je da u jedinici lokalne samouprave može ustanoviti zaštitnik građana, koji je ovlašćen da kontroliše poštovanje prava građana, utvrđuje povrede učinjene aktima, radnjama ili nečinjenjem organa uprave i javnih službi, ako se radi o povredi propisa i opštih akata jedinica lokalne samouprave.⁸ U konkretnom slučaju, zakon ne obavezuje, već samo daje mogućnost lokalnim samoupravama da izaberu lokalnog ombudsmana. Upravo zbog ovakve zakonske odredbe manje od 10 % lokalnih samouprava trenutno ima lokalnog ombudsmana. Zakon predviđa mogućnost da se dve ili više jedinica lokalne samouprave udruže i donesu odluku o ustanovljavanju zajedničkog zaštitnika građana. Zakon o lokalnoj samoupravi je predvideo da se nadležnost i ovlašćenja, način postupanja i izbora i prestanka dužnosti zaštitnika građana uređuju statutom i drugim opštim aktom. Ovakvim zakonodavnim rešenjem, zakonodavac je dao velika ovlašćenja lokalnoj samoupravi u pogledu uređenja jedne veoma važne društvene institucije, kakva je zaštitnik građana. Naime, prepušteno je da lokalna samouprava uredi sve bitne elemente i nadležnosti organa, koji bi trebalo da kontroliše njen rad i postupanje. Ovo predstavlja dosta loše rešenje, jer je zakon morao da predvidi minimum ispod kojeg lokalna samouprava prilikom uređenja ove oblasti, ne bi smela da ide.

UVOĐENJE INSTITUCIJE ZAŠTITNIK GRAĐANA GRADA/OPŠTINE U LOKALNE PRAVNE PROPISE

Iako Ustav Republike Srbije dozvoljava lokalnoj samoupravi da slobodno i samostalno uređuje pitanja koja su joj poverena, odnosno koja joj je poverila

⁵ Član 138. Ustava Republike Srbije („Službeni glasnik RS“, broj 98/2006).

⁶ Službeni glasnik RS, br.129/2007.

⁷ Saša Janković, „Lokalni ombudsmani u Srbiji“, Lokalna samouprava – Propisi i praksa, Pravni bilten broj 4/2010, str.6, Beograd, decembar 2010.

⁸ Član 97. Zakon o lokalnoj samoupravi („Službeni glasnik RS“, br.129/2007).

Republika u određenom domenu, bilo je neophodno razraditi mehanizme za realizaciju ovih prava. Isto tako, Zakon o lokalnoj samoupravi predvideo je mogućnost da lokalne samouprave ustanovljavaju zaštitnika građana grada/opštine, ali bez bližih procedura i mehanizama. U tom smislu, lokalne samouprave su razvile procedure kojima su ustavne i zakonske mogućnosti (u ovom slučaju zaštitnika građana grada/opštine) pretočile na lokalni nivo i realizuju ih u punom kapacitetu.

Uvođenje institucije zaštitnika građana grada/opštine u pravni sistem na lokalnom nivou, tekao je kroz izmene osnovni pravnih akata lokalne samouprave. Da bi se ustanovila, a zatim i pozicionirala u organizacionom sistemu lokalne samouprave, institucija zaštitnika građana grada/opštine je najpre morala da bude uneta u Statut lokalne samouprave⁹.

Statut lokalne samouprave kao opšti pravni akt koji uređuje lokalne organe, organizacije, nadležnosti i drugo, menjan je i prilagođavan kako bi se institucija zaštitnika građana grada/opštine unela u njega sa većom ili manjom određenošću. Veliki broj lokalnih samouprava u Srbiji instituciju zaštitnika građana grada/opštine predvidele su Statutom kroz jedan, eventualno dva člana, dok je veoma mali broj lokalnih samouprava koje su mu poklonile čitave glave Statuta. Osnovna intencija ovakvog određenja, bila je u tome da se Statutom predvidi mogućnost osnivanja institucije zaštitnika građana grada/opštine, da bi se kasnije, kada se stekne politička volja za uvođenje ove institucije, sve uredilo posebnom odlukom koju bi donela Skupština grada/opštine. Analizom pravnih akata postojećih zaštitnika građana grada/opštine, sasvim jasno se vidi da je u najvećem broju lokalnih samouprava izabran ovaj put za ustanovljavanje institucije. Veoma je mali broj lokalnih samouprava išao putem da već u Statutu, instituciju zaštitnika građana grada/opštine uredi u potpunosti, bez potrebe da se nakon toga donose neke posebne odluke koje bi pravno uređivale instituciju.

Drugi korak koji je morao da bude napravljen, u cilju ustanovljavanje institucije zaštitnika građana grada/opštine u pravne sisteme lokalne samouprave, bio je donošenje posebnih skupštinskih odluka kojima su faktički osnivani zaštitnici građana grada/opštine. Odluke o ustanovljavanju zaštitnika građana grada/opštine, predstavljaju pravne akte koje na precizan i potpun način uređuju celokupnu materiju koja se odnosi na instituciju, od osnivanja, uslova za izbor i razrešenje zaštitnika građana grada/opštine, nadležnosti, postupaka i procedure rada, odluka koje donosi, izveštaja koje sačinjava, organizacione kapacitete i slično. U Republici Srbiji u ovom momentu ima 19 zaštitnika građana grada/opštine (Novi Sad, Beograd, Subotica, Zrenjanin, Kragujevac, Šabac, Kruševac, Kraljevo, Vranje, Niš, Bačka Topola, Pančevo, Vračar, Voždovac, Rakovica, Kikinda, Bečež, Smederevska Palanka, Tutin).

⁹ Član 105. Statuta grada Zrenjanina („Službeni list grada Zrenjanina“, br. 21/2008, 23/2012, 9/2013 i 21/2013).

IZBOR, NADLEŽNOST I ODLUKE KOJE DONOSI ZAŠTITNIK GRAĐANA GRADA/OPŠTINE

Izbor zaštitnika građana grada/opštine u svim lokalnim samouprava u Srbiji poveren je skupštini. Skupština većinom koja je propisana, bira zaštitnika građana grada/opštine, na određeni mandat. U pogledu većine koja je potrebna za izbor zaštitnika građana grada/opštine, najveći broj pravnih akata predviđa da se bira većinom od ukupnog broja odbornika.

U pogledu mandata pravna regulativa je nešto šarenija, u tom smislu da se predviđa da mandat negde traje četiri, negde pet, negde sedam godina. Isto tako, velika većina pravnih akata predviđa mogućnost jednog reizbora zaštitnika građana grada/opštine.

Situacija je takođe komplikovana, kada pogledamo, način predlaganja i kandidovanja zaštitnika građana grada/opštine. Jedan broj lokalnih samouprava je predvideo mogućnost da zaštitnika građana grada/opštine skupštini predlaže gradonačelnik¹⁰ bez dodatnih odredbi koje bi razradile ovu mogućnost, u smislu ko dostavlja predloge gradonačelniku, u kom roku, da li gradonačelnik sa nekim razmatra predloge, od nekog uzima savetodavno mišljenje i slično. Drugi broj lokalnih samouprava je predvideo, da zaštitnika građana grada/opštine predlaže skupštini određeni broj odbornika - 1/3 odbornika skupštine¹¹. I u ovom slučaju nema odredaba koje bliže preciziraju proceduru koji kandidati mogu da se kandiduju, kome, u kom roku, na koji način i slično. Treća grupa lokalnih samouprava je predvidela mogućnost da zaštitnika građana grada/opštine skupštini predlaže određeno skupštinsko telo, npr. Savet za statutarna pitanja i lokalnu samoupravu¹². I u ovom slučaju ispoljavaju se svi oni nedostaci koje imamo u prethodna dva slučaja.

U pogledu izbora zaštitnika građana grada/opštine sasvim jasno se iz priloženog uočava nedostatak u pogledu jasne procedure i kriterijuma za izbor lica koje će vršiti ovu funkciju. Ovakva pravna neuređenost vodi ka tome da institucija nema punu pravnu snagu i stvara mogućnost različitih uticaja na lice koje se bira na funkciju zaštitnika građana grada/opštine. Pravna neuređenost, takođe stvara i pravnu nesigurnost, što sve utiče na stabilnosti i sigurnost jednog pravnog sistema.

Kada analiziramo drugi bitan aspekt institucije zaštitnika građana grada/opštine, nadležnost, tada se uočava gotovo jedinstveno regulisanje. U pogledu nadležnosti institucije, između pravnih akata koji ih uređuju, gotovo da nema nikakvih razlika. Kao nadležnosti zaštitnika građana grada/opštine, predviđaju se da oni postupaju u svim onim situacijama kada se povređuje pravo građana od strane lokalnih organa vlasti, odnosno kada oni postupaju u suprotnosti sa zakonskim, etičkim i moralnim kriterijumima. Oni postupaju i kada su građani

¹⁰ Član 12. Odluke o ustanovljavanju zaštitnika građana ("Službeni glasnik Pčinjskog okruga", br.36/08).

¹¹ Član 28. Odluke o Zaštitniku građana („Službeni list grada Beograda“, br.34/09 i 41/09-ispr.)

¹² Član 7. Odluke o Zaštitniku građana („Službeni list Grada Novog Sada“, broj 47/2008)

povređeni primenom lokalnog propisa ili nekog drugog akta koji je donela lokalna samouprava. Kao generalna nadležnost svih institucija zaštitnika građana grada/opštine, predviđeno je da se staraju i da štite osnovne ljudske i manjinske slobode i prava svih stavnika lokalne samouprave. Zaštitnik građana predstavlja jednog od glavnih kontrolora zakonitosti i pravilnosti rada organa uprave¹³.

Zaštitnici građana grada/opštine neće postupati u situacijama kada je građanin povređen aktom ili radnjom pokrajinskog, odnosno republičkog organa, već je pritužbu proslediti nadležnom ombudsmanu. Isto tako, neće postupati ukoliko se pritužba odnosi na rad gradonačelnika/predsednika opštine, gradsko/opštinsko veće i skupštinu, jer njihov rad nisu ovlašćeni da kontrolišu. Zaštitnik građana grada/opštine nije ovlašćen da kontroliše rad sudova i tužilaštava, te u tom smislu će građane koji imaju pritužbe na ove organe uputiti nadležnim institucijama koje kontrolišu njihov rad. Važno je naglasiti da je rad zaštitnika građana grada/opštine besplatan i da je u radu oslobođen formalizma (postupak vodi neformalno). Ovo oslobađanje od formalizma ima za rezultat da zaštitnik građana grada/opštine nije vezan strogim zakonskim procedurama, što mu daje mogućnost da deluje brzo i efikasno u svakom konkretnom slučaju.

Analizom nadležnosti zaštitnika građana grada/opštine, možemo konstatovati da su dosta precizno određene i da među lokalnim samoupravama nema nedoumica koje su to nadležnosti ove institucije. Precizna određenost i usklađenost, predstavlja jasan znak da lokalne samouprave znaju koje su njene nadležnosti, te u skladu sa tim i koje nadležnosti i aktivnosti može i sme da kontroliše zaštitnik građana grada/opštine.

Nakon što primi pritužbu građana, zaštitnik građana grada/opštine ima obavezu da utvrdi sve okolnosti konkretnog slučaja i da na kraju donese odgovarajuću odluku. Utvrđivanje svih okolnosti slučaja podrazumeva da zaštitnik građana grada/opštine mora najpre da primi pritužbu, da je analizira u pogledu iskorišćenosti pravnih lekova, da prikupi svu potrebnu dokumentaciju i da eventualno zahteva dodatna pojašnjenja od strane građanina. Nakon toga zaštitnik građana grada/opštine je dužan da pribavi izjašnjenje (usmeno ili pismeno) od strane organa na koji se građanin žalio, uz dostavljanje raspoložive pismene dokumentacije. Nakon toga, zaštitnik građana grada/opštine, vrši analizu celokupne dokumentacije koju poseduje, analizira pravne propise koji uređuju navedenu oblast iz pritužbe i donosi odgovarajuću odluku.

Zaštitnik građana grada/opštine nakon što okonča postupak ima mogućnost da donese dve vrste odluka. Prva vrsta odluke se donosi u situaciji kada utvrdi da nije bilo povrede ili ugrožavanja prava građanina od strane lokalnih organa vlasti, odnosno kada je organ lokalne vlasti u svemu ispoštovao pozitivne pravne propise. U ovim slučajevima donosi se odluka kojima se postupak obustavlja uz konstataciju da pravo građanina nije povređeno ili ugroženo radom organa lokalne samouprave iz razloga jer su poštovali u svemu pozitivno-pravne odredbe.

¹³ Marković. D. (2008), Od tradicionalne ka savremenoj lokalnoj samoupravi, Politička revija, 7 (2), str.407-426.

Druga vrsta odluka se donosi u situacijama kada se nakon okončanog postupka utvrdi da je organ lokalne samouprave povredio ili ugrozio pravo građanina, svojim nezakonitim ili nepravilnim postupanjem.

Dakle, imamo situaciju da je organ lokalne samouprave nepoznavanjem ili nepravilnom primenom prava, povredio ili ugrozio pravo građanina, usled čega on trpi određene posledice. U ovakvim situacijama, zaštitnik građana grada/opštine, donosi odluku koja se naziva preporuka, kojom konstatuje nedostatke u radu lokalnog organa i nalaže njihovo hitno otklanjanje. Istom tom odlukom, ostavlja se rok u kojem lokalni organ ima obavezu da ispravi konstatovani nedostatak na način kako mu je zaštitnik građana grada/opštine naložio i da ga obavesti o tome, odnosno da mu dostavi obrazloženi odgovor zašto nije postupljeno po preporuci. Ukoliko organ lokalne vlasti ne dostavi odgovor na preporuku zaštitnika građana grada/opštine (ni da je postupio, niti da nije postupio po preporuci), o ovakvom postupanju, tačnije nepostupanju, obaveštava se gradonačelnik/predsednik opštine, gradsko/opštinsko veće i skupština.

U situacijama kada zaštitnik građana grada/opštine, utvrdi da je pravo građanina povređeno nedostatkom koji postoji u pravnom propisu (a ne postupanjem organa lokalne samouprave), ima mogućnost da pred skupštinom grada/opštine inicira i pokrene postupak izmene postojećeg pravnog akta, odnosno da predloži donošenje novog opšteg pravnog akta koji će na potpun i precizan način urediti određene oblasti koje povređuju ili ugrožavaju prava građana. Isto tako, zaštitnik građana grada/opštine ima ovlašćenje da inicira postupak za ocenu ustavnosti i zakonitosti opšteg akta lokalne samouprave. Postupak se pokreće pred Ustavnim sudom Republike Srbije, kao jedinim ovlašćenim organom za ocenu ustavnosti i zakonitosti opštih pravnih akata, sa zahtevom da se ceo ili pojedini delovi opšteg pravnog akta stave van pravne snage.

Zaštitnik građana grada/opštine je ovlašćen da u situacijama kada određeni organ ili lice zaposleno u organu lokalne vlasti, opstruira i onemogućava rad zaštitnika, u situacijama kada ne dostavlja i ne daje na uvid celokupnu dokumentaciju koja se odnosi na konkretan slučaj, te u situacijama kada ne postupa po preporukama zaštitnika, da predloži nadležnim lokalnim organima razrešenje starešine organa (direktora, načelnika, šefa i sl.), odnosno ima ovlašćenje da inicira pokretanje disciplinskog postupka protiv zaposlenog u organu koji je postupao na gore naveden način.

Kada ustanovi prilikom sprovođenja svog postupka da u konkretnom slučaju ima elemenata prekršajnog ili krivičnog dela, zaštitnik građana grada/opštine ima obavezu da o tome obavesti nadležne organe, odnosno ima ovlašćenje da inicira vođenje prekršajnog ili krivičnog postupka protiv ovlašćenih lica lokalnog organa koji su prekršili propise. U konkretnom slučaju zaštitnik građana grada/opštine se pojavljuje kao lice koje inicira vođenje postupka, dok odluko o tome da li će se voditi postupak donosi nadležni organ.

Na kraju svake godine zaštitnik građana grada/opštine ima obavezu da skupštini podnese Godišnji izveštaj o svom radu. U tom izveštaju zaštitnik građana

grada/opštine navodi sve neophodne podatke koji govore o njegovom radu i postupanju za proteklu godinu. Izveštaj najčešće sadrži podatke koji se odnose na broj obraćanja građana, zatim način okončanja postupka, broj upućenih preporuka, broj preporuka po kojima je postupljeno, inicirani postupci pred Ustavnim sudom, inicirani postupci za izmenu opštih akata pred skupštinom grada/opštine, učešće u projektima, finansijski pokazatelji i drugo. Izveštaj se dostavlja skupštini i ona se obaveštava o radu zaštitnika građana grada/opštine, što dalje podrazumeva da se izvještaj ne usvaja od strane odbornika. Pored ovog redovnog Godišnjeg izveštaja, zaštitnik građana grada/opštine ima mogućnost da u toku godine podnosi skupštini i pojedinačne, specijalizovane izveštaje, za pojedine oblasti ili pitanja koja je posebno istraživao i obrađivao.

ZAKLJUČAK

Zaštitnik građana grada/opštine predstavlja instituciju koja je u našoj zemlji još uvek u fazi ravoja. Iako su zakonske izmene u pogledu uvođenja ove institucije uređene još 2006. godine, ona nije na pravi način zauzela svoje mesto u sistemu i organizaciji na nivou lokalne samouprave. Od preko 170 lokalnih samouprava koliko postoji u Srbiji, jedva nešto više od 10% je uvelo ovu instituciju u svoje lokalne samouprave¹⁴. Razlozi za ovakvo stanje su naravno raznovrsni i veoma brojni. Od toga da lokalne samouprave nemaju finansijska sredstva, da nemaju kadrovske mogućnosti, da im nedostaje prostor i oprema, pa do toga da nemaju usklađena pravna akta u pogledu uvođenja institucije.

Mišljenje je da ipak ovo nisu pravi i stvarni razlozi za ovakvu situaciju. Nepostojanje političke volje za uvođenje ove institucije predstavlja po mišljenju autora glavni razlog što institucija zaštitnika građana grada/opštine nije uvedena u veći broj lokalnih samouprava u Srbiji. Razlozi za ovakvo stanje se mogu najprostije grupisati u dve vrste razloga. Jedna grupa razloga može se objasniti kao politička nezrelost uz nedostatak demokratskih kapaciteta vodećih političkih struktura na lokalnom nivou, koji ne mogu da sagledaju neophodnost postojanja ove institucije u svakom pogledu (političkom, pravnom, socijalnom, kulturnom i dr.). Druga grupa razloga leži u ostalim činocima društvenog života, onim koji su van političkih krugova, koji nisu bili u stanju da sve prednosti i koristi institucije zaštitnika građana grada/opštine, na pravni i na potpun način približe i objasne rukovodećim političkim strukturama na lokalnom nivou. Njihova inertnost i neaktivnost, kao plod su doveli do toga, da vladajući politički krugovi lokalne samouprave iz negativne ili pak potpuno suprotne perspektive posmatraju ovaj institut, ovu tekovinu demokratskih pravnih sistema.

Zadatak je da se u narednom periodu institucija zaštitnika građana grada/opštine približi lokalnim vladajućim strukturama sa intencijom da se izvrši i

¹⁴ Milenković, D., (2010). Nastanak, razvoj i problem kontrolnih tela u Srbiji posle 5. Oktobra, Beograd, Fakultet Političkih nauka, str.95-105.

unifikacija institucije u celoj zemlji¹⁵. Da im se predoče sve prednosti koje ova institucija donosi u svim aspektima društvenog života, te da se zajednički krene u nov talas uvođenja ove institucije na lokalnom nivou. Iniciranje ovih aktivnosti mora da bude na postojećim lokalnim ombudsmanima, na njihovom udruženju, na nevladinom sektoru kao i na svim društvenim činiocima koji sagledavaju važnost ove institucije na lokalnom nivou.

LITERATURA

1. Lilić, S., et.al. (2002). Ombudsman-međunarodni dokumenti, uporedno pravo, zakonodavstvo i praksa, Komitet pravnika za ljudska prava, Beograd.
2. Marković, R.(1980), Izvršna vlast, Beograd.
3. Marković. D. (2008), Od tradicionalne ka savremenoj lokalnoj samoupravi, Politička revija, 7 (2).
4. Milenković, D., (2010). Nastanak, razvoj i problem kontrolnih tela u Srbiji posle 5. Oktobra, Beograd, Fakultet Političkih nauka.
5. Nassis, C., et.al., (2009), Good Administration in the European Union: The Role of the European Ombudsman and the European network of Ombudsmen. London
6. Saša Janković, „Lokalni ombudsmani u Srbiji“, Lokalna samouprava – Propisi i praksa, Pravni bilten broj 4/2010, str.6, Beograd, decembar 2010
7. Grujić, A, Uzelac, O,: Lokalni ombudsman u pravnom sistemu Srbije – sa osvrtom na Zaštitnika građana grada Novog Sada, Pravna riječ časopis za pravnu teoriju i praksu, Banja Luka, 2011, str.289.
8. Grujić, A, Uzelac, O,: Pravni opseg postupanja lokalnog ombudsmana posmatran kroz prizmu problema koji se javljaju u svakodnevnom radu, Zbornik radova IX tradicionalnog međunarodnog naučnog skupa “Pravnički dani Prof. dr Slavko Carić”, Novi Sad, 2012, str....
9. Grujić A,: Lokalni ombudsman u Srbiji: Promene ili “Status Quo”?, PRAVO – teorija i praksa, Novi Sad, broj:10-12, 2012.

PROPISI

1. Ustav Republike Srbije („Službeni glasnik RS“, broj 98/2006)
2. Zakon o lokalnoj samoupravi („Službeni glasnik RS“, br.129/2007)
3. Odluka o zaštitniku građana („Službeni list Grada Novog Sada“, br.47/2008)
4. Odluka o Zaštitniku građana („Službeni list grada Beograda“, br.34/09 i 41/09-ispr.)
5. Odluka o ustanovljavanju zaštitnika građana (“Službeni glasnik Pčinjskog okruga”, br.36/08)

¹⁵ Grujić A,: Lokalni ombudsman u Srbiji: Promene ili “Status Quo”?, PRAVO – teorija i praksa, Novi Sad, broj:10-12, 2012, str.50.

6. Statuta grada Zrenjanina („Službeni list grada Zrenjanina“, br. 21/2008, 23/2012, 9/2013 i 21/2013)

INSTITUTION OF OMBUDSMAN AT LOCAL LEVEL

PhD Aleksandar Grujic

Abstract:

The institution of Ombudsman was created in the early XIX century in the Kingdom of Sweden and indicating the person who „has an ear for people, for the word of the people“. The main reason for the introducing of these institution was the control of the executive, to stop the king and the government to ignore the laws. Flourished ombudsman institution is experiencing mid-twentieth century, when a larg number of States have introduced this institution in theri legal systems. Republic Serbia start to introduced instituton of Ombudsman at the begining of XXI century, first in local, then in province, and at the end in republic level. Ombudsman of the city/municipality is an independent body that its authority on the city/municipality, where there is relative hierarchical subordination in relation to province and the republican Ombudsman. The Institution of Ombudsman of the city/municipality in the Serbian legal system is established optional.

Key words: citizen protector of city/municipality, ombudsman, citizen, recomendation.

349.22:331.108.6-057.34

ODGOVORNOST DRŽAVNIH SLUŽBENIKA

Dr Ljubiša Pavlović*

Apstrakt:

Domaće pravo razlikuje dve kategorije državnih službenika: državne službenike na položaju i državne službenike na izvršilačkim radnim mestima. Zakonom o državnim službenicima oblast disciplinske odgovornosti je uređena na dosta celovit način. Zakonom je predviđena lista lakših i težih povreda dužnosti iz radnog odnosa. U odnosu na opšti pravni režim radnih odnosa, koji, prema Zakonu o radu ne poznaje više novčanu kaznu, Zakon o državnim službenicima zadržava ovu kaznu koje je inače sporna. Kao disciplinski organi javljaju se rukovodilac ili disciplinska komisija. Disciplinski postupak se pokreće zaključkom, a disciplinska kazna se odmerava prema težini posledice povrede dužnosti, krivici, subjektivnim i objektivnim okolnostima. Drugostepeni disciplinski postupak se vodi pred žalbenom komisijom Vlade. Žalba nije dopuštena protiv rešenja državnih službenika na položaju. Takvo rešenje je konačno u prvom stepenu i protiv njega se može samo voditi upravni spor.

Ključne reči: državni službenik, rukovodilac, povreda dužnosti, disciplinska kazna, žalba.

UVOD

Državni službenik je lice čije se radno mesto sastoji od poslova iz delokruga organa državne uprave, sudova, javnih tužilaštava, Republičkog javnog pravobranilaštva, službi Narodne skupštine, predsedništva Republike, Vlade, Ustavnog suda i službi organa čije članove bira Narodna skupština. Poslovi koje obavljaju državni službenici imaju izuzetno veliki značaj. Obavljanjem tih poslova omogućava se da država vrši svoju vlast. Zbog toga je i njihova odgovornost posebno izražena. Državni službenik je disciplinski odgovoran za povrede dužnosti iz radnog odnosa. Odgovornost za krivično delo ili prekršaj ne isključuje disciplinsku odgovornost.¹

* *Deparman za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru.*

¹ Čl. 107.stav 2. Zakona o državnim službenicima („Sl.glasnik RS“ br. 79/05, 81/05, 83/05)

Odgovornost državnog službenika se može pojaviti po dva osnova: disciplinska i odgovornost državnog službenika u slučajevima kada povreda dužnosti iz radnog odnosa koju učini državni službenik predstavlja krivično delo ili prekršaj.

Krivična i prekršajna odgovornost vezuju se za disciplinsku odgovornost samo onda kada radnja povrede dužnosti iz radnog odnosa pod određenim uslovima istovremeno predstavlja i povredu propisa o krivičnoj, odnosno prekršajnoj odgovornosti. Disciplinski organ, kada odlučuje o disciplinskoj odgovornosti državnog službenika nije vezan odlukom suda o odgovornosti za krivično delo ili prekršaj.

Sudovi takodje nisu vezani odlukom disciplinskog organa o odgovornosti državnog službenika za povredu dužnosti iz radnog odnosa. Državni službenik može odgovarati disciplinski samo za povredu dužnosti iz radnog odnosa koja je bila propisana pre nego što je učinjena.

Same povrede dužnosti mogu biti izvršene na dva načina: činjenjem ili nečinjenjem. Činjenje predstavlja preduzimanje nedozvoljene radnje od strane državnog službenika, a nečinjenje je neizvršavanje radnje koju je državni službenik bio dužan izvršiti. Jednom radnjom državni službenik može izvršiti više povreda dužnosti iz radnog odnosa. Takodje, može se sa više radnji učiniti više povreda dužnosti iz radnog odnosa. U takvoj situaciji disciplinska odgovornost se utvrđuje za svaku učinjenu povredu, ali se uvek izriče samo jedna disciplinska kazna. Između radnje i učinjene povrede dužnosti iz radnog odnosa mora postojati uzročna veza. Ta uzročna veza postoji kada je radnja ili ponašanje državnog službenika kojim je učinjena povreda dužnosti iz radnog odnosa neposredni uzrok posledice koja je usled toga nastupila. Povrede dužnosti iz radnog odnosa su protivpravne radnje učinjene na radu ili u vezi sa radom u državnom organu. Odsustvo protivpravnosti ili veze sa radom isključuje nastajanje i postojanje povrede dužnosti iz radnog odnosa. Zbog toga nema protivpravnosti ukoliko je radnja koju je državni službenik učinio dopuštena. Na drugoj strani učinjena radnja neće biti u vezi sa radom ako se ne može dovesti u kauzalni odnos sa radnom disciplinom. Povrede dužnosti iz radnog odnosa mogu biti lakše i teže.² Lakše povrede dužnosti iz radnog odnosa odnose se na blaže poremećaje radne discipline, dok teže povrede dužnosti se odnose na teže poremećaje radne discipline. Povrede radne discipline su taksativnom utvrđene u samom Zakonu.

Podela povreda dužnosti iz radnog odnosa značajna je i zbog toga što ukazuje na različita zabranjena ponašanja državnih službenika. Time se vrši stepenovanje težine povreda. To omogućava disciplinskom organu da objektivno odredi disciplinsku kaznu koju će izreći. Određenost lakših i težih povreda dužnosti obezbeđuje i primenu legaliteta u disciplinskom postupku i stvara pravnu sigurnost kod državnog službenika protiv koga se vodi disciplinski postupak.

² Član 108. Zakona o državnim službenicima,

Disciplinska kazna je sankcija koja se izriče državnom službeniku za učinjenu povredu dužnosti iz radnog odnosa. Disciplinska kazna se može izreći samo ako je zakonom propisana. Postoje tri vrste disciplinskih kazni (4). To su:

- Novčana kazna,
- Zabrana napredovanja od dve do četiri godine,
- Prestanak radnog odnosa.

Državnom službeniku može biti izrečena samo jedna kazna. Zakon ne dozvoljava kumulaciju kazni. Zakon predviđa fakultativno izricanje disciplinskih kazni jer se zaprećene kazne i ne moraju izreći. Pored toga, izricanje disciplinskih kazni vrši se bezuslovno. Zbog toga nije moguće njihovo uslovljavanje. Takođe nije moguće ni odlaganje njihovog izvršenja. Novčana kazna je najblaža disciplinska mera. Ona se može izreći i za lakšu i za težu povredu dužnosti iz radnog odnosa. Ona se može izreći i u različitim procentima. Za lakšu povredu dužnosti iz radnog odnosa novčana kazna se može izreći u visini do 20% plate državnog službenika. Visina se određuje u visini plate državnog službenika za mesec u kome je kazna izrečena i to za puno radno vreme. Za teže povrede dužnosti novčana kazna se može izreći u visini od 20% do 30% plate za puno radno vreme u trajanju do šest meseci. Upoređujući novčanu kaznu kao sankciju i za lakše i za teže povrede dužnosti uočava se razlika u tome što je ovom sankcijom za lakše povrede dužnosti određena samo gornja granica, dok je kod teže povrede dužnosti propisana ne samo donja već i gornja granica. U svakom pojedinačnom slučaju visinu novčane kazne određuje disciplinski organ.

Novčana kazna s obzirom da li se može naplatiti odjednom ili u više rata, može biti jednokratna i višekratna. Ona je uvek jednokratna kada se izriče za lakše povrede dužnosti. Ukoliko je višekratna ona se izriče u trajanju do šest mesečnih obroka, a naplaćuje se u istom novčanom iznosu za svaki mesec.

Svaka novčana kazna se uvek izvršava administrativnim putem. Znatno teža disciplinska kazna je zabrana napredovanja državnih službenika. Ta zabrana može trajati od dve do četiri godine. To ograničenje se ne ogleda ne samo u zabrani napredovanja za određeni vremenski period, već se to odnosi na nemogućnost da državni službenik u tom periodu dobije povećanje plate.

Prestanak radnog odnosa je najteža disciplinska kazna jer na osnovu nje državnom službeniku prestaje radni odnos u državnom organu. Državnom službeniku radni odnos prestaje danom konačnosti rešenja na osnovu koga mu je izrečena ova najteža kazna. I ova kazna, bez obzira što je najteža izriče se fakultativno. Državni organ može ali i ne mora državnom službeniku izreći ovu disciplinsku kaznu. (5)

Zabrana napredovanja i prestanak radnog odnosa su disciplinske kazne koje se mogu izreći državnom službeniku ali samo ako je učinio težu povredu dužnosti iz radnog odnosa. Disciplinski organ u državnom organu je rukovodilac koji je ovlašćen da vodi disciplinski postupak. On ima ovlašćenje da vodi disciplinski postupak i izriče disciplinske kazne. On je inokosni disciplinski organ jer svoju funkciju vrši kao pojedinac. Radi efikasnijeg i stručnijeg vođenja disciplinskog

postupka disciplinski rukovodilac može koristiti stručnu pomoć određenih lica. Tu pomoć može koristiti u toku celog postupka ili u pojedinim fazama. Rukovodilac može da imenuje disciplinsku komisiju koja će, umesto njega, pokrenuti i voditi disciplinski postupak i odlučivati o disciplinskoj odgovornosti državnog službenika.

Disciplinska komisija se sastoji od tri člana. Članovi disciplinske komisije moraju ispunjavati određene uslove u pogledu stepena, vrste stručne spreme i radnog iskustva. Tako, članovi disciplinske komisije moraju imati završen fakultet i najmanje pet godina radnog iskustva u struci, dok jedan član mora biti diplomirani pravnik.

Disciplinski postupak u državnom organu čine pravila o sprovođenju tog postupka. On se sastoji iz više faza. Započinje sa pokretanjem disciplinskog postupka protiv državnog službenika koji je učinio povredu dužnosti iz radnog odnosa. Dalje se nastavlja zakazivanjem i održavanjem usmene rasprave u kojoj se utvrđuju sve okolnosti koje su od značaja za utvrđivanje odgovornosti državnog službenika. Disciplinski postupak se završava izricanjem disciplinske kazne ili oslobađanjem od odgovornosti odnosno obustavljanjem disciplinskog postupka protiv državnog službenika.

Disciplinski postupak u državnom organu pokreće rukovodilac po sopstvenoj inicijativi ili na predlog lica koje je pretpostavljeno državnom službeniku.(7).

Inicijativu za pokretanje disciplinskog postupka rukovodiocu može podneti svaki državni službenik koji sazna za učinjenu povredu dužnosti iz radnog odnosa. Pokretanje disciplinskog postupka vrši se pismenim zaključkom. Protiv zaključka o pokretanju disciplinskog postupka nije dopušteno izjavljivanje žalbe.

Svakako, najvažnija faza disciplinskog postupka je održavanje usmene rasprave. Na usmenoj raspravi se utvrđuju činjenice i raspravljaju sve okolnosti koje su od uticaja za utvrđivanje odgovornosti državnog službenika. Na taj način se utvrđuje da li je državni službenik učinio povredu dužnosti iz radnog odnosa. To se postiže usmenom raspravom koja se vodi pred organom koji vodi disciplinski postupak i koji odlučuje o disciplinskoj odgovornosti. Raspravu zakazuje, otvara i njome rukovodi disciplinski organ. Sam zakon utvrđuje da je rasprava usmena. Iz toga se zaključuje da se činjenice o odgovornosti državnog službenika utvrđuju na osnovu usmenog raspravljanja i izvođenja dokaza. Na toj raspravi državni službenik protiv koga se vodi disciplinski postupak iznosi svoju odbranu. Državnom službeniku se mora omogućiti odbrana. On se na raspravi može braniti sam ili preko svog zastupnika. Takođe, on može za raspravu dostaviti svoju pismenu odbranu. Kad državni službenik iznese svoju odbranu, mogu se postavljati pitanja o okolnostima u vezi sa povredom dužnosti iz radnog odnosa povodom koje se vodi disciplinski postupak.

Rasprava može da se održi i bez prisustva državnog službenika ako za to postoje važni razlozi. Bitan uslov jeste za održavanje rasprave bez prisustva državnog službenika ak je za tu raspravu uredno pozvan a tom pozivu se nije odazvao.

Posle saslušanja državnog službenika pristupa se izvođenju dokaza i raspravljanju na sve okolnosti koje su od značaja za utvrđivanje disciplinske odgovornosti koja je preduslov za izricanje disciplinske kazne.

Pri izvođenju dokaza mogu se koristiti različita dokazna sredstva. To mogu biti isprave, saslušanje svedoka, veštačenje, uviđaj i dr. Koje će sve dokaze izvesti disciplinski organ, on o tome odlučuje. Na osnovu svih izvedenih dokaza i na osnovu celog dokaznog postupka koji je sproveden, utvrđuje je ukupno činjenično stanje. Na osnovu tako utvrđenog činjeničnog stanja donosi se odgovarajuća odluka od strane disciplinskog organa.

O saslušanju državnog službenika, sprovođenju i izvođenju drugih dokaza, zatim o raspravi pred disciplinskim organom vodi se poseban zapisnik. On mora sadržati sve ono što je od značaja za odlučivanje u disciplinskom postupku. U njega moraju biti unete sve činjenice koje su utvrđene na samoj usmenoj raspravi. U njega moraju biti uneti si dokazi koji su izvedeni u toku disciplinskog postupka.

U disciplinskom postupku na sva pitanja kje nisu uređena Zakonom o državnim službenicima imaju se primeniti odredbe zakona kojim se uređuje opši upravni postupak. Na ovaj način je izbegnuto suviše opterećivanje zakona odredbama o navedenim pitanjima, a istovremeno je obezbeđeno da se na ta pitanja primenjuju pravila opšteg upravnog postupka.³

Nakon sprovedenog postupka i zaključene rasprave i potpuno utvrđenog činjeničnog stana disciplinski organ izriče državnom službeniku disciplinsku kaznu. On to čini ako je u toku disciplinskog postupka utvrdio da e državni službenik učinio povredu dužnosti iz radnog odnosa i ako je odgovoran za njeno izvršenje.

Pri izboru i odmeravanju disciplinske kazne disciplinski organ mora voditi računa o stepenu odgovornosti državnog službenika, težini posledica učinjene povrede dužnosti, subjektivnim i objektivnim okolnostima pod kojima je povreda dužnosti izvršena. Pri odlučivanju, disciplinski organ mora voditi računa i o činjenici da li je državnom službeniku ranije izricana disciplinska kazna, odnosno da li je ona izbrisana iz kadrovske evidencije. O ovome disciplinski organ mora voditi računa jer se na taj način omogućava individualizacija disciplinske sankcije.

Ukoliko disciplinski organ nađe da državni službenik nije učinio povredu dužnosti koja mu je stavljena na teret, odnosno da nije odgovoran za njeno izvršenje, doneće rešenje o njegovom oslobađanju od odgovornosti. Ako je, pak, došlo do zastarelosti pokretanja ili vođenja disciplinskog postupka, disciplinski organ će doneti rešenje o obustavi ovog postupka. Rešenje disciplinskog organa bez obzira na to da li je njime državni službenik oglašen odgovornim, oslobođen od odgovornosti ili je protiv njega obustavljen postupak mora da sadrži određene delove. To su uvod, dispozitiv, obrazloženje i pouku o pravnom leku. Uvod rešenja sadrži pravni osnov njegovog donošenja, označenje državnog organa u kome je vođen disciplinski postupak, i dan donošenja rešenja.

³ Član 113. Zakona o državnim službenicima

U dispozitivu se navode lični podaci državnog službenika protiv koga je vođen disciplinski postupak, disciplinska kazna koja je izrečena za učinjenu povredu dužnosti. U dispozitivu se konstatuje da je disciplinski postupak obustavljen ako državni službenik nije izvršio povredu dužnosti ili ako je došlo do zastarelosti.

Obrazloženje rešenja treba da sadrži sažetu odbranu državnog službenika, ocenu svih izvedenih dokaza, razloge postojanja ili nepostojanja odgovornosti, okolnosti koje su uzete u obzir prilikom donošenja rešenja i druge podatke koji su bili od uticaja na njegovo donošenje. Pouka o pravnom leku ukazuje na pravno sredstvo kje državnom službeniku stoji na raspolaganju. U pouci se mora označiti i u kom roku se može izjaviti pravni lek. Rešenje se mora dostaviti državnom službeniku protiv koga je vođen disciplinski postupak. Takvo rešenje se mora dostaviti i licu koje je podnosilac predloga za pokretanje disciplinskog postupka. Ova dostava će izostati ukoliko je postupak pokrenut na osnovu inicijative samog disciplinskog organa

Disciplinski postupak protiv državnog službenika može i zastariti. Zastarelost nastupa posle proteka određenog vremena. Po proteku tog vremena ne može se pokretati disciplinski postupak. Ukoliko je pokrenut on se ne može dalje voditi. Zastarelost pokretanja i vođenja disciplinskog postupka zavisi od karaktera povrede dužnosti odnosno od toga da li se radi o lakšoj ili težoj povredi.

Pokretanje disciplinskog postupka za lakše povrede dužnosti zastareva protekom šest meseci a za teže povrede protekom jedne godine od izvršene povrede.⁴

Vođenje disciplinskog postupka za lakše povrede dužnosti zastareva protekom jedne godine od pokretanja disciplinskog postupka, a za teže povrede dužnosti protekom dve godine od pokretanja disciplinskog postupka. Radi se o objektivnim rokovima jer se ne vezuju za saznanje za povredu dužnosti i učinioaca već za izvršenje povrede, odnosno momenat pokretanja disciplinskog postupka.

Dakle, disciplinski postupak protiv državnog službenika se može pokrenuti u svako doba u okviru vremenskog perioda od šest meseci kada je u pitanju lakša povreda dužnosti, odnosno u periodu od jedne godine kada se radi o težoj povredi dužnosti, računajući od dana izvršene povrede, bez obzira na to kada je lice nadležno za pokretanje disciplinskog postupka saznalo da je povreda izvršena.

Vođenje disciplinskog postupka za lakše povrede dužnosti se mora okončati u roku od jedne godine, a za teže povrede u roku od dve godine od pokretanja disciplinskog postupka. U suprotnom, disciplinski postupak se mora obustaviti. Istekom navedenih rokova prestaje svaka mogućnost pokretanja i vođenja disciplinskog postupka.

Zakonom o državnim službencima regulisano je i pitanje prekida toka zastarelosti roka za pokretanje i vođenje disciplinskog postupka. Ovom zakonskom normom predviđeno je da zastarelost ne teče dok disciplinski postupak nije

⁴ Član 113. Zakona o državnim službencima

moguće pokrenuti ili voditi zbog odsustva državnog službenika ili iz drugih pravdanih razloga. Ukoliko postoje ovi razlozi, protiv državnog službenika koji je učinio povredu dužnosti disciplinski postupak se može pokrenuti i voditi i po proteku navedenih rokova i to u dodatnom vremenu koliko je trajao razlog nemogućnosti pokretanja ili vođenja disciplinskog postupka.

Svaka disciplinska kazna koja je izrečena državnom službeniku proizvodi određeno pravno dejstvo. Novčana kazna lišava državnog službenika određenog dela plate u trajanju od jednog do šest meseci. Kazna zabrane napredovanja uskraćuje mogućnost napredovanja u period od dve do četiri godine. Kazna prestanak radnog odnosa isključuje ga sa rada u državnom organu. Pri odlučivanju o odgovornosti državnog službenika za novu povredu dužnosti iz radnog odnosa, svaka od ovih kazni, ukoliko nije brisana iz kadrovske evidencije predstavlja otežavajuću okolnost. Iz tih razloga je neophodno dase uredi pitanje evidencije disciplinskih kazni i njihovog brisanja iz evidencije. Disciplinska kazna izrečena konačnim rešenjem se upisuje u kadrovsku evidenciju.

Ova norma je imperativne prirode jer postoji obaveza vođenja te evidencije. Zakonom je određeno da se disciplinska kazna briše iz kadrovske evidencije ako državnom službeniku ne bude izrečena nova disciplinska kazna u naredne dve godine od izrečene disciplinske kazne za lakšu povredu dužnosti ili u naredne četiri godine od izrečene disciplinske kazne za težu povredu dužnosti. Brisanje se odnosi na sve disciplinske kazne. Razlika je samo u proteku vremena posle koga se to čini. Jedini uslov za brisanje je da se državni službenik u predviđenom vremenskom periodu uzdrži od novog narušavanja radne discipline u državnom organu izvršenjem bilo koje povrede dužnosti iz radnog odnosa. Sa disciplinskom odgovornošću je tesno povezano i udaljenje državnog službenika sa rada u državnom organu. Međutim, udaljenje sa rada nije isto što i disciplinska odgovornost. Udaljenje nije disciplinska kazna koja se izriče za učinjenu povredu dužnosti iz radnog odnosa. Udaljenje se primenjuje pre nego što se utvrdi disciplinska odgovornost državnog službenika. Udaljenje nije od uticaja na ishod disciplinskog postupka.

Državni službenik protiv koga je pokrenut disciplinski postupak zbog teže povrede dužnosti iz radnog odnosa može biti udaljen sa rada do okončanja disciplinskog postupka ako bi njegovo prisustvo na radu štetilo interesu državnog organa ili ometalo vođenje disciplinskog postupka. Udaljenje sa rada predstavlja preventivnu meru kojom se on udaljava sa rada. Time državnim službeniku radni odnos ne prestaje. Samo udaljenje sa rada ima preventivni karakter zbog toga što traje do okončanja disciplinskog postupka čije pokretanje predstavlja jedan od uslova za donošenje rešenja o udaljenju. Drugi uslov je, da bi ostajanje ovakvog lica na radu štetilo interesu državnog organa ili ometalo vođenje disciplinskog postupka. Po svojoj pravnoj prirodi udaljenje sa rada je sporedna mera jer ona nije sama sebi svha već se određuje zbog vođenja drugog postupka a to je disciplinski. Udaljenje sa rada ne predstavlja sankciju bez obzira što se ono određuje povodom pokrenutog disciplinskog postupka zbog teže povrede dužnosti iz radnog odnosa.

Udaljenjem se ne prejudicira odgovornost državnog službenika u disciplinskom postupku koji se vodi protiv njega. Samo udaljenje ni na koji način ne utiče na utvrđivanje njegove odgovornosti. Udaljenje ne utiče ni na sam ishod disciplinskog postupka. Rešenje o udaljenju sa rada može biti zakonito i kad državni službenik nije odgovoran za učinjenu težu povredu dužnosti iz radog odnosa zbog kojeg je određena ova mera.

Rešenje o udaljenju sa rada državnog službenika donosi rukovodilac ili disciplinska komisija u zavisnosti od toga ko vodi disciplinski postupak. Udaljenje sa rada je fakultativne prirode, jer pokretanje disciplinskog postupka zbog teže povrede dužnosti može ali i ne mora biti povod za određivanje ove mere. Da li će doći do udaljenja zavisi od diskreciona ocene disciplinskog organa. Međutim, samo rešenje o udaljenju sa rada ima konstitutivni karakter jer bez njegovog donošenja nema udaljenja državnog službenika sa rada.

Za vreme udaljenja sa rada državni službenik ne obavlja svoje poslove u državnom organu. On za to vreme ne prima platu. Kako se protiv njega utvrđuje odgovornost za učinjenu težu povredu dužnosti on za svo vreme udaljenja sa rada ima pravo na odgovarajuću naknadu plate. Visina ove naknade koja se isplaćuje prema opštim propisima o radu zavisi od toga da li državni službenik izdržava ili ne izdržava porodicu. Ako izdržava porodicu državnom službeniku pripada naknada plate u visini od 1/3 mesečne plate koju je primio za mesec pre udaljenja sa rada, a ako to nij slučaj onda naknada iznosi ¼ plate.⁵

Ukoliko u disciplinskom postupku se utvrdi da državni službenik nije izvršio težu povredu dužnosti zbog koje je protiv njega vođen disciplinski postupak, privremeno umanjenje primanja mora biti nadoknađeno. Zbog toga on ima pravo na razliku između iznosa naknade plate koju je primio i punog iznosa plate.

Postoji i poseban slučaj udaljenja državnog službenika sa rada. On nastaje kada se državnom službeniku odredi pritvor. Takvo udaljenje nije u vezi sa težom povredom dužnosti iz radnog odnosa. Ono nie predviđeno Zakonom o državnim službenicima, već Zakonom o radu.

U ovom delu ovaj zakon se primenjuje i na državne službenike. U tom slučaju udaljenje državnog službenika sa rada je uvek obavezno. Tada rešenje o udaljenju ima deklaratorni karakter. Udaljenje sa rada počinje teći od prvog dana pritvora i traje do njegovog prestanka. Kada prestane pritvor prestaje i udaljenje sa rada pa državni službenik ima prvo da se vrati u državni organ i nastavi sa obavljanjem poslova svog radnog mesta. I u ovm slučaju udaljenja sa rada državni službenik ima pravo na naknadu plate na isti način kao i kad je udaljen sa rada zbog izvršene teže povrede dužnosti iz radnog odnosa. Udaljenje državnog službenika sa rada predstavlja privremenu meru koja traje ograničeno. Tako, prema članu 116. Zakona o državnim službenicima, rešenjem o udaljenju sa rada opoziva se po službenoj dužnosti ili na predlog državnog službenika ako prestanu razlozi zbog kojih je i doneto.

⁵ Zakon o radu, „Službeni glasnik RS“, br. 24/05, član 168

Protiv rešenja o udaljenju sa rada u državnom organu državni službenik ima pravo na određenu zaštitu. Ona se ogleda u tome što protiv tog rešenja državni službenik može izjaviti žalbu u roku od 5 dana od dana prijema rešenja. Žalba nema suspenzivno dejstvo. Njom se ne odlaže izvršenje rešenja. O žalbi odlučuje žalbena komisija. Njena obaveza je da odluči u roku od 5 dana od dana prijema žalbe. Ukoliko žalbena komisija u navedenom roku ne odluči o podnetoj žalbi smatra se da je žalba odbijena.

U državnom organu postoje određena radna mesta na kojima državni službenici imaju ovlašćenja i odgovornosti vezane za vođenje i usklađivanje rada u državnom organu. Na ta radna mesta dolaze državni službenici postavljanjem za razliku od izvršilačkih radnih mesta koja se popunjavaju premeštajem ili putem konkursa. To su radna mesta službenika po položaju. Zbog posebnog značaja položaja, postavljenje na ova mesta vrši Vlada ili drugi državni organ ili telo. To je i razlog da disciplinski postupak protiv državnog službenika koga je na položaj postavila Vlada vodi Visoki službenički savet a protiv državnog službenika koga je na položaj postavio drugi državni organ ili telo – telo određeno aktima tog organa.

Postoji razlika i u pokretanju disciplinskog postupka protiv državnog službenika koji je na položaju u odnosu na disciplinski postupak protiv državnog službenika koji radi na izvršilačkom radnom mestu u državnom organu. Tako je, propisano članom 12o. stav 2. Zakona o državnim službenicima da se protiv državnog službenika koga je na položaj postavila Vlada disciplinski postupak pokreće na predlog rukovodioca a kad državni službenik rukovodi državnim organom na predlog Vlade.

Specifičnost disciplinskog postupka protiv državnog službenika na položaju ogleda se i u tome što protiv rešenja kojim je ovom licu izrečena disciplinska mera nije dopuštena žalba. Dopušteno je samo pokretanje upravnog spora.

U svemu ostalom sve odredbe koje se odnose na disciplinski postupak protiv državnih službenika na izvršilačkim radnim mestima primenjuju se i odredbe koje se odnose na disciplinski postupak protiv državnih službenika na položaju.

Poseban kolektivni ugovor za državne organe ne sadrži ni jednu normu o odgovornosti državnih službenika.⁶ Jedino u članu 29. ovog kolektivnog ugovora je utvrđena odgovornost nameštenika tako što su utvrđene povrede radnih obaveza zbog kojih se namešteiku može otkazati ugovor o radu od strane poslodavca. Istom odredbom su utvrđeni i razlozi za udaljenje sa rada nameštenika. Ovaj kolektivni ugovor su zaključili Vlada i reprezentativni sindikati zaposlenih u upravi, pravosuđu i društvenim organizacijama Srbije.

Na prava i dužnosti nameštenika primenjuju se opšti propisi o radu, a delom i Posebni kolektivni ugovor za državne organe. Na prava i dužnosti državnih službenika primenjuje se samo Zakon o državnim službenicima, jer Posebni kolektivni ugovor za državne organe ne sadrži ni jednu normu o odgovornosti državnih službenika. Pravilo je da se pojedina pitanja koja su vezana za zakonski propis detaljnije utvrđuju pravnim propisima niže pravne snage kakvi su i Posebni

⁶ Član 117. Sta 3. Zakona o državnim službenicima

kolektivni ugovor. Bez obzira na nastojanje zakonodavca, da pitanje odogornosti državnih službenika uredi zakonom, on to nije učinio na potpun način. Sam zakon o državnim službenicima je opteretio pravnim normama čije je mesto trebalo a bude , bar kada je u pitanju odgovornost državnih službenika, u podzakonskim aktima kakav je i Poseban kolektivni ugovor.

U državnom organu su pored državnih službenika zaposleni i nameštenici. Na njih se primenjuje samo delimično Zakon o državnim službenicima, zatim Zakona o radu a na kraju i Kolektivni ugovori među kojima je i Poseban kolektivni ugovor za državne organe. Sve ovo u izvesnoj meri stvara određenu nepotrebnu konfuziju.

LITERATURA

1. Dimitrijević Predrag: Reformisanje upravno-sudske zaštite, časopis Pravni život, broj 10/2007.
2. Ivošević Zoran: Radno-pravni položaj izaranih liva, časopis Pravni život, broj 11/1996.
3. Jugović Sreten: Pojam i obeležja državnog (javnog) službenika, časopis Pravni život, broj 9/2003.
4. Lubarda Branko: Pravni položaj državnih službenika, časopis Pravni život, broj 11/2006.
5. Zakon o radnim odnosima u državnim organima „Službeni glasnik RS“, br. 48/1991, 66/1991, 49/1999, 34/2001, 39/2002, 49/2005, 79/2005.
6. Poseban kolektivni ugovor za državne organe „Službeni glasnik RS“, broj 79/2005.
7. Zakon o radu „Službeni glasnik RS“, broj 54/2005.
8. Zakon o državnim službenicima „Službeni glasnik RS“, br. 79/2005, 81/2005, 83/2005.
9. Zakon o državnoj upravi „Službeni glasnik RS“, br. 79/2005.

ACCOUNTABILITY OF CIVIL SERVANTS

PhD Ljubisa Pavlovic

Abstract:

Domestic law distinguishes two categories of civil servants: the civil servants in the position and state officials in the executive posts. The Law on Civil Servants judicial discipline is maintained in a rather comprehensive manner. The law provided a list of minor injuries and severe duties of employment. Compared to the general legal regime beseech thee relationships, which, according to the Labour Law does not recognize more fine, the Civil Servants Act retains this sentence which is otherwise moot. As a disciplinary bodies occur manager or disciplinary committee. Disiplinaty process starts conclusion, a disciplinary penalty is calculated according to the severity of the consequences of breach of duty, guilt, subjective and objective circumstances. The second instance disciplinary proceedings pending before the Appeals Commission of the Government. The appeal is allowed against the decisions of civil servants in office. Such a solution is finally in the first instance and it could be just an administrative dispute .

Keywords: civil servant, head, misconduct, disciplinary penalties, appeal.

321.01

SAVREMENA SHVATANJA DRŽAVE I NJENE ULOGE

*Prof. dr Nebojša Teofilović**

*Dr Tatjana Teofilović**

Apstrakt:

Kada je u pitanju funkcija države, u nauci dolazi do terminoloških i pojmovnih nesporazuma, jer se uporedo sa ovim terminom upotrebljavaju termini: cilj, smisao, uloga, zadatak, delatnost, aktivnost, intervencija države. S obzirom kakvo dejstvo imaju na čoveka i društvo, tako se određuje i suština svake društvene funkcije. Država ima mnogo funkcija i obavlja različite delatnosti, vojnu, policijsku, ekonomsku i druge.

U kontekstu napred iznetog, autori su sagledali savremena shvatanja uloge i funkcije države, kako unutar nje, tako i u okvirima međunarodnog poretka. U ovom delu rada, autori su posebno apostrofirali da je oduvek postojalo pitanje, kako unutar države ograničiti njenu preveliku vlast s jedne strane, a s druge, kako urediti odnose između glavnih oblika državne vlasti. Istovremeno, autori su analizirali i savremena shvatanja države u okvirima međunarodnog poretka, počev od osnovnih prava do obaveza koje države imaju u okviru međunarodnog pravnog poretka

Ključne reči: savremena država, teorije, uloga i funkcije države.

UVODNE NAPOMENE

Država je osnovni i najvažniji oblik političkog organizovanja svakog klasnog društva. U svakoj državi mora (kao ističe velikan naše pravne misli profesor Slobodan Jovanović – **prim, aut.**) biti ova tri elementa: ljudi, zemljište, i izvesna vlast koja te ljude drži zajedno na tom zemljištu. Da u državi mora biti ljudi, jasno je već po tome što je država jedna ljudska zajednica. Da država mora imati svoje zemljište, dolazi otuda, što se bez materijalnih granica jedna država ne može odvojiti od druge, i što nikakva sila nije u stanju držati zajedno ljude, ako oni nisu, bar unekoliko, i u materijalnom smislu prikupljeni. Da u državi mora postojati još i izvesna vlast, pretpostavljeno je već u pojmu države, pošto se država razlikuje od društva time, što se u njoj vršenje opštih pravila može po potrebi i iznuditi. Kako će državna vlast biti organizovana, to zavisi od pravnih propisa koji u državi važe; toliko je izvesno da ona mora biti na neki način organizovana, tj. mora se znati koja su lica u državi pozvana da u njeno ime zapovedaju.

* Vanredni profesor Departmana za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru.

* MUP Republike Srbije.

U protivnom slučaju ne bi postojalo nikakvo državno stanje, već jedno stanje anarhije, u kome bi pojedinci protivstavljali jedan drugome svoju ličnu snagu, umesto da svi budu potčinjeni jednoj istoj društvenoj snazi.¹

Samo pitanje o postanku države nije pravno, već faktičko pitanje. Država, kao i sve druge društvene grupe, nastaje spontano tj. nezavisno od pravnog poretka. Država je rezultat izvesnih društvenih činilaca, koji su mnogobrojni i raznovrsni. S obzirom da država nije najstariji oblik ljudske zajednice i da su njoj prethodile izvesne prirodne zajednice, poput plemena i porodice, čiji su članovi bili među sobom vezani krvnom vezom, kao potomci istih predaka. Nasuprot, tim ranijim zajednicama, država je zajednica koja nije prirodna nego veštačka. Članovi jedne države, su potomci iste vlasti, umesto krvne veze, postoji pravna, a zajednicu koja postoji stvorio je ljudski um. Država je takva društvena grupa čiji su članovi sjedinjeni jednom pravnom vezom.

U poslednje vreme sve više naučnih radnika se bavi i sagledavanjem nove nacionalne države. Smatraju da savremena nacionalna država treba da predstavlja aktuelni deo istorijskog procesa koji povezuje prošlost s budućnošću. Pri tome, ističu da se može govoriti o najmanje dve vrste savremene nacionalne države, i to o: zatečenim u savremenosti i sveže formiranim, odnosno novonastajućim.

Nacionalne države zatečene u savremenom dobu (kao pojava uglavnom su istražene) imaju za sobom vreme najvećih iskušenja, uključujući i totalitarnost, a ubrajanje u krug savremenih nacionalnih država zahvaljuju najviše svom tradicionalnom pristupu, pitanjima državnosti i nacije. Za razliku od njih, sveže formirane, odnosno novonastajuće nacionalne države su pravi izazov za istraživače društveno - političkih fenomena. "Zagonetnost njihove nagle i masovne pojave, kao feniksa reiteracije arhaičnog koncepta nacionalne države (za koji se inače odavno, od Istoka do Zapada, tvrdilo da je istorijski izivljen i prevaziđen), uslovljava pokušaj razjašnjenja ne samo uzroka, niti samo uslova i okolnosti njihovog rađanja, nego i njih samih kao, očito, po mnogo čemu specifičnih političkih pojava čiji su nastanak i egzistencija bitno uticali na profiliranje, ne toliko "kraja istorije" koliko završetka 20. veka".²

SAVREMENA SHVATANJA ULOGE I FUNKCIJA DRŽAVE

Kada je u pitanju funkcija države, u nauci dolazi do terminoloških i pojmovnih nesporazuma, jer se uporedo sa ovim terminom upotrebljavaju termini: cilj, smisao, uloga, zadatak, delatnost, aktivnost, intervencija države. S obzirom kakvo dejstvo imaju na čoveka i društvo, tako se određuje i suština svake društvene funkcije. Država ima mnogo funkcija i obavlja različite delatnosti, vojnu, policijsku, ekonomsku i tako dalje.

"U nauci postoje dva glavna gledišta o karakteru državne funkcije. Oba polaze od sintetičke definicije. Po jednom funkcija države je opštedruštvenog karaktera, država vrši funkciju koja je od opšteg interesa, po drugom funkcija država ima partikularni karakter. Država je u funkciji zadovoljavanja partikularnih interesa dominantnih grupa. Dve najvažnije varijante drugog gledišta su klasna teorija (pri čemu se vladajuća klasa

¹ Jovanović, S., "Država", BIGZ, Beograd, 1990, str. 30.

² Simeunović, D., "Teorija politike – rider, I deo", Udruženje "Nauka i društvo", Beograd, 2002, str. 112.

može shvatiti kao ekonomska ili politička klasa) i teorija elite po kojoj se država nalazi u funkciji jedne političke elite ili saveza različitih elita".³

Savremena shvatanja unutar države

Oduvek je postojalo pitanje, kako unutar države ograničiti njenu preveliku vlast s jedne strane, a s druge, kako urediti odnose između glavnih oblika državne vlasti. Data su dva odgovora, jedinstvo vlasti i podela vlasti. "Postojanje sistema podele vlasti u savremenim državama smatra se generatorom političke slobode, jer, upravo u tome je sadržana proširena ideja o političkoj slobodi ograničavanjem državne vlasti iznutra".⁴ U modernoj državi, organizacija vlasti izvedena je uglavnom po načelu podele vlasti.⁵ To znači da za tri osnovne funkcije državne vlasti, zakonodavnu, upravnu i sudsku, treba upotrebiti različite organe koji se ne smeju sjediniti u rukama jednog čoveka ili istog tela. "Sve bi bilo izgubljeno kada bi isti čovek ili isto telo uglednika, bilo plemića bilo ljudi iz naroda, vršilo pomenute tri vlasti, naime vlast donošenja zakona, vlast izvršavanja javnih odluka i vlast suđenja za zločine ili u sporovima privatnih lica".⁶

Postoje tri razloga ovakve podele vlasti: a) politički razlog, po kome je podela vlasti moguća ukoliko postoje demokratija, nezavisno sudstvo, poštovanje građanskih i političkih prava i sloboda, i politička odgovornost nosilaca javnih funkcija; b) tehnički (razlog specijalizacije), iz koga proizilazi potreba postojanja uravnotežene podele između glavnih vrsta državnih organa, da svaka funkcija zahteva organe koji će se, u svakom momentu, svim svojim potencijalima isključivo njoj posvetiti, jer svaka funkcija zahteva odgovarajuću stručnost, znanje, sposobnost i odgovarajuće osobine; v) pravni razlog u korist podele vlasti, sastoji se u tome što je bez podele vlasti nemoguća "pravna država".

Sve funkcije državne vlasti ne treba da se koncentrišu u rukama jednog lica ili jednog organa, jer će oni postati svemoćni, odnosno, neograničeni, kao i sama ta vlast. Po rečima *Monteskjea*, tvorca teorije o podeli vlasti, u državi je nemoguća sloboda kada je zakonodavna i upravna vlast, zakonodavna i sudska, ili upravna i sudska vlast u rukama jednog čoveka ili istog organa. "Sudija koji bi bio u isto vreme zakonodavac, sudio bi ljudima kako bi hteo, i bio neograničeni gospodar njihovog života i slobode. Kad

³ Živković, M., "Uvod u pravo", Policijska akademija, Beograd, 2006, str. 123 i 124.

⁴ Mitrović, M. D., "Država, pravo, pravda, pravnici", JP "Službeni glasnik", Beograd, 2009, str. 107.

⁵ Obično se usvaja ona podela državnih funkcija kakva se u pogledu Božje vlasti već nalazi u knjizi proroka Isaije, a koja je poznata javnosti preko Monteskjieve knjige "O duhu zakona". Ona se sastoji u tome da država ima tri funkcije: zakonodavstvo, upravljanje i sud. Prema modernom shvatanju, osnovna državna funkcija je zakonodavstvo. Upravljanje se smatra samo izvršnom funkcijom. Što se tiče sudske funkcije, ona se, u poređenju sa zakonodavnom, smatra ili sporednom, skoro ništavnom (en quelque facon nulle, kao što se izrazio Monteskje), ili takvom da se sastoji samo u izvršenju zakona zajedno sa upravnom funkcijom. Shodno tome, neki pravnici dele državne funkcije samo na zakonodavnu i izvršnu, koja obuhvata i upravnu i sudsku. - Spektorski, E.V., "Država i njen život", Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu - Centar za publikaciju, Beograd, 2000, str. 162.

⁶ Monteskje, Š., "O duhu vremena", I tom, Beograd, 1989, str. 18 i 19.

bi pak bio u isto vreme i nosilac upravne vlasti, za nasilja koja bi kao nosilac upravne vlasti činio, ne bi više bilo suda".⁷

Načelo podele vlasti nije ništa drugo nego načelo deobe rada primenjeno na državnu organizaciju. Pravna država će se ostvariti samo ukoliko se upravna vlast odvoji, s jedne strane, od zakonodavne, a s druge strane, od sudske vlasti, jer će u tom slučaju upravna vlast biti ograničena pravnim poretom. "Kao što je rekao *Ruso*, ko zapoveda zakonima, ne treba da zapoveda ljudima; ko zapoveda ljudima, ne treba da zapoveda zakonima. Samo tako, zakoni će biti čisti od ljudskih strasti; samo tako, vladace u državi opšti principi pred kojima su svi lični interesi jednaki, umesto da vladaju pojedini vlasnici, koji su svojim ličnim interesima potčinili interese celog naroda".⁸

O podeli vlasti prvi je govorio, u svom delu "Dve rasprave o vladi", Džon Lok u Engleskoj, davne 1689. godine. Međutim, 1748. godine u Francuskoj, Monteskeje ju je celovitije - izložio u svom delu "O duhu zakona", u kome francuskom apsolutizmu suprostavlja slobodu Engleske. "Umesto jedne i nedeljive suverene vlasti, ona ima tri posebne vlasti: zakonodavnu, čiji je nosilac parlament; izvršnu, koja pripada kralju i njegovim ministrima; i sudsku, koja spada u nadležnost porote i nezavisnih sudova. Svaka od ovih vlasti je nezavisna, ali i nadležna da onemogući zloupotrebu drugih vlasti. Na taj način vlasti funkcionišu kao ispravan automat. Svaka od njih liči na točak sa zupcima koji pomaže i reguliše rad drugog točka, sprečavajući kvar čitavog mehanizma".⁹

Tri osnovne funkcije državne vlasti treba da budu razdvojene, ali s druge strane, veza između njih se ne treba prekidati, već treba da postoji saglasnost i jedinstvo, kao i koordinacija njihovih radnji. One nisu ravnopravne, ali istovremeno nisu ni potpuno nezavisne. Zakonodavna vlast daje pravac upravnoj i sudskoj vlasti, jer one i deluju po zakonima koje je zakonodavna vlast propisala; sudska vlast primenjuje te zakone, a upravna ih izvršava. Uprava i sudstvo, na osnovu zakona, propisuju pojedinačna i konkretna pravila, ili vrše materijalne radnje koje su tim pravilima predviđene, i obavljaju svoju delatnost unutar pravno utvrđenih granica koje propisuje, pre svih, zakonodavna vlast. Upravni i sudski organi nisu u hijerarhijskoj zavisnosti od zakonodavnih organa, ali su im podređeni. "I ta se podređenost sastoji u tome, što obe vlasti imaju da rade, svaka svojim načinom, na ostvarenju one državne volje koju je zakonodavna vlast formulisala, kad jedna ista rukovodna misao ne bi bila sprovedena kroz sve državne funkcije, državno jedinstvo ne bi više postojalo".¹⁰

Zakonodavstvo koje je "predstavništvo onih nad kojima se vlada",¹¹ nastalo je iz potrebe da se unapred propisanim opštim, stabilnim, pouzdanim i apstraktnim pravilima regulišu društveni odnosi i celokupna delatnost državnih organa, društvenih organizacija i građana.¹² Iz te potrebe država počinje vlastitim propisima da uređuje one

⁷ Jovanović, S., "Država", BIGZ, Beograd, 1990, str. 250.

⁸ Isto, str. 250 - 251.

⁹ Spektorski, E.V., "Država i njen život", Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu - Centar za publikaciju, Beograd, 2000, str. 136.

¹⁰ Jovanović, S., "Država", BIGZ, Beograd, 1990, str. 249 - 251.

¹¹ Veber, M., "Privreda i društvo", II knjiga, Beograd, 1976, str. 474-475.

¹² Isto, str. 453.

odnose za koje je najviše zainteresovana (ekonomske i političke). Danas, ustave najčešće donosi zakonodavac, te se za označavanje zakonodavne vlasti koristi i izraz "ustavno-zakonodavna vlast", koja se sastoji u donošenju odluka u obliku zakona i ustava kojima se uređuju najvažniji ekonomski, politički, kulturni, porodični, zdravstveni, ekološki i drugi društveni odnosi. Zakonodavna vlast ima posebno mesto u sistemu državne vlasti, jer se donetim najvišim političkim i pravnim odlukama, na apstraktan i opšti način, postavljaju temelji političkog i pravnog uređenja jednog društva. Prvom vrstom pravila koja donosi zakonodavstvo, delatnost državnih organa (uključujući zakonodavca i suverena) stavlja se pod ustav i zakon, a drugom vrstom pravila uređuje se delatnost organizacija i građana. "A to znači da svi državni organi izvršavaju opšta pravna pravila ili neposredno, svojim materijalnim radnjama, ili posredno materijalnim radnjama drugih pravnih i fizičkih lica kao nedržavnih subjekata".¹³

Savremeni zakonodavci, pored ustava i zakona, donose deklaracije, odluke i važne godišnje akte: budžet i završni račun, koji formalno imaju karakter zakona. "Zato je zakonodavna vlast prirodni ambijent unutar koga dolaze do izražaja najrazličitiji pogledi i interesi njegovih članova kao ovlašćenih zastupnika različitih delova društva. Na osnovu tih pogleda i interesa, vodi se rasprava i donose najcelishodnija rešenja. To se čini na osnovu podrobno propisanog postupka, koji je usporen ali svestran".¹⁴

Dok je zakonodavna delatnost tvorevina modernog doba, izvršno-upravna delatnost je oduvek postojala u državi, i uglavnom se sastojala iz vršenja materijalnih radnji od strane samih državnih organa, organa uprave tj., državne organizacije. Pristalice "*dualističke teorije*": Džon Lok, Žan Žak Ruso, Kare de Malber, Hans Kelzen, Živojin Perić i drugi, smatraju da je suština državne vlasti u naređivanju i izvršavanju naredbi, i da "jedinstvena državna vlast ima dve funkcije: zakonodavnu i izvršnu, koja opet može da se podeli na upravnu i sudsku".¹⁵ Država ne može da postoji bez izvršno-upravne vlasti koja se "svodi na organizaciju sile čiji je glavni zadatak staranje o vršenju materijalnih radnji prinude".¹⁶

Razvojem zakonodavstva kao posebne delatnosti, došlo je do promena u načinu vršenja izvršno-upravne delatnosti, kao i do promena u samoj organizaciji, koja se ogleda u jačanju njene izvršne, nad njenom klasičnom, upravnom, tj. administrativnom stranom, jer se u modernim državama za tim osećala potreba. Mnogi pisci su zaključili da je u XIX veku *država bezakonja* prešla u zakonsku državu u kojoj je upravna vlast sredstvo za postizanje izvesnog cilja koji je predviđen pravnim poretom. Izvršno-upravni organi su uvek u izvesnoj meri slobodni u svom radu, što znači da i u "zakonskoj državi", izvršno-upravna delatnost nije postala potpuno regulisana zakonom. U teoriji je došlo do spora oko opravdanosti jačanja izvršne nad upravnom vlašću, ali time nije prestala potreba da za izvršne i upravne poslove bude nadležna jedna vrsta državne vlasti. Za potpuno izdvajanje izvršne vlasti od upravne, zalažu se

¹³ Mitrović, M. D., "Država, pravo, pravda, pravnicima", Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 86.

¹⁴ Isto, str. 93.

¹⁵ Marković, R., "Ustavno pravo i političke institucije", Službeni glasnik, Beograd, 1995, str. 196 i 197.

¹⁶ Mitrović, M. D., "Država, pravo, pravda, pravnicima", Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 88.

pristalice tzv. "*kvadrilističke teorije*" (Benžamen Konstan, Oto Majer, Moris Oriju, Žan Rivero, Jovan Đorđević, Nikola Visković i dr.).

Za neopravdanost ovakvog izdvajanja (sem toga što bi se umesto o tri, radilo o četiri vrste vlasti u državnoj organizaciji: zakonodavnoj, izvršnoj, upravnoj i sudskoj, ili čak o pet vrsta vlasti: zakonodavnoj, vlasti šefa države, izvršnoj vlasti vlade, administrativnoj vlasti uprave i sudskoj vlasti), postoji "politički razlog, jer bi jednom izdvojena upravna vlast, logički posmatrano, morala da obrazuje organ koji bi objedinio njenu delatnost, i taj najviši organ izdvojene upravne vlasti ubrzo bi postao sposoban da sebi podredi druge glavne vrste državnih organa, čineći izvršnu vlast izlišnom, a zakonodavnu i sudsku pokornim".¹⁷

I pošto je ukupno pet glavnih vrsta vlasti u jednoj državi isuviše, kao i četiri, pristalice tzv. "*trijalističih teorija*" (Šarl Monteskje, Georg Jelinek, Pol Laband, Slobodan Jovanović i dr.), zalažu se za jednu izvršno-upravnu vlast koja, "budući dvostruka (izvršna i upravna) ili, tačnije, trostruka (poglavarska, izvršna i upravna), obuhvata izvršno-političku (šef države i vlada) i upravnu (administrativnu) stranu".¹⁸ Unutar izvršno-upravne vlasti svaka pojedina vlast ograničava drugu. Između njih postoji razlika, ali ne takva da bi se ove vlasti mogle dosledno razdvojiti jedna od druge. U modernoj državi se upravni (administrativni) poslovi više tehnički nego politički razlikuju od izvršnih poslova (izvršno-politički, egzekutivni). Pokušaj razdvajanja izvršne vlasti od upravne, pravna nauka smatra "zabludom i neuspehom" (Šarl Ajzeman-Charles Eisenmann, 1903.-1980.).¹⁹ Bez obzira na sve razlike, ipak se radi o jednoj izvršno-upravnoj vlasti koja je za razliku od zakonodavne i sudske vlasti, unutar sebe diferencirana prema vrstama poslova.

U pravnoj nauci se izvršnoj vlasti pridaju šire i uže značenje. Po prvom značenju, izvršna vlast donosi pravne akte potrebne za izvršenje zakona. To su obično pojedinačni upravni i sudski akti, ali i opšti akti, tzv. podzakonski propisi (uredbe, odluke i slično). Izvršna vlast "svojim opštim ili pojedinačnim pravnim aktima konkretizuje dispozicije opštih zakonskih normi, organizuje vršenje materijalnih akata zbog primene zakona, posebno akte fizičke i druge prinude, ili sama vrši takve akte. Kao takva, izvršna vlast izvršava zakone svojim pravnim i materijalnim radnjama".²⁰ Izvršna vlast, u užem smislu, vrši nadzor, daje opšte smernice i stara se o izvršenju odluka zakonodavne vlasti. Ona donosi i tzv. političke akte koji su formalno podređeni aktima zakonodavca.²¹

¹⁷ Isto, str. 89.

¹⁸ Isto, str. 90.

¹⁹ Šire: Marković, R., "Ustavno pravo i političke institucije", Službeni glasnik, Beograd, 2001, str. 197-200 i 202-203.

²⁰ Mitrović, M. D., "Država, pravo, pravda, pravnici", Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 90 i 91.

²¹ Od toga postoji izuzetak. U francuskom pravu postoje tzv. administrativni zakoni koje donosi vlada, a koji formalno imaju istu pravnu snagu kao zakoni koje donosi parlament. S druge strane, uprava (izdeljena na ministarstva ili sekretarijate, a zatim na komitete, uprave, zavode, direkcije, inspektorate, urede, odeljenja, odseke i ispostave, itd), donosi izvršne pravne akte koji mogu da sadrže čak i opšte norme (naredbe ili instrukcije, pravilnike, odluke), pored uobičajenih pojedinačnih akata i normi (rešenja). Ipak, njen je glavni posao da neposredno vrši materijalne radnje primene prava. - Isto, str. 91.

Sudska vlast,²² kao treći oblik državne vlasti, u užem smislu, rešava imovinske, privredne, krivične, upravne, porodične, bračne i druge sporove između pravnih subjekata i propisuje sankcije (kazne) protiv lica koji su prekršili pravo.²³ U širem smislu, sudska vlast odnosi se na pravosudnu delatnost, tj. državno tužilaštvo i advokaturu. Tužilaštvo goni subjekte koji su prekršili pravo, a advokati (učlanjeni u profesionalne nedržavne organizacije – advokatske komore), pružaju stručnu pomoć i zastupaju stranke pred sudovima.²⁴

Rešavajući sporove između najrazličitijih pravnih subjekata u okviru redovnih sudova (sudovi opšte nadležnosti) i posebnih sudova (trgovinski, privredni, upravni, vojni, ustavni, koji se zatim dele prema teritorijalnoj nadležnosti), sudovi doprinose zaštiti ljudskih prava i građanskih sloboda, posebno od samovolje državnih organa. Svoj rad zasnivaju na strogo poštovanju načela zakonitosti, nezavisnosti, višestepenosti, stalnosti, načelu javnog suđenja i tako dalje.

Podela vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku, uslovlila je da svaka od njih dobije posebne nadležnosti u oblasti nacionalne bezbednosti, i bila je jedan od najvažnijih uzroka nastanka sistema nacionalne bezbednosti. Donošenjem zakona, zakonodavna vlast upravlja snagama nacionalne bezbednosti, izvršna vlast sprovodi zakone u vezi sa snagama bezbednosti jedne države, jer su one deo "izvršnog aparata vlasti i podvrgavaju se istim ustavnim i zakonskim načelima i pravilima koja važe za izvršnu vlast, sa izvesnim posebnostima što se odnose na specifičnu delatnost kojom se bave snage nacionalne bezbednosti".²⁵ Sudska vlast predstavlja važan segment sistema nacionalne bezbednosti jer se "ona stara o ostvarivanju građanskih prava i zaštiti zakonitosti u jednom društvu".²⁶

Za razliku od podele vlasti, *jedinstvom vlasti* (organizaciono, tehničko i političko načelo) uređuju se odnosi između nosilaca glavnih oblika državne vlasti, tačnim utvrđivanjem njihove nadležnosti, i to tako što jedan ili niz državnih organa vrši funkcije sve tri vlasti, ili pak, dominira nad organima drugih dveju vlasti.²⁷ Zato je potrebno da zakonodavni organ, koji je nosilac zakonodavne funkcije državne vlasti u celini, ima mogućnost da utiče na rad nosilaca drugih funkcija državne vlasti, ili da neposredno, odnosno posredstvom svojih organa, vrši druge funkcije državne vlasti, s tim što se nosioci drugih funkcija državne vlasti nikako ne mogu mešati u rad zakonodavnog organa. Pošto izvršno-upravna i sudska vlast načelno pripadaju predstavničkim telima, tj. zakonodavnim organima u širem smislu, birokratski organi

²² Prema nekim piscima prvo se razvilo sudstvo, jer je prvo nastala potreba da se rešavaju sporovi, dok se prema drugim piscima ono razvilo zajedno sa upravom, pošto je sprovođenje pravnih propisa povezano sa rešavanjem sporova do kojih dolazi zbog utvrđivanja zakonitosti pravnih akata prilikom njihovog izvršavanja. - Isto, str. 91.

²³ Marković, R., "Ustavno pravo i političke institucije", Službeni glasnik, Beograd, 2001, str. 203, 204 i 206.

²⁴ Visković, N., "Teorija države i prava" Zagreb, 2001, str. 51.

²⁵ Dragišić, Z., Đorđević, I., "Sistem nacionalne bezbednosti" u "Rizik, moć, zaštita" – Cvetković, V., Službeni glasnik, Beograd, 2010, str.127.

²⁶ Isto, str. 128.

²⁷ Marković, R., "Ustavno pravo i političke institucije", Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 215 - 217.

uprave i sudstva neposredno su im potčinjeni, hijerarhijski podređeni i ne raspolažu nikakvom samostalnom vlašću.

"Jedinstvo vlasti kao političko načelo stvoreno je kako bi se državna vlast iznutra učvrstila i ograničila, i to obezbeđivanjem prevlasti jednog birokratskog ili demokratskog organa ili njihovog hijerarhijskog niza nad drugim dvema vrstama vlasti."²⁸ Kada samo jedan organ ili više istovrsnih organa, vrše sve tri vlasti, govorimo o apsolutnom jedinstvu vlasti, dok relativno jedinstvo vlasti predstavlja "sistem u kome, doduše, svaku vlast vrši jedan organ (odnosno hijerarhijski niz istovrsnih organa), ali tako da su organi dve vlasti potčinjeni organima treće vlasti".²⁹

U modernim državama čisti oblici jedinstva vlasti i podela vlasti ne postoje, već se u praksi uspostavlja interferencija vlasti koja, nezavisno od oblika vlasti, postoji u svakoj državi. Interferencija ne isključuje vršenje više različitih vrsta glavnih državnih poslova od strane istog državnog organa (*načelo interferencije glavnih državnih delatnosti*), niti rad više državnih organa različite stvarne nadležnosti na istom poslu (*načelo interferencije različitih državnih organa*).³⁰ Kada je reč o istoj državnoj organizaciji, interferencija je nužna za normalno vršenje glavnih vrsta poslova. S druge strane, ona je kritikovana, kao neodrživa, jer dovodi do preplitanja i mešanja poslova između glavnih oblika državne vlasti, a zna se da postoji prirodna nadmoć zakonodavstva nad upravom i sudstvom.

S obzirom da se državni život odavno ne odvija samo u prestonicama, došlo je do centralizacije, decentralizacije, samouprave i autonomije. Centralizacija, koja bukvalno označava usredsređivanje državnog uređenja i upravljanja, deli se na političku i administrativnu. Kod političke centralizacije, cela teritorija i svo stanovništvo ujedinjeni su pod jednom opštom suverenom vlašću, dok se kod administrativne centralizacije, iz jednog jedinog centra, upravlja životom čitavog društva i države. "Ona isključuje ma kakvu samoupravu i u mesnim organima vidi samo pokorne izvršioce centralne volje, koji nisu samostalni ni u najsitnijim mesnim pitanjima".³¹

Kod centralizacije koja ima za cilj koncentrisanje vlasti u centralnim organima, necentralni organi koji su sastavni delovi centralnih organa i njihova produžena ruka, potpuno su zavisni od centralnih organa i zato se nazivaju centralizovani organi. Oni nisu ni samostalni, ni nezavisni, jer ih centralni organi kontrolišu, nameću svoju volju, naređuju kakve će akte doneti, postavljaju i smenjuju službena lica prema svom nahođenju i shvatanju državnog interesa.

Sem političke i administrativne centralizacije, postoji još faktička (kad pored centralnih i centralizovani organi donose odluke) i pravna centralizacija (kad centralizovani organi ne mogu samostalno da donose pravne akte i da ih sprovedu u život).

Suprotno ovome, decentralizacija koja podrazumeva samostalnost decentralizovanih organa i njihovu povećanu nadležnost, postoji kada necentralni organi nisu u potpunoj zavisnosti od centralnih organa, jer ne zavise od njihove volje,

²⁸ Mitrović, M. D., "Država, pravo, pravda, pravnici", Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 102.

²⁹ Lukić, R., "Uvod u pravo", Beograd, 1971, str.194.

³⁰ Marković, R., "Ustavno pravo i političke institucije", Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 192.

³¹ Spektorski, E.V., "Država i njen život", Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu – Centar za publikaciju, Beograd, 2000, str. 153.

oni im ne nameću koje će akte doneti, niti kontrolišu celishodnost donetih akata, a najmanje da već donete akte preuzmu, promene ili ukinu, ne postavljaju niti smenjuju službena lica. Ponekad decentralizacija predhodi centralizaciji, a ponekad centralizacija prethodi decentralizaciji. U ovom drugom slučaju, "decentralizacija se vrši u obliku dekoncentracije, tj. rasterećivanja prestoničkih nadležstava i proširivanja nadležnosti mesnih administrativnih organa,"³² s ciljem da se lokalnim organima proširi delokrug rada, obezbedi veća sloboda odlučivanja i da se administracija brže osposobi da zadovoljava mesne potrebe stanovnika.

Samouprava (selfgovernment) je oblik demokratske decentralizacije, gde centralna vlast prenosi deo svoje nadležnosti na građane (državna samouprava), i kada sami građani brinu o svojoj bezbednosti (društvena samouprava).

"Autonomija, za razliku od klasične državne i društvene samouprave, predstavlja takav oblik organizovanja u kome određene teritorije ili socijalne grupe imaju poseban status i autonomna prava zbog svoje posebnosti."³³ Postoji teritorijalna, neteritorijalna, personalna, funkcionalna, verska i kulturna autonomija.³⁴

Posle Drugog svetskog rata, osnivanjem Evropske ekonomske zajednice (EEZ), a zatim Evropske unije (EU) 1992. godine, osnažen je savremeni oblik povezivanja pojedinih delova unutar države i izvan nje koji se naziva regionalizam.³⁵ Regionalizam je pre društveni i politički, nego pravni pojam koji ima za cilj smanjivanje razlika u privrednoj razvijenosti i institucionalnoj izgradnji, podsticanje učešća građana u javnom životu, zaštitu prirodne sredine, očuvanje tradicije i kulture malih naroda i osobenih zajednica, razvoj prekogranične saradnje, i tako dalje.³⁶

Kada je reč o teorijama državnih vlasti, centralno pitanje je odnos legislative i egzekutive. Na osnovu tih teorija nastale su tradicionalne klasifikacije oblika državne vlasti. To su *predsednički* sistem, kao oblik državne vlasti nastao na podlozi teorije krute podele vlasti, *parlamentarni* sistem, nastao na podlozi teorije gipke podele vlasti ili saradnje vlasti, *mešoviti* sistem koji je kombinacija obeležja koja pozajmljuje od predsedničkog i parlamentarnog sistema, *skupštinski* sistem koji nastaje na podlozi teorije o jedinstvu vlasti koje je izvedeno u korist legislative, i *autoritarni* sistem koji nastaje na podlozi teorije o jedinstvu vlasti izvedenom u korist egzekutive.

Danas postoji novi funkcionalni dualizam, koga čine politička manjina (politička opozicija) i politička većina (politička pozicija, većinska stranka ili većinska stranačka

³² Isto, str.154.

³³ Mitrović, M. D., "Država, pravo, pravda, pravnici", Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 99.

³⁴ Isto, str.100.

³⁵ Izraz "regija" (lat. regio) označava neko područje ili oblast u zemlji ili između više zemalja. U međunarodnom pravu on se odnosi na velika područja kakva su kontinenti ili skup zemalja koje čine neku geopolitičku celinu (na primer, zemlje Zapadnog Balkana, Sredozemlja, Bliskog istoka ili Pacifičkog regiona). - Isto, str. 102.

³⁶ "Takvo povezivanje je podržano nastankom odgovarajućih regionalnih (nadmacionalnih) tela (na primer, Kongresa lokalnih i regionalnih vlasti u Strazburu), koja u duhu evropskog udruživanja podržavaju saradnju u navedenom smislu. Takođe, savet Evrope već duži niz godina pruža podršku lokalnoj i regionalnoj samoupravi, podstičući razmenu iskustava, međunarodnu saradnju i poboljšanje efikasnosti rada lokalnih i regionalnih organa u duhu navedenih ciljeva regionalne saradnje." - Isto, str. 102.

koalicija). "Umesto da se vlast vrši na liniji odnosa legislativa-egzekutiva, ona se u novim uslovima vrši na liniji odnosa opozicione manjine i vladajuće većine".³⁷

Odnosi koji se uspostavljaju između legislative i egzekutive razlikuju se od jednog do drugog ustavnog sistema. Oni istovremeno zavise od ustavnog teksta, ali i od ustavne prakse, koja često odudara od pravila utvrđenih u ustavu.³⁸

Savremena shvatanja u okvirima međunarodnog poretka

Sva prava i obaveze koja države u međunarodnoj zajednici imaju, dele se na osnovna prava i obaveze "koja države stiču ipso iure od trenutka svoje pojave u međunarodnoj zajednici, bez posebnog ili izričitog priznanja",³⁹ i ugovorna prava i obaveze koja države stiču potpisivanjem ugovora (pravnih akata) sa drugim članovima međunarodne zajednice.

U okviru prirodnopravne škole, u XVII i XVIII veku, prvi put se javlja ideja o osnovnim pravima. Po **Vatelu** (Vattel, 1714-1767) "svi narodi sačinjavaju univerzalnu ljudsku zajednicu, prirodnu ustanovu koja je nužna posledica ljudske prirode. Ta zajednica potčinjena je pravilima: a) da svaki narod mora doprineti sreći i usavršavanju drugog i b) da svaka nacija mora posedovati slobodu koju joj je dala priroda. Prava svakog naroda na opstanak, i dužnost drugih da to poštuju predstavlja za Vателя osnovne attribute nezavisnosti".⁴⁰

Sam pokušaj utvrđivanja osnovnih prava je napredan, iako je nemoguće prihvatiti objašnjenja koja je dala prirodnopravna škola da su osnovna prava apsolutna, neprikosnoveni i neotuđiva.

Osnovna prava, kao i dužnosti države nisu stalna kategorija, već ih određuju društvenoekonomske formacije karakteristične za dati period. Evolucijom međunarodne zajednice i razvojem civilizacije, menjao se i međunarodni mentalitet odnosa između država. Profesor *Mileta Novaković* kaže: "Prilike su ih naterale na osnivanje stalnih međusobnih odnosa, a održanje tih odnosa bilo je nemoguće bez izvesnog samoodržanja i uzajamnih ustupaka. Granice tih ustupaka, utvrđene običajima predstavljaju tzv. osnovna prava".⁴¹

Sadržina osnovnih prava se tokom istorije menjala u zavisnosti od razvoja društva. U osnovi postoje sledeća prava, bez obzira što ne postoji jedinstven stav u pogledu klasifikacije osnovnih prava: a) *pravo na suverenost i nezavisnost*; b) *pravo na jednakost*; v) *pravo na samoodržanje*; g) *pravo na saobraćaj* i d) *pravo na poštovanje*.

a) *Suverenost* predstavlja, još uvek, osnovno načelo međunarodnog prava, ono je pravilo, a izuzetak je ograničenje suvereniteta.⁴² "Suverena država predstavlja i danas

³⁷ Jovanović, S., "O državi. Osnovi jedne pravne teorije", Beograd, 1922, str. 284.

³⁸ Vidi šire: Marković, R., "Ustavno pravo i političke institucije", Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 176 – 208.

³⁹ Avramov, S., "Međunarodno javno pravo", Savremena administracija, Beograd, 1980, str. 65.

⁴⁰ Isto, str. 65.

⁴¹ Novaković, M., "Osnovi međunarodnog javnog prava", knjiga I, Beograd, 1936, str. 60.

⁴² Francuska pravna škola, a i veliki broj teoretičara ostalih zemalja, uzima čuvenog francuskog političara, filozofa i pravnika Žan Bodena (Jean Bodin, 1530-1596) kao tvorca i arhitektu teorije suvereniteta. U svom najpoznatijem delu "Šest knjiga o Republici", objavljenom 1576. godine, on je definisao suverenitet kao najvišu vlast države nad podanicima, neograničenu zakonima. Naime,

centar delatnosti u svetu, faktor u političkom, vojnom i ekonomskom pogledu".⁴³ Istovremeno, kako ističe prof. dr Kreća, "suverenost i nezavisnost države su tesno povezane, štaviše, čine dva lica istog pravnog fenomena. Nezavisnost je, ustvari, suverenitet u odnosima između država".⁴⁴

Koncept suvereniteta je odraz pobeđe teze da je najviša ovozemaljska vlast locirana unutar svake nacionalne države. Pored političkih i mnogi drugi faktori, kao što su socijalni, filozofski, psihološki, ekonomski i razvoj nauke u celini, uticali su na definitivno teorijsko oformljenje suvereniteta. Suverenitet jedne države mora da se tumači kroz prizmu suvereniteta ostalih članica međunarodne zajednice, jer suvereni pravni poredak dejstvuje u svetu pravno jednakih autoriteta. U Povelji Ujedinjenih nacija, član 2. tač. 1., istaknuto je da: "Organizacija počiva na načelu suverene jednakosti svih njenih članova". Istovremeno, Povelja unosi značajna ograničenja, posebno ona koja su neophodna za obezbeđenje sveopšteg mira u svetu. "Celokupan sistem međunarodnog prava, posebno delovanje i formiranje međunarodnih organizacija predstavlja ograničenje suvereniteta".⁴⁵

Država ima slobodu da, u granicama opšteg međunarodnog prava, po svojoj volji uređuje svoje odnose (kvalitativni vid suvereniteta), kao i pravo na samozaštitu i samoodbranu, trajan suverenitet nad prirodnim bogatstvima, pravo zaključivanja međunarodnih ugovora, aktivno i pasivno pravo poslanstva i tako dalje (kvantitativni vid suvereniteta). Suverenost je, u stvari, ustavni pojam koji izražava vrhovnu vlast nad teritorijom i stanovništvom. Država, ulazeći u međunarodnopravne odnose, svojim aktivnostima na unutrašnjem i međunarodnom planu, u stvari, zadovoljava potrebe zemlje i štiti njene vitalne interese. Njena unutrašnja suverenost predstavlja preduslov za spoljnu suverenost, tj. za punopravno učešće u međunarodnoj zajednici. Suverenitet je "doktrina da države imaju vrhovnu vlast da upravljaju svojim unutrašnjim poslovima kao i svojim odnosima sa drugim državama i međuvladinim organizacijama",⁴⁶ tj. "princip po kome vlade država ne podležu nikakvoj višoj vlasti".⁴⁷

Sa današnjom organizacijom međunarodne zajednice nespojiva je ideja apsolutnog suvereniteta. Ona je poslužila politici imperijalističkih sila, i kao teorijski osnov probojivačke politike osovinskih sila između dva svetska rata.

b) Pravo na jednakost se javlja kao jedan vid prava na suverenost, što znači "da države imaju pravo na podjednaku zaštitu pod međunarodnim pravom".⁴⁸ Određeno je 1971. godine, Deklaracijom principa međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i

po njemu, biti suveren znači biti iznad zakona zemlje i imati mogućnost promene zakona. Ali, država kao član šire ljudske zajednice potčinjena je božanskom i prirodnom pravu, koje vezuje sve narode. Drugim rečima suverenitet je ograničen božanskim i prirodnim pravom.

U eri buržoaskih revolucija napuštena je ideja o državi kao nosiocu suvereniteta i kao nosilac proklamovan je narod.

⁴³ Avramov, S., "Međunarodno javno pravo", Savremena administracija, Beograd, 1980, str. 69.

⁴⁴ Kreća, M., "Međunarodno javno pravo I", JP Službeni glasnik, Beograd, 2007, str. 169

⁴⁵ Avramov, S., "Međunarodno javno pravo", Savremena administracija, Beograd, 1980, str. 68.

⁴⁶ Čarls, V. Kegli JR., Judžin, R. Vitkof., "Svetska politika, trend i transformacija", Centar za studije Jugoistočne Evrope, Beograd, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Diplomatska akademija Ministarstva spoljnih poslova Srbije i Crne Gore, Beograd, 2006, str. 813.

⁴⁷ Isto, str. 86.

⁴⁸ Isto, str. 815.

saradnji država, usvojenoj od strane Generalne skupštine OUN, i obuhvata sledeće elemente: a) države su pravno jednake; b) svaka država uživa neotuđiva prava svojstvena punom suverenitetu; v) svaka država je dužna da poštuje ličnost ostalih država; g) teritorijalni integritet i politička nezavisnost države su nepovredivi; d) svaka država ima pravo da slobodno bira i razvija svoj politički, socijalni, ekonomski i kulturni poredak, i đ) svaka država je dužna da ispunjava savesno svoje međunarodne obaveze i da živi u miru sa ostalim državama.

"U međunarodnom pravu, isto kao i u unutrašnjem, veoma je teško ostvariti punu pravnu jednakost, bez jednog minimuma jednakosti uslova".⁴⁹ U međudržavne odnose, u uslovima nejednakosti, uključuju se države koje pravnu jednakost obezbeđuju jednakim pravom na međunarodnu zaštitu. Povelja OUN, kroz pružanje pomoći nerazvijenim zemljama, pokušava da ublaži tu nejednakost, a velikim silama poverava odgovornost u održavanju mira u svetu, a samim tim i veća prava u odnosu na ostale članice. Ona "poverava velikim silama posebne zadatke i kroz tu prizmu treba sagledati smisao i značaj povlašćenog položaja u savremenom svetu. Izuzetnim pravima, u ovom slučaju, odgovaraju izuzetne obaveze".⁵⁰

v) *Pravo na samoodržanje* podrazumeva sve mere koje država ima pravo da preduzme u cilju obezbeđenja svoje egzistencije, a u okviru postojećeg pravnog poretka. Mere koje država ima prava da preduzme su političkog, ekonomskog ili socijalnog karaktera. Tu spadaju pravo na samoodbranu⁵¹ u slučaju oružanog napada, povrede suvereniteta i nezavisnosti, i pravo na samozaštitu koje podrazumeva sve mere koje država preduzima u slučaju nužde (epidemija, elementarne nepogode, zaštita čovekove sredine).

g) *Pravo na saobraćaj* je novijeg datuma i proizilazi iz prava samoodržanja, kao i iz pojma aktivne miroljubive koegzistencije država. S obzirom da između država postoji sve veća ekonomska zavisnost i povezanost, pravu na saobraćaj se posvećuje posebna pažnja, pre svega u Ujedinjenim nacijama i specijalizovanim agencijama. Međunarodni saobraćaj funkcioniše po određenim pravilima, a ponekad je u suprotnosti sa međunarodnim pravom: zabrana trgovine ljudima, kontrabanda.⁵²

d) *Pravo na poštovanje*. - Svaka država, kao pravna ličnost i član međunarodne zajednice, ima pravo na poštovanje njenog dostojanstva, novca, ustava, zastave, grba, himne, ceremonijala koji je ustanovljen pravilima kulture, a ne pravnim aktima. S druge

⁴⁹ Avramov, S., "Međunarodno javno pravo", Savremena administracija, Beograd, 1980, str. 70.

⁵⁰ Isto, str. 71.

⁵¹ "Pravo na samoodbranu podrazumeva preduzimanje svih mera kojima je cilj jačanje odbrambene moći država. Međutim, danas međunarodna zajednica nastoji da i tu postavi izvesna ograničenja, kroz mehanizam kolektivne intervencije od strane međunarodne organizacije, u slučaju pretnje ili povrede mira, kao i putem smanjenja i regulisanja naoružanja". - Isto, str. 71.

⁵² Kontrabanda je termin iz Međunarodnog javnog prava, i u prevodu sa latinskog znači protiv zabrane. Pod tim pojmom se podrazumeva zabrana snabdevanja ili prevoz robe od značaja za vođenje ratnih operacija neutralnim brodovima za potrebe zaraćene strane. Da bi se mogla podvesti pod pojam kontrabande, ta roba mora biti obeležena kao takva i objavljena od strane ratujuće sile. Ratujuća sila ima pravo da svim sredstvima spreči promet i dovoz takve robe i da oduzme sve predmete koji spadaju u kontrabandu. Lica koja vrše kontrabandu, ratujuća strana može da kazni na osnovu unutrašnjih pravila ukoliko im ta lica dođu u posed.

strane, ima dužnost i obavezu da se u istom smislu ponaša prema drugim državama, i da spreči i kazni sva dela koja su učinjena na njenoj teritoriji, a štete ugledu drugih država.

Osim prava, države u okvirima međunarodnog pravnog poretka imaju i obaveze, i to: a) *da se uzdrže od pretnje ili upotrebe sile u međusobnim odnosima; b) da rešavaju međunarodne sporove mirnim sredstvima; v) pravo na samoodbranu; g) zabranu intervencije u unutrašnje i spoljne poslove; d) da saraduju sa državama u skladu sa Poveljom UN, i đ) savesnog ispunjavanja obaveza.*⁵³

a) Osnovni postulat za konstituisanje međunarodnog poretka, kao pravnog poretka, je obaveza država da se uzdrže od pretnje ili upotrebe sile u međusobnim odnosima. U Povelji Ujedinjenih nacija, u članu 2.(4) predviđeno je da se "svi članovi (se) u svojim međusobnim odnosima uzdržavaju od pretnji ili upotrebe sile protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti svake države, ili na svaki drugi način nesaglasan sa ciljevima UN". Međutim, ova zabrana nije apsolutna, jer Povelja predviđa tri izuzetka, i to kada su u pitanju kolektivne mere koje, u skladu sa glavom VII Povelje, preduzima Savet bezbednosti, zatim individualna i kolektivna samoodbrana, i na kraju, kada se radi o merama protiv bivših neprijateljskih država – odnosi se na bivše neprijateljske zemlje iz II svetskog rata.

Konkretizujući opštu zabranu iz Povelje–čl.2.(4), u donetoj Deklaraciji načela međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji između država (1970), navode se posebni slučajevi zabrane upotrebe ili pretnje silom, kao na primer: zabrana pretnje ili upotrebe sile radi menjanja postojećih granica država, uključujući i teritorijalne sporove; zabranu organizovanja i podsticanja akata građanskog rata, ili terorističkih akata na teritoriji druge države; zabrana prisvajanja teritorije druge države upotrebom ili pretnjom silom.

b) Obaveza rešavanja međunarodnih sporova mirnim sredstvima utvrđena je u Povelji UN – čl. 2. (3), prema kojoj "svi članovi rešavaju svoje sporove mirnim načinima, tako da međunarodni mir i bezbednost, kao ni pravda ne budu povređeni". Ova obaveza je dalje razrađena u glavi VI Povelje, pre svega u članu 33., u kome se govori da "stranke u svakom sporu, čije trajanje može da ugrozi održanje međunarodnog mira i bezbednosti, treba da traže rešenja pre svega putem pregovora, anketne komisije, posredovanja, izmirenja, sudskog rešavanja, pribegavanja regionalnim ustanovama ili sporazumima ili drugim načinima mirnog rešavanja po svome sopstvenom izboru".

Kada stranke u sporu ne mogu da pronađu rešenje, trebalo bi da skrenu pažnju Savetu bezbednosti ili Generalnoj skupštini na dati spor. U skladu sa Poveljom, na osnovu glave VI – mirno rešavanje spora, Savet bezbednosti može u svakoj fazi spora da preporuči odgovarajuće postupke ili metode uređenja, vodeći računa da bi stranke, po pravilu, trebalo da pravne sporove iznose pred Međunarodni sud pravde, u saglasnosti sa odredbama Statuta Suda. Međutim, u slučaju kada je reč o sporu koji stvarno može da ugrozi održanje međunarodnog mira i bezbednosti, tada Savet bezbednosti može da odluči da donese preporuku o rešenju spora.

v) Pravo na samoodbranu. Povelja UN u čl. 51. ističe da "ništa u ovoj Povelji ne umanjuje urođeno pravo na individualnu ili kolektivnu samoodbranu u slučaju

⁵³ Vidi šire: Kreća, M., "Međunarodno javno pravo I", JP Službeni glasnik, Beograd, 2007, str. 169 – 214.

oružanog napada protiv člana UN". U smislu člana 51. Povelje, oružani napad, kao uslov za preduzimanje legitimne samoodbrane, isključuje legalnost tzv. preventivne ili predpostavljene samoodbrane, odnosno preventivnog napada ili rata. U prošlosti je često korišćena, a i danas joj se pribegava, pozivanjem na običajno međunarodno pravo. Tako su, na primer, SAD 14. aprila 1986. godine bombardovale određene ciljeve u Libiji, sa obrazloženjem da je to "preventivna akcija protiv terorističkih instalacija", ili kada je Izrael 1981. godine, bombardovao nuklearni reaktor u izgradnji u Iraku, kvalifikujući to kao predpostavljenu samoodbranu.⁵⁴

Države članice Ujedinjenih nacija koje pribegavaju vršenju prava na samoodbranu, u skladu sa čl. 51. Povelje, obavezne su da o preduzetim merama odmah obaveste Savet bezbednosti.

g) Zabrana intervencije u unutrašnje i spoljne poslove.⁵⁵ U suštini Povelja UN ne reguliše direktno intervenciju, ali se, svakako, može reći da sistem Ujedinjenih nacija predstavlja normativno polazište u kome se konstituisala zabrana intervencije u unutrašnje stvari države. Zabrana intervencije, u Povelji, se ispoljava: a) kroz zabranu oružane intervencije, konzumiranu opštom odredbom člana 2.(4) o zabrani "pretnje silom i upotrebe sile protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti svake države", i b) koncepcijom neintervencije, kao samostalne ustanove međunarodnog javnog prava.

Kada je 1970. godine, doneta Deklaracija načela međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji između država, došlo je do proširenja zabrane intervencije koje su predviđene u članu 2. (4) Povelje UN. Tako da, prema Deklaraciji, nije zabranjena samo oružana intervencija, nego i svaki drugi oblik mešanja, ili svaka druga pretnja koja je uperena prema drugoj državi ili njenim političkim, ekonomskim i kulturnim osnovama. Istovremeno, Deklaracija na opšti način utvrđuje zaštitni objekt zabrane intervencije kao "ličnost države, njene političke, ekonomske i kulturne elemente". Osim njih, u Deklaraciji se kao posebni zaštitni objekti navodi nacionalni identitet, u smislu zabrane upotrebe sile u cilju lišavanja naroda njihovog nacionalnog identiteta i prava na samoopredeljenje.⁵⁶

d) Suverene i nezavisne države samostalno odlučuju o uspostavljanju saradnje s drugim državama i oblicima te saradnje. Prema čl. 56. Povelje UN, utvrđeno je da "svi članovi se obavezuju da će preduzimati zajedničku i pojedinačnu akciju u saradnji i s Organizacijom radi postizanja ciljeva utvrđenih u članu 55".⁵⁷

Deklaracija iz 1970. godine, utvrđuje da su "države (su) dužne da sarađuju jedne s drugima bez obzira na razlike u njihovim političkim i društvenim sistemima". U njoj su predviđene tri oblasti saradnje: 1. države treba da sarađuju sa drugim državama radi održavanja međunarodnog mira i bezbednosti; 2. države treba da sarađuju radi

⁵⁴ Isto, str. 174.

⁵⁵ Najčešći oblici intervencije su: oružane, ekonomske, političke i propagandne intervencije.

⁵⁶ Isto, str. 177.

⁵⁷ Povelja UN (čl. 55) navodi sledeće ciljeve: povećanje životnog standarda, puno zaposlenje i uslove za ekonomski i socijalni napredak i razvoj; rešavanje međunarodnih ekonomskih, socijalnih, zdravstvenih i srodnih problema i međunarodne kulturne i prosvetne saradnje; sveopšte poštovanje i uvažavanje ljudskih prava, kao i osnovnih sloboda za sve bez obzira na rasu, pol, jezik i veru. - Isto, str. 181.

obezbeđenja univerzalnog poštovanja i sprovođenja ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve, kao i uklanjanja svih oblika rasne diskriminacije i verske netrpeljivosti; 3. da države održavaju svoje međunarodne odnose na ekonomskom, socijalnom, kulturnom, tehničkom i trgovačkom polju u saglasnosti sa principima suverene jednakosti i neintervencije.⁵⁸

đ) Princip savesnog ispunjavanja preuzetih obaveza od strane država nalazi se u samoj osnovi međunarodnog prava. Opšti princip savesnog ispunjavanja obaveza predviđen je u Deklaraciji iz 1970. godine. Tako, stav 1. odgovarajućeg dela Deklaracije govori: "Svaka država je dužna da ispunjava obaveze preuzete u skladu sa Poveljom UN". Nadalje, u stavu 3. odgovarajućeg dela Deklaracije ističe se: "Svaka država je dužna da savesno ispunjava svoje obaveze na osnovu međunarodnih sporazuma, a u skladu sa opšte priznatim načelima i pravilima međunarodnog prava". Pored toga, Deklaracija ističe: "Svaka država je dužna da savesno ispunjava svoje obaveze na osnovu opšte priznatih načela i pravila međunarodnog prava".

Ono što povezuje ove obaveze države je dobra vera (*bona fides*), jer svaka od navedenih konkretnih obaveza podrazumeva "savesno ispunjavanje", što je sadržaj dobre vere.⁵⁹

Pojam **nadležnosti** sa stanovišta međunarodnog prava razlikuje se, u velikoj meri, od nadležnosti na unutrašnjem planu. Međunarodni sistem deluje u svetu pravno jednakih autoriteta, gde se ista prava priznaju svim državama unutar njihovih granica.

Država poseduje: a) teritorijalnu nadležnost; b) personalnu i v) nadležnost koju država vrši u opštem interesu.

Teorija o teritorijalnoj nadležnosti zasniva se na vezi države kao subjekta međunarodnog prava i njene teritorije. Teritorijalna nadležnost države je apsolutno pravo, jer mora biti poštovano od strane drugih država, odnosno subjekata međunarodnog prava koje nameće neka ograničenja (opšta, nametnuta svim članicama međunarodne zajednice i specijalna ograničenja koja, na bazi ugovora, obavezuju samo ugovorne strane).

Pozitivni vid teritorijalne nadležnosti ogleda se u isključivoj vlasti države nad licima i stvarima na njenoj teritoriji, a negativan u zabrani mešanja u unutrašnje poslove drugih zemalja, i uzdržavanju od akata prinude u odnosu na tuđu teritoriju.

Država poseduje nadležnost u odnosu na sva lica koja prebivaju na njenoj teritoriji, bili oni državljani ili stranci, sem u odnosu na lica koja, po međunarodnom pravu imaju imunitet. "Međunarodno pravo dozvoljava i proširenje teritorijalne nadležnosti država u odnosu na lica koja su počinila protivpravna dela van teritorije države, ali čije dejstvo ili štetne posledice trpi država, ukoliko se takvo lice nađe na njenoj teritoriji".⁶⁰

*Teorija o personalnoj nadležnosti*⁶¹ zasniva se na vezi države kao subjekta međunarodnog prava i njenih državljana, i nezavisna je od fizičkog prostranstva države.

⁵⁸ Isto, str. 181 i 182.

⁵⁹ Isto, str. 183 i 184.

⁶⁰ Avramov, S., "Međunarodno javno pravo", Savremena administracija, Beograd, 1980, str. 74.

⁶¹ Prof. Kreća smatra da je adekvatniji naziv "ekstra teritorijalna nadležnost države", jer, termin "personalna nadležnost" nije sasvim precizan, budući da teritorijalna nadležnost po definiciji

Zakoni države se primenjuju na državljane bez obzira gde žive (vojna obaveza, obaveza iz porodičnog prava itd.). "Međutim, personalna nadležnost je ograničena teritorijalnom nadležnošću države na čijoj teritoriji to lice trenutno boravi. Jer, ako bi država pokušala da ostvari svoju nadležnost nasilnim putem došla bi u sukob sa suverenitetom druge države".⁶²

Treći oblik nadležnosti, za razliku od teritorijalne i personalne, *država vrši u opštem interesu u ime međunarodne zajednice*, a u cilju sprečavanja i kažnjavanja dela koja ugrožavaju mir, bezbednost i opšte interese čovečanstva (morska piraterija, otmica aviona, nedozvoljena trgovina drogama, trgovina ljudima, genocid itd.).

Povelja Ujedinjenih nacija u članu 2. tačka 7., predvidela je "strogo unutrašnju nadležnost", po kojoj su, u pogledu regulisanja unutrašnjih odnosa, države zadržale punu slobodu. Ujedinjene nacije nisu ovlašćene da se upliću u pitanja koja se nalaze strogo u okviru unutrašnje nadležnosti svake države, niti nalaže članovima da takva pitanja iznose na rešavanje prema propisima ove Povelje.

Država kao pravno lice ne može biti *krivično odgovorna*, niti se protiv nje može voditi *krivični postupak*. Međutim, možemo govoriti o političkoj odgovornosti država, (na primer, o odgovornosti za ratnu propagandu, za povredu svetskog mira, za agresiju), što može da ima za posledicu kolektivnu osudu od strane grupe država, ili međunarodne organizacije, a može takođe da izazove i primenu kolektivnih sankcija, uključujući tu i vojne mere od strane Ujedinjenih nacija. "Sa stanovišta međunarodnog prava može se govoriti o građanskoj i političkoj odgovornosti države, o individualnoj krivičnoj odgovornosti koja takođe ulazi u domen međunarodnog javnog prava".⁶³

Po međunarodnom pravu oblici *odgovornosti države* su: a) *direktna odgovornost države*; b) *odgovornost države za akt privatnih lica (vikarna ili namesnička odgovornost)*, i v) *odgovornost države za štete koje prouzrokuju pobunjenici i ustanički pokreti*.

a) Država, po međunarodnopravnom poretku, može biti odgovorna kroz delatnost i akte svojih zakonodavnih organa (ukoliko donesu zakon koji nije u skladu sa njenim međunarodnopravnim obavezama, ili ne donesu zakon koji je potreban da bi izvršila svoje međunarodne obaveze, a desi se štetna radnja), sudskih organa (kada sud odbija da pruži sudsku zaštitu strancu, loše postupa prema njemu proizvoljnim tumačenjem unutrašnjih zakona na štetu stranca) i izvršnih organa.⁶⁴

"Odgovornost države za akte ili propuste njenih zakonodavnih, sudskih i izvršnih organa nazivamo *direktnom odgovornošću*. Država može, međutim, biti i *indirektno odgovorna*, ukoliko preuzme odgovornost za akte ili propuste drugih država. Ovaj oblik odgovornosti pojavljuje se i kad je država pod protektoratom".⁶⁵

b) Najkomplikaniji vid odgovornosti, predstavlja *odgovornost države za akte privatnih lica, tzv. vikarna ili namesnička odgovornost*. Ona se tiče odgovornosti države

obuhvata i nadležnost nad svim licima koja se nalaze na njenoj teritoriji. - Kreća, M., "Međunarodno javno pravo I", JP Službeni glasnik, Beograd, 2007, str. 189.

⁶² Avramov, S., "Međunarodno javno pravo", Savremena administracija, Beograd, 1980, str. 74.

⁶³ Isto, str. 76.

⁶⁴ Isto, str. 77.

⁶⁵ Isto, str. 77.

za radnje ili propuste pojedinaca, grupa pojedinaca ili pravnih lica koja ne deluju u ime države, a pričine štetu stranoj državi ili njenim fizičkim i pravnim licima.

"Pozitivno međunarodno pravo dopušta odgovornost države za akte privatnih lica ili grupa lica koja ne deluju u njeno ime pod uslovom da je propustila da izvrši svoju međunarodnu obavezu sprečavanja nezakonitog akta ili ukoliko, nakon što je akt počinjen, nije preduzela odgovarajuće zakonske mere prema počiniocu... država ne odgovara za radnje pojedinaca *per se*, već za sopstveni propust.. sam izraz *vikarna odgovornost* nije precizan i odgovarajući, budući da izražava koncepciju saučesništva države. Umesto njega valja koristiti izraz *odgovornost države za akte privatnih lica*".⁶⁶

v) *Odgovornost države za štete koje prouzrokuju pobunjenici i ustanički pokreti*. Kod ovog oblika odgovornosti postoje: slučaj neuspele pobune ili ustanka, i slučaj uspele pobune ili ustanka.

U prvom slučaju važi opšte pravilo da država ne odgovara za akte ustanika ili pobunjenika, obzirom da se ne može očekivati od države da vrši svoje nadležnosti nad teritorijom nad kojom nema, i ne može vršiti potpunu kontrolu. Međutim, izuzetak od ovog pravila postoji, ako se dokaže da državnim organi nisu preduzeli mere koje su bile u njihovoj moći, kako bi sprečili nastanak štete.

U slučaju kada je pobuna ili ustanak uspeo, dolazi do njihovog transformisanja u organizaciju nove države. "Kontinuitet organizacije predstavlja osnov pripisivanja novoj državi, radnji ili propusta ustaničkog pokreta".⁶⁷

Takođe, važno je istaći i to, da država ne odgovara za preduzete radnje terorističkih grupa na svojoj teritoriji, niti je u obavezi da zaštiti strance od njihovih akata, osim u slučaju saučesništva države, ili u slučaju da država ne ispunjava svoje obaveze iz ugovora po kome je predviđeno suzbijanje terorizma.

U slučaju kada dolazi do kršenja međunarodnih obaveza, država može da ima za posledicu *moralnu i materijalnu štetu*.

"*Pod moralnom štetom* podrazumeva se osećaj nepravde, povreda pravne ličnosti države shvaćene u idealnom smislu (tortmoral) bez materijalne štete",⁶⁸ i nadoknađuje se satisfakcijom ili zadovoljenjem. Međutim, u pojedinim slučajevima moralne štete, vrši se davanje u novcu, koje nije naknada moralne štete, već predstavlja, za današnje uslove veoma neprimerenu satisfakciju.⁶⁹ U važećem međunarodnom pravu oblici satisfakcije su: izražavanje žaljenja, izvinjenje službenim putem,⁷⁰ odgovori vlada, formalno priznanje i kažnjavanje nižih državnih službenika, ili donošenje deklaratorne sudske presude o nezakonitom karakteru akta.

Drugi vid je *naknada materijalne štete*, koja "ima za cilj da ukoliko je moguće, izbriše sve posledice nedozvoljenog akta, i uspostavi stanje, koje bi verovatno postojalo,

⁶⁶ Kreća, M., "Međunarodno javno pravo I", JP Službeni glasnik, Beograd, 2007, str. 209 i 210.

⁶⁷ Isto, str. 211.

⁶⁸ Isto, str. 212.

⁶⁹ "U prošlosti, neretko, satisfakcija se izražavala kroz iskazivanje počasti zastavi ili drugom državnom znamenju, organizovanje posebnih svečanosti ili prisustvovanje svečanostima poput svečane sahrane, komemoracije, poklon nad grobom ili spomenikom, dizanje spomenika i slično". - Isto, str. 212.

⁷⁰ Norveški brod "Vestalis" je bombardovan sa aviona Dominikanske Republike februara 1973. godine, na osnovu neosnovane sumnje da prevozi gerilce. Nakon incidenta Dominikanska Republika se izvinila norveškoj vladi. - RGDIP, 1974, str. 515.

da taj akt nije učinjen".⁷¹ Kao najprihvatljivija mera za ostvarenje ovog cilja smatra se povraćaj u pređašnje stanje (*restitutio in integrum*). Međutim, on ponekad nije moguć, ili iz faktičkih razloga ili iz pravnih (na primer, kada je u konkretnoj stvari doneta pravosnažna sudska odluka).

Kada restitucija nije moguća, onda se primenjuje, u celini ili delimično, kompenzacija u novcu, koja podrazumeva isplatu sume koja odgovara vrednosti tražene restitucije. Nadoknađuje se samo stvarna i direktna šteta, ali postoji i izuzetak u vidu naknade izmakle dobiti.

Moralna i materijalna šteta u praksi može i da se preklapa. Tako, na primer, posle donošenja savetodavnog mišljenja Međunarodnog suda pravde u slučaju štete pretrpljene u službi Ujedinjenih nacija, Izrael je obeštetio OUN, i ujedno izrazio žaljenje zbog ubistva švedskog diplomate, grofa Folke Bernadota (1948), posrednika UN za Palestinu, kao i zbog toga što učinioci tog ubistva nisu otkriveni i kažnjeni.

UMESTO ZAKLJUČKA

Od samog svog postanka, čovek ima osnovnu preokupaciju, kako da opstane (preživi), kako da se razvija i da obezbedi nastavak svoje vrste.

U početku je čovek instiktivno zadovoljavao svoj nagon za samoodržanjem, a kasnije i racionalno, razvijajući svoje sposobnosti i izvesne veštine u cilju preživljavanja, udružujući svoje težnje i napore, sa naporima drugih, i što je najbitnije, počeo je da se ponaša na način kojim ugrožava opstanak drugih. To čovekovo traganje za bezbednošću je od instiktivnog delovanja preraslo u ciljano, svrsishodno, svesno, psihološko-materijalno, pojedinačno i kolektivno, i na kraju organizovano delovanje.

Danas je čovečanstvo (države, društva, grupe i pojedinci), takođe, preokupirano bezbednošću, njenim postizanjem, očuvanjem i unapređenjem, i nikada nije bilo bezpomoćnije, kao i osetljivije na sve destruktivnije ugrožavajuće pojave.

Svaka država, od svog nastanka do danas, ima bezbednosne probleme, s obzirom na činjenicu da je izložena raznovrsnim pretnjama, izazovima i rizicima različitog intenziteta, uključujući i rat, kao "nastavak politike nasilnim (oružanim) putem".

Sa stanovišta bezbednosti, država može biti ugrožena: a) delovanjem organizovanih snaga unutar nje; b) delovanjem spolja, od strane drugih država ili organizacija; v) kombinovanim delovanjem snaga unutar države i izvan nje. U tom smislu, zaštita spoljne bezbednosti je zaštita suvereniteta i teritorijalnog integriteta, a unutrašnja bezbednost predstavlja zaštitu od svih antidruštvenih pojava koje ugrožavaju državno uređenje, kao i ekonomsku, političku, pravnu i socijalnu sigurnost pojedinaca i društva.

Zato država, kao organizacija, nije sama sebi cilj, već sredstvo za zadovoljavanje mnogih društvenih potreba, među koje spada i bezbednost. Od najstarijih država do danas, pitanje bezbednosti se postavlja kao jedno od centralnih i najvažnijih pitanja opstanka i razvoja države. S obzirom da je država bila i ostala važan (do razvoja građanskog društva i jedini) činilac u organizovanju bezbednosti, bezbednost je postala ustavna kategorija koja poseduje odgovarajući sistem organizovanosti i uređenosti. Kao

⁷¹ Factory at Chorzow, Merits, Judgement, P.C.I. J., 1927, Ser. A, No. 17. pp. 47.

osnovni atribut države i njena najznačajnija funkcija, bezbednost podrazumeva vršenje tačno definisanih poslova radi zaštite određenih vrednosti.

Sistem bezbednosti treba da ima najmanje dve komponente kao odgovor na dve grupe pojava ugrožavanja (spoljne i unutrašnje), odnosno nužan je spoljni i unutrašnji sistem bezbednosti. Ipak, ovu podelu treba shvatiti uslovno, jer je bezbednost države u krajnjoj liniji nedeljiva i jedinstvena, pa iz tih razloga mnogi autori ne govore o spoljnoj i unutrašnjoj bezbednosti.

Bezbednost nije samo odsustvo ugrožavanja i zaštita zemlje od spoljašnje agresije, već je vrednost (državna, nacionalna, politička, ekonomska, lična), ona je uslov opstanka i razvoja svih elemenata države i društva, ona podrazumeva i prisustvo pravde, morala i kulture, kao i zaštitu od bolesti, gladi, nezaposlenosti, kriminala, društvenih konflikata, političke represije, zaštitu kulturnog identiteta i životne sredine. Kao stanje, funkcija, organizacija, politika i filozofija, bezbednost je integralna, jedna jedina u vremenu i prostoru, dok su njeni oblici ugrožavanja, kako po intenzitetu, oblicima i nosiocima, tako i u vremenu i prostoru, raznovrsni i promenljivi. Bezbednost je, dakle, fundamentalna potreba, vrednost i interes pojedinaca, društvenih grupa, društva, država i globalnog okruženja, kao i preduslov za dostizanje slobode u pravom smislu te reči.

LITERATURA

- 1) Čarls, V. Kegli JR., Judžin, R. Vitkof., "Svetska politika, trend i transformacija", Centar za studije Jugoistočne Evrope, Beograd, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Diplomatska akademija Ministarstva spoljnih poslova Srbije i Crne Gore, Beograd, 2006.
- 2) Dragišić, Z., Đorđević, I., "Sistem nacionalne bezbednosti" u "Rizik, moć, zaštita" – Cvetković, V., Službeni glasnik, Beograd, 2010.
- 3) Đorđević, J., "Politički sistem", Savremena administracija, Beograd, 1977.
- 4) Factory at Chorzow, Merits, Judgement, P.C.I. J., 1927, Ser. A, No. 17.
- 5) Grupa autora, "Politička enciklopedija", Savremena administracija, Beograd, 1975.
- 6) Klaus von Beyme, "Das Ende des Realen Sozialismus?", u: Spatzenegger, H. (Hrsg.): Das verspielte "Kapital", 1991. Klaus von Beyme, "Das Ende des Realen Sozialismus?", u: Spatzenegger, H. (Hrsg.): Das verspielte "Kapital", 1991.
- 7) Kreća, M., "Međunarodno javno pravo I", JP Službeni glasnik, Beograd, 2007.
- 8) Lukić, R., "Uvod u pravo", Beograd, 1971.
- 9) Novaković, M., "Osnovi međunarodnog javnog prava", knjiga I, Beograd, 1936.
- 10) Platon, "Država", Kultura, Beograd, 1986.
- 11) Simeunović, D., "Nacija i globalizacija", Zograf, Beograd, 2009.
- 12) Simeunović, D., "Političko nasilje", Radnička štampa, Beograd, 1989.
- 13) Simeunović, D., "Teorija politike – rider, I deo", Udruženje "Nauka i društvo", Beograd, 2002.
- 14) Spektorski, E.V., "Država i njen život", Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu – Centar za publikaciju, Beograd, 2000.
- 15) Stajić, Lj., "Osnovi sistema bezbednosti", Pravni fakultet, Novi Sad, 2008.
- 16) Visković, N., "Teorija države i prava" Zagreb, 2001.
- 17) Vasović, V., "Savremene demokratije", I tom, JP "Službeni glasnik", Beograd, 2008.

- 18) Veber, M., "Privreda i društvo", II knjiga, Beograd, 1976.
- 19) Živković, M., "Uvod u pravo", Policijska akademija, Beograd, 2006.
- 20) Avramov, S., "Međunarodno javno pravo", Savremena administracija, Beograd, 1980.
- 21) Jovanović, S., "Država", BIGZ, Beograd, 1990
- 22)
- 23) Mitrović, M. D., "Država, pravo, pravda, pravnici", JP "Službeni glasnik", Beograd, 2009.
- 24) Mijalković, V. S., "Nacionalna bezbednost, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2009.
- 25) Marković, R., "Ustavno pravo i političke institucije", Službeni glasnik, Beograd, 1995, 2001 i 2009.
- 26) Masleša, R., "Teorije i sistemi sigurnosti", Magistrat Sarajevo, 2001.
- 27) Monteskeje, Š., "O duhu vremena", I tom, Beograd, 1989.

CONTEMPORARY VIEWS OF STATE AND ITS ROLE

PhD Nebojsa Teofilovic

PhD Tatjana Teofilovic

Abstract:

Regarding to the function of the state, in science there is a terminological and conceptual misunderstanding, because along with this term used terms: aim, purpose, role, task, activity, activity, state intervention. Considering what effect they have on man and society, and also determines the core of any social function. The state has a lot of functions and carries out various activities, military, police, economic and others. In the context of the aforesaid, the authors have seen the modern understanding of the role and functions of the state, as within it, and within the international order. In this section, the authors are especially emphasized that it is always a question how within the state, limit its too much power on the one side, and on the other, how to arrange relations between the main forms of government. At the same time, the authors analyzed the contemporary concepts of state within the international order, starting with the basic rights and the obligations of state under the international legal order.

Keywords: modern state, theory, the role and functions of the state.

347.72.036(497.11)

**RADNOPRAVNI POLOŽAJ DIREKTORA I
OSNOVNE FUNKCIJE DIREKTORA U OBLASTI RADA
PREMA ZAKONU O RADU**

Mr Vesna Bilbija*

Apstrakt:

U ovom radu predstavljen je radnopravni položaj direktora i radnopravne funkcije direktora prema odredbama Zakon o radu. Što se tiče radnopravnog položaja samog direktora, osim što utvrđuje da radni odnos direktor može zasnovati na određeno ili neodređeno vreme, Zakon o radu predviđa mogućnost da direktor ne bude u radnom odnosu kod poslodavca gde je direktor, već poslove direktora obavlja van radnog odnosa, po posebnom ugovoru (koji nije ugovor o radu). Pored toga, Zakonom o radu predviđen je i niz njegovih funkcija u oblasti rada koje mogu da se odnose na neodređeni broj zaposlenih kod poslodavca (opšti akt) ili mogu da se odnose na određenog zaposleno (pojedinačni akt).

Ključne reči: direktor, zaposleni, ugovor o radu, radni odnos, radnopravni položaj, funkcije u oblasti rada

UVODNE NAPOMENE

Pojam, položaj i funkcije, uloga direktora ne mogu se razmatrati odvojeno i bez osvrta na sveukupne ekonomske, političke i društvene prilike i odnose koji svi zajedno utiču na uslove privređivanja i druge oblike delatnosti. Nekoliko decenija unazad, navedenu sveukupnost u Republici Srbiji i bivšoj zajedničkoj državi obeležila je izuzetna dinamičnost: preobražavao se sistem privređivanja, iz centralističke, planske privrede sa karakterističnim administrativnim upravljanjem do tržišnog privređivanja, došlo je do preobražaja svojinskih odnosa, promena u društveno-političkom uređenju, a dugotrajna tranzicija i dalje traje.

Nakon raspada zajedničke države, prvi Zakon o radu u Republici Srbiji - prvi pod takvim nazivom u Republici Srbiji - donešen je 2001. godine¹.

* Asistent Deparmana za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru.

U članu 2 pomenutog zakona propisano je da se odredbe zakona primenjuju se na sve zaposlene koji rade na teritoriji Republike Srbije, kod domaćeg ili stranog pravnog lica, odnosno fizičkog lica (u daljem tekstu: poslodavac), a ako zakonom nije drukčije određeno odnose se i na zaposlene koji su upućeni na rad u inostranstvo od strane poslodavca, na zaposlene u državnim organima i organizacijama, organima i organizacijama jedinice teritorijalne autonomije i lokalne samouprave i javnim službama, te na zaposlene strane državljanke koji rade kod poslodavca na teritoriji Republike Srbije.

Važeći zakon, pod istim nazivom, donet je 2004. godine². Pored matičnog zakona, pozitivno radno zakonodavstvo obuhvata veći broj zakona, među kojima u opšte propise iz radnih odnosa možemo ubrojati i Zakon o mirnom rešavanju radnih sporova³, Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu⁴, Zakon o volontiranju⁵, Zakon o državnim i drugim praznicima u Republici Srbiji⁶. Zatim, postoje posebni zakoni u oblasti radnih odnosa u državnoj administraciji i javnom sektoru⁷. Zakonski se reguliše oblast bezbednosti i zdravlja na radu⁸, te pitanje zarade, naknade zarade i drugih primanja itd⁹.

Sem Zakona o radu, odredbe o direktoru - inokosnom poslovnom organu čiju funkciju obavlja samo jedno lice, sadrže i drugi zakoni iz raznih oblasti materijalnog prava (na primer, oblasti prosvete i obrazovanja, komunalnih delatnosti, osiguranja, penzijskog i invalidskog osiguranja, bankarstva, itd.) čije odredbe, shodno načelu *lex specialis derogat legi generali*, imaju primat u primeni u odnos na matični Zakon o radu. U svemu ostalom, u vezi radnopravnog režima samog direktora, kao i vezi funkcija koje direktor ima u oblasti rada treba se oslanjati na regulativu *legi generali*.

Kolegijalno odlučivanje u sferi pojedinačnih pojedinačnih prava, obaveza i odgovornosti pripada istoriji, koncept inokosnog odlučivanja u oblasti radnih odnosa je nedvosmislen. Direktor organizuje rad i poslovanje, zastupa i predstavlja poslodavca, brine o zakonitosti rada, odgovara za zakonitost rada, obavlja i druge poslove utvrđene zakonom, osnivačkim aktom i statutom¹⁰. I pored preobražaja¹¹, vođenje poslovanja poslodavca (prizvodne ili neke druge organizacije) i zastupanje

¹ „Službeni glasnik RS“, br. 70/01 i 73/01.

² „Službeni glasnik RS“, br. 24/2010, 61/2005, 54/2009 i 32/2013, dalje u fusnotama ZOR.

³ „Službeni glasnik RS“, br. 125/2004 i 104/2009.

⁴ „Službeni glasnik RS“, br. 36/10.

⁵ „Službeni glasnik RS“, br. 36/10.

⁶ „Službeni glasnik RS“, br. 43/01, 101/07 i 92/11.

⁷ Npr. Zakon o radnim odnosima u državnim organima (Službeni glasnik RS“, br. 48/91,66/91 i 39/02).

⁸ Zakon o bezbednosti i zdravlju na radu (Službeni glasnik RS“, br. 101/05)

⁹ Npr. Zakon o platama u državnim organima i javnim službama („Službeni glasnik RS“, br. 34/01, 92/11 i 10/13).

¹⁰ Z. Ivošević, M. Ivošević, Komentar Zakona o radu, „Savremena administracija“, Beograd, 2004. str. 294.

¹¹ Videti više, Mirko Vasiljeić, Opšte tendencije u preobražaju instituta direktora (poslovnog organa), Pravni život, br. 10/1985. (str) 985.

poslodavca vezuje se za funkciju inokosnog poslovnog organa koju vrši samo jedno lice - direktor. Direktor je uveliko bio reafirmisan kao radnopravni starešina još u vreme donošenja prethodnog zakona o radu¹².

Pojam direktora se shvata ne samo objektivno (kao organ, poslovodna funkcija), nego i subjektivno, *in personam*, u vidu ličnosti kojoj je povereno obavljanje funkcije direktora¹³. Budući da je hijerarhijski najviši organ, starešina koji rukovodi, poslo vodi, koordinira, sa ulogom kakvu dirigent ima u orkestru¹⁴, subjektivno poistovećivanje je neminovno¹⁵.

UGOVOR O RADU DIREKTORA I UGOVOR O PRAVIMA I OBAVEZAMA DIREKTORA

Sam direktor, prema Zakonu o radu, može da zasnuje radni odnos na neodređeno ili određeno vreme i to čini zaključivanjem ugovora o radu¹⁶. Pri tome, radni odnos na određeno vreme može da traje do isteka roka na koji je izabran, odnosno do njegovog razrešenja¹⁷. Isti član Zakona o radu dalje predviđa mogućnost da direktor ne bude u radnom odnosu kod poslodavca gde je direktor, u kom slučaju se međusobna prava, obaveze i odgovornosti direktora koji nije zasnovao radni odnos i poslodavca uređuju ugovorom¹⁸. Dakle, Zakon sadrži rešenje po kome je direktor angažovan po ugovoru koji nije ugovor u radu, direktor nije u radnom odnosu već te poslove obavlja van radnog odnosa, a ugovorom se reguliše pravo na naknadu za rad koja ima karakter zarade, kao i druga prava, obaveze i odgovornosti direktora u skladu sa ugovorom¹⁹.

Oba ugovora sa direktorom sa direktorom zaključuje u ime poslodavca upravni odbor, a kod poslodavca kod koga nije obrazovan upravni odbor - organ koji je određen aktom poslodavca²⁰.

1. Radni odnos direktora

¹² Dragoljub Simonović, Pravne funkcije direktora, „Dosije“ i „Siniko“, Beograd 2012, str. 198.

¹³ Dragoljub Simonović, Pravne funkcije direktora, navedeno delo, str. 11.

¹⁴ Ivica Jankovec, Privredno pravo, „Službeni list SRJ“, Beograd 1999, STR. 184.

¹⁵ Uz to, naziv „direktor“ nikada nije iščezao iz svakodnevnog govora i iako su mnogi drugi nazivi lako zamenjeni popularnim anglicizmima, sa nazivom direktor to nije slučaj. Od naziva koji su u upotrebi u novije vreme ističe se menadžer, ali isti ima šire značenje u smislu da se ne odnosi samo na hijerarhijski najviši organ poslovođenja, već i na rukovodioca srednjeg i nižeg ranga, tj. ima uže značenje od značenja reči direktor u smislu da se najčešće koristi u privrednim društvima koja posluju u modernijim i novijim oblastima poslovanja, a skoro nikako se ne koristi kao organ poslovođenja u ustanovama, svim državnim fondovima, bolnicama, zadužbinama itd. Naziv direktor, osim što je tradicionalan, jeste i omiljen, jer naziv preduzetnik, menadžer ili načelnik ne ukazuje toliko na laskavo svojstvo lidera koliko to čini naziv direktor.

¹⁶ ZOR, čl. 48. st. 1-2.

¹⁷ ZOR, čl. 48. st. 3.

¹⁸ ZOR, čl. 48. st. 4.

¹⁹ ZOR, čl. 48. st. 5.

²⁰ ZOR, čl. 48. st. 6.

Ukoliko direktor zasnjuje radni odnos, na neodređeno ili na određeno vreme, zaključuje se ugovor o radu, baš kao i slučaju ostalih zaposlenih kod poslodavca. Potonje znači da ovaj ugovor o rad mora da sadrži sve zakonom propisane elemente²¹, svakako su to naziv sedišta poslodavca: ime i prezime direktora, mesto prebivališta, odnosno boravišta: te naročito vrsta i stepen stručne spreme direktora: vrsta i opis poslova koje direktor treba da obavlja; mesto rada; način zasnivanja radnog odnosa (na neodređeno ili određeno vreme); trajanje ugovora na određeno vreme; dan početka rada; novčani iznos osnovne zarade i elemente za utvrđivanje radnog učinka, naknade zarade, uvećane zarade i druga primanja; rokove za isplatu zarade i drugih primanja na koje direktor ima pravo, te svi drugi obavezni elementi ugovora o radu.

Zasnivanjem radnog odnosa, odnosno zaključivanjem ugovora o radu, direktor, kao i ostali zaposleni, ostvaruje pravo na zaradu i druga prava iz radnog odnosa. Tako, na ugovorenu zaradu odnosno sva primanja koja u skladu sa Zakonom o radu čine zaradu, plaćaju se doprinosi za obavezno socijalno osiguranje tj. doprinosi za penzijsko i invalidsko osiguranje, zdravstveno osiguranje i osiguranje za slučaj nezaposlenosti i plaća se porez, u skladu sa propisima iz ove oblasti.

U vezi sa zaradom direktora, koja je po pravilu, najveća zarada kod konkretnog poslodavca, Ustavni sud Srbije je po pitanju mogućnosti da se kolektivnim ugovorom poslodavca propiše da se zarada direktora utvrđuje posebnim ugovorom između direktora i upravnog odbora kod poslodavca, utvrdio da ista mogućnost nije suprotna Ustavu i Zakonu, izjasnivši se na sledeći način: "Nije suprotno Ustavu i Zakonu da se zarada generalnog direktora reguliše posebnim ugovorom između generalnog direktora i Upravnog odbora Preduzeća, da potpisnici ovog ugovora utvrđuju cenu rada kao promenljivu veličinu aneksom ugovora, te da predvide i naknadu za topli obrok i njenu visinu"²².

2. Direktor van radnog odnosa

Alternativna mogućnost da direktor ne bude u radnom odnosu kod poslodavca gde je direktor, već da može te poslove da obavlja i van radnog odnosa, po posebnom ugovoru koji nije ugovor o radu, predstavlja novinu u našem radnom zakonodavstvu. Strogo posmatrano, navedeno izlazi iz okvira radnopravnog režima položaja direktora. Zakonom je posebno izražena specifičnost da direktor ima pravo na naknadu za rad koja ima karakter zarade. Direktor se, dakle, ne isplaćuje zarada, već naknada za rad koja ima karakter zarade, što znači da se na ovu naknadu za rad plaćaju doprinosi za obavezno socijalno osiguranje, ali znači i da se

²¹ ZOR, čl. 33.

²² Iz obrazloženja Odluke Ustavnog suda Republike Srbije IU-broj 3/03 od 08.07.2004. godine, objavljene u „Službenom glasniku RS“, BR. 90/2004

njena visina obračunava drugačije od zarade zaposlenih, odnosno svih onih koji jesu u radnom odnosu, i najčešće predstavlja tajnu²³.

Naravno, ni direktor nije izuzet od primene imperativnih zakonskih normi koje regulišu prava, obaveze i odgovornosti zaposlenih, bez obzira ako zaključuje ugovor o pravima i obavezama direktora kojim se na zasniva radni odnos²⁴. Tradicionalna funkcija direktora je staranje o zakonitosti poslovanja preduzeća na čijem je čelu - direktor je i čuvar zakonitosti²⁵.

OVLAŠĆENJA DIREKTORA U OBLASTI RADA

Zakon o radu predviđa veći broj ovlašćenja direktora u oblasti rada. Neka od ovih ovlašćenja odnose se na neodređeni broj zaposlenih kod poslodavca, dok se druga odnose na određenog zaposlenog.

Radnopravna ovlašćenja direktora mogu se klasifikovati i na drugi način, npr. prema predmetu koji regulišu: ona koja se tiču radnog vremena zaposlenih (rešenja o prekovremenom radu, odluke o rasporedu radnog vremena, odluke o preraspodeli radnog vremena), zatim odsustva zaposlenih sa rada (rešenja o korišćenju godišnjeg odmora, o plaćenom i neplaćenom odsustvu, odsustvu sa rada radi nege deteta itd), zasnivanja i prestanka radnog donosa (zaključivanje ugovora o radu, donošenja rešenja o prestanku radnog odnosa, mirovanju radnog odnosa itd.).

1. Ovlašćenja direktora koja se odnose na neodređeni broj zaposlenih

Prvo ovlašćenje direktora u oblasti rada koje se odnosi na neodređen broj zaposlenih predstavlja donošenje najopštijeg akta kod poslodavca koji direktor donosi i koji se, praktično, odnosi na sve zaposlene kod poslodavca koliko god da ih ima. Rečeno mu daje na značaju, a značaj mu povećava i to što je ovo pravo direktora u oblasti rada regulisano među prvim zakonskim odredbama Zakona o radu, tačnije u njegovim osnovnim odredbama, članom 3. U pitanju je ovlašćenje direktora da donese Pravilnik o radu. I pored opisanog značaja, ovo ovlašćenje direktora akcesorne je prirode. Naime, kolektivnim ugovorom kod poslodavca se uređuju prava, obaveze i odgovornosti iz radnog odnosa i međusobni odnosi učesnika kolektivnog ugovora, a pravilnikom o radu, odnosno ugovorom o radu navedeno se uređuje ako kod poslodavca nije osnovan sindikat ili nijedan sindikat ne ispunjava uslove reprezentativnosti ili nije zaključen sporazum o udruživanju u skladu sa Zakonom o radu; ako nijedan učesnik kolektivnog ugovora ne pokrene inicijativu za početak pregovora radi zaključivanja kolektivnog ugovora; ako učesnici kolektivnog ugovora ne postignu saglasnost za zaključivanje kolektivnog ugovora u

²³ Ovo bi mogao biti slučaj kada naziv menadžer potiskuje naziv direktor, pa se otuda i kolokvijalni naziv ove naknada za rad koja ima karakter zarade - „menadžerska zarada“ ili „menadžerski koverat“.

²⁴ D. Simonović, nav. delo, str. 109.

²⁵ D. Simonović, nav. delo, str. 93.

roku od 60 dana od dana započinjanja pregovora (s tim da su dužni da nastave pregovore u dobroj volji) i ako sindikat, u roku od 15 dana od dana dostavljanja poziva za početak pregovora za zaključivanje kolektivnog ugovora ne prihvati inicijativu poslodavca²⁶. I kada su ispunjeni ovi uslovi, direktor donosi pravilnik o radu samo ako kod poslodavca nije obrazovan upravni odbor, inače je donošenje pravilnika o radu u nadležnosti upravnog odbora. Kod poslodavca koji nema svojstvo pravnog lica donosi ga poslodavac ili lice koje on ovlasti. Donešeni pravilnik o radu prestaje da važi danom stupanja na snagu kolektivnog ugovora.²⁷

Dakle, Zakon o radu daje prioritet kolektivnom ugovoru kojim se kao osnovnim opštim aktom kod poslodavca uređuju prava, obaveze i odgovornosti iz radnog odnosa i međusobni odnosi učesnika kolektivnog ugovora, dok se pravilnikom o radu, odnosno ugovorom o radu samo izuzetno uređuju prava, obaveze i odgovornosti iz radnog odnosa i to, kako je rečeno, u zakonom tačno navedenim slučajevima.

Zakon o radu je predvideo da direktor kod poslodavca ima ovlašćenje da donosi još jedan opšti akt: Pravilnik o organizaciji i sistematizaciji poslova. Pravilnikom se utvrđuju organizacioni delovi kod poslodavca, vrsta poslova, vrsta i stepen stručne spreme i drugi posebni uslovi za rad na tim poslovima; pravilnik donosi direktor, odnosno preduzetnik, s tim da se obaveza donošenja pravilnika ne odnosi na poslodavca koji ima pet i manje zaposlenih²⁸.

Usvojeno zakonsko rešenje ne ostavlja prostor za stvaranje dileme ko je kod poslodavca ovlašćen za donošenje pravilnika, precizan je i po pitanju naziva opšteg akta i po pitanju donosioca.

U ovlašćenja u oblasti rada koje ima direktor kod poslodavca, a koja se mogu ticati neodređenog broja zaposlenih možemo da uvrstimo i donošenje odluke o rasporedu radnog vreme i donošenje odluke o preraspodeli radnog vremena.

Raspored radnog vremena regulisan je članovima 55 i 56 Zakona o radu. Odluka o rasporedu radnog vremena, kao i odluka o promeni rasporeda radnog vremena može da se odnosi na sve ili veći broj zaposlenih, a može i na samo jednog zaposlenog. Poslodavac je dužan da obavesti zaposlenog o rasporedu i promeni rasporeda radnog vremena najmanje sedam dana pre promene rasporeda radnog vremena²⁹. Od toga koji broj zaposlenih je u pitanju, zavisice i način obaveštavanja: npr. putem oglasne tabla ili upućivanjem obaveštenja neposredno zaposlenom.

Preraspodela radnog vremena reulisana je članovima 57-61. Zakona o radu. Poslodavac može da izvrši preraspodelu radnog vremena kada to zahteva priroda delatnosti, organizacija rada, bolje korišćenje sredstava rada, racionalnije korišćenje radnog vremena i vršenje određenog posla, s tim da ukupno radno vreme zaposlenog u periodu od šest meseci u toku kalendarske godine u proseku ne bude duže od punog radnog vremena, kao i da u slučaju preraspodele radnog

²⁶ ZOR, čl. 3. st. 1-3.

²⁷ ZOR, čl. 3. st. 4-5.

²⁸ ZOR, čl. 24. st. 2-4.

²⁹ ZOR, čl. 56. st. 2.

vremena, radno vreme ne može da traje duže od 60 časova nedeljno. Kao i odluka o rasporedu radnog vremena, odnosno odluka o promeni rasporeda radnog vremena, odluka direktora o preraspodeli radnog vremena može da se odnosi na sve ili veći broj zaposlenih, a može i na samo jednog zaposlenog.

2. Ovlašćenja direktora koja se odnose na određenog zaposlenog

O pravima, obavezama i odgovornostima iz radnog odnosa u pravnom licu odlučuje direktor ili lice koje on ovlasti, s tim što ovlašćenje daje u pismenom obliku³⁰. Zaposlenom se u pisanom obliku dostavlja rešenje o ostvarivanju prava, obaveza i odgovornosti, sa obarzloženjem i poukom p pravnom leku, osim u slučajevima premeštaja zaposlenog³¹.

Prva asocijacija kada se ogovori o ovlašćenjima direktora u oblasti radnih odnosa je ona koja se tiče zasnivanja i prestanka radnog odnosa.

Radni odnos se zasniva ugovorom o radu. Ugovor o radu zaključuju zaposleni i poslodavac. Ugovor o radu smatra se zaključenim kad ga potpišu zaposleni i direktor, odnosno preduzetnik³². Direktor ima izvorno zakonsko ovlašćenje da potpisuje ugovor o radu sa zaposlenim.

To se uklapa ne samo u njegov položaj radnopravnog starešine, nego i u koncept zaključenja ugovora uopšte, dakle, svih ostalih ugovora koje pravno lice zaključuje u prometu, s obzirom na direktorovo svojstvo zastupnika i predstavnika preduzeća³³.

Po Zakonu o radu, ugovor o radu može da se zaključi na neodređeno ili određeno vreme. U slučaju da nije utvrđeno vreme na koje se zaključuje, smatra se ugovorom o radu na neodređeno vreme.³⁴ Zakon je takođe regulisao kada se zaključuje ugovor o radu, u kojoj formi, te sadržinu ugovora o radu³⁵.

Kod primene instituta prestanka radnog odnosa, nesumnjiv je značaj direktora poslodavca. Direktor je aktivni učesnik koji god da je osnov prestanka radnog odnosa zaposlenom u pitanju: direktor donosi rešnje o prestanku radnog odnosa i direktor potpisuje sporazum o prestanku radnog odnosa. Pri tome, direktor donosi rešenja o prestanku radnog odnosa, koja u pojedinim slučajevima imaju konstitutivni, a u drugima deklarativni karakter, te zajedno sa zaposlenim potpisuje akt o sporazumnoj prestanku radnog odnosa zaposlenom.

Radni odnos prestaje istekom roka na koji je zasnovan; kad zaposleni navrši 65 godina života i najmanje 15 godina staža osiguranjam ako se poslodavac i zaposleni drukčije ne sporazumeju; sporazumom između zaposlenog i poslodavca; otkazom ugovora o radu od starne poslodavca ili zaposlenog; na zahtev roditelja ili

³⁰ ZOR, čl. 192. st. 1. tač. 1 i st. 2.

³¹ ZOR, čl. 193. st.1.

³² ZOR, čl. 30. st. 1-3.

³³ D. Simonović, nav. delo, str. 201.

³⁴ ZOR, čl. 31.

³⁵ ZOR, čl. 31-33.

staratelja zaposlenog mlađeg od 18 godina života; smrću zaposlenog i u drugim slučajevima utvrđenim zakonom³⁶.

Radni odnos zaposlenom prestaje nezavisno od njegove volje i volje poslodavca u slučajevima koji su zakonom predviđeni i to ako je na način propisan zakonom utvrđeno da je kod zaposlenog došlo do gubitka radne sposobnosti - danom dostavljanja pravnosnažnog ređenja o utvrđivanju gubitka radne sposobnosti; ako mu je, po odredbama zakona, odnosno pravnosnažnoj odluci suda ili drugog organa, zabranjeno da obavlja određene poslove, a ne može da mu se obezbedi obavljanje drugih poslova - danom dostavljanja pravnosnažne odluke; ako zbog izdržavanja kazne zatvora mora da bude odsutan sa rada u trajanju dužem od šest meseci - danom stupanja izdržavanja kazne; ako mu je izrečena mera bezbednosti, vaspitna ili zaštitna mera u trajanju dužem od šest meseci i zbog toga mora da bude odsutan sa rada - danom početka primenjivanja, te u slučaju prestanka rada poslodavca, u skladu sa zakonom³⁷. U svim navedenim slučajevima radni odnos prestaje po samom zakonu, tj. po sili zakona, rešenje direktora ima deklarativni karakter i njime se samo konstatuje da je nastupio prestanak radnog odnosa zaposlenom.

Rešenje direktora doneto o prestanku radnog odnosa do kojeg je došlo smrću zaposlenog takođe je rimer za rešenje direktora o prestanku radnog odnosa koje ima deklarativni karakter.

Kada zaposleni otkáže ugovor o radu, direktor može doneti rešenje o prestanku radnog odnosa, ali osnov za prestanak radnog odnosa u takvom slučaju je izjava zaposlenog³⁸ i pravno dejstvo prestanka radnog odnosa ne zavisi od toga da li je rešenje o prestanku radnog odnosa doneto od strane poslodavca ili nije.

S druge strane, u slučajevima koji su taksativno nabrojani u članu 179 Zakona o radu, direktor kao radnopravni starešina može zaposlenom da otkáže ugovor o radu ako za to postoji opravdani razlog koji se odnosi na radnu sposobnost zaposlenog, njegovo ponašanje i potrebe poslodavca i to čini donošenjem rešenja o otkazu ugovora o radu koje je konstitutivnog karaktera.

Nadalje, poslodavac je dužan da pre otkaza ugovora o radu u određenim slučajevima zaposlenog pisanim putem upozori na postojanje razloga za otkaz ugovora o radu i da mu ostavi rok od najmanje pet radnih dana od dana dostavljanja upozorenja da se izjasni na navode iz upozorenja. Poslodavac je dužan da u upozorenju navede osnov za davanje otkaza, činjenice i dokaze koji ukazuju na to da su se stekli uslovi za otkaz i rok za davanje odgovora na upozorenje. Ako postoje olakšavajuće okolnosti ili ako priroda povrede radne obaveze ili nepoštovanje radne discipline nije dovoljan razlog za otkaz ugovora o radu,

³⁶ ZOR, čl. 175.

³⁷ ZOR, čl. 176.

³⁸ Otkaz ugovora o radu zaposleni dostavlja poslodavcu u pisanom obliku, najmanje 15 dana pre dana koji je zaposleni naveo kao dan prestanka radnog odnosa, ZOR, čl. 178. st. 2..

poslodavac može u upozorenju da zaposlenog obavesti da će mu otkazati ugovor o radu ako ponovo učini istu ili sličnu povredu, bez ponovnog upozorenja³⁹

Donošenje upozorenja zaposlenog na postoajnje razloga za otkaz ugovora o radu je još jedno ovlašćenje direktora u oblasti rada.

Osim ovlašćenja koja se tiču neposredno zasnivanja i prestanka radnog odnosa zaposlenog, direktor poslodavca ima i druge radnopravne funkcije, odnosno ovlašćenja u oblasti rada koja se odnose na određenog zaposlenog.

Tako, odredbama članova 68-76, Zakon o radu regulisao je godišnji odmor: sticanje prava na godišnji odmor, dužinu godišnjeg odmora, godišnji odmor u slučaju prestanka radnog odnosa, srazmerni deo godišnjeg odmora, korišćenje godišnjeg odmora u delovima, posebno godišnji odmor nastavnog i vaspitnog osoblja, raspored godišnjeg odmora, te naknadu štete ukoliko krivicom poslodavca zaposleni ne koristi godišnji odmor.

Rešenje o korišćenju godišnjeg odmora, na osnovu čl. 192. stav 1, tačka 1 Zakona o radu donosi direktor poslodavca. Bez ovog rešenja godišnji odmor se ne može koristiti, a isto se mora dostaviti zaposlenom najkasnije 15 dana pre datuma određenog za početak korišćenja godišnjeg odmora.

Zatim, rešenje o plaćenom odsustvu zaposlenog, rešenje o neplaćenom odsustvu zaposlenog i rešenje o mirovanju radnog odnosa zaposlenog donosi direktor poslodavca u oblasti rada koja se odnose na određenog zaposlenog⁴⁰.

Nadalje, u oblasti zaštite zaposlenih, direktor poslodavca ima više ovlašćenja koja se odnose na određenog zaposlenog. Na primer, radi ostvarivanja prava na porodiljsko odsustvo i odsustvo sa rada radi nege deteta⁴¹, direktor poslodavca donosi rešenje o porodiljskom odsustvu i odsustvu sa rada radi nege deteta. Direktor donosi rešenje i radi ostvarivanja prava na odsutvo radi posebne nege deteta ili druge osobe⁴². U oblast zaštite zaposlenih spada i zaštita ličnih podataka: lične podatke zaposlenih može da prikuplja, obrađuje, koristi o dostavlja trećim licima samo zaposleni ovlašćen od strane direktora⁴³ Takođe, evidenciju zarade i naknade zarade overava direktor, ili zaposleni koga on ovlasti⁴⁴.

ZAKLJUČAK

Pitanje pravnog položaja direktora u našoj legislativi i stvarnosti ima istorijsku dimenziju, zanimljivu ne samo za izučavanje prošlosti, nego i sa stanovišta razumevanja sadašnjosti i uporedne analize⁴⁵.

³⁹ ZOR, čl. 180.

⁴⁰ ZOR, čl. 77-79.

⁴¹ ZOR, čl. 94-95.

⁴² ZOR, čl. 96-100.

⁴³ ZOR, čl. 83. st. 3.

⁴⁴ ZOR, čl. 122. st. 4.

⁴⁵ D. Simonović, nav. delo, str. 45.

Klasičan koncept korporacije koji podrazumeva da korporacija postoji prvenstveno zato da služi deoničarima i uvećanju njihovog bogatstva, tj. tradicionalni pristup biznisu postaju neodrživi, a društveno odgovorno poslovanje predstavlja sferu u kojoj se prelamaju interesi vlasnika kapitala sa interesima zajednice, jednako kao i neograničen ekonomski rast i pravedan i održivi razvoj⁴⁶. Makijavelistički pristup uspešnog vladanja i rukovođenja sa geslom da „cilj opravdava sredstvo“, gde se kao poželjne osobine vođa ističu bespoštednost, brutalnost, beskrupuloznost i prepredenost⁴⁷ pripada prošlosti.

Promene u sferi poslovanja, naročito organizacione dinamike, jesu dramatične. Tako, u novije vreme, očekivanje zagarantovanog radnog veka je nestalo, a zamenjeno je zahtevom da zaposleni stalno dokazuju svoju dobru prođu konkurentskom i zahtevnom tržištu u kontekstu organizacije. Radnici se više ne smatraju automatima koji ostavljaju svoja osećanja na ulazu u firmu. Od zaposlenih se očekuje da deluju u interakciji, profesionalno isto kao i socijalno. Za rukovodioce, direktore, menadžere sve značajniju ulogu imaju kvaliteta i kompetencije kao što su samopouzdanje, fleksibilnost, istrajnost, empatija i sposobnost slaganja sa drugima⁴⁸.

Obim i karakter funkcija direktora menjao se kroz vreme i saobrazno ekonomskim, političkim i društvenim prilikama, ali su funkcije direktora različite po obimu i karakteru u istom vremenu, u zavisnosti od poslodavca gde je direktor⁴⁹. U društvima kapitala, na primer, direktor se nalazi između vlasnika kapitala i zaposlenih i jedna od njegovih značajnijih funkcija je usklađivanje interesa ovih dveju potpuno suprotstavljenih grupacija. Međutim, privatna preduzeća gde vlasnik ili jedan od vlasnika ima funkciju direktora, navedena funkcija nema značaj, direktor je neprikosnoveni lider, bez potrebe da usklađuje bilo čije interese, već svoj interes ostvaruje u skladu sa važećim zakonskim propisima. U javnim preduzećima, javnim komunalnim preduzećima ili preduzećima od opšteg interesa, neke druge funkcije direktora dobijaju na obimu i značaju

Promene su neminovne. I poželjne. Videli smo da ima promena u radnopravnom režimu samog direktora - mogućnost da direktor obavlja te poslove tako što zasniva radni odnos kod poslodavca, ali i bez zasnivanja radnog odnosa, kada se međusobna prava, obaveze i odgovornosti direktora uređuju ugovorom koji nije ugovor o radu.

Evropske integracije su proces političke, pravne i ekonomske integracije država u Evropi i na prvom mestu podrazumeva integraciju države u Evropsku Uniju. Usklađivanje radnog prava Srbije sa međunarodnim standardima Organizacije ujedinjenih nacija, Međunarodne organizacije rada, Saveta Evrope i

⁴⁶ Snežana Prelević, Poslovna etika – paradoks ili neminovnost?, Pravo teorija i praksa, 2011, br. 1-3, str. 36-37.

⁴⁷ Videti više: Mijat Damjanović, Menadžerska revolucija, Beograd, 1999.

⁴⁸ G. Nikić, P. Nikić, S. Vukobrat, M. Vučetić-Čirić, Razvoj emocionalnih kompetencija menadžera, br. 1/2011. str. 85-86.

⁴⁹ Videti više: Slavko Carić, Pravni položaj privrednih organizacija, Novi Sad, 1992.

Evropske Unije podrazumeva veliki stepen angažovanja u cilju postizanja pune harmonizacije našeg prava sa „komunitarnim pravom“⁵⁰.

U korpusu ovlašćenja koja direktor ima u raznim vremenima i kod raznih poslodavaca, jedna grupa ovlašćenja izdvaja se kao konstanta - ovlašćenja koja direktor ima u oblasti rada. Radnopravne funkcije direktora spadaju u njegova tradicionalna ovlašćenja.

LITERATURA:

1. Vasiljević Mirko, *Opšte tendencije u preobražaju instituta direktora (poslovnog organa)*, Pravni život, br. 10/1985;
2. Damjanović, Mijat, *Menadžerska revolucija*, Beograd, 1999;
3. Z. Ivošević, M. Ivošević, *Komentar Zakona o radu*, „Savremena administracija“, Beograd, 2004;
4. Jankovec Ivica, *Privredno pravo*, „Službeni list SRJ“, Beograd, 1999;
5. Jašarević, Senad, *Radno pravo Srbije i međunarodni standardi*, Pravo - teorija i praksa, 2005, vol. 22. br. 12;
6. G. Nikić, P. Nikić, S. Vukobrat, M. Vučetić-Ćirić, *Razvoj emocionalnih kompetencija menadžera*, br. 1/2011;
7. Prelević Snežana, *Poslovna etika - paradoks ili neminovnost?* Pravo teorija i praksa, 2011, br. 1-3;
8. Simonović, Dragoljub, *Pravne funkcije direktora*, „Dosije“ i „Siniko“, Beograd, 2012;
9. Carić, Slavko, *Pravni položaj privrednih organizacija*, Novi Sad, 1992.

⁵⁰ Videti više: Senad Jašarević, *Radno pravo Srbije i međunarodni standardi*, Pravo - teorija i praksa, 2005, vol. 22. br. 12. str. 16-35.

LEGAL EMPLOYMENT STATUS OF A DIRECTOR AND THE BASIC FUNCTIONS OF A DIRECTOR IN THE FIELD OF EMPLOYMENT ACCORDING TO THE LABOUR LAW

Mr Vesna Bilbija

Abstract:

In this paper, the legal employment status of a director and the legal employment functions of a director according to the Labour Law are being presented. In the sense of the employment status of a director, apart from determining that a director can be employed part-time or for an indefinite period, the Labour Law foresees the possibility that a director is not employed by the employer where he is in the position of a director but to practice the duties of a director without the employment relationship, according to a separate contract (which is not the employment contract). Also, by the Labour Law, a number functions of a director in the areas of work are foreseen, which can relate to an uncertain number of employees (a general act) or they can relate to a specific employee (an individual act).

Key words: a director, an employee, the employment contract, employment relationship, legal employment status, functions in the field of employment.

004.738.5:339

INFORMACIONE TEHNOLOGIJE I SAVREMENI TRENDovi POSLOVANJA U SRBIJI

Doc. dr Mirsad Nuković*
Dr Jusuf Nuković*

Apstrakt

U vremenu dominacije modernih tehnologija praćenje najnovijih tehnoloških dostignuća omogućava kompanijama da povećaju efikasnost i efektivnost u poslovanju. ERP sistemi predstavljaju jednu od najvažnijih tehnologija u strategiji nekog preduzeća. Oni čine poslovanje firme preglednim, a menadžmentu firme omogućuju brzo i svrsishodno donošenje poslovnih odluka na osnovu pravovremenih informacija, koje ovaj softver pruža. Sistem obrade transakcija se danas izgrađuje integralno i modularno i njegovu inicijalnu strukturu čine informacioni podsistemi ili informacioni moduli, koji pokrivaju pojedina funkcionalna područja preduzeća. Informacione tehnologije (IT) imaju već nekoliko decenija najveće stope rasta u svetskoj ekonomiji, a nema sumnje da će se taj trend nastaviti i u narednom periodu. Srbija takođe prati savremeni svetski trend IT-e, i već je zabeležen blagi rast u odnosu na protekli period.. Uvođenje PayPala, programa INTELA, Microsofta i drugih velikih softverskih kuća na investiciono tržište Srbije, pokazuje visoku svest i značaj uvođenja ovih tehnologija, od strane relevantnih faktora u državi.

Ključne reči: Informacione tehnologije, Internet, softver, poslovanje, strategija.

Prednosti Srbije u odnosu na ICT konkurenciju u Svetu

U Srbiji postoji veliki broj visoko kvalifikovanih i obrazovanih kadrova u oblasti IT-e. Trebaće ih još više. Glavni problem je u menadžmentu projekata i mapiranju procesa. Radi se o nalaženju pravih ljudi sa odgovarajućim znanjem i iskustvom, pa onda izgradnjom njihovih sposobnosti u pojedinim oblastima poslovanja. Važno je da pored poznavanja same IT struke oni dobiju iskustvo i u menadžmentu projekata i razvijaju sposobnosti vođenja poslovanja.

Takođe ključni faktori su i jeftina radna snaga u Srbiji i veoma razvijena preduzetnička kultura. Pored toga značajno je i već stečeno iskustvo funkcionisanja

* Docent Departmana za prirodno-tehničke nauke Univerziteta u Novom Pazaru.

* Farmaceutsko zdravstveni fakultet Travnik.

u tranzicionoj ekonomiji, veze sa Srpskom dijasporom, kao i posebni trgovinski ugovori sa zemljama bivšeg SSSR-a.

Irska je postala virtualna kapija za Zapadno Evropske i Američke kompanije u Istočnoj Evropi, a Srbija to može postati za zemlje Evro Azijskog regiona.

Prednost je i ista vremenska zona sa Evropom, koja štedi vreme menadžera. Kod sofisticiranih projekata ključan momenat je njihovo dorađivanje i fino podešavanje na kraju, gde je potrebna stalna komunikacija u realnom vremenu. Skoro sam saradivao na projektu koji se radio na dalekom istoku. Imali smo ozbiljnih problema sa kašnjenjem prouzrokovanim velikom razlikom u vremenskim zonama. Toga u Srbiji ne bi bilo.

Razvoj ICT sektora je izuzetno bitan jer se savremeno poslovanje sve teže može zamisliti bez njega.

U ovom trenutku oko 55 odsto svih zanimanja direktno zavise od korišćenja tehnologije. Procenjuje se da će se za 10 godina taj procenat popeti na 77 odsto.¹ Ukoliko želimo da uhvatimo korak sa takvim tempom tehnološkog razvoja, u Srbiji će morati da se promeni sistem obrazovanja. Imam utisak da je na tom planu napravljen primetni pomak. Ono na čemu treba raditi je edukacija nastavnog kadra u školama, kada je reč i ICT tehnologijama. Majkrosoft Srbija je u proteklih osam godina uložio milion dolara u obrazovanje nastavnog kadra - kaže Trkulja.

1. IKT u Srbiji

Sektor informaciono-komunikacionih tehnologija, koji čini oko 8 odsto BDP-a je sektor sa najbržim rastom u privredi Srbije, pokretač kolosalnih promena u nizu drugih grana i zaslužuje obuhvatnu podršku države.

IKT mogu da doprinesu razvoju privrede i ekonomije uz dobre razvojne projekte i unapredjenje širokopojasne infrastrukture, elektronskog opslovanja i elektronske uprave.

Ukoliko Srbija želi da odgovori na izazove 21. veka, mora u središte pažnje da postavi informaciono-komunikacione tehnologije. Porast penetracije širokopojasnog interneta za 10 odsto, po nekim istraživanjima Svetske banke, podstiče rast BDP-a za oko 1,3 odsto. Srbija ima oko 38 odsto priključaka širokopojasnog interneta, kada govorimo o domaćinstvima i po nekim listama Međunarodne organizacije za telekomunikacije, koja je specijalizovana agencija UN, Srbija je na 30. mestu po mobilnom, odnosno na 57. mestu po fiksnom pristupu širokopojasnom internetu.

Ministarstvo za telekomunikacije usvojilo je planove radi lakšeg razvoja širokopojasnog interneta u ruralnim sredinama, zatim, donet je pravilnik o tehničkim zahtevima prilikom izgradnje stambenih i poslovnih zgrada, koji predstavlja ključnu stavku prilikom izgradnje širokopojasnog interneta. Takođe,

¹ Miloš Trkulja, direktor prodaje - javni sektor u Majkrosoftu Srbija

pravilnik koji stupa na snagu 1. aprila, Pravilnik o univerzalnom servisu, omogućiće da oko 150.000 građana dobije pristup telekomunikacijama. EU je predvidela investicije vredne oko 9,2 milijardi od 2014. do 2020. u razvoj brodbenda.

Ministarstvo je usvojilo i dosta zakona koji su unapredili elektronsko poslovanje u Srbiji, a neophodno je usvajanje zakona o platnim uslugama i zakona o računovodstvu, kako bi profunkcionisale elektronske fakture. Akcioni plan razvoja informacionih tehnologija trebalo bi da obezbedi predvidivost, transparentnost i doslednost u primeni regulative.

Finansijski direktor VIP-a Andreas Graf smatra da su dobra strategija i sredstva neophodni za razvoj širokopojasnog interneta. Za bolje funkcionisanje i uspostavljanje širokopjasne mreže u Srbiji, neophodno je ujedinjavanje svih kapaciteta, kao i sistema elektronske uprave.

Predstavnik softverske industrije, Miodrag Mirčetić, član UO „Asseco SEE“, ukazao je na dominantan problem u toj industriji, vezan za neadekvatno obrazovanje kadra, koje ne prati potrebe IT sektora u Srbiji. Firmama su potrebni određeni obrazovni profili za koje ni približno ne postoje edukativni programi i obuka. Zatim, efekti donetih propisa nisu zadovoljavajući jer u praksi institucije ne prate do kraja softverska rešenja u oblasti elektronskog poslovanja. Tako, zbog nekih institucija moraju da se čuvaju dokumenta u papirnom obliku, pa elektronska uprava funkcioniše samo polovično.

Državni sekretar u Ministarstvu prosvete Radivoje Mitrović rekao je da to ministarstvo finansira 48 projekata u oblasti IKT i da država investira oko 6 miliona evra godišnje u IKT u istraživanja i razvoj. Unapređenje IKT nije pitanje mode, već razvojne šanse Srbije. Međutim, neophodna je veća intersektorska saradnja, komercijalizacija poslova, artikulacija malih start up kompanija u naučno-tehnološke platforme. Direktor SIEPA Božidar Laganin istakao je da je učešće IKT u BDP-u svake godine sve veće.

“IKT sektora nije samo u vezi sa kompanijama koje se direktno bave ovim tehnologijama, već i sa svim preduzećima u Srbiji. Činjenica je da je nedovoljan broj kompanija svestan prednosti elektronskih trendova i ne postoji kritična masa koja bi izvršila finalni pritisak na državu i sve one koji bi trebalo da formiraju moderne i neophodne elektronske servise, kako bi se smanjili troškovi poslovanja...Problem nedostatka kadrova i zato je pred Privrednom komorom Srbije zadatak dodatnog obrazovanja kroz razne programe i projekte. Diplomirani studenti tehničkih fakulteta, koji su nedovoljno spremni da postanu IT menadžeri i vodje projekata, moraju da steknu nova, neophodna znanja sa određenom težinom i priznanjem u poslovnom svetu...”² Postoje barijere koje onemogućavaju mala preduzeća da u tome učestvuju, bilo kao prodavci ili kupci. Predstoji veliki posao na brojnim pojedinačnim zakonima, što ne znači da se neće unapredjivati i sistemski zakoni. Zakon o elektronskom potpisu i elektronskom dokumentu treba da bude zamenjen novim normativnim aktom koji prati novu evropsku regulativu, koja uključuje i

² Na panelu o elektronskim trendovima u Srbiji, Mihailo Vesović, potpredsednik PKS

elektronski pečat, elektronsku dostavu dokumenata, šemu identifikacije preko interneta, kao i pitanje čuvanja elektronskih dokumenata.

1.1. Istraživanje Gemiusa

U Srbiji 3.000.000 građana starijih od 15 godina koristi internet, a 57 odsto njih skoro nikada ili veoma retko kupuje robu preko interneta, pokazalo je istraživanje Gemiusa, vodeće kompanija za internet istraživanja.

Oko 19 odsto korisnika interneta to čini nekoliko puta godišnje, devet odsto njih jednom mesečno, a nešto manje dva do tri puta mesečno, jednom nedeljno ili češće.

Internet najviše koristi populacija starosti između 30 i 39 godina, zatim 20 i 29, a potom stariji od 40 godina, ali i generacija od 15 do 19 godine. Kada je u pitanju obrazovna struktura, među surferima internetom najviše je onih sa četvorogodišnjom srednjom školom ili višom i fakultetom, nešto manje je osnovaca, dok je najmanje onih sa trogodišnjom srednjom školom.

Na e-banking "spremno" je svega 28 odsto ispitanika, dok većina (71 odsto njih) to čini retko ili nikada. Kada su u pitanju navike, internet se najčešće koristi za praćenje vesti i malih oglasa – jednom nedeljno ili češće, ali i traženje turističkih informacija – nekoliko puta godišnje. Imajući u vidu "lajfstajl" interesovanja, najpopularnije su teme iz oblasti IT, mobilne telefonije, ali i automobilizma, medicine i zdravlja, i putovanja. Najmanje interesovanje vlada za poslovne i finansijske usluge, pokazalo je februarско istraživanje Gemiusa.³

2. STRATEGIJU RAZVOJA I PODRŠKE INDUSTRIJI INFORMACIONIH TEHNOLOGIJA

"Informacione tehnologije (IT) imaju već nekoliko decenija najveće stope rasta u svetskoj ekonomiji, a nema sumnje da će se taj trend nastaviti i u narednom periodu. Kako bi uzele učešće u tom trendu, mnogobrojne zemlje širom sveta, kako najrazvijenije, tako i zemlje u razvoju, donele su programe podrške IT sektoru (od Sjedinjenih američkih država, Evropske unije, Južne Koreje, Singapura, preko Argentine, Brazila i Čilea, Kine i Indije, do Kenije, Ruande, Gane itd.).

IT industrija zahteva mnogostruko manja početna ulaganja za izlazak na svetsko tržište, a njena profitabilnost je istovremeno daleko veća. Takođe, IT industrija značajno utiče na smanjenje „odliva mozgova“, a u mnogim zemljama je dovela i do obrnutog procesa.

Industrija softvera i IT usluga biće podstaknuta i podržana u četiri osnovna segmenta:

- 1) startap (*startup*);
- 2) autsorsing (*outsourcing*);

³ Izvor: Privredna komora Srbije

- 3) razvoj i izvoz originalnih softverskih proizvoda;
- 4) razvojni centri velikih multinacionalnih kompanija.

Ovi segmenti čine jedinstveni ekosistem, koji na svetskom nivou poslednjih godina beleži dinamičan razvoj i svake godine donosi sve veću dodatnu vrednost.

U Republici Srbiji već postoje uspešni primeri u svim navedenim segmentima, ali u veoma ograničenom broju. Stoga, ova strategija ima za cilj stvaranje uslova za ubrzani razvoj industrije softvera i IT industrije.

Infrastrukturni preduslovi za ubrzani razvoj ove industrije postoje, budući da se Republika Srbija rangira između 30. i 60. mesta na relevantnim svetskim rang listama iz ove oblasti, što spada među najbolje rezultate koje naša zemlja postiže na različitim rang listama koje ocenjuju uslove za poslovanje..."⁴

2.1. Trendovi u IT industriji koji će obeležiti 2013. godinu

Američka privredna komora u Srbiji (AmCham) uz podršku kompanije članice ovog poslovnog udruženja IDC Adriatics, članice Udruženja e-Razvoj, organizovala je poslovni seminar na temu Inovacije u primeni informacionih tehnologija u poslovanju. Na predavanju koje je održao Tomas Vavra, potpredsednik grupe IDC CEMA, predstavljeno je deset trendova u industriji informacionih tehnologija koji će obeležiti 2013. godinu u svetu.⁵

U predstojećoj godini očekuje se:

1. **Porast IT potrošnje** od 5.7 odsto na svetskom nivou
2. **Rast tržišta u razvoju** – 34 odsto svetskog ulaganja u IT industriju biće usmereno na zemlje u razvoju
3. **Mobilna revolucija** – Upotreba smart uređaja porašće za 20 odsto u odnosu na 2012. godinu i dostići će vrednost od 430 milijardi dolara na svetskom nivou.
4. **Mobilne aplikacije** nastavljaju najviše da podstiču prodaju smart uređaja
5. **Rast prodaje softvera kao usluge**, koja će u narednih 20 meseci dostići vrednost od 25 milijardi dolara
6. **Rast upotrebe cloud computinga** za 10 puta u naredne tri godine, što će podstaći razvoj specifičnih cloud usluga po industrijama
7. **Porast korišćenja konvergentnih hardverskih baza-podataka** za poslovanje u odnosu na do sada korišćene tradicionalne baze podataka

⁴ Na osnovu člana 45. stav 1. Zakona o Vladi („Službeni glasnik RS”, br. 55/05, 71/05 – ispravka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – US i 72/12), (Vlada donosi)

⁵ 9. mart 2013., Slobodan Krstić

8. **Novе tehnologije** koje se odnose na mobilne uređaje (Mobility), velike količine podataka (Big Data), društvene mreže (Social Networks) i cloud će generisati dve milijarde dolara u 2013. Godini
9. **Razvoj društvenih mreža** prema potrebama poslovanja
10. **Upotrebom cloud computinga postaće moguće analizirati veliku količinu digitalnih podataka**, što će doprineti pre svega smanjenju troškova u poslovanju

Uprkos nepovoljnim ekonomskim uslovima, inovacije su te koje doprinose napretku. Za srpsku privredu i uslove poslovanja ključno je prepoznati informacione tehnologije kao glavni faktor ekonomskog razvoja i način smanjenja troškova poslovanja. Takve prednosti se mogu ostvariti automatizacijom i optimizacijom poslovnih procesa, boljim izveštavanjem i unapređenjem poslovne inteligencije. Preduzetnički duh osnažen ICT tehnologijama pruža neograničene mogućnosti za izvoz znanja na globalno tržište.⁶

3. PAYPAL U SRBIJI

U Srbiji je od 10.aprila.2013. moguće otvoriti naloge na PayPalu - najvećem online servisu za slanje novca i plaćanje putem Interneta. Pored ostalog, to znači da će građani Srbije sada moći i da koriste online prodavnice.

Proces prijavljivanja na PayPal odvija se samo na engleskom. Omogućeno je otvaranje "Individual" ili "Business" naloga, a za registraciju su vam potrebni validna mejl adresa i podržana platna kartica.

Ukucajte redom tražene podatke, zatim prođite kroz "Security Challenge". Pazite da dobijeni kod pravilno prekućate u "kućicu" da vas sistem ne bi vratio na prvi korak i biće vam otvoren profil nakon kog kupovina može da počne. Pored kupovine, novac možete slati primaocima u 193 zemlje.

⁶ www.bizlife.rs

Veliki je i broj poznatih svetskih brendova u kojima možete kupovati pomoću ovog sistema. Pored onlajn sajtova prodaje kao što su e-Bay, Amazon, iTunes, tu su i "Ralph Loren", "Avon", "American Airlines", "Wallmart" i hiljade drugih.

- Radi se o najpopularnijem servisu ove vrste na Internetu, toliko rasprostranjenom da mnoge kupovine nisu mogle biti obavljene bez naloga na njemu. Ulaskom na srpsko tržište, proširiće se mogućnosti za kupovinu našim potrošačima. Pri tom, PayPal funkcioniše na ogromnom tržištu, s kojeg nije baš pametno biti isključen - kaže Slobodan Marković, IT stručnjak koji je još 2010. godine, u okviru Ministarstva za telekomunikacije, bio uključen u pregovore u vezi s dolaskom ove kompanije u Srbiju.

Privatnost, zaštita i prevencija tehnološkog kriminala je ključna za čelnike PayPala. PayPal vam omogućuje da kupujete bez deljenja informacija o vašoj kreditnoj kartici s drugima. Takođe, ovaj sistem garantuje 100 odsto zaštite od neautorizovanih isplata sa vašeg računa. Po njihovim rečima, bezbednost je osovina ovog sistema naplate.

Kako PayPal olakšava online kupovinu?

1. Kada povežete bankovni račun sa PayPal nalogom, više ne morate da koristite kreditnu karticu za online kupovinu.

2. Povećavate bezbednost jer više ne morate prilikom kupovine da ukucavate broj šifre vaše kreditne kartice.

3. Novac koji ne potrošite u onlan šoping, možete ponovo vratiti na vaš račun. U Srbiji postoji mogućnost plaćanja na internetu za fizička lica i slanje novca, a ne prijema i plaćanja za pravna lica, što onemogućava plaćanje velikih porudžbine za posao kojim se bavite.

Kako radi ovaj sistem slanja novca?

1. Unesite mejl adresu onoga kome šaljete novac. Ta adresa služi kao identifikacija (kao broj bankovnog računa) u PayPal sistemu.

2. Unesite željenu sumu i odaberite valutu.

3. Odaberite način isplate. Ponudene opcije su: "Online kupovina" ili "Lične isplate".

4. Kliknite na "Dalje" - bićete preusmereni na vaš račun kako biste potvrdili uplatu.

5. Primalac uplate se obaveštava mejlom o uplati novca.

Pored uobičajenih globalnih valuta (funta, dolar, evro, jen, franak...), postoji mogućnost plaćanja i kupovine i u turskim lirama, filipinskim pesosima, brazilskom realu, a i ne plaćate razliku koja se plaća prilikom konvertovanja valuta.

4, ENTERPRISE RESOURCE PLANNING (ERP)

Enterprise Resource Planning (ERP) aplikacije su osnova informacionog sistema kompanije, a zasnovane su na konceptu integracije svih poslovnih procesa

u jednu celinu. Ovakav sistem obuhvata sve standardne poslovne funkcije, lako se unapređuje i dopunjava, a podržava sve međunarodne standarde.

Pomoću ERP rešenja, promene u bilo kom podsistemu automatski se evidentiraju i u finasijsko/računovodstvenom delu, čime se ubrzava unos podataka u sistem, ali i povećava kvalitet unetih podataka. ComTrade IT Solutions and Services tim poseduje brojne sertifikate i bogato iskustvo u implementaciji ERP rešenja različitih proizvođača, a pored implementacije pruža i širok spektar konsultantskih usluga.

JEDNO REŠENJE, MNOGO PRIMENA

Kao rezultat mogućnosti da se ERP rešenje lokalizuje i prilagodi konkretnim poslovnim potrebama klijenta, njegove funkcionalnosti će se razlikovati od slučaja do slučaja.

Rešenja vodećih svetskih proizvođača tipično sadrže različite module za kompanije iz različitih industrija, što ComTrade ITSS-u dozvoljava da ispuni specifične zahteve svojih klijenata. ERP aplikacije omogućavaju celovit i detaljan uvid u sve aktivnosti preduzeća, od nabavke i upravljanja zalihama, preko upravljanja finansijama, pa sve do prodaje.

Stoga rešenja iz ove kategorije donose brojne prednosti za menadžment kompanije, ali takođe i olakšavaju rad zaposlenih na nižim nivoima.

PREDNOSTI ZA KLIJENTA

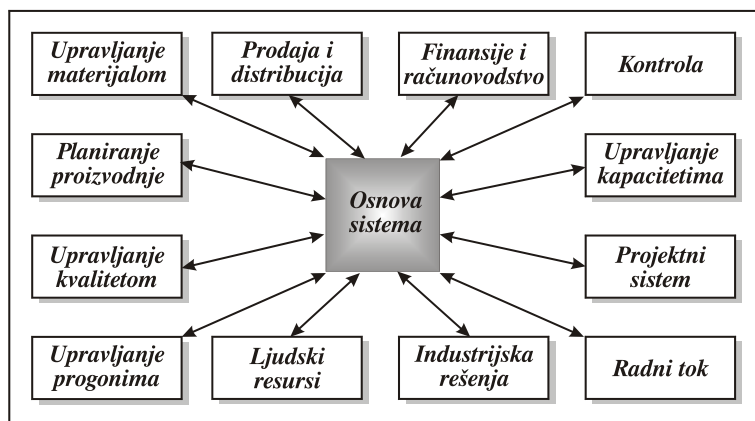
- Moderan informacioni sistem
- Jedinstvena baza podataka
- Povećanje produktivnosti
- Smanjenje troškova
- Integracija i automatizacija poslovnih procesa
- Jednostavan pristup informacijama
- Širok spektar izveštaja i analiza
- Usklađenost sa međunarodnim standardima i lokalnim zakonodavstvom

STANDARDNE FUNKCIONALNOSTI

Upravljanje finansijama, Nabavka, Prodaja i marketing, Upravljanje zalihama, Proizvodnja, Servis, Upravljanje projektima, Ljudski resursi (HR).

Prema Maberet A., et. all. (2000) prilikom uvođenja ERP sistema troškovna struktura je otprilike sledeća: cena softverskog paketa – 30.2%, konsalting – 24.1%, hardver - 17.8%, troškovi tima za implementaciju - 13.5%, obuka - 10.9%, ostali troškovi - 3.3%.

Arhitektura ERP sistema

Moduli ERP sistema

Ovaj model izbora softverskog rešenja ne mora se ograničiti samo na izbor ERP paketa. Svi ostali komercijalno dostupni softverski paketi (SCM, CRM..) mogu biti podvrgnuti istoj proceduri. Bitno je napomenuti da softversko rešenje mora na prvom mestu da zadovoljava osnovne potrebe preduzeća iz specifične oblasti.

Domaće softverske firme koje u svojoj ponudi imaju ERP i druge softverske pakete BI su: Mineco Computers, Extreme, IIB, AB soft, ASW Inženjering, DIGIT, Microsoft Software, Adacta, Europos i druge.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Informatičko tržište Srbije posle nekoliko godina opadanja, trenutno posle stagnacije, bežeći blagi rast. Rezultati za 2010. Godinu pokazuju da je vrednost ovog tržišta oko 405 miliona evra, čime je zabeležen pad od 4%. U odnosu na rekordnu 2008 godinu, kada je dostignuta vrednost od 545 miliona evra, tržište se smanjilo za četvrtinu. U strukturi ulaganja i dalje prevladuje IT oprema sa učešćem od 63%, zatim slede IT usluge sa 25% i na kraju softver sa preostalim 12%.⁷

Donošenje strategije za IT, i opšta svest značaja ulaganja u IT bitno utiču na sveukupnu implementaciju ovih tehnologija kako u privredi tako i u društvenim tokovima kod nas. Sistem elektronskog plaćanja biće olakšan uvođenjem PayPala u Srbiji, a sve više domaćih softverskih kuća svrstava naše preduzetnike u red odernog poslovanja.

⁷ Opšta analiza IT tržišta, DATUM, Beograd, 17.maj,2011.

Investicije su uvek bitne, naročito u kriznim uslovima. Kako su informatičke tehnologije u osnovi svake optimizacije, to je kriza pravo vreme za strateška ulaganja. Najvažniji razlozi za to jesu: 1. IT infrastruktura je jeftinija od drugih infrastruktura, a važan je preduslov za razvoj privrede, države i društva; 2. Za učešće u globalnoj ekonomiji potrebno je znatno manje sredstava nego za druge industrije; 3. IT industrija je znatno profitabilnija od drugih; 4. Ulaganje u tehnološke potencijale jedne zemlje direktno je povezano sa njenim materijalnim i duhovnim napretkom i 5. Delotvorno se zaustavlja „odliv mozgova“.

LITERATURA

- 1) mart 2013., Slobodan Krstic, blog.
- 2) Miloš Trkulja, direktor prodaje - javni sektor u Majkrosoftu Srbija, blog.
- 3) Na osnovu člana 45. stav 1. Zakona o Vladi („Službeni glasnik RS”, br. 55/05, 71/05 – ispravka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – US i 72/12).
- 4) Poslovna softverska rešenja u Srbiji, Beograd, DATUM, 2011.
- 5) Privredna komora Srbije, www.pks.rs
- 6) Računarske mreže, Doc.dr Mirsad Nuković, Novi Pazar, 2010.

INFORMATION TECHNOLOGY AND MODERN TRENDS OF SERBIA

PhD Mirsad Nuković
PhD Yusuf Nuković

Abstract:

In a time dominated modern technology monitoring technological advances enables companies to increase efficiency and effectiveness in business. ERP systems are one of the most important technologies in the strategy of a company. They make the company's business -to-read, a management company provides fast and practical business decisions based on timely information that this software provides. Transaction processing system can now build integrated and modular, and its initial structure consists of information subsystems or information modules that cover specific functional areas of the company. Information technology (IT) have for several decades the highest rates of growth in the world economy, and there is no doubt that this trend will continue in the future. Serbia also follows the global trends of IT - e, and has already seen a slight increase compared to the previous period. The introduction of PayPal, the program Intel, Microsoft and other major software companies in the investment markets of Serbia, shows a high awareness and the importance of the introduction of these technologies by the stakeholders in the country.

Keywords: Information Technology, Internet, software, operations, strategy.

347.453

UGOVOR O LIZINGU

Doc. Dr Violeta Zeković*

Abstrakt:

U početnoj fazi svoga razvoja ugovor o lizingu je bio blizak ugovoru o zakupu. Vremenom se modifikovao zbog raznovrsnosti predmeta ugovora (npr. tehnički složena oprema, složena postrojenja), kao i ulaskom treće strane u lizing posao u vidu finansijera. Danas se razvio u novi, samostalni pravni posao, sa svojim originalnim elementima. Naš zakonodavac je doneo zakon samo o jednoj vrsti lizinga — Zakon o finansijskom lizingu — 2003 (skraćeno ZOFL), a predloženo je da se u budućem Građanskom zakoniku Srbije reguliše i direktni lizing — ugovor o lizingu.

Pojmovno određenje ugovora o lizingu nije jednostavno zbog raznovrsnosti ovog ugovora u praksi i zbog različitog pristupa u njegovom definisanju. Njega definiše, kako pravna, tako i ekonomska nauka. Međutim, veoma je značajno razgraničiti lizing posao u formi finansijskog lizinga, od ugovora o lizingu, kao dela lizing posla.

U našoj legislativi pravni izvori su: Zakon o finansijskom lizingu (kao poseban zakon), opšta pravila obligacionog i ugovornog prava (Zakon o obligacionim odnosima), carinski, devizni, spoljnotrgovinski, poreski i dr. U izvore prava treba uvrstiti i opšte uslove poslovanja privrednih subjekata koji se bave poslovima lizinga, kao i formularne ugovore o lizingu.

Predmet Zakona o finansijskom lizingu je regulisanje finansijskog lizinga koga čine tri ugovorne strane i dva ugovora, i to: ugovor o isporuci i ugovor o lizingu.

Ugovor o isporuci i ugovor o lizingu čine jednu pravnu i ekonomsku celinu, jer su ti isti ugovori međusobno povezani i uslovljeni. Bez ova dva ugovora nema pravnog posla finansijskog lizinga.

Ključne reči: lizing, ugovor, lizing posao, strane u poslu finansijskog lizinga, poslovna saradnja, preduzetništvo, kapital, davalac i isporučilac lizinga

1. NASTANAK I RAZVOJ UGOVORA

Postoje različita mišljenja o vremenu nastanka ugovora o lizingu, od toga da je nastao u Egiptu još pre 3000. g. p. n.e. odnosno da je nastao u SAD 1877. godine, kada je *Bell-Telephone-Company* umesto da prodaje svoje telefone, iste davala na korišćenje u vidu lizinga, odnosno sredinom 30-tih godine XX veka u SAD u vidu

* *Docent Deparmana za ekonomske nauke Univerziteta u Novom Pazaru.*

finansiranja nekretnina, a u Evropi 60-ih godina, odnosno u sadašnjem obliku 50-ih godina XX veka u SAD. U svakom slučaju zemljom porekla ovog ugovora smatraju se SAD. Industrijski razvijene zemlje Evrope prihvataju ga polovinom XX veka.

Ugovor o lizingu razvio se iz klasičnog ugovora o zakupu. Naziv lizing potiče iz engleskog jezika od glagolskog oblika *to lease* i označava zakup, najam, iznajmljivanje. Danas je u poslovnoj praksi prihvaćen izraz lizing i kao takav figurira i u pravnoj i u ekonomskoj sferi.

U početnoj fazi svoga razvoja ugovor o lizingu je bio blizak ugovoru o zakupu. Vremenom se modifikovao zbog raznovrsnosti predmeta ugovora (tehnički složena oprema, složeno postrojenje), kao i ulaskom treće strane u lizing posao u vidu finansijera. Danas se razvio u novi, samostalni pravni posao, sa svojim originalnim elementima. Naš zakonodavac je doneo zakon samo o jednoj vrsti lizinga — Zakon o finansijskom lizingu — 2003 (skraćeno ZOFL),¹ a predloženo je da se u budućem Građanskom zakoniku Srbije reguliše i direktni lizing — ugovor o lizingu.²

Razlozi nastanka i daljeg razvoja lizing posla su brojni. Razvoj tehnike i tehnologije odvija se brzim tempom u industrijski razvijenim zemljama. Njihov je interes da svoje proizvode, veoma složene i skupe, prodaju na svom i međunarodnom tržištu. Prodaja nije laka ni brza zbog konkurencije i izuzetno visokih cena takve robe. Stoga, ove zemlje kreiraju različite oblike plasmana. Jedna od tih oblika je i lizing posao. S druge strane, nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju imaju potrebu za razvojem nacionalne privrede, pa iznalaze svoje načine da to postignu. Jedan od načina je lizing posao koji im omogućava da dođu do savremene, moderne i skupe opreme u cilju razvijanja privrednih delatnosti i proširivanja kapaciteta proizvodnje. Zadovoljavanje potreba i jednih i drugih, umesto ugovorom o prodaji, realizuje se putem lizing posla, koji se pokazao kao pogodnije sredstvo za obe strane.

Kada je reč o proizvodim manje vrednosti, ugovor o lizingu se lakše i brže zaključuje neposredno između proizvođača takve robe i korisnika iste. Ovaj vid lizing odnosa je početni oblik lizing posla. Ali, kada su došli na red proizvodi visoke tehnologije, sofisticirani i veoma skupi, potencijalni korisnik takvih proizvoda po pravilu nije u finansijskoj mogućnosti da zaključi ugovor o lizingu. On tada traži finansijera (banku, finansijsku ili lizing organizaciju), koja će mu priteći u pomoć, ali ne putem kredita, već kupovinom takve robe, koju će mu dati na korišćenje uz nadoknadu u ratama, koju će korisnik obezbeđivati iz dobiti. Ulazak treće strane u ovaj odnos omogućava razvoj lizing posla u pravom smislu te reči. Treća strana, finansijer, koji ulazi u lizing posao, nalazi novi oblik plasiranja svojih sredstava u cilju zarade. Na taj način sve tri strane pronalaze svoj interes u ovom poslu. Proizvođač uspeva da plasira svoju robu šireći tržište, finansijer da oplodi svoj kapital, a korisnik lizinga da dođe do opreme koja mu je neophodna za obavljanje i razvoj delatnosti kojom se bavi.

¹ Zakon o finansijskom lizingum «Službeni glasnik RS», br. 55/2003 i 61/2005.

² Vidi: GZRS — druga knjiga, čl. 714-737 (str. 225-232).

2. UGOVOR O LIZINGU I LIZING POSAO

Pojmovno određenje ugovora o lizingu nije jednostavno zbog raznovrsnosti ovog ugovora u praksi i zbog različitog pristupa u njegovom definisanju. Njega definiše, kako pravna, tako i ekonomska nauka. Međutim, od bitnog je značaja razgraničiti lizing posao u formi finansijskog lizinga, od ugovora o lizingu, kao dela lizing posla.

U pravnoj teoriji u definisanju **ugovora o lizingu** polazi se od stava da je to ugovor obligacione prirode. Stoga se, po pravilu, definiše kao ugovor koji zaključuju dve strane, od kojih je jedna davalac lizinga (*lessor*) i koji se obavezuje drugoj strani, primaocu lizinga (*lessee*), da će joj dati na korišćenje predmet ugovora (po pravilu to je oprema, složeno postrojenje ili druge tehnički vredne i složene stvari) za određeni period, koji davalac lizinga sam proizvodi ili nabavlja (kupuje) od trećeg lica (isporučioca), a druga strana se obavezuje da preuzme predmet lizinga, pa plaća lizing naknadu u ratama i da po isteku ugovorenog roka predmet ili vrati, ili otkupi (svakako po nižoj ceni), ili vreme korišćenja produži zaključujući novi ugovor uz nižu naknadu.

Iz same definicije proizlazi da ugovor o lizingu zaključuju dve strane, davalac lizinga i primalac (korisnik) lizinga, koje ugovorom uređuju svoja međusobna prava i obaveze. Ovakav ugovor ne izaziva složene operacije ako je davalac lizinga istovremeno i proizvođač i isporučilac predmeta ugovora. U ovom slučaju reč je o direktnom lizingu, kao jednom od vrsta lizinga. U praksi direktan lizing se ređe zaključuje. Ugovor o direktnom lizingu se obično zaključuje kad je predmet manje tehnički složen i manje je vrednosti (uobičajena potrošna dobra kao što su: TV aparati, bela tehnika, automobili i sl.).

Ugovor o lizingu, kao novi pravni posao, može se reći u mnogim pravnim sistemima neimenovan ugovor, autonoman, nikao u poslovnoj praksi, dvostrano obavezan, teretan, formalan (obavezna pisana forma), sa trajnim prestacijama, po mnogim mešoviti ugovor (sa elementima ugovora o zakupu, prodaji, delu, kreditu), ugovor je sa specifičnom sadržinom, samo njemu svojstvenom. O pravnoj prirodi ugovora o lizingu izneta su tri različita mišljenja: da je to modifikovan ugovor o zakupu, da je to mešoviti ugovor i da je to novi ugovor, sa posebnim svojstvima, koji ga sve više izdvajaju u samostalni ugovor svoje vrste (*sui generis*). Poslednje mišljenje sve više prevladuje. Ugovor o finansijskom lizingu u našem pravu postao je imenovan ugovor, na koji se primenjuju pravila obligacionog prava, ali pre svega Zakona o finansijskom lizingu (čl. 1. stav 2). Po svojoj prirodi, on je obligacione prirode.

Lizing posao je jedan zaokružen, celovit ekonomski i pravni posao sačinjen od više različitih pravnih i ekonomskih, posebno finansijskih, operacija (poslova) u čijoj biti leži finansiranje složene opreme i kompleksnih postrojenja (kako se u literaturi navodi — finansiranje investicija), dok je ugovor o lizingu pojedinačan pravni posao i jedan od pravnih instrumenata kojim se realizuje lizing posao.

Odnos strana u lizing poslu je mnogo složeniji. U lizing poslu centralna ličnost postaje davalac lizinga, jer on finansira posao. On mora da stupi u dva pravna odnosa da bi se lizing posao realizovao. On mora da zaključi ugovor o kupovini sa proizvođačem ili isporučioцем koji nije proizvođač predmeta lizinga, i da zaključi ugovor o lizingu sa primaocem (korisnikom) lizinga. Na taj način, davalac lizinga stupa u jedan pravni odnos sa isporučioцем (prodavcem), a u drugi, sa korisnikom lizinga. U ovakvom lizing poslu, koji se naziva indirektni lizing, ili trostrani lizing, koji naš zakonodavac naziva posao finansijskog lizinga (ZOFL, čl. 1. stav 1), taj posao se zaključuje sa dva ugovora, koji su međusobno zavisni i uslovljeni. Da bi lizing posao kao celovit ekonomski poduhvat bio realizovan neophodno je da budu zaključena oba ugovora i da oba budu punovažna. Indirektan lizing podrazumeva tri subjekta, dva ugovora, jedan predmet (isti u oba ugovora) i jednu zajedničku kauzu (jedan osnov, ista svrha, isti cilj), što ova dva ugovora čini međusobno vezanim. Zbog toga je lizing posao, tj. posao finansijskog lizinga, koga čine dva ugovora, jedan od primera koji modifikuje klasično pravilo obligacionog prava da je ugovor saglasnost volja dveju strana kojom one zele da postignu određeno pravno dejstvo. Ulazak treće strane u obligacioni odnos indirektnim putem čini da saglasnost o zaključenju ova dva ugovora bude uzajamno uslovljena saglasnošću volja sve tri strane. Saglasnost prodavca (isporučioца) da zaključi ugovor o prodaji uslovljena je saglasnošću kupca (davaoca lizinga) da kupi robu i saglasnošću korisnika lizinga da ugovoreni predmet na osnovu ugovora o lizingu preuzme. Saglasnost davaoca (finansijera) da zaključi oba ugovora uslovljena je saglasnošću isporučioца (prodavca) u jednom ugovoru i korisniku lizinga u drugom ugovoru. A saglasnost korisnika lizinga uslovljena je saglasnošću isporučioца (prodavca) i davaoca lizinga (kupca) da zaključe ugovor o kupoprodaji.

3. IZVORI PRAVA I VRSTE UGOVORA

Izvori prava o ugovoru o lizingu veoma su skromni. Mnoge zemlje nemaju pravnu (zakonsku) regulativu u ovoj materiji. Među prvima koje su regulisale ovu oblast bile su Francuska, Belgija, Portugal, Brazil i druge, ali ni one to nisu činile na celovit način. Kako je ovaj ugovor u praksi, na međunarodnom planu, počeo da dobija sve više na značaju, u cilju uspostavljanja makar i minimalnog pravnog reda, u Otavi je 1988. godine pod okriljem UNIDROIT doneta Konvencija o međunarodnom finansijskom lizingu, koja nije u celosti regulisala ovu materiju — parcijalna unifikacija. Zbog toga je Međunarodni institut za unifikaciju privatnog prava pokrenuo novu inicijativu u domenu opšte unifikacije lizing posla, koja je rezultirala koncipiranjem teksta Model-zakon, koja je trenutno u fazi nacрта. Za ovu unifikaciju su posebno zainteresovane nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju. Ona će imati širi domet, jer će se odnositi na celokupnu materiju poslovanja, ali su joj «snaga» i ciljani subjekti od manjeg značaja, u odnosu na Konvenciju, zbog primenjenog mekšeg oblika unifikacije — model-zakon.

Pojedine zemlje su donele zakone o lizingu, uglavnom o finansijskom lizingu: Francuska, Belgija, Panama, Turska, Rusija, Rumunija, Makedonija pa i naša zemlja.

U našem pravu kao izvori prava služe: Zakon o finansijskom lizingu (kao poseban zakon), opšta pravila obligacionog i ugovornog prava (Zakon o obligacionim odnosima), carinski, devizni, spoljnotrgovinski, poreski i dr. U izvore prava treba uvrstiti i opšte uslove poslovanja privrednih subjekata koji se bave poslovima lizinga, kao i formularne ugovore o lizingu.

Što se tiče **vrste** ugovora o lizingu, njihovo objedinjavanje u različite celine vrši se na osnovu različitih kriterijuma, pa se stoga i razvrstavanja prilično razlikuju.

1) S obzirom na broj subjekata u lizing poslu, ugovori se dele na direktan lizing i indirektan lizing.

2) S obzirom na to da li je ugovoren bazični rok, tj. rok u kome se ne može otkazati ugovor o lizingu i koji se poklapa sa rokom amortizacije ili ovaj rok nije ugovoren, kada je ugovor moguće otkazati, ugovori o lizingu se dele na finansijski i operativni lizing (servisni).

3) S obzirom na karakteristike predmeta ugovora o lizingu, on može biti: ugovor o lizingu potrošnih dobara, ugovor o lizingu već upotrebljivanih proizvoda, ugovor o lizingu pokretnih ili nepokretnih stvari itd.

4) Značajna podela ovih ugovora je prema položaju davaoca lizinga. U jednom slučaju on je samostalni subjekt privređivanja, a u drugom slučaju on je član koncern-lizinga, u čijem se sastavu nalaze i proizvođač i trgovac i finansijer lizing posla.

Zanimljivo je da su se razvile i brokerske lizing kompanije koje dovode u vezu sve tri strane, naplaćujući usluge posredovanja. Osim navedenih vrsta ugovora o lizingu postoje i druge vrste. Ipak, najznačajniji je indirektan lizing, tj. trostrani međunarodni finansijski lizing.

4. LIZING POSAO — FINANSIJSKI LIZING

Lizing posao ili posao finansijskog lizinga poznat je još pod nazivom indirektni ili trostrani lizing. U našem pravu regulisan je u novije vreme Zakonom o finansijskom lizingu. Ovaj zakon se brzo pokazao kao podnormiran propis, sa dosta pravnih praznina, predviđen slabom kontrolom nad poslovanjem davaoca lizinga i bez kaznenih odredbi. Stoga je donet Zakon o izmenama i dopunama ovog zakona, čije su norme većinom imperativne prirode, koje propisuju strože uslove u pogledu osnivanja lizing društva kao davaoca lizinga, strožije uslove za registraciju ovog društva i kaznene mere za lizing društvo koje izvrši privredni prestup ili prekršaj.

Zakon o finansijskom lizingu za predmet svog regulisanja ima posao finansijskog lizinga koga čine tri ugovorne strane i dva ugovora, i to: ugovor o isporuci i ugovor o lizingu.

1) Ugovor o isporuci — Ovaj ugovor zaključuje isporučilac predmeta lizinga i davalac lizinga. Ugovor u osnovi predstavlja ugovor o prodaji. Međutim,

specifičnost ovog ugovora ogleda se u tome što primalac lizinga pronalazi i određuje isporučioca lizinga kao i predmet ugovora (predmet lizinga) putem specifikacije koju dostavlja ili davaocu lizinga ili isporučiocu lizinga. Davalac lizinga na osnovu ugovora o isporuci koji zaključuje sa isporučiocem, stiče pravo svojine na predmetu lizinga uz obavezu da isporučiocu plati ugovorenu cenu i da ga obavesti da predmet lizinga pribavlja radi izvršenja ugovora o lizingu.

2) Ugovor o lizingu — To je ugovor koji zaključuju davalac lizinga i primalac lizinga. Ovim se ugovorom davalac lizinga obavezuje da će na primaoca lizinga preneti ovlašćenje držanja i korišćenja predmeta lizinga na ugovoreno vreme, koje ne može biti kraće od dve godine. Primalac lizinga se obavezuje da mu za to plaća ugovorenu naknadu u ugovorenim ratama.

Ugovor o isporuci i ugovor o lizingu čine jednu pravnu i ekonomsku celinu, jer su ti isti ugovori međusobno povezani i uslovljeni. Bez ova dva ugovora nema pravnog posla finansijskog lizinga.

Ugovor o lizingu je formalan ugovor, jer mora biti sačinjen u pisanoj formi. Zakonodavac propisuje obavezne elemente ovog ugovora, a to su: 1) naznačenje predmeta lizinga; 2) iznos lizing naknade koju plaća primalac lizinga; 3) iznos pojedinačnih naknada i njihov ukupan broj; 4) vreme plaćanja i 5) rok na koji je ugovor zaključen. Zakonodavac predviđa i fakultativne elemente, koje u praksi ugovorne strane inače redovno unose u ugovor iz razloga pravne sigurnosti. To su: 1) mesto, vreme i način isporuke; 2) svojina na predmetu lizinga; 3) strana koja je obavezna da osigura predmet lizinga i rizici od kojih treba da bude osiguran; 4) način prestanka ugovora; 5) opcije kupovine ili produženja ugovora; 6) troškovi transporta; 7) montaža i demontaža; 8) tekuće održavanje predmeta lizinga, zamena delova, servis i tehničko-tehnološko unapređenje; 9) obučavanje osoblja primaoca lizinga. U slučajne elemente ugovora spadaju sve one odredbe o kojima ugovorne strane postignu saglasnost, jer ih smatraju značajnim i stoga ih unose u ugovor.

Naš zakonodavac je odredio sam minimalni rok na koji se zaključuje ugovor o lizingu, jer se ne može zaključiti na rok kraći od dve godine.

Strane u poslu finansijskog lizinga su: 1) isporučilac predmeta lizinga, 2) davalac finansijskog lizinga i 3) primalac finansijskog lizinga.

Isporučilac — On ne može biti istovremeno i davalac lizinga, jer u tom slučaju dolazi do zasnivanja direktnog lizinga, a ne do posla finansijskog lizinga kao indirektnog lizinga. Isporučilac može biti i fizičko i pravno lice. On je u pravnom odnosu sa davaocem lizinga po osnovu ugovora o isporuci, a u faktičkom odnosu sa primaocem lizinga, jer po njegovoj dostavljenoj specifikaciji nabavlja predmet lizinga. Iz te činjenice, po zakonu, proizlazi obaveza isporučioca da za materijalne nedostatke odgovara primaocu lizinga, a ne davaocu lizinga (ZOFL, čl. 16), što bi inače bila njegova osnovna obaveza prema kupcu kao ugovornoj strani.

Davalac lizinga — Davalac može biti samo pravno lice, ne i fizičko. Kao pravno lice mora biti u formi privrednog društva. Da bi mogao da se osnuje kao davalac lizinga, mora da ispunjava određene uslove koje zakon izričito nalaže. Prvo,

mora da obavlja isključivo poslove finansijskog lizinga, ne i neku drugu delatnost; drugo, njegov novčani deo osnovnog kapitala ne može biti manji od 100.000 evra u dinarskoj protivvrednosti; treće, mora imati dozvolu Narodne banke Srbije za obavljanje poslova finansijskog lizinga (ZOFL, čl. 10). Pošto je Narodna banka Srbije po zakonu ovlašćena da vrši nadzor nad obavljanjem poslova finansijskog lizinga, ona bliže propisuje uslove i način ispunjenosti uslova za dobijanje dozvole. Banka ocenjuje poslovnu reputaciju osnivača kao i predloženih članova organa upravljanja i lica s posebnim ovlašćenjima i odgovornostima.

Zaključeni ugovori o finansijskom lizingu moraju biti registrovani u posebnom registru, koji je uspostavljen u Agenciji za privredne registre. Registar je javna knjiga i jedinstvena elektronska baza podataka koju vodi službeno lice — registrator. Registracija je evidencione a ne konstitutivne prirode, a vrši se radi stavljanja do značaja trećim zainteresovanim licima da je određeni predmet dat u lizing.

Kad osnivači podnesu registratoru prijavu za upis i potrebna dokumenta, oni podnose i rešenje banke kojim je izdata dozvola za obavljanje poslova finansijskog lizinga. Zakonom je predviđeno da davalac lizinga dostavlja godišnji izveštaj o poslovanju sa finansijskim izveštajem i mišljenjem ovlašćenog revizora Narodnoj banci Srbije. Pod zakonom propisanim uslovima, Narodna banka Srbije može oduzeti dozvolu za obavljanje poslova finansijskog lizinga, u kom slučaju se nad davaocem lizinga primenjuju pravila o likvidaciji privrednih društava.

Zakonom su posebno razrađeni **prava i obaveze** davaoca lizinga. Davalac lizinga je dužan da zaključi ugovor o isporuci sa onim licem koga je odredio primalac lizinga i da od isporučioća pribavi predmet lizinga prema specifikaciji primaoca lizinga.

Davalac lizinga odgovara primaocu lizinga za pravne nedostatke na predmetu lizinga, tj. za slučaj da postoji pravo trećeg lica koje isključuje, umanjuje ili ograničava neometanu državinu primaocu lizinga (ZOFL, čl. 18). Odgovornost za pravne nedostatke (evikcija) ne može se niti isključiti, niti ograničiti. Ako ih davalac ne otkloni, ugovor se raskida. **Davalac lizinga ne odgovara za materijalne nedostatke**, niti za štetu koju prouzrokuje predmet lizinga, osim ako je i on učestvovao u izboru isporučioća ili specifikaciji predmeta lizinga. Davalac lizinga, kao vlasnik predmeta lizinga, pravo svojine može preneti na treće lice koje u svemu stupa na mesto svog prethodnika (davaoca lizinga) u odnosu na primaoca lizinga, osim ako je ova mogućnost ugovorom između davaoca i primaoca lizinga isključena.

Primalac lizinga — Primalac je dužan da preuzme predmet lizinga od isporučioća na način, u vreme i na mestu kako je predviđeno ugovorom o finansijskom lizingu. Ako isporučilac predmet lizinga ne isporuči ili ga isporuči sa docnjom ili isporuči predmet koji ima materijalne nedostatke, primalac može, saglasno pravilima obligacionog prava, da odbije prijem isporuke ili da raskine ugovor o lizingu i istakne zahtev za naknadu štete. Međutim, davalac lizinga može da održi ugovor ako bez odlaganja, a to znači odmah, sam isporuči predmet lizinga

pod uslovima koji su predviđeni ugovorom o lizingu. Do trenutka valjane isporuke primalac lizinga ima pravo da obustavi isplatu naknade koju bi inače bio dužan da plaća davaocu lizinga (ZOFL, čl. 24).

Primalac lizinga ima obavezu da predmet lizinga koristi sa pažnjom dobrog privrednika i da korišćenje bude u skladu sa ugovorom i namenom predmeta lizinga. Osim toga, ima obavezu da predmet lizinga održava, servisira, da vrši potrebne opravke, inače odgovara za štetu koja nastane zbog neodržavanja predmeta lizinga u ispravnom stanju.

Zakonom su predviđene stroge **pravne posledice za slučaj neplaćanja lizing naknade**. Tako, ako primalac lizinga kasni sa isplatom prve rate, davalac lizinga može da raskine ugovor. Davalac lizinga može ili da raskine ugovor ili da zahteva isplatu celokupnog ostatka duga zajedno sa kamatom, ako primalac lizinga zadocni sa isplatom jedne ili više rata po isplati prve rate i ako pritom ukupan iznos dostiže 1/4 ukupne naknade. Pravo na raskid ugovora ima i u slučaju da je bez njegove saglasnosti primalac lizinga dao isti na korišćenje trećem licu. Međutim, ako davalac lizinga iz navedenih razloga želi da raskine ugovor, dužan je da ostavi primaocu lizinga primeren naknadni rok za ispunjenje obaveze. Ako u tom roku ne dođe do ispunjenja obaveza, ugovor se raskida po sili zakona (*ex lege*). Zakonom je, ipak, dopušteno da raskid ugovora zbog neplaćanja lizing rata bude i drugačije dogovoren, ali ne suprotno prinudnim propisima, javnom poretku i dobrim običajima (ZOFL, čl. 28). Prilikom zaključenja ugovora o finansijom lizingu, primalac lizinga može ugovoriti da po proteku ugovorenog roka o korišćenju predmeta lizinga: 1) predmet lizinga vrati; 2) predmet otkupi po nižoj ceni ili 3) korišćenje lizinga produži. Ako primalac lizinga odluči da predmet lizinga vrati, to će učiniti davaocu lizinga, iako od njega nije primio predmet lizinga. Ovakav stav pravda se specifično preraspodelom prava i obaveza iz ugovora o lizingu, što nije uvek u skladu sa pravilima obligacionog prava. Razlog je ulazak trećeg lica u pravni odnos, što odudara od tradicionalnog poimanja ugovora u obligacionom pravu.

Ugovor o lizingu **prestaje** na sledeće načine: 1) protekom roka na koji je zaključen; 2) propašću predmeta lizinga, čija se propast ne može pripisati u krivicu bilo koje ugovorne strane i 3) propašću predmeta usled dejstva više sile.

5. ZNAČAJ UGOVORA

Ugovor o lizingu je složena ekonomska i pravna operacija koja je sa stanovišta svake strane u toj operaciji od višestrukog značaja. To isto važi i za njihove nacionalne privrede.

Značaj lizing posla ogleda se u više pravaca. Prvo, proizvodi velike vrednosti kroz lizing posao nalaze put do potrošača, što putem klasične prodaje ne bi bilo ostvarivo. Drugo, putem lizing pola vrši se integracija proizvođača, trgovine, finansijskih organizacija i potrošača. Treće, lizing posao pokazuje da se do potrebnih sredstava u privredi ne mora doći sticanjem prava svojine kupovinom ili kreditom. Četvrto, lizing posao omogućava dobit svim stranama u ovom poslu.

Sa stanovišta primaoca lizinga, ugovor o lizingu pokazuje svoje prednosti u sledećem: primalac ne mora da angažuje slobodna sredstva niti da se upušta u kreditni odnos; lizing rate plaća sukcesivno iz stečenog prihoda; izdatke koje ima povodom lizing posla vodi kao rashod, te na te izdatke ne plaća porez; po isteku utvrđenog roka ugovor može da se obnovi na niže rate ili da predmet ugovora otkupi po nižoj ceni; u poziciji je da koristi najnoviju tehnologiju i da ga davalac lizinga snabdeva novim modelima. Međutim, ovaj ugovor pokazuje i svoje mane koje nisu male. Pošto je davalac lizinga ekonomski jača strana, on po pravilu nameće uslove u formularnom ugovoru, koji nisu povoljni za primaoca: visoke lizing-rate, zbog čega je lizing skup oblik finansiranja; preuzimanje većeg broja rizika, čime davalac prebacuje brojne terete na pleća primaoca; neophodan visok stepen iskorišćenosti predmeta lizinga, kako bi se ostvario potreban prihod, iz koga se po odbitku lizing-rate može steći i dobit; visoka osposobljenost kadrova i produktivnost lica koja rukuju predmetom lizinga itd.

Sa stanovišta davaoca lizinga ovaj ugovor je povoljan oblik plasiranja kapitala u cilju njegove oplodnje (izvesne, brze i visoke), zbog prevaljivanja brojnih rizika na primaoca lizinga i zbog brojnih načina sopstvene zaštite koju je sebi omogućio preko ugovora o poslu u ugovoru i ugovornih klauzula. U tome mu posebno pomažu kaznene klauzule, koje se odnose na zakašnjenje u plaćanju rate i koje čine dospelim sve buduće rate pod posebnim uslovima, kao i pravo davaoca na raskid ugovora.

Isporučiocu (proizvođaču) ugovor o lizingu pruža mogućnost da osvaja nova tržišta, da stečena sredstva ulaže u nova istraživanja i proizvodnju novih modela, da povećava svoju konkurentsku sposobnost i da bude oslobođen od straha od zaliha.

I pored povoljnosti koje ugovor ima za korisnika lizinga, istovremeno pokazuje i najveće nedostatke u odnosu na njega, zbog čega dobra promišljenost i oprez kod zaključivanja ovog ugovora nije na odmet.

THE LEASING CONTRACT

PhD Violeta Zeković

Abstract:

In the initial stage of its development The Leasing Contract was close to The Tenancy Agreement. It has been modified over time due to diversity of subject of the contract (eg. technically complex equipment, complicated installation), and the entry of a third party in the leasing business as a financier. Today it has developed into a new autonomus legal business, with its original elements. Our legislators passed the law about only one type of leasing - The Financial Leasing Law - 2003 (abbreviated ZOFL), and it was suggested that in the future the Serbian Civil Code should also regulate the direct leasing - The Leasing Contract.

It is very complicated to create a conceptual definition of The Leasing Contract because of diversity of this contract in practice and due to the different approaches to its definition. It is defined, both by law and the economic science. However, it is crucial to make a distinction between the leasing business in the form of financial leasing and The Leasing Contract, as part of the leasing business.

In our law the legal sources for this matter are: the Law on the Financial Leasing (as a special law), general obligation and contract law (Law on Obligatory Relations), the Customs Act, laws regarding foreign exchange, foreign trade, taxation and others. The legal sources also include the general business conditions for business entities that are engaged in the of leasing, as well as the formulary leasing contracts.

The subject matter of The Financial Leasing Law is the regulation of the financial leasing which consists of three contracting parties and two contracts, namely: Contract on delivery and The leasing contract.

Contract on delivery and The leasing contract form one legal and economic entity since these contracts are interconnected and interdependent. Without these two there is no legal component of financial leasing business.

Key words: leasing, contract, leasing business, parties in the business of financial leasing, business cooperation, capital, lessor and the lessee

004.738.5:339

ELEKTRONSKI MEDIJI O NAJAVI USVAJANJA IZMENA ZAKONA O ELEKTRONSKOJ TRGOVINI

Mr Čedomir Baroš*

Apstrakt:

Izmene i dopune Zakona o elektronskoj trgovini biće uskoro usvojene u vladi Srbije, a potom biti prosleđene skupštini na usvajanje.

Upoznavanje građana sa predlozima novih propisa, usvajanjem istih, odnosno stavljanje van snage nekih pravih propisa za kojima je prestala potreba je od velikog značaja. U svemu ovome mediji, bilo štampani, a u poslednje vreme elektronski imaju veliki značaj u obaveštavanju građana o novonastalim stanjima u pravnoj regulativi.

U ovom radu biće prikazana najava usvajanja novog Zakona o elektronskoj trgovini kroz elektronske medije, sa posebnim osvrtom na čitanost istih, komentarisanju najave usvajanja Zakona o el. trgovini od strane čitalaca kao i njihovo prosleđivanje vesti na društvenim mrežama.

Zakon o elektronskoj trgovini (Službeni glasnik RS 41/09), je zakon koji uređuje uslove i način pružanja usluga informacionog društva, pravila u vezi sa zaključenjem ugovora u elektronskom obliku, odgovornost pružaoca usluga informacionog društva i komercijalne poruke u elektronskoj formi. Područje njegove primene je elektronska trgovina robama i uslugama, koja se smatra daljinskom trgovinom. Zakon se ne primenjuje u oblastima zaštite podataka, oporezivanja, zastupanja stranaka i zaštite njihovih interesa pred sudovima, kao ni na igre na sreću sa novčanim ulozima, što će biti posebno regulisano.

Ključne reči: Zakon, elektronski mediji, elektronska trgovina, značaj, građani, komentari

UVOD

* Internacionalni univerzitet u Brčkom.

U Srbiji je elektronska trgovina još u povoju, ali sve se više razvija svest o neophodnosti i velikoj koristi primene elektronske trgovine. Prvi korak u tom pravcu je usvajanje Zakona o elektronskoj trgovini ("Službeni glasnik RS", br. 41/2009). Osim toga, javlja se potreba za izmenom i donošenjem drugih zakonskih propisa, pri čemu treba imati u vidu i određene globalne okolnosti, pre svega integraciju u EU, i potrebu usaglašavanja propisa koji regulišu ovu materiju.

Zakon o elektronskoj trgovini (Službeni glasnik RS 41/09) usvojen je u maju 2009. godine. Ovaj zakon uređuje uslove i način pružanja usluga informacionog društva, pravila u vezi sa zaključenjem ugovora u elektronskom obliku, odgovornost pružaoca usluga informacionog društva i komercijalne poruke u elektronskoj formi. Područje njegove primene je elektronska trgovina robama i uslugama, koja se smatra daljinskom trgovinom. Zakon se ne primenjuje u oblastima zaštite podataka, oporezivanja, zastupanja stranaka i zaštite njihovih interesa pred sudovima, kao ni na igre na sreću sa novčanim ulozima, što će biti posebno regulisano.

Zakonska i etička pitanja su od velikog značaja za elektronsku trgovinu, tako da će nalaženje rešenja za otvorena pitanja i problema u ovoj oblasti pozitivno uticati na njen budući razvoj. Zbog svega navedenog krenulo se u izmene i dopune postojećeg Zakona o elektronskoj trgovini¹.

Da bi elektronska trgovina u potpunosti zaživela u Srbiji i da bi se pojednostavilo poslovanje neophodna je izmena zastarele zakonske regulative koja često predstavlja problem, stim u vezi krenulo se u izmene i dopune postojećeg zakona, a neki propratni pravni akti su već usvojeni i samom izmenom ovog zakona za sada se zaokružuje jedan ciklus donošenja propisa u vezi elektronske trgovine i nesmetanog funkcionisanja u ovoj oblasti.

Elektronski mediji su najavili donošenje izmena i dopuna Zakona o elektronskoj trgovini i u razradi ovog rada će biti osvrta na informisanje građana o navedenim izmenama i dopunama pomenutog zakona, kao i osvrt čitalaca elektronskih medija na pomenute izmene i dopune te njihovi komentari, i eventualni predlozi, kao i prosleđivanje ovih informacija putem društvenih mreža.

NAJAVA IZMENA I DOPUNA ZAKONA O ELEKTRONSKOJ TRGOVINI

Poziv za predloge o izmenama i dopunama Zakona o elektronskoj trgovini objavljen je na sajtu ministarstva spoljne i unutrašnje trgovine i telekomunikacija dana 04. 09. 2012. godine.²

¹ Službeni glasnik RS", br. 41/2009

² Poziv za predloge o izmenama i dopunama Zakona o elektronskoj trgovini Objavljeno 4. septembra 2012. Ministarstvo spoljne i unutrašnje trgovine i telekomunikacija pokreće proces izmene i dopune Zakona o elektronskoj trgovini ("Službeni glasnik RS", br. 41/2009). Pozivamo sve zainteresovane da nam do 10. septembra 2012. dostave uopštene ili konkretne predloge za izmene i dopune ovog zakona. Adresa za slanje priloga je milijana.jovic@mtt.gov.rs . Ministarstvo

Informacije o odazivu zainteresovanih za davanje predloga o izmenama i dopunama Zakona o elektronskoj trgovini nisu poznate, kao ni o ishodu okruglog stola i diskusija koje su vođene.

IZVEŠTAVANJE ELEKTRONSKIH MEDIJA O NAJAVI USVAJANJA DOPUNA I IZMENA

Jedan od prvih elektronskih medija koji je stavio akcenat na izmene i dopune Zakona o elektronskoj trgovini je sajt www.subotica.com i to uz najavu trinaeste međunarodne konferencije o elektronskoj trgovini i elektronskom poslovanju „E-trgovina 2013“ koja se održala na Paliću od 24. do 26. aprila 2013. godine.

O ovoj konferenciji ne treba posebno nešto govoriti, već je priznati međunarodni skup sa većim brojem učesnika koji se bave elektronskom trgovinom i elektronskim poslovanjem.

Prva vest, od tri sa ovog skupa i objavljena na sajtu www.subotica.com odnosi se na najavu konferencije, učesnika i programske šeme, i najavu svečanog otvaranja od strane predstavnika vlasti.³

Druga vest ovog izvora odnosi se na sam čin otvaranja konferencije „E-TRGOVINA 2103“, osvrt ministra na elektronsku trgovinu i početak rada konferencije.⁴

će do sredine septembra izraditi nacrt izmena i dopuna zakona. Do kraja septembra biće održan okrugli sto i diskusija o ovom nacrtu. kontakt za više informacija: Slobodan Marković, 063/387-260

³ Danas počinje konferencija o elektronskom poslovanju - E-trgovina 2013 Postavljeno: 24.04.2013 u 08:13h Pregleda: 962 Komentara: 0 Trinaesta međunarodna konferencija o elektronskoj trgovini i elektronskom poslovanju "E-trgovina 2013", najveći domaći skup u ovoj oblasti, počinje danas na Paliću, na Velikoj terasi i traje 3 dana (od 24. do 26. aprila). Konferencija je posvećena je popularizaciji elektronskog poslovanja u Srbiji. Svečano otvaranje je od 12 časova. Otvaranje konferencije predviđeno je danas od 12 časova. Konferenciju će otvoriti Potpredsednik Vlade Republike Srbije i ministar spoljne i unutrašnje trgovine i telekomunikacija Rasim Ljajić i gradonačelnik Subotice Modest Dulić. Namenjena je poslovnim ljudima koji su zainteresovani da se informišu o savremenim dostignućima u ovoj oblasti, i mogućnostima za njihovu primenu u našoj zemlji. Šta ne propustiti na E-trgovina 2013? Skup predstavlja mesto okupljanja domaćih i inostranih stručnjaka iz ove oblasti sa ciljem da učesnicima skupa (preduzetnicima, menadžerima, informatičarima, i svima koji žele da unaprede svoje poslovanje) omogući analizu trenutnog stanja, kao i da ukaže na moguće pravce daljeg razvoja elektronske trgovine i e-poslovanja. Radionice i propratni program konferencije Ove godine predviđeno je održavanje 5 specijalizovanih radionica sa primerima iz prakse iz sledećih oblasti: Optimizacija za pretraživače (Search Engine Optimization – SEO);Vođenje naloga na društvenim mrežama (Community Management);Oglašavanje po sistemu plaćanja po kliku (Pay-Per-Click oglašavanje – PPC); Google Analytics kao alat za poslovno odlučivanje; Implementacija sistema naplate platnim karticama; Prenos konferencije na: [www.madnet.rs/video/.E-trgovina 2013](http://www.madnet.rs/video/.E-trgovina%202013) FB Page - Prijavite se i pratite sve informacije o konferenciji E-trgovina 2013 i na twitteru: @etrgovina_org (#etrgovina13)

⁴ Otvorena 13. konferencija o elektronskoj trgovini - E-TRGOVINA 2013.Postavljeno: 24.04.2013 u 16:06h Izvor: RTV Yueco Pregleda: 1038 Komentara: 7. Srbija u oblasti e-trgovine i poslovanja

Treća vest se odnosi na završetak „E-KONFERENCIJE 2013“ na Paliću koja je održana u periodu od 24. do 26. aprila 2013. godine, sa utiscima i zaključcima o održanoj konferenciji.⁵

zaostaje za svetom, ali su poslednjih godina tu ipak načinjeni značajni pomaci, ocenio je ministar spoljne i unutrašnje trgovine Rasim Ljajić, otvarajući međunarodnu konferenciju o elektronskoj trgovini i elektronskom poslovanju "E-trgovina 2013." koja se po 13. put održava na Paliću. Skup je namenjen poslovnim ljudima koji su zainteresovani da se informišu o savremenim dostignućima u ovoj oblasti, i mogućnostima za njihovu primenu u našoj zemlji. "E-trgovina 2013" je najveći domaći skup u ovoj oblasti, održava se na Velikoj terasi i traje do 26. aprila. Kako je otvarajući konferenciju "E-trgovina 2013." istakao ministar Rasim Ljajić, u zemljama EU, protekle godine ostvareni promet putem elektronske trgovine iznosio je oko 300 milijardi evra, dok je u Srbiji na godišnjem nivou iznosi oko 180 miliona evra. Na stranim sajtovima, prema njegovim rečima, prosečna transakcija prilikom elektronskog plaćanja iznosi 170 evra, dok je na srpskim sajtovima manja od 50 evra. Ljajić je rekao da su glavni razlozi zašto ova oblast nije toliko razvijena to što postoje nepoverenje i nepoznanica, kada je u pitanju taj način plaćanja, slaba računarska pismenost, slaba platežna moć građana, kao i neodgovarajuća zakonska regulativa. Ljajić je najavio da bi u tom smislu planirano da se do kraja godine donese zakon o elektronskom poslovanju, a već nakon prvomajskih praznika, izmene i dopune Zakona o knjigovodstvu. Gradonačelnik Subotice Modest Dulić je na otvaranju skupa ocenio da će elektronska trgovina dominirati u budućnosti. On je podsetio da je Subotica u prethodne tri godine privukla niz stranih investitora koji su se obavezali da otvore ukupno 4.000 radnih mesta, čime će nezaposlenost biti smanjena za trećinu. Dulić smatra da je trgovina značajna karika u plasmanu proizvoda nastalih na tim novim radnim mestima. Trinaesta međunarodna konferencija o elektronskoj trgovini i elektronskom poslovanju "E-trgovina 2013", najveći je domaći skup u ovoj oblasti, održava se na Velikoj terasi i traje do 26. aprila. Konferencija je posvećena popularizaciji elektronskog poslovanja u Srbiji. Skup predstavlja mesto okupljanja domaćih i inostranih stručnjaka iz ove oblasti sa ciljem da preduzetnicima, menadžerima, informatičarima, i svima koji žele da unaprede svoje poslovanje omogućujući analizu trenutnog stanja, kao i da ukaže na moguće pravce daljeg razvoja elektronske trgovine i e-poslovanja.

⁵ Završen trodnevni seminar o elektronskom poslovanju (E-trgovina 2013)

Postavljeno: 26.04.2013 u 15:35h Izvor: RTV Yucro / Boris Šuman Pregleda: 594 Komentara: 0
Tržište internet oglašavanja u Srbiji se svake godine duplira, ali je i dalje iza razvijenijih zemalja poput Češke, koja ima deset puta veće tržište oglašavanja na internetu, rečeno je poslednjeg dana 13. konferencije "E trgovina" na Paliću. Internet oglašavanje je bilo samo jedna od tema pomenutog skupa koji se u prethodna tri dana održavao na Paliću, u kongresnom centru "Velika terasa". Organizatori smatraju da je skup ispunio očekivanja.

U poslednje dve godine sve veći broj firmi „dolazi“ na internet, a internet oglašavanje je jako važan faktor po pitanju dolaska do korisnika. Položaj Srbije u internet oglašavanju zavisi od toga s kim se merimo, nalazimo se ispred Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Albanije, ali na primer Češka ima deset puta veće tržište internet oglašavanja, odnosno ljudi plaćaju deset puta više za oglašavanje na internetu nego što je to u Srbiji. Bez obzira na to što se kaže da je kriza, imamo svake godine više od 100 odsto porast oglašavanja iz prostor razloga što privrednici vide da od toga imaju koristi. Prednost internet oglašavanja u odnosu na druge kategorije, predstavlja merljivost, odnosno može tačno da se vide efekti na osnovu prodaje.

Internet oglašavanje bilo je jedna od tema skupa "E trgovina 2013". Cilj skupa je bio informisanje internet trgovaca iz Srbije i regiona na temu zakonskih izmena i promena u ambijentu za elektronsko poslovanje i trgovinu uopšte, a organizatori smatraju da je skup ispunio očekivanja. Međunarodna konferencija o elektronskoj trgovini i elektronskom poslovanju "E-trgovina 2013.", koja se održava na Paliću, namenjena je poslovnim ljudima koji su zainteresovani da se informišu

Sledeći elektronski medij koji je šturo objavio vest o predstojećem usvajanju izmena i dopuna Zakona o elektronskoj trgovini bio je sajt www.vesti.rs sa preporukom da se vest pročita na drugim sajtovima.⁶

Malo opširniju najavu dao je Telegraf na svom sajtu www.telegraf.rs i propraćno izjavom pomoćnik ministra trgovine i telekomunikacija Nebojša Vasiljević.⁷

Najopširnije izveštavanje o skorom usvajanju izmena i dopuna Zakona o elektronskoj trgovini objavljeno je na sajtu www.blic.rs sa izvorom informacija dobijenim od Tanjuga. U ovoj vesti povezano je sve, od najave usvajanja izmena i dopuna, izveštaja o „E-konfernciji“ i izjavama ljudi od struke iz ministarstva spoljne i unutrašnje trgovine i telekomunikacija.⁸

o savremenim dostignućima u ovoj oblasti, i mogućnostima za njihovu primenu u našoj zemlji. "E-trgovina 2013" je najveći domaći skup u ovoj oblasti, a završava se danas.

⁶ Uskoro izmene Zakona o elektronskoj trgovini!

25.Apr.2013, 00:06, Izvor: Telegraf.rs

- Izmene Zakona o elektronskoj trgovini biće skoro usvojene na vladi, a možda će već naredne nedelje biti predloženi skupštini - kaže pomoćnik ministra trgovine i telekomunikacija Nebojša Vasiljević Nastavak na Telegraf.rs...

⁷ 25/04/2013 - 00:58Uskoro izmene Zakona o elektronskoj trgovini!

- Izmene Zakona o elektronskoj trgovini biće skoro usvojene na vladi, a možda će već naredne nedelje biti predloženi skupštini - kaže pomoćnik ministra trgovine i telekomunikacija Nebojša Vasiljević Tweet Foto: freedigitalphotos.net/Naypong

Pomoćnik ministra trgovine i telekomunikacija Nebojša Vasiljević rekao je da su **planirane izmene** Zakona o elektronskoj trgovini **i da očekuje da će taj akt uskoro biti usvojen na vladi, a možda već i naredne nedelje predložen skupštini**. Prema njegovim rečima, u **Srbiji ima 20.000 izdatih elektronskih sertifikata**, a 3.500 poreskih obveznika PDV prijave predaje u elektronskom formatu. Prema mišljenju Vasiljevića, **rešavanje tog pitanja je veoma važno, kako bi se olakšala i počela primena elektronskog potpisa**. Savetnik za IT u Agenciji za strana ulaganja i promociju izvoza (SIEPA) Slobodan Marković rekao je Tanjugu da u Srbiji jedna trećina korisnika interneta redovno obavlja e-trgovinu, ali da problem predstavlja to što postoji malo prodavnica koje nude robu putem interneta.

To je stvar koja mora da se promeni, a jedan od uzroka je zastarela zakonska regulativa – rekao je Marković dodajući da je krajnje vreme da se ona izmeni. Prema njegovim rečima, **sve institucije od kojih zavisi poslovanje u Srbiji moraju da prilagode procedure za "elektronsko doba"**. Komentarišući različita tumačenja zakonski rešenja o korišćenju pečata, Marković je rekao da postoje dva problema – prvi, koji nastaje kada je nekim drugim zakonom predviđeno da mora postojati pečat što onemogućava e-trgovinu, a drugi u situacijama kada on nije potreban a pečat se i dalje traži i na taj način se izbegava elektronska komunikacija. On smatra da je **problem u zastareloj zakonskoj regulativi**, zbog čega su nezadovoljni i trgovci, a da su državne institucije ponekad nemoćne da reaguju bez odluke viših instanci. "Oni koji se bave elektronskom trgovinom trebalo bi da izvrše veći pritisak ali i da ponude pomoć državnim institucijama u osmišljavanju i primeni propisa kako bi se postojeći problemi rešili", poručio je Marković.

(Telegraf.rs / Tanjug)

⁸ Uskoro izmene Zakona o elektronskoj trgovini. Tanjug | 24. 04. 2013. - 23:38h | Komentara: 5 Da bi elektronska trgovina u potpunosti zaživela u Srbiji i da bi se pojednostavilo poslovanje neophodna je izmena zastarele zakonske regulative koja često predstavlja problem, rečeno je danas na panel diskusiji u okviru 13. međunarodne konferencije o elektronskoj trgovini i elektronskom poslovanju na Paliću. Pomoćnik ministra trgovine i telekomunikacija Nebojša

ZAPAŽENOST, ČITANOST, POSEĆENOST ELEKTRONSKIH MEDIJA KOJI SU NAJAVILI USVAJANJE IZMENA I DOPUNA ZAKONA O ELEKTRONSKOJ TRGOVINI

Iz pregledanih Web sajtova koji su objavili vest o skorašnjem usvajanju izmena i dopuna Zakona o elektronskoj trgovini može se konstatovati sledeće:

- mali broj elektronskih medija je objavio vest,
- većina sajtova nema merač poseta, odnosno čitanosti vesti,
- jedini sajt koji je objavio vest i ima merač poseta vesti je www.subotica.com i gde su zabeleženi sledeće posete (vest je ujedno bila povezana i sa održavanjem „E-KONFERANCIJE 2013“):
 1. Ptva vest - objava pregledana je 962 puta,
 2. Druga vest - objava pregledana je 1038 puta, i
 3. Treća vest - objava pregledana je 594 puta.

Vasiljević rekao je da su planirane izmene Zakona o elektronskoj trgovini i da očekuje da će taj akt uskoro biti usvojen na vladi, a možda već i naredne nedelje predložen skupštini.

Vasiljević je dodao da je planirano donošenje novog zakona o e-poslovanju, koji će pratiti evropsku regulativu u toj oblasti. Prema njegovim rečima, u Srbiji ima 20.000 izdatih elektronskih sertifikata, a 3.500 poreskih obveznika PDV prijave predaje u elektronskom formatu. Učesnici konferencije, čiji je Tanjug medijski partner, dotakli su se i Zakona o privrednim društvima prema kojem pečat nije obavezan, osim ako nekim drugim zakonom nije naloženo njegovo obavezno korišćenje, primećujući da se pojedine institucije toga ne pridržavaju i da izričito traže od preduzeća da poseduju i pečat. Prema mišljenju Vasiljevića, rešavanje tog pitanja je veoma važno, kako bi se olakšala i počela primena elektronskog potpisa. Savetnik za IT u Agenciji za strana ulaganja i promociju izvoza (SIEPA) Slobodan Marković rekao je Tanjugu da u Srbiji jedna trećina korisnika interneta redovno obavlja e-trgovinu, ali da problem predstavlja to što postoji malo prodavnica koje nude robu putem interneta.

"To je stvar koja mora da se promeni, a jedan od uzroka je zastarela zakonska regulativa", rekao je Marković dodajući da je krajnje vreme da se ona izmeni. Prema njegovim rečima, sve institucije od kojih zavisi poslovanje u Srbiji moraju da prilagode procedure za "elektronsko doba".

Komentarišući različita tumačenja zakonski rešenja o korišćenju pečata, Marković je rekao da postoje dva problema - prvi, koji nastaje kada je nekim drugim zakonom predviđeno da mora postojati pečat što onemogućava e-trgovinu, a drugi u situacijama kada on nije potreban a pečat se i dalje traži i na taj način se izbegava elektronska komunikacija.

On smatra da je problem u zastareloj zakonskoj regulativi, zbog čega su nezadovoljni i trgovci, a da su državne institucije ponekad nemoćne da reaguju bez odluke viših instanci.

"Oni koji se bave elektronskom trgovinom trebalo bi da izvrše veći pritisak ali i da ponude pomoć državnim institucijama u osmišljavanju i primeni propisa kako bi se postojeći problemi rešili", poručio je Marković.

Predstavnik Uprave carina Predrag Arsić pozvao je učesnike u spolnotrgovinskom postupku da iskoriste pojednostavljenje procedura te uprave koja, kako je rekao, ne služe samo velikim multinacionalnim kompanijama, već i onim manjim.

On je naveo podatak da 1.475 preduzeća u Srbiji podnosi deklaracije elektronskim putem, a da je od aprila u funkciji veb servis za prijem pošiljki namenjen poštanskim operatorima.

Navedeni podaci ne daju realnu sliku o zainteresovanosti građana o vesti da sledi skorije usvajanje izmena i dopuna Zakona o elektronskoj trgovini, jer je sajt pretežno lokalnog karaktera i može se stvoriti pogrešan utisak o čitanju navedenih vesti, jer se može raditi samo o listanju, otvaranju vesti bez namere detaljnijeg upoznavanja sa istom.

KOMENTARI NA OBJAVLJENU VEST O NAJAVI USVAJANJA IZMENAMA I DOPUNAMA ZAKONA O ELEKTRONSKOJ TRGOVINI I DISTRIBUCIJA VESTI NA DRUŠTVENIM MREŽAMA

Čitajući navedenu vest o najavi usvajanja izmena i dopuna zakona o elektronskoj trgovini sa pomenutim elektronskim medijima ostavljeno je samo 12 (dvanaest) komentara iz kojih se može zaključiti da svi komentari i nisu vezani za objavljenu vest ili tematiku. Dešava se da posetioci često ostavljaju bilo kakav komentar samo da bi prikazali svoju prisutnost na elektronskim medijima.

Svi komentari koji su ostavljeni na Web sajtu www.blic.rs su u kontekstu objavljene vesti, ti isti komentari su od drugih ocenjeni sa 33 (trideset tri) pozitivne i samo sa 3 (tri) negativne ocene.

Na Web sajtu www.subotica.com vest je pozitivno ocenjena 21 (dvadesetjedan) put, a negativan kontekst na vest je dala 2 (dva) posetioca.

Komentari na vest o skorašnjem usvajanju izmena i dopuna Zakona o elektronskoj trgovini su pretežno bili čisto politikantski i nisu vredni pomena.

Što se tiče društvenih mreža vest je samo 10 (deset) puta lajkovana (Share) i to na društvenoj mreži Facebook, dok za druge društvene mreže nema vidljivih podataka.

ZAKLJUČAK

Elektronska trgovina kao jedna od grana trgovine zaživela je na prostoru Srbije pre desetak godina, sa tendencijom rasta i napretka. Sve ovo je nemoguće bez donošenja odgovarajućih zakona iz oblasti trgovine i elektronske trgovine. Dosadašnji zakoni koji su u primeni ne zadovoljavaju potrebe društava pa ih je neophodno izmeniti, dopuniti da bi sve funkcionisalo u najboljem redu. Promet roba i usluga u elektronskoj trgovini raste iz dana u dan i sve se mora podrediti novom dobu „elektronskom dobu“.

Glavni razlozi zašto ova oblast nije toliko razvijena to što postoje nepoverenje i nepoznanica, kada je u pitanju način plaćanja, slaba računarska pismenost, slaba platežna moć građana, kao i neodgovarajuća zakonska regulativa. Za unapređenje elektronske trgovine neophodno je doneti još akata koji ovu celinu povezuju.

Zainteresovanost građana za elektronskom trgovinom raste, ali upoznavanje sa propisima koji regulišu ovu oblast je na veoma niskom nivou, te se i zbog toga dešavaju negativne pojave sa određenim posledicama za same građane. Građani bi trebali više voditi računa o propisima koji regulišu oblast elektronske trgovine.

Bez obzira na sve zamajac elektronske trgovine je ne zaustavljiv i svakim danom raste broj onih koji koriste elektronski trgovinu kao zamenu za klasičan vid trgovine uz određene pogodnosti i uštede.

LITERATURA

1. Zakona o elektronskoj trgovini, Službeni glasnik RS", br. 41/2009
2. <http://www.subotica.com/vesti/danas-pocinje-konferencija-o-elektronskom-poslovanju-e-trgovina-2013-id15119.html>
3. <http://www.subotica.com/vesti/otvorena-13.-konferencija-o-elektronskoj-trgovini-e-trgovina-2013-id15133.html>
4. <http://www.subotica.com/vesti/završen-trodnevni-seminar-o-elektronskom-poslovanju-e-trgovina-2013-id15173.html>
5. <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/379507/Uskoro-izmene-Zakona-o-elektronskoj-trgovini>
6. <http://www.vesti.rs/Ekonomija/Uskoro-izmene-Zakona-o-elektronskoj-trgovini-3.html>
7. <http://www.naled-serbia.org/index.php?action=propisi&ID=4>
8. <http://mtt.gov.rs/?lang=lat>
9. <http://www.parlament.gov.rs>
10. <http://www.srbija.gov.rs/>
11. www.yueco.rs

ELECTRONIC MEDIA ANNOUNCES A CHANGE OF THE ADOPTION OF E-COMMERCE

Mr Čedomir Baroš

Abstract:

Amendments to the Law on Electronic Commerce will be adopted soon by the government, and then be submitted to the Parliament for approval.

Educate citizens about the proposals for new legislation, adopting the same or repeal any real regulations for which no further need is of great importance. In all this, the media, whether printed, electronic and lately have great importance in informing citizens about the present situation in the legislation.

This paper presents the announcement of the new Law on Electronic Commerce through electronic media, with special reference to the same readership, commenting on the announcement of the adoption of the el. Trade by readers and their forwarding news on social networks.

The Law on Electronic Commerce (Official Gazette 41/09), the law that regulates the terms and conditions of the provision of information society services, rules relating to the contract in electronic form, the liability of providers of information society services and commercial messages in electronic form. The area of its application as electronic commerce in goods and services, which is considered long distance trade. The law does not apply in the areas of data protection, taxation, representation of parties and the protection of their interests before the courts, nor the games of chance with cash investments, which will be specifically regulated.

Keywords: law, electronic media, e-commerce, importance, people, comments

343.53:336.741.1

KRIVIČNOPRAVNI ASPEKT PRANJA NOVCA

Samra Kučević*

Apstrakt:

U radu se razmatra uloga i značaj preventivnih mera u borbi protiv pranja novca, krivičnog dela koje pretila da na nepredvidiv način ugrozi sve poluge vlasti. U tom cilju je posebna pažnja posvećena načinu definisanja ovog krivičnog dela u našem sadašnjem krivičnom zakonodavstvu, ne samo u pogledu radnje izvršenja, načina, oblika i vidova ispoljavanja, već i mera, postupaka ovlašćenih subjekata u cilju otkrivanja, sprečavanja i suzbijanja delatnosti fizičkih i pravnih lica vezanih za prikrivanje nelegalno stečenog novca. Osim toga, potrebno je ukazati i naindikatore prisustva ovog oblika privrednog kriminaliteta u jednom društvu, radi pravovremenog reagovanja nadležnih državnih organa.

Ključne reči: kriminalitet, pranje novca, prevencija, policija, tužilaštvo, sud, finansijski sistem.

Uvod

Jedna od najvažnijih preokupacija u oblasti savremenog kriminaliteta poslednjih godina jeste problem privrednog kriminala, koji je uglavnom prisutan tamo gde je visok profit, a mogućnost otkrivanja kriminalnih aktivnosti relativno mala. S obzirom da se na taj način ostvaruje ogromna protivpravna dobit, javlja se potreba da se kriminalom zarađen novac legalizuje, odnosno da se uključi u legalne finansijske tokove, a sve u cilju onemogućavanja da se utvrdi poreklo ilegalno stečene dobiti. To se postiže raznim bankarskim, privrednim i drugim transakcijama kako bi se "prljav" novac pojavio kao legalno sredstvo prometa na tržištu novca.

Pranje novca kao oblik privrednog kriminaliteta prisutan je u nacionalnim i međunarodnim razmerama, te su iz tog razloga sve države zainteresovane za njegovo suzbijanje, jer narušava vitalne vrednosti svakog društva. U svakom slučaju ne predstavlja problem sa kojim se suočava samo Republika Srbija već je globalni problem svih demokratija i ekonomija, a posebno onih u tranziciji.

* Saradnik u nastavi Departmana za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru.

Iz tog razloga je većina država poslednjih godina na osnovu konvencija i drugih međunarodnopravnih dokumenata predvidela u svom nacionalnom zakonodavstvu samostalno krivično delo pranje novca. Međutim, bez obzira na zainteresovanost njegovo efikasno suzbijanje je veoma težak zadatak.

Neefikasnosti u sprečavanju pranja novca doprinosi žilavost ovog vida kriminaliteta, kao jedna od njegovih osnovnih fenomenoloških karakteristika. To se posebno ogleda u sprezi između kriminalnih struktura i pojedinih eksperata tj. predstavnika državne vlasti. Što je ta sprega čvršća i razgranatija, to su pokušaji na suzbijanju sve neuspešniji. Načini pranja novca se neprekidno prilagođavaju, usavršavaju i na taj način prate ekonomske i finansijske odnose na nacionalnom, ali i međunarodnom planu. Primena samo represivnih mera ne može ovaj oblik kriminaliteta da svede na društveno prihvatljive okvire. To ukazuje na potrebu preduzimanja i preventivnih mera, kojima je potrebno ukloniti uslove koji dovode do situacije da se nezakonito stečen novac na različite načine uključi u legalne finansijske i privredne tokove. S obzirom na veliku društvenu opasnost ovog krivičnog dela i njegov negativan odraz na celokupan društveni sistem, javlja se potreba za detaljnim izučavanjem ove teme.

U teoriji se pranje novca povezuje sa Sjedinjenim Američkim Državama u periodu prohibicije (vreme zabrane točenja i prodaje alkoholnih pića) u trećoj deceniji XX veka, kada su kriminalne organizacije (Al Capone) novac zarađen proizvodnjom, krijumčarenjem i prometom alkoholnih pića, prikazivali kao prihod ostvaren u lancu svojih perionica. Povodom te pojave u novinarstvu je počeo da se upotrebljava termin „pranje novca“, a odatle ga je u istraživanjima prihvatila i nauka.¹

Međutim, termin „pranje novca“ prvi put se pominje u Londonskom listu The Gardian 1973.godine u vezi sa poznatom Niksonovom aferom „Watergate“ u kojoj je oprano 200.000 dolara za finansiranje američke republikanske predizborne kampanje. Ipak, prvi počeci pranja novca vezani su za američkog kriminalca Alphonse Capone koji je prihod od kriminalnih aktivnosti ulagao u lance restorana i kasina na Kubi, a sve je to činio zahvaljujući lokalnoj vlasti i potkupljenim ministrima sa kojima je delio zaradu. U pravne akte se prvi put uvodi Zakonom o bankarskim tajnama u SAD 1970.godine, a 1986. godine prvi put je propisano kao krivično delo donošenjem Zakona o kontroli pranja novca. S obzirom da ova pojava izaziva teške posledice u vidu ekonomskih i političkih efekata, predstavlja međunarodni problem.

Sam pojam pranja novca potiče od engleske reči **money laundering**, što znači legalizacija kapitala stečenog kriminalnom delatnošću, odnosno finansijske

¹M. Jovanović, Pranje novca- ekonomija kriminaliteta, Organizovani kriminalitet i korupcija, Zbornik Srpskog udruženja za krivično pravo, Kopaonik, 1996, str. 161.

transakcije radi prikriivanja stvarnog porekla novca i drugih oblika kapitala na tržištu. U osnovi, sastoji se u falsifikovanju finansijske dokumentacije i manipulaciji u sistemu međubankarskih transakcija. U današnje vreme se značajno izražava u procesima privatizacije kapitala u bivšim socijalističkim zemljama Istočne Evrope. Kako bi prikriili pravo poreklo novca učesnici u ovom krivičnom delu pribegavaju najraznovrsnijim finansijskim transakcijama, što im omogućava normalno korišćenje u poslovnim odnosima u kojima plasiraju svoj kapital.

Operacijom koja predstavlja pranje novca ne prikriiva se samo nezakonito ostvaren prihod, već se prikriiva i kriminalna delatnost pojedinih subjekata koji se u društvu prikazuju kao uzorni i ekonomski moćni građani.

Pranje novca uslovljava stvaranje velike potrošačke moći pojedinaca u uslovima opšte recesije koja je trenutno zahvatila ceo svet, a kao posledica takvog stanja javlja se iskrivljena struktura potrošnje, naročito među bogatima. Profit koji se ostvaruje ovim krivičnim delom utičena porast potražnje za luksuznim proizvodima, povećanje cene nekretnina, a između ostalog pospešuje i inflaciju. Osim toga, pranje novca narušava i demokratsku političku strukturu i ekonomsku stabilnost jedne zemlje. U istoriji su poznati slučajevi prodiranja predstavnika narko kartela u središte tela vlasti pojedinih zemalja. Sam kolumbijski predsednik Ernesto Samper optužen je da je tokom izborne kampanje primao velike novčane iznose od strane narko mafije.

Razvoj informacionih tehnologija, fleksibilnost i prilagodljivost u delovanju, stručna pomoć, ogromna finansijska sredstva koja su na raspolaganju, olakšavaju pranje novca i njegov prenos preko granice. Zemlje u tranziciji sa nedovoljno izgrađenim institucijama za suzbijanje kriminala, kojima su inače potrebne investicije da bi pokrenule svoju ekonomiju, predstavljaju centre za pranje prljavog novca, zbog čega su stalno na meti kriminalnih organizacija.

Osnovni motiv najvećeg broja kriminalnih dela, kao što je trgovina narkoticima, ilegalna trgovina oružjem, krijumčarenje alkohola i duvana, ucene i prevare, jeste želja za sticanjem profita. Kriminalne grupe i pojedinci sa tako stečenom dobiti, nazvanom "vruć novac", nastoje da prikriju njegovo poreklo koristeći razne metode, a sve sa ciljem njihovog regularnog korišćenja.

U suštini, cilj perača novca jeste:

- plasiranje nezakonito stečenih sredstava u finansijski sistem, bez izazivanja sumnje;
- prebacivanje novca u serijama složenih transakcija, kako bi se otežalo identifikovanje njegovog originalnog izvora;
- i na kraju, ponovno vraćanje novca u finansijski i poslovni sistem, tako da se pojavljuje kao legitimno sredstvo ili kapital.

Novac koji je stečen kriminalnim aktivnostima obično se koristi za korumpiranje službenika finansijskih institucija, čime se nanosi nepopravljiva šteta tržišnom kredibilitetu, a samim tim utiče na stvaranje nepoverenja kod građana u rad ovih ustanova.

“Pranje” novca u krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije

“Pranje” novca se sastoji u plasiranju nelegalno stečenog novčanog kapitala koji se nalazi van zakonskog prometa, u legalne finansijske tokove, zahvaljujući čemu se s jedne strane, omogućava njegovo korišćenje, a s druge strane, time se otežava dokazivanje kriminalne aktivnosti iz koje je proizašao “prljav” novac.²

U našem krivičnom pravu pranje novca predstavlja krivično delo predviđeno tkz. sporednim krivičnim zakonodavstvom, odnosno odredbama Zakona o sprečavanju pranja novca³, kojim se propisuju radnje i mere koje se preduzimaju radi sprečavanja i otkrivanja ovog krivičnog dela i finansiranja terorizma, uređuje se nadležnost Uprave za sprečavanje pranja novca i nadležnost drugih organa za sprovođenje odredaba ovog zakona.

Pranjem novca, u smislu ovog zakona, smatra se:

- 1) konverzija ili prenos imovine stečene izvršenjem krivičnog dela;
- 2) prikriivanje ili netačno prikazivanje prave prirode, porekla, mesta nalaženja, kretanja, raspolaganja, vlasništva ili prava u vezi sa imovinom koja je stečena izvršenjem krivičnog dela;
- 3) sticanje, držanje ili korišćenje imovine stečene izvršenjem krivičnog dela.

Osim toga, Krivični zakonik Republike Srbije, u članu 231., definiše krivično delo pranje novca na sledeći način :

- (1) Ko izvrši konverziju ili prenos imovine, sa znanjem da ta imovina potiče od krivičnog dela, u nameri da se prikrije ili lažno prikaže nezakonito poreklo imovine, ili prikrije i lažno prikaže činjenice o imovini sa znanjem da ta imovina potiče od krivičnog dela, ili stekne, drži, ili koristi imovinu sa znanjem u trenutku prijema, da ta imovina potiče od krivičnog dela, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina;
- (2) Ako iznos novca ili imovine iz stava 1. ovog člana prelazi milion i petsto hiljada dinara, učinilac će se kazniti zatvorom u trajanju od jedne do deset godina.
- (3) Ko učini delo iz stava 1. i 2. ovog člana, a mogao je i bio dužan da zna da novac ili imovina predstavljaju prihod ostvaren krivičnim delom, kazniće se zatvorom u trajanju do tri godine;
- (4) Odgovorno lice u pravnom licu koje učini delo iz stava 1. do 3. ovog člana, kazniće se kaznom propisanom za to delo, ako je znalo, odnosno moglo i bilo dužno da zna da novac ili imovina predstavljaju prihod ostvaren krivičnim delom .

²Ž. Aleksić, i M. Škulić, Kriminalistika, “Dosije”, Beograd, 2002, str.345-346.

³Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma, Sl. Glasnik RS, br. 20/2009, 72/2009 i 91/2010.

(5) Novac i imovina iz st. 1. do 4. stava ovog člana, oduzeće se.⁴

Oblici krivičnog dela pranja novca

Osnovni oblik krivičnog dela pranja novca ima sledeća obeležja:

-radnja krivičnog dela je alternativno određena i obuhvata sledeće:

- a) konverziju ili prenos imovine,
- b) lažno prikazivanje činjenica o imovini,
- c) sticanje, držanje ili korišćenje imovine stečene kriminalnim aktivnostima.

Za razliku od konverzije koja predstavlja pretvaranje jedne valute u drugu i koja se uglavnom vrši preko banaka, menjačnica ili na drugi način, prenos imovine je prenos imovinskih prava ili predmeta koji imaju imovinsku vrednost na neko drugo fizičko ili pravno lice. Prenos se može izvršiti na razne načine: prodajom, davanjem na poklon, vraćanjem duga itd. Za postojanje dela nije od značaja činjenica na koga se prenosi imovina i u kom obimu.

Prikriivanje ili lažno prikazivanje činjenica o imovini je drugi mogući oblik radnje izvršenja. Po pravilu se vrši nečinjenjem, na taj način što se ne saopštavaju relevantne odnosno važne okolnosti koje su poznate učiniocu, a odnose se na imovinu, dok je lažno prikazivanje davanje neistinitih podataka o tim okolnostima, koje se u najvećem broju slučajeva odnose na poreklo imovine, njenu vrednost, način sticanja itd.

Na kaju, delo se može izvršiti i na treći način tj. sticanjem, držanjem ili korišćenjem imovine. Sticanje je dobijanje imovine u posed sa mogućnošću da se njome raspolože. Za postojanje dela u ovom slučaju nije od značaja na koji je način imovina stečena, da li kupovinom, poklonom, zamenom, nasleđivanjem i dr. Držanje imovine je faktičko raspolaganje njome-njeno posedovanje, dok je korišćenje svaki način raspolaganja imovinom kroz upotrebu, prodaju, davanje na poklon ili u zajam.

Drugo bitno obeležje ovog krivičnog dela je subjektivne prirode i sastoji se u saznanju učinioca da ta imovina potiče od kriminalne delatnosti. To znači da kod učinioca pored umišljaja u pogledu radnje izvršenja i objekta dela, mora postojati i svest da je imovina nastala izvršenjem nekog krivičnog dela. Na ovo obeležje se nadovezuje još jedan subjektivni element, koji je vezan za nameru učinioca da se putem nezakonitih radnji prikrije ili lažno prikaže nezakonito poreklo imovine. To u suštini predstavlja biće ovog krivičnog dela, koje je izvršeno preduzimanjem neke od navedenih delatnosti, uz postojanje svesti o poreklu imovine i namere prikrivanja tog porekla.

Poseban (lakši) oblik postoji u slučaju kada učinilac nije znao da se radi o novcu koji je pribavljen nekom nezakonitom delatnošću, ali je mogao i bio dužan da

⁴Krivični zakonik ("Službeni glasnik RS", br. 85/05.), član 231.

zna. Tako se u ovom slučaju radi o lakšem obliku vinosti, pri čemu učinilac postupa sa nehatom u odnosu na poreklo stečenog novca koji je predmet izvršenja ovog krivičnog dela.

Kvalifikovani oblik ovog krivičnog dela je propisan s obzirom na visinu iznosa položenog novca i on postoji ako je u pitanju suma koja prelazi 1,5 miliona dinara. Dakle, visina "oprano" protivpravno stečenog novca predstavlja kvalifikatornu okolnost ovog krivičnog dela.

Bez obzira o kom obliku krivičnog dela pranja novca je reč, u svakom slučaju sud će učiniocu ovog krivičnog dela uz kaznu obavezno izreći i meru bezbednosti oduzimanja novca ili dobiti koji su predmet "pranja".

U suštini, iz svega navedenog proizilazi da se krivično delo pranja novca može definisati kao skup postkriminalnih aktivnosti koje su usmerene na prikrivanje imovinske koristi ili vrednosti stečene na nelegalan način i njihovo ulaganje u finansijski sistem s ciljem njihovog pretvaranja u legalan i zakonit novac. Prema tome, pranje novca predstavlja proces kojim se želi sakriti trag pravog izvora nezakonito stečenog novca, pri čemu se pored finansijskog sve češće iskorišćava i nefinansijski sektor.

Faze pranja novca

Kriminalom zarađen novac prolazi kroz određene faze pranja novca u zemlji u kojoj je ispoljena kriminalna delatnost, a ako nije moguće ili je skopčano sa rizikom teškoća, u nekoj stranoj zemlji se pristupa krijumčarenju ilegalno stečenog novca. Osnovni cilj krijumčarenja jeste izbegavanje otkrivanja kriminalne delatnosti od strane nadležnih organa i omogućavanje pranja novca kroz finansijski sistem neke druge zemlje. Novac se najčešće krijumčari iz zemalja koje su poznate po strogim propisima i njihovoj doslednoj primeni, u zemlje gde je taj odnos liberalniji i gde bankarski tokovi nisu pod kontrolom države. To uslovljava osnivanje tzv. Off shore finansijskih centara preko kojih se ilegalna sredstva legalizuju.⁵

Za krijumčarenje ilegalno stečenog novca koriste se isti oni putevi kojima se preko granice prebacuje droga, oružije, municija ili neka druga skupocena roba, s tim što se beleže i individualni slučajevi prenošenja u manjim količinama i to najčešće sakriven u tašni, koferu ili nekom drugom delu lične garderobe ili prtljaga.

Pretvaranje ilegalno stečenog novca u legalan, s ciljem prikrivanja njegovog pravog porekla je veoma kompleksan proces koji se odvija u tri faze:

- 1) faza ulaganja nezakonito stečenog novca,
- 2) faza prikrivanja nezakonito stečenog novca,
- 3) faza integracije nezakonito stečenog novca.

⁵ M. Bošković: Transnacionalni organizovani kriminalitet, Policijska akademija, Beograd, 2003, str. 193.

Faza ulaganja

Faza ulaganja predstavlja prvu fazu pranja novca, u kojoj se stvara privid zakonitosti nezakonito stečenih sredstava, njihovim ubacivanjem u finansijski, nefinansijski ili drugi alternativni sistem. Ova faza se realizuje zahvaljujući vezama sa korumpiranim činovnicima, neefikasnosti određenih finansijskih institucija i rupama u zakonima koji regulišu materiju sprečavanja pranja novca u određenim zemljama.

Ilegalni profiti se ne uvode u legalan finansijski sistem, već se gotovina pribavljena kriminalnim delatnostima koristi za kupovinu raznih nepokretnosti, ali u poslednje vreme i za kupovinu fudbalskih klubova koji se nalaze u teškim finansijskim situacijama. Na taj način se profit koji je rezultat kriminala meša sa prihodima legalnog poslovanja, čime se smanjuje mogućnost otkrivanja "oprano" novca.

Uplata novca stečenog kriminalnim delatnostima vrši se na razne načine, među kojima su karakteristični sledeći:

- Uplata nezakonito stečenog novca pod pokrićem redovnih gotovinskih prihoda od legalnog i zakonitog poslovanja;
- Osnivanje lažnih "fantomskih" preduzeća koja ne posluju, već postoje samo kao sredstvo za uplatu na računima otvorenim u bankama širom sveta;
- Kupovina preduzeća u stečaju ili preduzeća sa ozbiljnim finansijskim problemima čiji računi služe samo kao sredstvo gde se šalje novac koji je prethodno deponovan na račune banaka i drugih finansijskih institucija.

Faza prikrivanja

Faza prikrivanja nezakonito stečenog novca sprovodi se nakon što je gotovina pretvorena u depozit banke. Naime, naredni korak u pranju novca je faza prikrivanja koja se realizuje prebacivanjem sredstava sa jednog računa na račune raznih banaka, privrednih subjekata i drugih finansijskih institucija, u zemlji i inostranstvu, a sve s ciljem prikrivanja izvora i destinacije početnog kapitala.

U suštini, novac se premešta mnogobrojnim transakcijama čiji je glavni cilj da se prikrije veza između novca i kriminalne aktivnosti od koje potiče. U ovoj fazi najčešće se koriste sledeće tehnike:

- menjanje valute, krijumčarenje novca preko državne granice, pretvaranje novca u druge oblike (čekove, menice, deonice),
- korišćenje osiguravajućih društava, rezidentne pošte i izvozno-uvoznih kompanija;

- manipulacija računima, garancijama, obaveznicama i hartijama od vrednosti, kao i falsifikovanje dokumentacije, tj. pisanog traga novca, posebno njegovog pravog izvora, vlasništva, mesta i svrhe. Da prebacivanje novca u inostranstvo ne bi izgledalo sumnjivo perači novca najčešće osnovaju tkz. Bojler firme u kojima je već došlo do deponovanja "prljavog" novca, a koje se pojavljuju u ulozi dobavljača. U takvim situacijama inostrani klijenti šalju lažne, uvećane facture. Međutim, jasno je da do razmene robe i obavljanja usluge i ne dolazi ili dolazi ali u neodgovarajućem broju i kvalitetu, a jedino što se kreće je novac koji se prividno prebacuje u inostranstvo radi navodnih privrednih aktivnosti.

Tokom faze prikrivanja obavi se veliki broj transakcija kojima se novac prebacuje po čitavom svetu. Mnoge od tih transakcija su besmislene i za njih se ne može pronaći nikakvo opravdanje tj. pokriće u poslovanju. Prava svrha transakcija je da se prikriju tragovi kretanja novca i oteža posao svakom ko pokuša da istraži poreklo takvog novca.

Faza integracije

Faza integracije predstavlja poslednju fazu u pranju novca u kojoj opran novac ponovo ulazi u legalne ekonomske tokove. Novac se tada ulaže u zakonite poslove ili investira, nakon čega se javlja kao profit koji potiče od zakonom dozvoljene delatnosti. Najčešće korišćen metod za integraciju novca u legalne tokove vezan je za kupovinu nekretnina, tj. kupovinu pokretnih i nepokretnih stvari, zgrada, stanova ili skladišta.

Bez obzira što se ovaj posao finansira novcem koji predstavlja rezultat kriminalnih aktivnosti, prihod koji se ostvaruje od izdavanja prostora u zakup neće biti sumnjiv jer je rezultat zakonom dozvoljene delatnosti. Osnovni cilj ove faze pranja novca jeste da se novac stečen kriminalom prebaci u poslove koje zakon ne zabranjuje. Tradicionalni metod kojim se služila mafija bio je ulaganje novca u građevinsku industriju, ali postoje i drugi načini. Jedan od njih je prijavljivanje preduzeća koja se nalaze u teškoćama, investiranjem ogromnih suma novca. Preduzeće nastavlja normalno da posluje koristeći novac stečen kriminalom kao svoj kapital.⁶

U praksi se često sve tri faze pranja novca preklapaju, tako što se zakonito stečeni novac u svim fazama pranja meša sa novcem proisteklim od kriminalne aktivnosti.

S tim u vezi, Katarina Oswald govori o četiri do sada poznata modela pranja novca, i to:

- a) "Dvofazni model" – u prvoj fazi razlikuje pranje novca koji prolazi neposredno iz nezakonite radnje, a u drugoj fazi se sprovode srednjoročne i

⁶N. Teofilović, M. Jelačić: Sprečavanje, otkrivanje i dokazivanje krivičnih dela korupcije i pranja novca, Policijska akademija, Beograd, 2006, str. 19.

dugoročne radnje “legalizacije” opranog novca i njegovo uključivanje u legalan finansijski sistem.

- b) Model “kružnog pranja” je složeniji i uključuje devet podfaza pranja novca.
- c) Model “četiri sektora” u kojem svaki sector sadrži process pranja novca.
- d) “Teleološki model” koji se zasniva na različitim ciljevima pranja novca, kao npr. integraciji, investiranju, poreskoj utaji, finansiranju organizovanog kriminala i sl.⁷

Načini pranja novca

Pretvaranje nezakonito stečenog novca u prividno zakonit, predstavlja složen proces koji se može odvijati na različite načine, s tim što se pravi razlika kada su u pitanju pravna i fizička lica. Pravna lica najčešće koriste sledeće metode: off shore zone, nerezidentni računi, sklapanje fiktivnih ugovora i ispostavljanje fiktivnih računa, ulaganje gotovine u finansijski sistem i dr. Naime, preko otvorenih računa off shore zona odvijaju se transakcije nosilaca kriminalne delatnosti u državama koje su pogodne za to, zbog blizine, razvijenih bankarskih sistema i ustaljenih kanala komunikacije. Jedna od poznatih, “klasičnih” tehnika pranja novca je sklapanje fiktivnih ugovora i po tom pravnom osnovu ispostavljanje fiktivnih računa. Najčešće se fiktivni računi ispostavljaju za usluge koje nisu i neće biti izvršene, odnosno ispostavljanje faktura sa većim ili manjim iznosima od stvarne vrednosti robe i usluga.

Pored toga što je za prvu fazu pranja novca karakteristično ulaganje gotovine u finansijski sistem, preko žiro računa trgovačkih firmi, u poslednje vreme ona se ulaže i u nefinansijski sektor korišćenjem savremene tehnologije-elektronskog bankarstva i investicionih fondova.

Za razliku od pravnih lica, fizička lica uglavnom koriste sledeće načine pranja novca:

- transakcije gotovim novcem,
- dojave iz inostanstva,
- menjački poslovi,
- korišćenje kreditne linije, i
- krijumčarenje novca.

Kako bi izbegli sumnju bankarskih službenika prilikom polaganja većih iznosa gotovog novca, izvršioци ovog krivičnog dela često koriste tehniku pranja novca putem tkz. “povezanih” transakcija čija je suština da se veći iznosi novca “razbijaju” na više manjih iznosa, čime se izbegava limit prijave gotovinskih transakcija. Osim toga, menjački poslovi se masovno koriste za prikrivanje tragova prljavog novca, naročito za prikrivanje prihoda od prodaje narkotičkih sredstava. S

⁷Zbornik radova , Korupcija i pranje novca, N. Danilović, Metodologija pranja novca kod pravnih i fizičkih lica, Zagreb, 2009, str. 92.

obzirom da se menjačnice u poslednje vreme poredno koriste za pranje novca, potrebno je da se posebna pažnja posveti njihovom licenciranju i efikasnijem nadzoru. Kada je u pitanju korišćenje postojeće kreditne linije uglavnom je reč o vraćanju sredstava pre isteka ugovorenog roka, tako da se nezakonito stečenim novcem vraća uzeti kredit, čime se ilegalan novac prividno pretvara u legalan. Jedna od najstarijih, najefikasnijih, ali i narizičnijih tehnika pranja novca je krijumčarenje. Ova tehnika je prisutna u početku procesa pranja novca i posebno je rizična za lica koja fizički prenose novac preko državne granice.

Međutim, u nacionalnim i međunarodnim okvirima načini pranja novca mogu biti različiti, s tim što su posebno karakteristični sledeći:

- Upotreba korespodentnih računa, korišćenje elektronskog transfera, zloupotreba privatnih usluga u bankarskom poslovanju,
- Korišćenje off shore bankarskih zona, koje se zasnivaju na liberalnim odnosima i kontroli,
- Zloupotreba hartija od vrednosti, zloupotreba transitera novca, korišćenje tržišta zlata, kao i druge vrste zloupotreba u raznim oblastima ekonomske aktivnosti,
- U poslednje vreme se koriste i zloupotrebe kartica, internet banarstva, elektronske gotovine, što predstavlja savremene načine pranja novca.

Korišćenje "Front kompanija"

Kao front kompanije mogu se pojaviti sva pravna lica koja posluju sa gotovinskim sredstvima (keš novcem). To su najčešće draguljarnice, restorani, kazina, kladionice itd. Zatim, za izvođenje lažnih međunarodnih komercijalnih poslova prilikom prikriivanja i integracije ilegalnih sredstava koriste se poslovi sa dragocenim materijalima kojima je teško odrediti vrednost (dijamanti, drago kamenje, umetnička dela). Za korišćenje ovih kompanija kao efikasnog sredstva prilikom pranja novca postoje dva osnovna razloga, i to:

- Mogućnost njihovog delovanja bez komplikacija u odnosima sa njihovim finansijskim institucijama ili bilo kojim drugim ustanovama,
- Smanjena mogućnost otkrivanja njihovih stvarnih aktivnosti ako se bave zakonitim poslovima, naročito onim kojima je dozvoljeno polaganje velikih iznosa gotovog novca bez obaveznog prijavljivanja.

Najčešće poslovne aktivnosti koje obavljaju "front kompanije" su:

- Draguljarnice: njihovo sve češće korišćenje u SAD-a i zemljama EU-e, a nešto ređe u Republici Srbiji;
- Menjačnice: koriste se od strane perača novca, s obzirom da im omogućava konverziju u nekom od oblika bankovnog novca;
- Turističke agencije: zbog kapaciteta njihove delatnosti koja opravdava poslovanje sa gotovim novcem i mogućnosti elektronskog transfera,

predstavljaju perfektnu delatnost za front kompanije. U našoj zemlji većina preduzeća sa ovakvim poslovanjem ima specijalna odobrenja Ministarstva finansija za polaganje gotovinskih sredstava u iznosima većim od limitiranog.

- Import/export kompanije: predstvljaju popularno sredstvo za front kompaniju pranja novca. Najčešće se koriste sledeće metode: potcenjivanje i precenjivanje robe, duplo faktorisanje i finansiranje izvoza.
- Kockarnice i kladionice: njihovo korišćenje je prisutno kako u siromašnim i nerazvijenim društvima, tako i u bogatim zemljama koje nisu immune na istu pojavu.
- Trgovina nekretninama: često se koristi s obzirom da je pranje novca pokušaj legalizacije imovine koja je stečena kriminalnim aktivnostima. U tom cilju se kupuju nekretnine, investira u izgradnju određenih objekata;
- Privatizacija: kriminalne grupe na različite načine nastoje da sakriju identitet kupca.⁸

Uloga off shore finansijskih centara u pranju novca

Jedna od glavnih indicija za postojanje pranja novca je učestalost transakcija i veličina transfera koji se obavlja preko off shore zona. Zone se osnivaju u onim delovima sveta koji imaju vrlo liberalne zakone u pogledu privrednog poslovanja, otvaranja banaka i preduzeća. Ono što posebno karakteriše ove zone jeste vrlo mali procenat poreskih obaveza i zagarantovana tajna bankovnih računa. Računi off shore preduzeća mogu se otvoriti iz bilo kog dela sveta putem telefona, pisma, internet, a jedina obaveza stranke je da dostavi samo nekoliko osnovnih podataka, kao npr. kopiju pasoša, kopiju o vlasništvu preduzeća i zahtev za otvaranje računa. Shodno tome, poslovanje na daljinu ima garanciju visokog stepena zaštite podataka, a što naročito pogoduje peračima novca.

Međutim, nije svako poslovanje sa off shore zonama protivzakonito, bez obzira što se njihova osnovna karakteristika ogleda u velikom unosu robe ili novca, olakšanom osnivanju preduzeća, a što koriste izvršioci ovog krivičnog dela. Tako se često dešava da je to jedan od načina poslovanja osiguravajućih društava, multinacionalnih kompanija, iz sledećih razloga:

- Ublažavanje poreskih obaveza i međukursnih razlika,
- Olakšavanje bankarskih transakcija i upravlčjanje gotovinom,
- Zaštita privatnosti i poslovnih interesa, koji imaju za cilj povećanje međunarodne konkurentnosti.

⁸Zbornik radova, Korupcija i pranje novca, Zagreb, 2009, str. 94.

S obzirom na navedene pogodnosti, poslovanje sa off shore zonama ne bi bilo korisno ograničiti, a u cilju zaštite od perača novca, nacionalne države moraju kroz svoje zakonodavstvo regulisati postupak otvaranja i vođenja deviznih računa i deviznih štednih ulogarezidenata u banci i regulisati poslovanje sa off shore zonama i nekooperativnim jurisdikcijama. Šema pranja novca preko navedenih finansijskih centara ima nekoliko osnovnih karakteristika, koje istovremeno možemo označiti i kao indiciju ovog oblika pranja novca.⁹

- Višestruki niz finansijskih transakcija,
- Korišćenje posrednika za vođenje transakcija,
- Međunarodna mreža tkz. Shell kompanija, uključujući i "off-the-shell" varijacije, koje se gase odmah po završetku određenog posla,
- Korišćenje više off shore centara za jednu operaciju pranja novca.

"Shell" kompanije predstavljaju institucije, korporacije, fondove koje ne preduzimaju komercijalne poduhvate niti poseduju proizvodne poslove ili neku drugu formu komercijalnih operacija u zemlji, u kojoj je njihov ured lociran.

Uprava za sprečavanje novca

Uprava za sprečavanje pranja novcanadležna je za sprovođenje Zakona o sprečavanju pranja novca u Republici Srbiji. Ona predstavlja finansijsku službu koja prikuplja, analizira i čuva podatke i informacije dobijene od obaveznika. Nalazi se u sastavu ministarstva nadležnog za poslove finansija, a njom rukovodi direktor koga postavlja i razrešava vlada RS, na predlog ministra finansija, nadležne državne organe (policija, pravosudni i inspekcijski organi) koji će preduzeti adekvatne mere. Imovinu nastalu izvršenjem krivičnih dela, kriminalci nastoje da koriste na način koji ne privlači pažnju nadležnih organa. Iz tog razloga vrše čitav niz transakcija sa krajnjim ciljem da se navedeni novac ili imovina prikažu kao zakonito stečeni. U samom procesu pranja novca, imovina menja svoj oblik i prebacuje se sa jednog na drugo mesto. S obzirom da je to problem koji prevazilazi nacionalne granice, mehanizmi borbe protiv ovog oblika kriminala moraju imati međunarodni karakter.

Na međunarodnom planu, Uprava aktivno učestvuje u radu jednog komiteta Saveta Evrope (Manival), koji okuplja stručnjake za problematiku sprečavanja pranja novca. Komitet funkcioniše na principu uzajamnih evolucija država članica. Osim toga, Uprava je zadovoljila i međunarodno priznate kriterijume i postala član međunarodnog udruženja finansijskih službi- Egmont. Tako je u mogućnosti da razmenjuje finansijske podatke sa srodnim institucijama širom sveta, a svi razmenjeni podaci imaju karakter službene tajne i mogu se koristiti samo u cilju i na način propisan zakonom. Na taj način Uprava za sprečavanje pranja novca teži da saradnjom sa drugim državnim organima

⁹N. Teofilović, M. Jelačić, Sprečavanje, otkrivanje i dokazivanje krivičnih dela korupcije i pranja novca, Policijska akademija, Beograd, 2006, str. 140.

doprinese jačanju finansijskog sistema zemlje. Pored toga, nastoji da dalju obuku realizuje kroz seminare i radionice, a sve s ciljem uspješnije primene zakona u svim društvenim oblastima u kojima postoje uslovi za vršenje krivičnih dela, naročito pranja novca.

ZAKLJUČAK

Rezultat ovog rada jeste ukazivanje na mogućnosti sprečavanja pranja novca, jer se stvaranjem ekonomske moći ugrožavaju sve demokratske tvorevine koje nisu u stanju da se suprotstave ovom obliku privrednog kriminaliteta. Da bi u tome uspeli neophodno je izvršiti reformu institucija, dosledno sprovoditi zakonske propise, a rad policije, tužilaštva, bezbednosno-informativne agencije, sudova, carinskih organa i ostalih društvenih organa, podići na viši nivo.

Smatra se da ova negativna pojava u većini savremenih društava postoji u mnogo većem obimu nego što to zvanične evidencije pokazuju, a što u prenesenom smislu znači da je kod ovog oblika privrednog kriminaliteta veoma izražena tamna brojka. Sredstva izvršenja ovog krivičnog dela su specifična i uglavnom se odnose na papirologiju kojom se služe njihovi izvršioc, kako bi zaštitili novac stečen kriminalnim aktivnostima, ulažući ga u legalne poslove. Tako je za uspešno rasvetljavanje krivičnog dela pranja novca neophodna koordinacija između organa unutrašnjih poslova i lica koja rade u bankama i poreskim upravama.

Proces pranja novca nikada ne prestaje. Bez obzira na to koliko je faza "prljav" novac prošao i koliko su oblika nezakonito stečena sredstva promenila, ona nikada neće biti čista u očima zakona. U suštini, pranje novca je univerzalni problem i fenomen koji je sve aktuelniji i koji će dobijati sve više na značaju. Otkrivanje i sprečavanje ovog krivičnog dela predstavlja izazov za sve demokratske sisteme, jer se radi o najperfidnijem obliku privrednog kriminaliteta. Bez obzira na to što su sve zemlje zainteresovane, sprečavanje, otkrivanje i suzbijanje ove negativne pojave je veoma složen i težak zadatak. U tom smislu, danas je nemoguće naći zemlju koja je suzbila ovo krivično delo.

Na osnovu do sada navedenog može se zaključiti da pranje novca predstavlja kompleksan sistem, koji se sve više razvija, primenjuju se nove tehnike u skladu sa razvojem nauke i tehnologije, a preači novca se sve više usavršavaju. Opšte je poznato da je san svakog perača novca da plati porez. Međutim, put koji treba da pređe od "prljavog" novca do plaćanja poreza nije ni lak, ni jeftin. Naime, vlasnici prljavog novca nastoje da ga raznim aktivnostima, pre svega ucenama političara, funkcionera, uvedu u legalne tokove, kako bi mogli da ga ulažu u legalan biznis i da ga uvećavaju. Zemlje koje su pogođene ovim fenomenom imaju posebne organizacije ili jedinice u vidu tkz. radnih grupa za borbu protiv pranja novca. Jedna od najpoznatijih je svakako Finansijsko-akciona radna grupa za sprečavanje pranja novca (FATF).

LITERATURA

- 1) Ž. Aleksić, i M. Škulić, Kriminalistika, "Dosije", Beograd, 2002.
- 2) M. Jovanović, Pranje novca- ekonomija kriminaliteta, Organizovani kriminalitet i korupcija, Zbornik Srpskog udruženja za krivično pravo, Kopaonik, 1996.
- 3) N. Teofilović, M. Jelačić, Sprečavanje, otkrivanje i dokazivanje krivičnih dela korupcije i pranja novca, Policijska akademija, Beograd, 2006.
- 4) N. Danilović, Zbornik radova, Korupcija i pranje novca, Metodologija pranja novca kod pravnih i fizičkih lica, Zagreb, 2009.
- 5) M. Bošković: Transnacionalni organizovani kriminalitet, Policijska akademija, Beograd, 2003.
- 6) Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma, Sl. Glasnik RS, br. 20/2009, 72/2009 i 91/2010.
- 7) Krivični zakonik ("Službeni glasnik RS", br. 85/05.), član 231.

CRIMINAL-LEGAL ASPECTS OF MONEY LAUNDERING

Samra Kučević

Abstract:

This paper examines the role and importance of preventive measures in the fight against money laundering, crime which threatens to undermine the unpredictable way all the levers of power. To this end, special attention is paid to the way the definition of the crime in our current criminal law, not only in terms of enforcement actions, ways, shapes and forms of manifestation, but the measures, procedures authorized entities to detect, prevent and combat the activities of natural and legal persons related to the concealment of illegally obtained money. In addition, it is necessary to point out the indicators of the presence of this form of economic crime in society, for the timely response of the competent state authorities.

Keywords: crime, money laundering, prevention, police, prosecution, court, financial system.

343.265

IZVRŠENJE KAZNE ZATVORA PREMA ZIKS-u

Dr Enver Međedović*

Apstrakt:

Među domaćim i stranim teoretičarima preovladava mišljenje da svrha izvršenja kazne zatvora u mnogome zavisi od mjera resocijalizacije koje se primjenjuju u samoj ustanovi, kao i od stručnosti i osposobljenosti osoblja zaposlenog u kazneno-popravnoj ustanovi.

U ovom radu je predstavljeno izvršenje kazne zatvora prema ZIKS-u, kao i neke osnovne karakteristike primjene ove mjere.

Ključne riječi: Zavodi, kazna zatvora, sankcije, resocijalizacija, zatvorsko osoblje.

UVOD

Još od najranijih vremena, od nastanka rodovskih zajednica, do danas kada postoje velike države i savremeni krivično pravni zakoni, društvo, odnosno država je nastojala da se odbrani od onih aktivnosti koje nisu opšte prihvaćene, odnosno od onih aktivnosti koje su zakonom određene kao zabranjene i za koje su predviđene kazne.

U zavisnosti od vrijednosti dobra koje se napada i kolika šteta se pričinjava kršenjem opšte prihvaćenih normi, nastojimo da zaštitimo one vrijednosti koje su nabitnije pa tek one manje bitne, i to prije strožijim kažnjavanjem onih koji povrijede te vrijednosti. Nemački teoretičar prava R. Jering je u tom smislu dao jednu važnu odrednicu, da o onoj vrijednosti koja nam više znači, vodimo više računa da je obezbijedimo¹

Otkad je svijeta i vijeka, prestupi i prestupnici se kažnjavaju, po pravu pisanih ili nepisanih zakona. A započelo se kamenovanjem, prvom alatkom i prvim oružjem koje je čovjek uzeo u ruke. A spektar egzekucija je širok - od kamena, preko tojage, razapinjanja, giljotine, vešanja, svilenog gajtana, kuršuma, električne stolice i smrtonosne injekcije.

* Asistent Deparmana za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru.

¹ Jering R.: Cilj u pravu, „Službeni list“, Beograd, 1998, str.214.

Krivične sankcije mogu se izreći samo učiniocu koji je kriv za učinjeno krivično djelo. Samim tim, svakom onom licu prema kome se primenju krivične sankcije, mora se poštovati njegova ličnost i prava koja mu po zakonu pripadaju, što znači da mora postojati etičko postupanje, kako od strane onih koji izriču ove mjere, tako i onih koji ih sprovode, misli se pre svega na etičko postupanje policije i zapošljenih lica u zatvorima, gdje se izvršavaju ove mjere.

Glavni cilj krivičnih sankcija nije osveta učiniocu krivičnog dela, već je opšta svrha propisivanja i izricanja krivičnih sankcija resocijalizacija učinioca kažnjivih djela. Prema nekim autorima cilj kazne je suzbijanje djela kojima se povređuju ili ugrožavaju vrijednosti zaštićene krivičnim zakonodavstvom. Ovaj idealizovani cilj sankcije ne može se odnositi i na kaznu, jer je ona prije svega odmazda, pri čemu su značajniji oblik krivice i društvena opasnost djela, nego sam učinilac koji je u drugom planu. Podršku kazni kao osnovnom načinu zaštite društva od ugrožavanja njegovih interesa pružili su i mnogi drugi autori. Savremena penologija, međutim, demantuje postizanje pozitivnih kriminalno-političkih efekata odmazdom, čemu bi trebalo da bude prilagođeno i savremeno izvršenje krivičnih sankcija. Odmazda, zasnovana i na zakonu, izaziva kod lica asocijalnost i represivnost u odnosu na društvo i u društvu. Taj antagonizam - kao prateća pojava kažnjavanja - izaziva kod kažnjenika osjećaj odbačenosti, potištenosti i nepravde i, po pravilu, ne djeluje preventivno u odnosu na lice. Ukoliko izvršenje sankcija u sebi nosi prekomernu odmazdu takva primjena sankcije stvara kod lica želju za osvetom, pri čemu ne doprinosi suzbijanju psiholoških i socijalnih uzroka već nastoji da na zlo odgovori sličnom mjerom.

Kazna lišenja slobode, koja je po svojoj funkciji represivna, kontradiktorna je sa ovim načelom, ali samo naizgled, s obzirom na to da je karakter te mere sporedan u odnosu na njenu osnovnu svrhu. Koja će komponenta prevagnuti, represivna, koja se sastoji u odmazdi, ili preventivna, zavisi, pijre svega, od načina primene sankcije i krajnjeg efekta koji će se njome ostvariti.

Jedan od važnih uslova za uspešnu resocijalizaciju osuđenog kome je izrečena kazna lišenja slobode jeste i zavedska individualizacija. U penološkoj praksi postupak opservacije je jedan od značajnih metoda kojim je moguće upoznati karakteristike delinkventa. Na bazi opservacije vrše se klasifikacije osuđenih u grupe kako bi se preduzele određene mjere u skladu sa osobinama koje imaju članovi grupe i izrečenim sankcijama. Posmatranje i određivanje lica u klasifikacione grupe prema individualnim karakteristikama treba na organizovan način da preduzme veći broj stručnjaka (sociologa, psihologa, pedagoga, andragoga, socijalnih radnika i dr.).

Bez obzira na to što je izvršenje krivičnih sankcija pretrpelo značajne izmene u progresivnom smislu na planu humanizacije, preventivni efekti u celini nisu evidentni. Razlozi tome su mnogobrojni. Oni se, međutim, mogu podvesti pod dva otežavajuća faktora. Prvi je unutrašnji psihološki, faktor, koji djeluje frustrirajuće i zbog kojeg se bivši osuđenik veoma teško prilagođava životu na slobodi, odnosno društvenim konvencijama. Ovaj faktor je u uskoj vezi sa

socijalnim uslovima koji proističu iz društvenog okruženja, koje, po pravilu, djeluje negativno, odnosno otežavajuće na psihološko stanje osuđenog kada se nađe na slobodi. Socijalna sredina ispoljava diskriminativni odnos, ne samo prema osuđenom, nego i prema njemu bliskim licima. Predrasude društva prema tim licima kao prema „budućim pacijentima“ policije, organa pravosuđa i prekršajnih organa, veće su nego kod nekih humanitarnih i socijalnih organa ili sličnih službi. Ono što obično ne postoji jeste socijalna, psihološka, emotivna, materijalna i slična pomoć.

1. Istorijski osvrt primene kazne

Privatna reakcija na kriminalitet - U prvom periodu razvoja društva kazne su uglavnom bile privatne reakcije na kriminalitet, gdje su dominirale nehumane sankcije² poput osвете, progonstva i kompozicije.

Progonstvo iz zajednice - Progonstvo iz zajednice je bila jedna od prvih kazni u istoriji čovječanstva koja je počela da se primjenjuje, i to prema onim licima koja su kršila opšteprihvaćena pravila koja važe u plemenu u kome i oni sami žive. U ta djela se ubrajaju na prvom mjestu izdaja, a zatim čarabnoštvo, svetograđe i kao najteže djelo trovanje plemenskog starešine.

Progonstvo iz zajednice je faktički značilo smrtnu kaznu, jer su uglavnom ta lica proterivana u šumama, na mjestima gdje nema nikoga, osim opasnih zveri. Sami tim šanse za preživljavanje su bile minimalne.

Osveta - Osveta u prvom periodu je obuhvatala ubistva, tjelesne povrede i krađe. Sastojala se u tome, što se ona primjenjivala prema onim licima koja nisu članovi porodice, plemena ili klana. Suština osvete je grubost prema onome, nad kojim se primjenjuje. Zanimljiva stvar kod osvete, je da društvena zajednica za cijelo vrijeme dok traje osveta se ne meša i ostaje po strani.

Kompozicija - Razvojem ekonomije i trgovine krvna osveta više nije odgovarala uslovima života i gubi na značaju. U tom periodu se javlja sistem izmirenja, putem naknade, odnosno dolazi do nastanka kompozicije.

Suština kompozicije se sastojala u tome što je porodica ubice plaćala novčanu naknadu porodici ubijenog. Ta naknada i danas postoji u zemljama islamskog svijeta, ali se naziva krvarinom. Država je u svim onim slučajevima za koje je smatrala da ne spadaju pod njenu jurisdikciju favorizovala kompoziciju. Međutim kasnije se i država umiješala u određenje ove mjere, i to procjenjivanjem otkupa za pojedine delikte.

2. Vrste zavoda

Kriterijumi za kategorizaciju zavodskih ustanova u kojima se izvršava kazna zatvora su: stepen obezbeđenja, trajanje izrečene kazne, pol i starost

² Sankcija (lat. *sanctio*) – posvećenje, naredba, kazneni član zakona, običajna, moralna i pravna sredstva kojima se utiče da ljudi poštuju društvene norme

osuđenih lica i dr. Postupak upućivanja osuđenih lica na izdržavanje kazne zatvora određen je Zakonom zavisno od nadležnosti suda koji je izrekao presudu odnosno od prebivališta ili boravišta osuđenog lica.³

Zatvor⁴ je nastao i mnogo prije nego se počeo koristiti kao kazna i zajedno sa krivičnim zakonima. Nastao je van sudskog sistema čiji cilj je bio izdvajanje, izolacija i ograničavanje, oduzimanja slobode kretanja ljudi, korekcije njegovog ponašanja, kontrola, ocenjivanje njegovog ponašanja. Uz to kazna zatvora ima niz drugih posledica za osuđeno lice jer dolazi do nastupanja štetnih posledica u njegovom materijalnom, porodičnom i zdravstvenom stanju, na njegovo ime je etiketa trajnog karaktera (stigmatizacija), najčešće gubitak radnog mjesta i sl.

Zatvor predstavlja glavnu i najznačajniju kaznu (s obzirom na samostalnost u izricanju) krivičnih sankcija uopšte. Zavisno od sadržine kazna zatvora je upravljena protiv slobode osuđenog lica u smislu njenog oduzimanja ili ograničavanja za određeno, u presudi utvrđeno vrijeme. Zatvaranje počinioca krivičnih djela i drugih devijantnih oblika ponašanja, javlja se mnogo ranije od pojave lišenja slobode, kao reakcija društva na kriminalno ponašanje.

Svaki zatvorski sistemi, osim ćelijski koji su postojali u jednom periodu razvoja zatvorskih sistema, iako izolovani od društvene zajednice, omogućavaju licima lišenim slobode da u zatvorskim uslovima uspostavljaju interpersonalne komunikacije sa drugim osuđenima. U zatvorskom sistemu postoje određeni socijalni odnosi koji neretko nisu u saglasnosti sa individualnom prirodom čovjeka. Zatvorenička populacija predstavlja neprirodni zbir lica, koji se po mnogo čemu razlikuju, koji prave nasilno stvorenu veštačku društvenu zajednicu. Asimilacija na nove socijalne odnose, prilagođavanje i prihvatanje novih vrijednosti, odvojenost od porodice, prihvatanje zvanične hijerarhije postavljene od strane uprave, ali i one nezvanične unutar neformalnih grupa uspostavljenih od same zatvoreničke zajednice predstavlja ujedno i najbolji period celokupnog boravka u zatvoru.⁵

U našoj zemlji prema ZIKS-u, članu 10. Postoje sledeće vrste Kazneno popravnih zavoda, odnosno zatvora, i to:

1. Kazneno-popravni zavod i okružni zatvor – Kada se govori o ovoj vrsti kazneno popravnih zavoda, onda imamo dvije vrste i to kazneno popravne zavode i okružne zatvore. Razlika između ove dve vrste zavoda ima mnogo, počev od veličine samih zavoda, pa do ljudi koji borave tamo (misli se na osuđena i pritvorena lica). Kazneno popravni zavodi su uglavnom ogromne institucije, sa velikim kapacitetom, velikim brojem zatvorenika, kao i zapošljenog osoblja unutar samog zavoda. Takvi zatvori u svojim ćelijama imaju svakave vrste osuđenih lica, počev od okorelih kriminalaca ili tzv. "dugoprugaša", pa do nehatnih učinilaca, koji se teško uklapaju u takvim sredinama, gdje postoje posebna pravila ponašanja,

³ Korać Hana: Penološka teorija i praksa, 2005

⁴ Za označavanje zatvora Rimljani koriste termin "capito" ili "in vinclus", Njemci "gefangnis", Francuzi "captivite", ili kasnije "prison"

⁵ Korać Hana: Penitencijarni sistem kao sredstvo državnog reagovanja na kriminalitet, Penološka teorija i praksa, 2005.

kojima je se teže odupreti, nego onim zvaničnim pravilima koja važe u zatvorima na osnovu Zakona. S tog aspekta bi trebalo posebno se baviti istraživanjem subkultura koje važe u zatvorima, koliko se takva pravila ponašanja, koja su neformalna, koje nisu napisana, moraju poštovati od strane zatvorenika, pa uporedo sa tim napraviti uporednu analizu sa zvaničnim pravilima ponašanja koja je odredio Zakon. U kazneno popravnim zavodima je čest slučaj kršenja kućnog reda, posebno od strane zavisnika o drogama, koji su prema mišljenju ogromne većine pripadnika službe obezbeđenja najveći problem i prema takvim licima su najmanje uspešne mjere resocijalizacije sa ciljem prevencije kriminaliteta, i uglavnom su ogromna većina povratnici. U kazneno popravnim Zavodima u našoj zemlji uglavnom borave ličnosti za teža krivična djela, tako da u KPZ u Nišu borave lica osuđena od tri do četrdeset godina, ali se danas uglavnom lica koja su osuđena na maksimalnu kaznu zatvora ili kaznu od 20-30 godina smeštaju u Požarevcu, tj. u Zabeli. U KPZ-u Nišu lice koje najduže boravi je osuđeno za ubistvo javnog tužioca, zapalivši mu automobil, on je osuđen prvo na smrtnu kaznu, zatim na kaznu od 20. godina, da bi se stupanjem kazne od 40. godina na snagu novim Zakonom osudio na maksimalnih četrdeset godina, a u KPZ-u Nišu već boravi 20. godina.

Kada su u pitanju okružni zatvori, to su uglavnom zatvori sa manjim kapacitetom ili za krivična dela do tri godine zatvora, tako da u Novom Pazaru postoji okružni zatvor u kome su uglavnom smešteni zatvorenici za neka lakša krivična djela iz oblasti imovinskog kriminaliteta, kao i iz oblasti privrednog kriminaliteta, kao što su šumske krađe i neka sitnija krivična djela protiv privrede.

Shodno prethodnom članu stavom 2. imamo i Kazneno-popravni zavod za žene - za izvršenje kazne zatvora i maloljetničkog zatvora izrečene ženama, kao što su zatvor u Požarevcu, ono što je važno kod ovih zatvora jeste da mnoge radnje, kojima je cilj prevaspitanje i resocijalizacija preduzimaju upravo žene. U takvim zatvorima mogu da se organizuju razni vidovi radničkih djelatnosti, jer je uključivanje žena u proces proizvodnje daleko lakši, nego što je to slučaj kod muškaraca; u stavu 3. stoje kazneno popravni zavod za maloljetnike - za izvršenje kazne maloljetničkog zatvora; stav 4. zatvorska bolnica - za liječenje osuđenih i pritvorenih lica; stav 5. psihijatrijski zavod za izvršenje mjera bezbjednosti obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi i obaveznog liječenja alkoholičara i narkomana; stav 6. vaspitno-popravni dom - za izvršenje vaspitne mjere upućivanja u vaspitno-popravni dom i na kraju stav 7. zavod za ispitivanje ličnosti osuđenih, koji je itekako važan, jer će se na osnovu mišljenja ovog organa vršiti smještaj osuđenih lica, oni treba da svrstaju osuđena lica na takav način da odvoje dugoprugaše od nehatnih učinilaca krivičnih djela. U zavodu za ispitivanje ličnosti osuđenih, ispituje se ličnost osuđenih sa psihološkog, pedagoškog, socijalnog i bezbedonosnog stanovišta, utvrđuje se program postupanja sa osuđenima i predlaže se njihovo raspoređivanje u zavode za izvršenje kazne zatvora. Zavod za ispitivanje ličnosti osuđenih prati primenu utvrđenih programa postupanja i na osnovu toga predlaže njihovu izmenu i premeštaj osuđenih.

3. Izvršenje kazna zatvora

Zatvor predstavlja glavnu kaznu polazeći od uobičajne podjele na glavne i sporedne kazne, odnosno kazna zatvora se može izreći samostalno, s tim što se uz nju može izreći i sporedna kazna. Krivično zakonodavstvo Republike Srbije određuje opšti minimum i opšti maksimum kazne zatvora, odnosno najmanju i najvišu moguću mjeru kazne, tj. njeno trajanje u članu 45. stav 1. KZ.

Svrha propisivanja opšteg minimuma i opšteg maksimuma jeste pre svega da u okviru njega kod pojedinih krivičnih dela propiše posebni minimum i posebni maksimum, tj. opšti minimum i opšti maksimum po pravilu ne primenjuju se neposredno. Međutim, kod nekih krivičnih djela kod kojih je propisan samo posebni minimum, ili samo posebni maksimum, opšti minimum i opšti maksimum primjenjuju se neposredno. Trajanje kazne zatvora pojedina strana zakonodavstva određuje različito. Prema krivičnom zakoniku Republike Srbije «kazna zatvora ne može biti kraća od trideset dana niti duža od dvadeset godina», ali postoji zakonska mogućnost da se učiniocu krivičnih dela izrekne kazna zatvora u trajanju od trideset do četrdeset godina za najteža krivična dela ili najteže oblike teških krivičnih dela (na primer, kod teškog ubistva iz člana 114 KZ). Ova kazna se može propisati samo uz kaznu zatvora do dvadeset godina. Ona se ne može izreći licu koje u vrijeme izvršenja krivičnog djela nije navršio dvadeset jednu godinu života.

Kaznu zatvora u trajanju od trideset do četrdeset godina (u ranijem zakonodavstvu ona je bila propisana u fiksnom trajanju od četrdeset godina) treba posmatrati kao poseban slučaj kazne zatvora koja je uvedena kao zamjena za smrtnu kaznu. Zato se ne može odmeravati i izricati kazna u rasponu između dvadeset i trideset godina. One se ne može odmeravati i izricati u mjesecima, već samo na pune godine. Osim u slučaju kazne zatvora u trajanju od trideset do četrdeset godina teža kazna od opšteg maksimuma se ne može izreći. Ranije važeće zakonodavstvo je predviđalo tu mogućnost u slučaju pooštavanja kazne kod povrata i kod sticaja krivičnih djela, s tim što je kod sticaja mogla se izreći kazna i više od četrdeset godina zatvora. Krivično zakonodavstvo Republike Srbije predviđa institut uslovnog otpusta, odnosno, osuđenog koji je izdržao polovinu kazne zatvora sud može otpustiti sa izdržavanja kazne pod uslovom da do isteka vremena za koje je izrečena kazna ne učini novo krivično djelo. Takođe, potrebno je da se osuđeni u toku izdržavanja kazne tako popravio da se sa osnovom može očekivati da će se na slobodi dobro vladati.

Izricanje kazne zatvora i na dane, iz više razloga, moguće je samo kod kratkotrajnih kazni lišenja slobode, dok se kod dužih kazni ona izriče na pune godine i mjesece. KZ kao granicu u tom pogledu određuje šest meseci zatvora, tj. zatvor se izriče na pune godine i mjesece, a do šest meseci i na pune dane (član 45. stav 2). Krivični zakonik više ne sadrži odredbu koja se odnosi na izvršenje kazne zatvora. Raniju odredbu kojom bi bilo propisano da se zatvor izdržava u zatvorenim, poluotvorenim ili otvorenim ustanovama za izdržavanje kazne sadrži Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, s tim što se osim tri navedene ustanove

(zavoda), predviđa i izdržavanje kazne u zavodima zatvorenog tipa sa posebnim obezbeđenjem.

Dolazak u kazneni zavod za veliki broj osuđenih lica izaziva intenzivnu stresnu situaciju, koja nekada dovodi do povređivanja ili samoubistava. Učestalost samoubistava osuđenika je veća u odnosu na opštu populaciju. Kazneni zavod, sivilo koje on predstavlja, uz opterećenje lica za počinjeno krivično djelo, deprivaciju, usvajanjem subkulturnih normi, stavova i uloga, neformalnom zajednicom osuđenih lica, strah od nepoznatog (za one koji prvi put su u zavodu), svakako komplikuje situaciju, naročito prvih mjeseci boravka u kaznenom zavodu.

Analiza procesa adaptacije na kazneni zavod, na penološki tretman, može se posmatrati različito: pozitivni uticaji (najveći broj), negativni uticaji, ili kod nekih lica (najmanji broj) niti pozitivni niti negativni. Mnoštvo faktora koji su u interakciji utiče na proces adaptacije i uspeha penološkog tretmana: individualne razlike, orijentacije kaznenog zavoda (represivne ili tretmanske), stadijuma kazne, neformalne zajednice zatvorenika, mesta-pozicije osuđenog lica koje posmatramo u penološkom tretmanu.

Uspeh penološkog tretmana zavisi od stepena adaptacije na kazneni zavod, prva faza - **alarma**, fizioloških promjena kod zatvorenika, druga faza - **otpora**, posmatramo u stepenu angažovanja potencijala koje zatvorenik će mobilisati kao potrebu odbrane sebe od drugog, drugačijeg, treća faza - **iscrpljenosti**, koja će nastati posle prestanka opasnosti i nastojanja da se otkloni opasnost, kada je osuđeno lice umorno i traži odmor.⁶

3.1. Svrha kažnjavanja

U okviru opšte svrhe krivičnih sankcija⁷ (član 4. stav 2), svrha kažnjavanja je: sprečavanje učinioaca da čini krivična djela i uticanje na njega da ubuduće ne čini krivična djela, što se prije svega postiže primjenom određenih mjera resocijalizacije i prevaspitanja u kazneno - popravnim zavodima, kako bi od lica prema kome se primjenjuje neka od kaznenih mjera dobili korisnog člana društva, koji je u svakom trenutku spreman da pomogne porodici, prijateljima, a samim tim i društvu u cjelini. Takođe je i jedna od svrha kažnjavanja da se primjenom kaznene mere utiče na druge da ne čine krivična djela, što se u kriminalnoj politici naziva generalnom prevencijom.

I na kraju treći princip, koji djelimično po svojim humanim principima odudara do prethodna dva jeste izražavanje društvene osude za krivično djelo, a samim tim ovaj princip ima u svom sastavu i neka etička pravila, i to su jačanje morala i učvršćivanje obaveze poštovanja zakona, jer samo poštovanjem zakona se omogućuje normalni tok društvenog života.

Izvršenje kazne zatvora i pritvora predstavlja složen process u kome učestvuje veliki broj državnih organa, koji počine od OUP-a koji podnose krivičnu

⁶ Korać H.: Penološki tretman i uticaj na osuđeno lice u zatvoru, Penološka teorija i praksa, 2006.

⁷ Krivični Zakonik Republike Srbije, član 4. stav 2

prijavu nadležnom državnom tužiocu i suda koji donosi presedu kojom je određena kazna zatvora, pa do Kazneno-popravnih zavoda i okružnih zatvora u kojima se organizuje prijem i izdržavanja kazne osuđenih i pritvorenih lica.

U samom prijemu imamo više faza, koje su neophodne za primjenu mjera resocijalizacije uz čiju efikasnost možemo očekivati uspješnu adaptaciju osuđenika na društvenu sredinu nakon izlaska iz zatvora.

3.2. Izvršenje kazne zatvora prema zakonu o izvršenju krivičnih sankcija

Osuđeni muškarci kojima je izrečena kazna zatvora duža od jedne godine upućuju se najduže šezdeset dana u zavod za ispitivanje ličnosti osuđenih, poslije čega ih direktor Uprave, na predlog upravnika tog zavoda, raspoređuje na dalje izdržavanje kazne.⁸ Ostali osuđeni odmah se, bez obzira na pol, upućuju u zavode za izvršenje kazne zatvora, u skladu sa rasporednim aktom ministra pravde. Izuzetno, na molbu osuđenog, direktor Uprave može iz opravdanih razloga odstupiti od rasporednog akta i promeniti mesto izvršenja kazne. Protiv rešenja direktora Uprave žalba nije dopuštena. Osuđeni kojima je izrečena kazna zatvora čije trajanje ili ostatak trajanja poslije uračunatog pritvora i drugog lišenja slobode u vezi s krivičnim djelom, ne prelazi jednu godinu raspoređuju se, po pravilu, u okružne zatvore. Osuđeni kojima je izrečena kazna zatvora čije trajanje prelazi jednu godinu po pravilu raspoređuju se u kazneno – popravne zavode. Osuđene žene uvek se raspoređuju u kazneno-popravni zavod za žene.⁹ Osuđeni koji su učinili krivično delo iz nehata i prvi put osuđeni kojima je izrečena kazna zatvora do jedne ili, izuzetno, do tri godine raspoređuju se u zavode otvorenog i poluotvorenog tipa.

U kazneno-popravne zavode strogo zatvorenog tipa raspoređuju se osuđeni za koje se prilikom ispitivanja ličnosti utvrdi da bi bitno ugrozili bezbednost ostalih osuđenih ili koji za vreme izdržavanja kazne bitno narušavaju kućni red, kao i oni za koje se u zavodu za ispitivanje ličnosti osuđenih utvrdi da su preduzete mjere postupanja prema njima ostale bezuspješne.

Ostali osuđeni raspoređuju se u kazneno-popravne zavode zatvorenog tipa.¹⁰

3.3. Postupak upućivanja na izdržavanje kazne zatvora

Ako sud koji je doneo prvostepenu odluku nije nadležan za upućivanje osuđenog na izdržavanje kazne zatvora, dužan je da izvršnu odluku, s podacima o ličnosti osuđenog pribavljenim tokom krivičnog postupka, dostavi nadležnom sudu u roku od tri dana od dana kada je odluka postala izvršna. Nadležni sud je dužan da u roku od tri dana od prijema odluke pristupi upućivanju osuđenog na izdržavanje

⁸ZIKS - Upućivanje osuđenih u zavode, čl. 29.

⁹ ZIKS, čl. 30.

¹⁰ Ibid, čl. 3

kazne.¹¹ Za upućivanje osuđenog na izdržavanje kazne zatvora nadležan je osnovni sud prema prebivalištu, odnosno boravištu osuđenog u vrijeme kada je odluka kojom je kazna izrečena postala pravnosnažna. Isti sud zadržava nadležnost i ako se prebivalište ili boravište osuđenog docnije izmjene.¹² Kad su prebivalište i boravište osuđenog nepoznati, za upućivanje je nadležan Osnovni sud koji je doneo prvostepenu odluku, a ako je tu odluku doneo Viši sud, za upućivanje je nadležan Osnovni sud u mjestu sedišta tog Višeg suda.

Osuđenog koji je u pritvoru na izdržavanje kazne zatvora upućuje Osnovni sud na čijem je području sjedište zavoda u kome je osuđeni pritvoren.¹³ Nadležni sud pismeno nalaže osuđenom da se određenog dana javi na izdržavanje kazne zatvora. Rok između prijema naloga i dana javljanja ne može biti kraći od osam ni duži od petnaest dana. Nadležni sud obavještava zavod o datumu kada osuđeni treba da se javi i uz obavještenje dostavlja izvršnu odluku s podacima o ličnosti osuđenog pribavljenim tokom krivičnog postupka.¹⁴ Zavod izveštava nadležni sud da li se osuđeni javio na izdržavanje kazne. Početak izvršenja kazne zatvora računa se od dana kada se osuđeni javio u zavod na izdržavanje kazne.¹⁵

Ako se osuđeni koji je uredno pozvan ne javi u zavod, sud naređuje njegovo dovođenje, a ako se osuđeni krije ili je u bekstvu, sud naređuje izdavanje poternice. Tada se početak izvršenja kazne zatvora računa od dana kada je osuđeni lišen slobode.¹⁶ Zavod nadoknađuje osuđenom troškove prevoza javnim saobraćajem od prebivališta, odnosno boravišta do sedišta zavoda. Troškove dovođenja u zavod snosi osuđeni.¹⁷

3.4. Započinjanje izvršenja kazne zatvora

Izvršenje kazne zatvora započet će nakon što je odluka o toj kazni postala pravosnažna i izvršna.

Izvršenje kazne zatvora može iznimno započeti i prije pravosnažnosti presude ako pritvorenik to zatraži pod uslovima propisanim zakonom.

3.5. Osnovna načela izvršenja kazne zatvora

Zabrana svakoga nezakonitog postupka

Kazna zatvora izvršava se na način koji zatvoreniku jamči poštovanje ljudskog dostojanstva. Zabranjeni su i kažnjivi postupci kojima se zatvorenik podvrgava bilo kakvom obliku mučenja, zlostavljanja ili ponižavanja. Zabranjenim

¹¹ Ibid, čl. 32.

¹² Ibid, čl. 33

¹³ Ibid, čl. 34

¹⁴ Ibid, čl. 35.

¹⁵ ZIKS, čl. 36.

¹⁶ Ibid, čl. 37.

¹⁷ Ibid, čl. 38.

postupcima posebno se smatraju postupci koji su primenju u održavanju reda i discipline u zatvorima, a imaju za posledicu trpljenje ili neprimereno ograničenje osnovnih prava zatvorenika

Zabrana diskriminacije

Izvršavanjem kazne zatvora, ne smiju se zatvorenici dovoditi u međusobno nejednak položaj s obzirom na rasu, boju kože, pol, jezik, vjeru, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, imovinu, rođenje, obrazovanje, društveni položaj ili druge osobine.

3.6. Premještaj osuđenih lica

Molbu za premještaj i prekid izvršenja kazne osuđeni podnosi direktoru Uprave. Molba se upućuje preko zavoda. Osuđeni uz molbu za premeštaj dostavlja i mišljenje Kazneno-popravnog zavoda ili okružnog zatvora. Postoje dve vrste premeštaja i to iz blaže kategorije u strožiju i obratno. Predlog za premještaj može predložiti upravnik Kazneno-popravnog zavoda ili Okružnog zatvora radi ostvarivanja programa izvršenja ili kad je to nužno zbog organizacije izvršenja kazne i sigurnosti samog osuđenog. Upravnik, će u predlogu navesti premještaj zatvorenika iz jedne kategorije zatvora u drugu, ako mu je u disciplinskom postupku izrečena disciplinska mjera upućivanja u samicu u trajanju dužem od pet dana ili je protiv njega u toku novi krivični postupak ili učestalo zloupotrebljava pogodnosti. Troškove premještaja u slučaju bega ili zloupotrebe pogodnosti snosi zatvorenik. Ukoliko je neophodno zbog organizacije izvršenja kazne zatvora i sigurnosti, odluku o premještaju zatvorenika u drugu kategoriju zatvora, upravnik zatvora može doneti i bez predloga direktora uprave.

Prilikom molbe osuđenog za premještaj u blažu kategoriju Upravnik obavezno razmatra mogućnost premještaja zatvorenika u kategoriju s blažim uslovima izdržavanja kazne nakon izdržane pola izrečene kazne. Direktor Uprave može, iz razloga bezbjednosti, osuđenog premjestiti po službenoj dužnosti. Protiv odluke direktora Uprave žalba nije dopuštena. Zavod u koji je osuđeni premješten dužan je da odmah poslije premeštaja osuđenom omogući da se javi porodici. Osuđeni kome je molba za premještaj odbijena ne može podnijeti novu molbu dok ne istekne šest mjeseci od donošenja odluke po ranijoj molbi.

3.7. Prekid izvršenja kazne zatvora

Na molbu osuđenog ili predlog upravnika zavoda, direktor Uprave može odobriti prekid izvršenja kazne zatvora ako nastanu razlozi zbog kojih bi se njeno izvršenje moglo odložiti. Protiv odluke direktora Uprave žalba nije dopuštena.

Direktor Uprave prekida izvršenje kazne zatvora i kad je osuđeni upućen u zavod pre pravnosnažnosti rešenja o molbi za odlaganje izvršenja kazne a docnije se utvrdi da je molba bila osnovana. U tom slučaju vreme izdržane kazne zatvora ne uračunava se u trajanje prekida.

Sud koji odlučuje o zahtjevu za ponavljanje krivičnog postupka podnetog u korist osuđenog može prekinuti izvršenje kazne zatvora i prije pravnosnažnosti rešenja o dozvoli ponavljanja postupka. Sud koji odlučuje o zahtjevu za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude može, zavisno od sadržine zahteva, prekinuti izvršenje kazne zatvora. Prekid izvršenja kazne uvek se dozvoljava na zahtjev nadležnog javnog tužioca do donošenja odluke o upotrebljenom pravnom sredstvu. Odluka o prekidu izvršenja prestaje da važi ako javni tužilac pravno sredstvo ne upotrebi u roku od trideset dana od prijema odluke o prekidu.

Direktor Uprave opoziva prekid izvršenja kazne ako naknadno utvrdi da nisu postojali ili su prestali razlozi zbog kojih je prekid odobrio ili osuđeni prekid koristi protivno odobroj svrsi. Ako se osuđeni posle isteka ili opoziva prekida izvršenja kazne ne javi u zavod, zavod o tome odmah obavještava organ unutrašnjih poslova, koji osuđenog sprovodi na dalje izdržavanje kazne. Vrijeme prekida izvršenja kazne zatvora ne uračunava se u izdržanu kaznu. Za vrijeme prekida izvršenja kazne osuđenom ne pripadaju prava predviđena ovim zakonom. U svemu ostalom na prekid izvršenja kazne zatvora shodno se primenjuju odredbe ovog zakona kojim se uređuje odlaganje izvršenja kazne zatvora.

4. Kazna maloljetničkog zatvora

Starijem maloljetniku koji je učinio krivično djelo za koje je zakonom propisana kazna zatvora teža od pet godina, može se izreći kazna maloljetničkog zatvora ako zbog visokog stepena krivice, prirode i težine krivičnog djela ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu mjeru.

Maloljetnički zatvor ne može biti kraći od šest mjeseci ni duži od pet godina, a izriče se na pune godine i mjesece. Za krivično djelo za koje je propisana kazna zatvora dvadeset godina ili teža kazna, ili u slučaju sticaja najmanje dva krivična djela za koja je propisana kazna zatvora teža od deset godina, maloljetnički zatvor može se izreći u trajanju do deset godina.

Sud će starijem maloljetniku odmeriti kaznu maloljetničkog zatvora u granicama koje su ovim zakonom propisane, imajući u vidu svrhu maloletničkog zatvora i uzimajući u obzir sve okolnosti koje utiču na visinu kazne (član 54. Krivičnog zakonika), a posebno stepen zrelosti maloljetnika i vrijeme koje je potrebno za njegovo vaspitavanje i stručno osposobljavanje.

Starijem maloljetniku za određeno krivično djelo sud ne može izreći kaznu maloljetničkog zatvora u trajanju dužem od propisane kazne zatvora za to djelo, ali sud nije vezan za najmanju mjeru propisane kazne. Ako stariji maloljetnik učini više krivičnih djela u sticaju, a sud nađe da za svako krivično djelo treba izreći kaznu maloljetničkog zatvora, odmeriće po slobodnoj oceni za sva djela jednu kaznu u granicama određenim u članu 29. ovog zakona. Ako sud nađe da bi za neko krivično djelo u sticaju starijeg maloljetnika trebalo kazniti, a za druga krivična djela izreći vaspitnu mjeru, za sva djela u sticaju izreći će samo kaznu maloljetničkog zatvora. Ako je sud za krivična djela u sticaju utvrdio kazne zatvora i maloljetničkog zatvora

izreći će zatvor kao jedinstvenu kaznu primjenom pravila predviđenih u članu 60. stav 4. Krivičnog zakonika.

Ako sud nađe da bi za neka krivična dela u sticaju trebalo izreći vaspitnu mjeru, a za druga kaznu zatvora, izreći će samo kaznu zatvora. Sud će na način iz st. 1-4. ovog člana postupiti i u slučaju ako posle izrečene kazne utvrdi da je osuđeni prije ili poslije njenog izricanja učinio drugo krivično djelo.

Lice kome je izrečena kazna maloljetničkog zatvora sud može uslovno otpustiti ako je izdržalo trećinu izrečene kazne, ali ne prije nego što je proteklo šest mjeseci, ako se na osnovu postignutog uspjeha izvršenja može opravdano očekivati da će se na slobodi dobro ponašati i da neće vršiti krivična djela. Uz uslovni otpust sud može da odredi i neku od mjera pojačanog nadzora uz mogućnost primenjivanja jedne ili više odgovarajućih posebnih obaveza iz člana 14. ovog zakona.

Na opozivanje uslovnog otpusta shodno se primenjuju odredbe Krivičnog zakonika i člana 144. stav 4. ovog zakona.

ZAKLJUČAK

Kada dođe do izvršenja izdržavanja kazne zatvora i pritvora, bukvalno sve je tada u rukama zaposlenih u Kazneno-popravnim zavodima i okružnim zatvorima, koji moraju da izvrše prijem, da razvrstaju osuđena i pritvorena lica, da im saopšte usmenim ili pismenim putem prava koja im pripadaju. Kazna lišenja slobode, koja je po svojoj funkciji represivna, kontradiktorna je sa načelom humanosti, ali samo naizgled, s obzirom na to da je karakter te mjere sporedan u odnosu na njenu osnovnu svrhu. Koja će komponenta prevagnuti, represivna, koja se sastoji u odmazdi, ili preventivna, zavisi, prije svega, od načina primjene sankcije i krajnjeg efekta koji će se njome ostvariti. Jedan od važnih uslova za uspješnu resocijalizaciju osuđenog kome je izrečena kazna lišenja slobode jeste i zavodska individualizacija. U penološkoj praksi postupak opservacije je jedan od značajnih metoda kojim je moguće upoznati karakteristike delinkventa. Na bazi opservacije vrše se klasifikacije osuđenih u grupe kako bi se preduzele određene mjere u skladu sa osobinama koje imaju članovi grupe i izrečenim sankcijama. Posmatranje i određivanje lica u klasifikacione grupe prema individualnim karakteristikama treba na organizovan način da preduzme veći broj stručnjaka (sociologa, psihologa, pedagoga, andragoga, socijalnih radnika i dr.).

Bez obzira na to što je izvršenje krivičnih sankcija pretrpelo značajne izmene u progresivnom smislu na planu humanizacije, preventivni efekti u celini nisu evidentni. Razlozi tome su mnogobrojni. Oni se, međutim, mogu podvesti pod dva otežavajuća faktora. Prvi je unutrašnji psihološki, faktor, koji djeluje frustrirajuće i zbog kojeg se bivši osuđenik veoma teško prilagođava životu na slobodi, odnosno društvenim konvencijama. Ovaj faktor je u uskoj vezi sa socijalnim uslovima koji proističu iz društvenog okruženja, koje, po pravilu, deluje negativno, odnosno otežavajuće na psihološko stanje osuđenog kada se nađe na

slobodi. Socijalna sredina predstavlja drugi bitan faktor, koji ispoljava diskriminativni odnos, ne samo prema osuđenom, nego i prema njemu bliskim licima. Predrasude društva prema tim licima kao prema „budućim pacijentima“ policije, organa pravosuđa i prekršajnih organa, veće su nego kod nekih humanitarnih i socijalnih organa ili sličnih službi. Ono što obično ne postoji jeste socijalna, psihološka, emotivna, materijalna i slična pomoć.

Potrebno je angažovati se na razvoju i primjeni vaninstitucionalnih mjera preventivnog karaktera. Te mjere treba koncipirati i programirati na osnovu temeljnih analiza, odnosno istraživanja kriminaliteta sa dva osnovna aspekta - etiološkog i fenomenološkog, kao i detaljnog upoznavanja konkretnog djela i učinioca.

Treba istaći da je u ostvarivanju pozitivnih rezultata prevaspitanja delinkventnog ponašanja potrebno ozbiljno organizovano uključivanje i svih državnih organa i društva u cjelini, sa strategijom koja ima trajni karakter prilagođen novim naučnim i praktičnim saznanjima i iskustvima.

LITERATURA:

- 1) Isaku Elricu (Isaac Elrich): The deterrent effect of capital punishment: A question of life and death, American Economic, Review, 81.379-417, 1975. godine.
- 2) Jekić Zagorka, Danić Radmila,: Krivično procesno pravo, Beograd, 2005. Godine
- 3) Jering R.: Cilj u pravu, „Službeni list“, Beograd, 1998.
- 4) Jovanovic LJ.: Krivicno pravo, opšti deo, Savremena administracija, Beograd, 1980. godine.
- 5) Korać Hana.: Pritvor, Penološka teorija i praksa, 2007.
- 6) Letopis, 129; Vizantijski izvori III
- 7) Radoman Milenko.: Penologija i sistem izvršenja krivičnih sankcija, Novi Sad, 2003.
- 8) Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda
- 9) republike Srbije iz 2006. godine.
- 10) ZKP - ("Službeni list SRJ" br. 70/01 i 68/02, "Službeni glasnik RS" br. 58/04, 85/05 i 115/05).
- 11) Prvilnik o kućnom redu u Kazneno-popravnim zavodima i Okružnim zatvorima („Službeni glasnik RS“, broj 85/2005“),
- 12) ZIKS ("Sl. glasnik RS", br. 16/97 i 34/2001 – drugi zakon)

EXECUTION OF SENTENCE TO CODE EXECUTION OF CRIMINAL SANCTIONS

Phd Enver Medjedovic

Abstract:

Among the domestic and foreign theorists prevailing opinion that the purpose of execution of sentence of imprisonment depends largely on the resocialization measures that apply to the institution, as well as the expertise and competence of staff working in correctional institutions.

This paper presents the execution of the sentence of imprisonment under the PSEA-in, as well as some basic features of the application of these measures.

Keywords: Divisions, imprisonment, sanctions, resocialization, prison staff.

342.842(497.11)"2012"

IZBORI U REPUBLICI SRBIJI 2012.

Ferid Bulić*

Apstrakt:

Autor se u radu bavi postupkom sprovođenja izbora u Republici Srbiji sa posebnim osvrtom na izbore koji su sprovedeni 2012. godine. Shodno tome, autor ukazuje na specifičnosti izbornog sistema Republike Srbije, dovodeći ih u vezu sa aktuelnom političkom slikom Srbije iznoseći određene primedbe, sugestije i predloge.

Ključne reči: izbori, demokratija, vladavina prava, sloboda, politika.

Uvod

Izorno pravo se koristi kao jedno od osnovnih čovekovih prava koja se rađa iz narodne suverenosti. Izborni sistem i njegova primena je merilo demokratije u našoj zemlji, iako je suštinski svima a posebno akterima izbornog procesa jasno da je na postojećem primeru neadekvatan i ne proizvodi suštinu. Ustavom je uspostavljeno pravo da se narodni predstavnici biraju od strane građana i da se njihov izbor vrši pravno – političkim mehanizmom koji se naziva Izborni sistem. Valjanost izbornog sistema se u suštini ocenjuje po uspešnosti i efikasnosti u stvarnom izražavanju političke volje birača i kroz primenu zakona u najvećoj mogućoj meri. Država kao sistem postoji kada ima politički aparat institucije kao što je parlament i druge elemente koji omogućavaju vladavinu nad određenom teritorijom. Kao nacionalna država sa uspostavljenim institucijama koje se u takozvanom modernom rečniku definiše kao demokratska, na poslednjim izborima je pokazala da nije u stanju da obezbedi primenu zakona kao i odbranu ciljnih načela demokratije. Izbori su u ovim uslovima i situacijama merilo demokratije i demokracije. U nekim zemljama ili situacijama valja relativizovati značaj i domašaj izbora imajući u vidu neke sklopove i okolnosti. U takvim slučajevima izbori su uglavnom ili u velikoj meri, čin konstituisanja vlasti po volji jačega. Ovde ćemo ukazati samo na okolnosti u kojima izbori imaju, manje ili više, ograničenu političku odnosno demokratsku ulogu i domašaj. Situacija u našem

* Saradnik u nastavi Departmana za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru.

sistemu je takva gde spoljni faktor ima dominaciju ili presudan odnosno znatan uticaj u određivanju političkih pravaca i političke elite. Suštinski je bitno da elita koja je na vlasti za vreme izbornog procesa koristi resurse države koristeći se privilegijama sistema definišući se kroz autoritarnu kulturu koja je duboko ukorenjena. U tom kontekstu ruši se sistem moderne i demokratske suštine, omalovažavaju se institucije gde izbori uglavnom ne daju očekivane rezultate narodne volje.

Izborni sistem u Srbiji

Donošenjem Ustava Republike Srbije 1990. godine napušten je princip delegiranja kao osnov za konstituisanje predstavničkih tela i izvršena rekonstrukcija tajnih izbora, primenjujući osnovna ljudska prava i slobode uključivši višestranačje kao osnov demokratskog višestranačkog nadmetanja. Od samog pocesa promene pa sve do danas izborni sistem je pretrpeo mnoge promene, kako one koje su temeljne za tip izbornog sistema, tako i one koje značajno utiču na političke posledice. Na prvim konstitutivnim izborima za Narodnu Skupštinu Republike Srbije primenjen je dvokružni većinski izborni sistem. Ustav je uspostavio opšte i jednako biračko pravo, kandidate su u toku izbornog ciklusa mogli isticati građani i političke stranke samostalno ili u koaliciji – uz uslov da je svaka kandidatura u izornoj jedinici trebala biti podržana od sto građana sa biračkim pravom. U skupštini je na prvim izborima ovog sistema bilo 250 poslaničkih mesta. Organizaciju, kontrolu i sprovođenje izbora vršili su Republička izborna komisija, izborne komisije izbornih jedinica i birački odbora. Ovi izborni organi su formirani po stručnom i političkom kriterijumu. Stalni deo članova izbornih organa činili su profesionalni pravnici, a svi podnosioci su imali pravo da u izborne organe delegiraju na svim nivoima svoje predstavnike koji su morali imati pravničko obrazovanje i ravnopravno su učestvovali u radu i odlučivanju izbornih organa. Oblikovanje izbornog sistema u Srbiji tokom protekle decenije bilo je pažljivo vršeno od strane partija na vlasti. One su uspevale da na osnovu povećanja broja izbornih jedinica, i njihovog kreiranja prema oblastima ukome su režimske partije imale tradicionalno jako uporište, suštinski utiču na dodatno povećanje broja mandata koje su osvojili. Zakon o izboru narodnih poslanika, koji je važio na izborima 2000. i 2003. godine, uveo je proporcionalni izborni sistem sa utvrđenim cenzusom od 5%, dok je, u skladu sa njim, celokupna teritorija Republike Srbije definisana kao jedna izborna jedinica. Ovako izrazito visok cenzus ostavio je izvan parlamenta brojne političke partije manjinskih etničkih zajednica, kao i manje političke partije, koje se duže od pet godina zalažu za smanjenje izbornog cenzusa sa 5% na 3%. Problem zastupljenosti partija manjinskih etničkih zajednica u Narodnoj skupštini Republike Srbije ipak je prevaziđen tako što je u skladu sa Zakonom o izmenama i dopunama zakona o izboru narodnih poslanika iz 2004. godine uvedena odrednica prema kojoj će one ući u parlament i ukoliko ne osvoje najmanje 5% glasova. Naime, Republička izborna komisija će biti ovlašćena da još u toku kandidovanja odredi koje političke

partije i koalicije imaju položaj zastupnika interesa manjinskih zajednica. Način raspodele njihovih mandata u Narodnoj skupštini Republike Srbije nije, međutim, ovim pravnim aktom detaljno definisan. Prema važećoj pravnoj regulativi, a pre svega Zakonu o izboru narodnih poslanika iz 2000. godine, u Srbiji postoje zatvorene neblokirane liste, što znači da njihovi podnosioci posle objavljivanja rezultata utvrđuju redosled mesta u parlamentu, s tim što najmanje 1/3 poslanika mora biti sa ranije podnete izborne liste. I u Srbiji se, kao i u Hrvatskoj, Sloveniji, Crnoj Gori i Makedoniji, koristi D'Ontova metoda prilikom raspodele mesta u parlamentu. Na osnovu nje se ukupan broj važećih glasova na izborima deli sa 250 (što je broj poslanika u Narodnoj skupštini Republike Srbije), a potom se prilikom definitivne raspodele u obzir uzimaju samo one političke partije i koalicije, koje su osvojile više od 5% glasova u biračkom telu. No, na ovaj način dolazi do „prelaska” glasova manjih političkih partija (onih koje nisu prešle visoki izborni prag) dvema prvoplasiranim partijama ili koalicijama. U Srbiji danas ne postoje značajniji otpori navedenim zakonskim rešenjima, izuzimajući pojedine zahteve za smanjenje izbornog cenzusa sa 5% na 3%, te utvrđivanje izbornih jedinica, čime bi se postigla adekvatnija reprezentativnost predstavničkog tela ove republike. Posle usvajanja Ustava Republike Srbije 8. novembra 2006. godine biće održani izbori za 250 narodnih poslanika u Narodnoj skupštini Republike Srbije u skladu sa ranije usvojenom izbornom regulativom. Nova zakonska rešenja od perioda 2009. pa do 2012. definisala su evropski način formiranja i sprovođenja izbornog procesa ali su po slobodnoj oceni dali loš rezultat zbog neprimene na pravi način zakonskih okvira gde je i poseban problem nastao kod Jedinstvenog biračkog spiska.

Odlika izbora 2012 godine u Republici Srbiji

Nema istinski demokratske države bez izborne demokratije, biračko pravo se mora utemeljiti kao najvažnije političko pravo pomoću kojeg je moguće preduprediti ili prevazići razne nedemokratske tendencije i uticati na uspostavljenje stabilnog političkog poretka. Postojanje regulatornih pravila i procedura u izborima je najvažniji indikator izbornog sistema i funkcija u kojoj suštini se ostvaruje u političkom sistemu. Odsustvo jasnih, preciznih i kodifikovanih normi izbornog prava – prostor je za pristrasnost i proizvoljnost u izbornom procesu. U takvom ambijentu rezultat izbora ne mora biti volja građana nego izraz raznih vrsta moći koje izborne odluke birača mogu falcifikovati novcem, silom, vlašću i manipulacijama. Izborni sistem danas u Srbiji se uređuje Ustavom, zakonima i nizom drugih podzakonskih akata. Ustav kao osnovni činilac ustrojstva utvrđuje demokratske principe koji garantuju slodobne, neposredne, tajne i opšte izbore gde se reguliše domašaj aktivnog i pasivnog biračkog prava. Izborni zakoni uređuju najveći deo izbornog sistema, evidencija birača, proces kandidovanja, izborne jedinice, glasanje, utvrđivanje rezultata i raspodelu mandata, zaštitu biračkog prava itd. Odlika izbornog procesa jeste primena novih zakonskih odredbi i nesnalazjenje sistema u implementaciji istih koji u delimičnom statusu daju osnov za razvoj

izbornog sistema. Zakonski okviri koji su obelježili ovaj period su Zakon o političkim strankama iz 2009. godine, Zakon o finansiranju političkih aktivnosti iz 2011.godine, Zakon o izboru predsednika Republike iz 2009. godine, Zakon o lokalnim izborima iz 2010 godine, svi oni su prvi put u primeni iako u određenom delu sa lošim zakonskim rešenjima još neprimena od strane izbornih i drugih institucija dalo se za rezultat da su izbori protekli sa teškim kršenjima izbornog procesa. Posebno je izražena uloga medija u političkom procesukoja se proširila u normativnu regulaciju izbornog sistema koja je takođe uređena posebnim zakonom. Poseban deo čini čitav niz normativnih akata razna upustva, pravvila, zaključci, instrukcije i sl. Kojima su određeni rokovi za vršenje izbornih i drugih radnji, obrasci, tehnike procedure i sl. Kao i sve ono što je najbitnije za nesmetano odvijanje izbornog procesa, što sve zapravo predstavlja deo izbornog sistema, anije utvrđeno izbornim zakonom. Rezultati izbora u Srbiji zapravo ne pokazuju pravu sliku izborne volje, već bi bilo potrebno na prvim narednim izborima dobiti legitimnu vlast koja će crpeti pravu narodnu volju. Rezultatiparlamentarnihizbora u Srbiji 2012.godine:

PokrenimoSrbiju – TomislavNikolić 24%,Izbor zaboljiživot – Boris Tadić 22.3%, IvicaDačić – SPS, PUPS, JS 14.7%, DSS – Vojislav Koštunica 6.8%, ČedomirJovanović – Preokret 6.7%, URS – MladenDinkić 5.4%, SRS – Vojislav Šešelj 4.6%, Dveri 4.4%, SVM – Ištvan Pastor 1.8%, Pokretradnikaiseljaka 1.5%, KomunističkaPartija – Josip Broz 0.8%, NOPO 0.6%, SDAS – SulejmanUgljanin 0.4%, Svezajedno BDZ 0.4%, SDS – NebojšaLeković 0.4%, KoalicijaAlbanacaPreševskedoline 0.3%, RS – Milan Višnjić 0.2%, Crnogorskapartija – NenadStevović 0.1%.

Suštinalegalnogsystema

Državni aparat treba da bude adekvatan uslovima građanskog društva i u skladu sa karakteristikama pravne države. Uslovnost i uređenja pravne države proizvod su koji je preduslov za ekonomski prosperitet društva u celini. Iako su ljudska prava najveće dostignuće moderne teorije liberalizma zasnovane na tradiciji prirodnih prava čovekovih ona su poput demokratije najviše zloupotrebljavana time što su postala bitan element imperijalne politike. Kopenhaški kriterijumi za prijemnovih Članica u EU su Pravni i to: Pravna država i harmonizacija svih zakona sa zakonima EU i Politički : stabilne institucije-demokratski poredak i poštovanje ljudskih i manjinskih prava. U Srbiji nije moguće razmatranje stanja reformi bez analize realnih promena u takozvanoj sferi političke vlasti.Osnovna pretpostavka efikasnosti kvalitetnog ostvarivanja državne vlasti je zakonitost. Zakoni su podjednako obavezni za sve državne organe, odgovorna lica, društvene, privredne organizacije i građane. U pravnoj državi je apsolutni uslov da se svi subjekti organizovanog društva pridržavaju zakona. Zakonitost je princip na kome se temelji pravna država, međutim kako je zakonitost univerzalni princip koji se odnosi na sve strukture ekonomskog i političkog sistema prije svega državne vlasti. Princip jednakosti između države i čoveka izražava ideju o autonomnosti čoveka u

odnosu na državu, sama suština ovog principa jeste da je čovek jedan od ključnih činioca društva sa svojim garantovanim i zaštićenim pravima i slobodama. Ljudska prava su ona prava koja mu omogućuju da čovek bude slobodno biće da zadovoljava svoje bitne materijalne, političke i duhovne potrebe, da bude subjekt vlastitog života. To su prava bez kojih on nije čovek u savremenom smislu, odnosno ostvarenjem jednakih mogućnosti na vlast, obrazovanje, rad, pristojnih uslova za život zdravstvenu i društvenu zaštitu ispunjava preduslove za poštovanje osnovnih prava čovjeka. Društveni sistem u Srbiji sa sobom nosi preovladajuća obeležja primitivnog a u socijalnom smislu i represivnog kapitalizma, gde se uglavnom pojavljuje institucionalizovani haos, što se posebno odnosi na izborni proces. Državni aparat treba da bude adekvatan uslovima građanske države i narodne volje.

Slika političke Srbije

Minuli parlamentarni izbori su imali veliku indikativnu vrednost i višestruko dejstvo odnosno implikacije na političku scenu i život Srbije. Oni su pokazali i neke dobre i neke loše strane političkog života i imali, uglavnom i u izvesnoj meri, pozitivno dejstvo na uređivanje političke scene Srbije. Ovde ćemo istaći nekoliko manje ili više kumulativnih efekata izbora na dalji tok političkog života u Srbiji. Prvo, posmatrano, izbori su pokazali jedan u osnovi paradoks koji na našem prostoru traje već duže vreme. On se sastoji u tome što se, na jednoj strani, ne retko, ističe znatna odbojnost pa i prezir prema politici, a na drugoj strani, pokazuje se veliko interesovanje i naponi pozamašnog broja ljudi, posebno intelektualaca, da zakorače na političku pozornicu i ako je moguće u političku orbitu. Navala na poslaničke funkcije (deset do dvadeset kandidata za jedno poslaničko mesto), kao i na neke druge političke ili pod-političke i javne makar i pomoćne funkcije, poput onih u raznim međunarodnim organizacijama i ispostavama instaliranim na tlu balkanskih zemalja, predstavlja jasan znak atraktivnosti tih funkcija za veliki deo populacije. Atraktivnost političke scene i političkih odnosno njima sličnih funkcija ima višestruke razloge. Neki od njih, poput želje da čovek iziđe i na javnu scenu, da više vidi i da ga bolje vide, da se izdvoji pa i delimično postavi ili nametne iznad drugih su gotovo prirodna svojstva čoveka, a time i politike. Ona se mogu naći u svim zemljama i periodima. No, naglašena motivacija za političku promociju i nameštenje u našoj zemlji ima i još jedan razlog. U uslovima osiromašenja, oskudice i neizvesnosti, u situaciji kad produktivni sektori i pogoni društva stagniraju ili ne rade, kad zbog toga i niza drugih razloga, rad nije uslov i osnov pristojne egzistencije, kad ne postoje kanali normalne vertikalne profesionalne mobilnosti i promocije i drugih nedaća, politika postaje funkcija koja obećava ili omogućava više nego druge profesije: da se u stanju šireg potopa drži glava iznad vode ili nađe mesto pod suncem. Drugim rečima, politika, nažalost, postaje najsigurniji način i put da se iziđe iz kritičnih zona ili ne uđe u zonu oskudice i siromaštva. Veliki intelektualni potencijali ili brojni daroviti pojedinci koji nesumnjivo ne nedostaju

Srbiji čame van ili u senci upravljačkih ili uticajnih funkcija i mesta u društvu. Ovakva konstelacija odnosa i snaga znatno smanjuje bolje reći ograničava mogućnosti korišćenja klasičnim jezikom rečeno kadrovskih potencijala, resursa racionalnosti i razvoja kojima inače Srbija raspolaže. Sve to svedoči i o tome da izbori u određenim situacijama mogu biti dobar znak i alarm da je društvo zagazilo u jednu nepovoljnu i opasnu situaciju u kojoj se deficit ekonomskih i stvaralačkih aktivnosti i rezultata nadoknađuje suficitom političke aktivnosti. To je siguran put da društvo kreće prema situaciji koja će biti neracionalna, neupravljiva i nekontrolabilna. Ovo treba da bude znak politici i društvu da se nešto mora učiniti na prevazilaženju takvog stanja. Nesumnjivo pozitivnu stranu izbora treba videti u tome što su oni pokazali političku težinu pojedinih političkih aktera i proredili politički prostor, koji je bio prenaseljen prekobrojnim političkim aspirantima, aktivistima i vlastoljupcima i njihovim organizacijama ili savezima u vidu interesnih grupa ili partija. Izbori su pokazali raspoloženje većine građana odnosno biračke populacije prema monarhiji. Drugim rečima, izbori, a možda još i više atmosfera oko njih, su pokazali da monarhija ne spada u red gorućih ili prioriternih pitanja ovoga društva i trenutka. Uz to, mali je deo populacije koji se opredeljuje za monarhiju. Izbori su uglavnom potvrdili ono do čega su i neka istraživanja došla. Čak ni prilično pompezne i glamurozne kampanje, uz svesrdnu podršku i podsticanje nekih cenjenih intelektualnih poslenika, nisu pomogli mnogo podržavanju i promovisanju monarhije. Čudno je što jedan broj istaknutih javnih poslenika uporno insistira na uspostavljanju monarhije po svaku cenu i na svaki način u vreme kad je ogromna većina građana na drugoj strani. Mora se reći da je argumentacija za monarhiju ovih cenjenih intelektualaca, mestimično interesantna, ali u celini znatno ispod uobičajenog nivoa njihove već više puta osvedočene mudrosti i profesionalne književne ili naučne produkcije. U stvari, zalaganja za monarhiju su sasvim legitimna u svakoj iole demokratskoj zemlji, ali ne može biti ni racionalno ni legitimno ni demokratsko promicanje monarhije van odgovarajućih demokratskih mehanizama - procedura i van odnosno nasuprot volje većine građana. Ovakvu poruku poslali su i prethodni izbori. Nije nerealan pretpostaviti da je monarhijska opcija, bar malo, doprinela neočekivano mršavim izbornim rezultatima nekih partija. Izbori su pokazali da biračko telo zaslužuje mnogo veći respekt i pažnju od onoga što se ne retko može čuti pripadnika političke elite, političkih istraživača, eksperata i komentatora. Demokratski opredeljena elita će, po ovim interpretacijama, imati dosta muke da veliki deo naroda odlepi od te konzervativne inercije i snaga i digne na odgovarajući evropski i civilizacijski nivo. Jednom, faktički većom stranom svog bića i korpusa, on je glasao, ili mislio da glasa za građansku, liberalnu, modernu i demokratsku i evropsku Srbiju, a drugom stranom svog bića i tela narod je poručio, u stvari, uputio opomenu svojim budućim izabranicima, da se tako zamišljena Srbija može graditi samo naporedo sa očuvanjem državnog teritorijalnog integriteta, nacionalnog odnosno narodnog digniteta i drugih temeljnih egzistencijalnih i humanističkih starih i novih vrednosti. Isto tako, na znatnu nakrivljenost političke elite na neo-liberalnu desnu

ili centro desnu stranu, veliki deo populacije je u odsustvu respektabilne leve odnosno socijaldemokratske partije reagovao nekom vrstom nacionalno obojenog radikalizma. Veliko je pitanje da li će politička elita na pravi način shvatiti poruke i raspoloženje biračkog tela i uspeti da na adekvatan način koordinira zahteve koji dolaze iznutra sa onim koji dolaze spolja i koji su ne retko dvostruke prirode: neki od njih su nesumnjivo usmereni na približavanje Srbije Evropi i savremenim civilizacijskim dostignućima i standardima, a neki su orijentisani pre svega prema promovisanju interesa i dominacije velikih sila, ne retko i prema dominaciji jedne jedine superiorne planetarne sile, a na štetu drugih posebno manjih zemalja. Od mudrosti, umešnosti i uspešnosti političke elite da shvati i koordinira ova dva velika smera i zadatka politike zavise velikim delom i razvojne mogućnosti zemlje i proces stvarne demokratizacije politike.

Zaključak

Kad je reč o institucijama, izbori, u stvari, imaju dvostruke efekte. Jedni efekti se manifestuju u strukturi parlamenta, a drugi u strukturi vlade. Po prirodi stvari i iskustvu, izborni rezultati su vidljiviji u strukturi parlamenta nego u strukturi i delovanju vlade. Iako se smatra da će vlada delovati pod kontrolom parlamenta, ipak je manje ili više jasno da je vlast najvećim delom koncentrisana u vladi. Zato je čin sastavljanja vlade najdelikatniji i najsloženiji deo u procesu konstituisanja vlasti. Poznato je da proces sastavljanja vlada potraje i po nekoliko meseci sa velikim stepenom neizvesnosti. Dobar deo ove složenosti i problema prisutan je i u sastavljanju vlade posle parlamentarnih izbora u Srbiji. Suštinski je bitno da su procesi potrebni i da je nužno izmeniti izborne propise i to u pogledu kaznenih odredbi za političke subjekte za razne zloupotrebe, kao i dati sve veći prioritet stručnim a ne političkim krugovima u sprovođenju izborne procedure. U celini gledano, izbori su imali, u izvesnoj meri, pozitivne efekte pre svega time što će doprineti većoj racionalizaciji političko-partijske scene i, verovatno, efikasnijem i demokratsnijem procesu odlučivanja.

LITERATURA

1. Ferović Abedin: „Granica ispravne politike“, Novi Pazar, 2006.
2. Giddens Anthony - Ekonomski fakultet Beograd.: „Sociologija“, Beograd, 2002.
3. Lukić Radomir: „Uvod u pravo“, Beograd, 2003.
4. Ustav Republike Srbije 2006
5. Zakon o finansiranju političkih aktivnosti iz 2011. godine,
6. Zakon o izboru predsednika Republike iz 2009 godine,
7. Zakon o lokalnim izborima iz 2010 godine
8. Zakon o političkim strankama iz 2009 godine,

ELECTIONS IN REPUBLIC OF SERBIA 2012

Ferid Bulic

Abstract:

The author of this paper, is dealing with the method of election in the Republic of Serbia, with special reference to the elections that were conducted 2012th year. Accordingly, the author points out the specifics of the electoral system of the Republic of Serbia, putting them in touch with the current political landscape of Serbia, stating certain objections and suggestions.

Keywords: elections, democracy, rule of law, freedom, politics.

343.983(4-672EU) ; 340.68(4-672EU)

PRAVCI RAZVOJA FORENZIKE U DRŽAVAMA EVROPE

Doc. dr Aleksandar B. Ivanović*

Doc. dr Aleksandar R. Ivanović*

Apstrakt:

U radu će biti prikazana aktuelna situacija u oblasti forenzičkih ispitivanja i vještačenja u državama Evropske Unije. Nakon toga rad tretira napore nadležnih institucija Evropske Unije u pravcu prevazilaženja uticaja trenutne nepovoljne ekonomske situacije i tranzicije, koja takođe ima uticaj i na oblast forenzike. Na kraju su navedena neka od najvažnijih dokumenata Evropske Unije koja tretiraju oblast forenzike i idu u pravcu njenog razvoja. To se naročito odnosi na tendenciju Evropske Unije u cilju stvaranja zajedničkog forenzičkog prostora i forenzičke infrastrukture u državama Evropske Unije do 2020. godine.

Ključne riječi: forenzičke nauke, Evropska Unija, akreditacija i standardizacija.

Uvod

Savremena evropska praksa poslove vještačenja i kriminalističke tehnike naziva Forenzičke nauke. Pod Forenzičkim naukama se podrazumijeva skup naučnih principa i tehničkih metoda koje se primjenjuju kod istraživanja krivičnih djela radi dokazivanja postojanja krivičnog djela i pomoći prvenstveno pravosuđu, da utvrdi počinioca krivičnog djela, odnosno Forenzika podrazumijava primjenu naučnih metoda kod otkrivanja i tumačenja (vještačenja) materijalnih tragova, a pa se i stručnjaci koji obavljaju ove poslove nazivaju forenzičari. Forenzičke nauke

¹ koriste za davanje odgovora na specifična pitanja, od kojih su tri temeljna:

1) Da li je izvršen zločin? (2) Ko ga je počinio? (3) Kako je isti izvršen?

U demokratskim društvenim sistemima sa nezavisnim sudstvom, ispitivanja koja se vrše u forenzičkim laboratorijama i mišljenje forenzičkog stručnjaka postali

* Docent Departmana za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru.

* Docent Departmana za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru.

¹ Riječ forenzika dolazi od latinske riječi forensic (na trgu) koja je izvedena od latinske riječi forum (trg). Naime, u doba straog Rima, u pojedinim slučajevima sumnjivih smrti na Trgu Forum Romanum, izlagala su se ta mrtva tijela i pojedine osobe koje su imale stručna znanja i iskustva davala su mišljenja o tome kako je nastupila smrt, odnosno na koji su način nastale povrede na mrtvom tijelu. Kako se ujedno na pomenutom Trgu obavljalo i suđenje, navedena riječ (forenzika, forenzički) je u prenosnom smislu značila i sudski, odnosno sudska.

su nezaobilazni za uspješan sudski proces i pravedno kažnjavanje. Dokaz dobijen pomoću forenzičkih analiza, često ima odlučujući uticaj na to da li će optuženi biti proglašen krivim ili ne, kao i na visinu kazne. Odgovornost forenzičkog stručnjaka je stoga velika. Nije dovoljno da struku poznaje do tančina i da se njegov rad odlikuje najvišim nivoom kvaliteta - takođe je značajno da forenzički stručnjak uvek postupa etički. Krivične prijave koje nijesu poduprte forenzičkim dokazima najčešće i uglavnom završe kod tužioca, odnosno dalje se ne procesuiraju.

Počeci savremenih forenzičkih nauka vežu se za kraj XX vijeka, primjenom visokosofisticiranih metoda, tehnika i tehnologija kao što su analiza DNK, instrumentalne hemijske metode, skenirajuća elektromikroskopije i dr. Međutim, od postanka svijeta osobe koje su se bavile razrješavanjem krivičnih djela primjenjivali su forenziku, samo što nisu imali pri ruci odgovarajuće tenničke i tehnološke uređaje. Isti su se razvijali zajedno sa razvojem ljudskog društva. U daljem tekstu navodimo hronološki, kako su se razvijale metode koje su dovele do savremene forenzik:

- 44. godine prije nove ere, nakon pregleda tijela ubijenog cara Julija Cezara, rimski liječnik Antistije, zaključio je da je od 23 uboda na tijelu Cezara, smronosna bila samo rana na prsima.
- Kineski pravnik i istražitelj smrtnih slučajeva Sung Tyuh je 1247. godine, objavio knjigu doslovno prevedenu kao "Ispiranje nanesenog zla". Ova knjiga predstavlja prvi rad iz oblasti forenzike jer ista sadrži upustva kako razlikovati slučajeve samoubistava, ubistava i prirodne smrti i takođe razmatra opasnosti od povreda raznih djelova tijela.
- Na Univerzitetu u Lajpcigu (Njemačka), 1642. godine počinje sa radom nastava iz oblasti forenzičke medicine.
- U Sjedinjenim Američkim Državama je 1850. godine, John Webster bio prvi ubica koji je osuđen na osnovu medicinsko forenzičkih dokaza. Forenzičari-patolozi su u ovom slučaju poroti prezentovali način kako je određeno vrijeme smrti žrtve.
- 1892. godine u Argentini se prvi put koriste otisci prstiju za osuđivanje ubice. To je uspjeh Ivana Vučetića policijskog službenika iz Buenos Airesa koji je zagovarao korištenje otisaka prstiju u policijskim istragama.
- 1898. godine Njemački hemičar Paul Jeserich je prvi u praksi primijenio komparaciju ispaljenog projektila iz oružja osumnjičenog i projektila nađenog na mjestu ubistva. Sličnost između pomenutih projektila je pomogla da se osudi ubica u ovom slučaju.
- 1910. godine Edmond Lokar u Francuskoj osniva prvi forenzički laboratorij i postavlja svoju čuvenu „kontaktnu teoriju mikrotragova“ (iako je službeno prezentovao 1920. godine).
- 1924. godine u Americi su ubice učenika Bobija Franksa osuđene na osnovu forenzičkih dokaza koji su pokazali da je na pisačoj mašini jednog osuđenika napisano pismo sa zahtjevom za isplatu otkupnine.

- 1925. Godine Amerikanci Filip Gravel i Kalvin Godar izumjeli su prvi komparativni mikroskop koji služi za balističke identifikacije.
- 1930. godine Tomas Gonazales-Šef policije u Meksiko Sotiju uvodi test za utvrđivanje tragova pucanja, takozvani test „parafinska rukavica“.
- 1941. godine istraživači Bell laboratorije razvijaju spektrogram glasa kao sredstvo za identifikaciju govornika.
- 1968. godine u forenzičkoj laboratoriji Londonske policije prvi put se primjenjuje metoda skenirajuće elektromikroskopije sa energetskim disperzivnim dodatkom sa X zracima (SEM/EDX).
- 1975. godine FBI uvodi sistem za automatsku identifikaciju otisaka prstiju (AFIS).
- 1986. godine Ser Alec Jeffreys, koji je dvije godine prije toga razvio prvi test za DNK profilisanje, koristi ga za identifikaciju Colina Pitchforka kao ubice dvije mlade djevojke u Midlandsu u Engleskoj.
- 1987. Godine, analiza DNK je prvi put predložena na američkom sudu i bila prihvaćena. Slučaj je doveo do utvrđivanja pravila za akreditaciju, standardizaciju i kontrolu kvaliteta rada laboratorija za DNK.

Aktuelna situacija u oblasti forenzike u državama Evropske Unije

Poslovi forenzičkih ispitivanja, istraživanja i vještačenja u Evropi (ali većinom i svuda u svijetu) prolaze kroz tranziciju. Kao dobar primjer za pomenuto, možemo navesti podatak da se u državama Evropske Unije u prošloj deceniji, višestruko povećao broj forenzičkih istraga (vještačenja-ispitivanja). Naprimjer u Holanskom forenzičkom institutu (koji važi za jedan od najrazvijenijih u državama EU), broj zaposlenih se od početka 21. vijeka utrostručio, odnosno porastao je od 200 na 600 zaposlenih. Uvođenje novih linija rada u forenzičkim institucijama, kao što su: vještačenje informacionih tehnologija (IT), molekularna biologija (DNK), razne nove hemijske analitičke metode i drugo, dali su povod za nove tipove forenzičkih ispitivanja i vještačenja. Takođe, jedan od razloga za povećanje broja zahtjeva za forenzičkim ispitivanjima u državama EU je i taj što mnoge vladine i nevladine agencije čiji je obim rada izvan oblasti krivičnog pravosuđa, otkrile vrijednost forenzike i primjenu u njihovim agencijama. Danas, forenzičke institucije u državama EU imaju na desetine klijenata koji su organizaciono pozicionirani van krivičnog pravosudnog sistema. Takođe, u državama EU poslovi forenzičkih ispitivanja i vještačenja nisu vezani samo za jednu državu, nego se često dešava da pojedine agencije zatraže forenzičko ispitivanje i/ili vještačenje u drugoj državi. To iz opravdanog razloga što je nerealan pretpostavljati da svaka forenzička institucija može odgovoriti svih zahtjevima koje od nje zatraže, kao što smo vidjeli sve veći i veći broj podnosilaca zahtjeva. Pomenuti zahtjevi takođe, postaju sve specifičniji, što je uslovalo poslednjih desetak godina, da su u forenzičkim naukama sve više ide na uske specijalnosti, kao naprimjer u medicini. Iz do sada pomenute problematike, jasno je izvesti zaključak da se poslednjih desetak godina pojavio

imperativ prekogranične razmjene forenzičkih poslova: usluga i proizvoda (ispitivanja, vještačenja, korišćenje forenzičkih baza podataka). Prekogranični karakter kriminalisteta zahtijeva blisku saradnju između policije i sudstva različitih država, što uslovljava sve veći broj krivičnih predmeta koja podrazumijevaju intenziviranu razmjenu forenzičkih podataka i dokaza. Pomenuto treba da dovede do situacije da dokazi dobijeni u jednoj državi mogu da budu upotrebljivi u drugoj državi. Sve izneseno je dovelo do potrebe za zajedničkim standardima u oblasti forenzičkih nauka širom Evrope: Za sada se u cilju standardizacije poslova forenzike najviše odmaklo u državama EU.

Budućnost i razvoj forenzike u državama EU

Budućnost i razvoj forenzike u državama EU je usmjeren u nekoliko pravaca. Prvi pravac razvoja je snažan rast, podstaknut povećanjem oslanjanja na forenziku ne samo u krivičnom pravosuđu, nego i u slobodno možemo reći svim segmentima ljudskog društva i razvoja. Danas u savremenom svijetu nema bilo kakve vrste spora (krivičnog, prekršajnog, stručno-naučnog, lingvističkog, biometrijskog, istraživačkog i slično) gdje forenzičke metode nemaju svoju primjenu. Rast i razvoj primjene forenzike je uglavnom uzrokovan sledećim faktorima:

- Uvođenje novih sofisticiranih tehnika i tehnologija u forenzici, kao što su: forenzička DNK, forenzički IT i dr.;
- Forenzika je realtivno jeftina i daje novu visoku vrijednost u odnosu na tradicionalne intenzivne istražne metode. Sem toga dokazna vrijednost forenzike je veoma visoka!
- Savjest o vrijednosti i značaju forenzike se rapidno povećava. Kako se nove tehnike i tehnologije uvode u sudski postupak i druge društvene sfere, zahtjevi za njihovu primjenu će se dodatno povećavati, i ovdje se forenzika povezuje i upoređuje sa medicinom, na primjer kada se pojavi nova metoda u medicini i ista postane dostupna, rapidno se povećava broj slučajeva njene primjene.
- Forenzika i forenzičke tehnike će vrlo brzo biti dostupne i na samom licu mjesta. Sve više se poslovi forenzike izmještaju iz laboratorije ka samom licu mjesta. Već se pojavljuju tehnologije koje su pristupačne na samom licu mjesta krivičnih djela, takozvane mini laboratorije i laboratorije na čipu.
- Forenzička ispitivanja i vještačenja će biti sve operativnija. To znači da će se umnogome skratiti vremenski rok za dobijanje rezultata forenzičkih ispitivanja i vještačenja. U forenzičkim institucijama Evropske Unije, u poslednjih pet godina, vrijeme za dobijanje forenzičkih rezultata je smanjeno za oko 90%.
- Savremena forenzička nauka će biti u stanju da pruža sve više i više informacija.

Trenutna međunarodna recesija i ekonomska kriza ima svoj uticaj i na razvoj i primjenu forenzičkih nauka. Kao posledica pomenutog mnoge forenzičke institucije u Evropskoj Uniji se bore sa budžetskim rezovima. U mnogim forenzičkim institucijama glavni izvor troškova su ljudski resursi, pa bi prva pomisao bila da će se uštede u forenzičkom sektoru najlakše postići smanjenjem broja zaposlenih. Međutim, tu se već na početku došlo do zaključka da bi takav način uštede budžetskih sredstava oslabio kapacitete forenzičkih laboratorija. Forenzičke laboratorije u Evropskoj Uniji su našle način za odgovor na trenutnu ekonomsku krizu i smanjenje budžetskih sredstava i on se sastoji u smanjenju količine svojih usluga. Forenzičke laboratorije u Evropskoj Uniji su se odlučile da sačuvaju svoje ljudske resurse, a jedan od povoda za to nastojanje je i imperativ akreditacije po normi standarda ISO/IEC 17025, koji na početku doslovice poručuje sa su *zaposleni najveća vrijednost jedne laboratorije*. Kako bi odgovorili izozovima ekonomske krize, forenzičke laboratorije Evropske Unije su organizovale sastanke sa institucijama za koje rade, odnosno sa podnosiocima njihovih zahtjeva. Takav način rada podrazumijeva i pomenuta akreditacija, odnosno njen dio - odnos prema podnosiocima zahtjeva, tojest prema krajnjem korisniku. Nakon dobijenih traženih informacija od strane klijenata i održanih sastanka sa istima, forenzičke institucije u Evropskoj Uniji su determinisale sledeće pravce razvoja u cilju prevazilaženja uticaja ekonomske krize na njihov rad i u cilju efikasnijeg i efektivnijeg djelovanja i rada:

- Uvođenje i primjena forenzičkih laboratorijskih informacionih sistema. Ovom primjenom bi se dobilo u operativnosti u radu i efektivnost dokaznosti lanca kretanja dokaznog materijala.
- Razvoj radnih tokova i laboratorijskih procesa kroz uspostavljanje lanca kretanja dokaza (engl. *chain of custody*).
- Razvoj boljeg sistema kvaliteta. Sami pojam sistema kvaliteta u forenzici ne znači „dobro“ ili „najbolje“, već podrazumijeva operativnu sposobnost laboratorije da zadovolji zahtjeve korisnika svojih usluga.
- Zatvaranje nekih forenzičkih disciplina. Na zajedničnim sastancima predstavnika forenzičkih institucija i njihovih klijenata (policije, tužilaštva i sudstva) u državama Evropske Unije, zaključeno je da se odustane od pojedinih disciplina vještačenja, koje iziskuju velika sredstva, oduzimaju stručnjacima veliko radno vrijeme, a sama po sebi su neoperativna, kao naprimjer neutronska aktivaciona analiza kod utvrđivanja tragova pucanja iz vatrenog oružja, vještačenja krvnih grupa, vještačenje indeksa prelamanja svjetlosti, vještačenje vlakana i dr.
- Ograničavanje broja predmeta i uzoraka. Ovo se naročito odnosi na primjenu novih tehnologija u forenzici, kao što su: DNK ispitivanja, skenirajuća elektromikroskopija i druga ispitivanja, kod kojih veliki broj predmeta i uzoraka umnogome izaziva enormni rast materijalnih troškova i veliki udio vremena potrebnog za iste.

- Davanje nalaza i mišljenja koji bi se mogli lakše razumjeti od strane podnosioca zahtjeva (korisnika usluga). Što znači da isti budu lišeni teško razumljivih usko stručnih naučnih izraza, nego da budu razumljivi i upotrebljivi od strane svih korisnika forenzičkih usluga kojima su usko stručni izrazi neprimjenljivi, nerazumljivi i nepraktični.
- Skratiti rokove za dobijanje nalaza i mišljenja. Veliki broj korisnika forenzičkih usluga u Evropskoj Uniji je prilikom izrade redovnih godišnjih anketa naveo da se za pojedine vrste forenzičkih ekspertiza čeka i do tri mjeseca! Na pomenutim, zajedničnim sastancima predstavnika forenzičkih institucija i njihovih klijenata (policije, tužilaštva i sudstva) u državama Evropske Unije sporazumno su određeni približni rokovi za izradu forenzičkih ekspertiza. Odnosno, definisani su tri kategorije vremena izrade ekspertiza: ekspresni (tri dana), srednji (14 dana) i duži (90 dana). Takođe je definisan i koncept preliminarnog izvještaja, koji su od strane korisnika forenzičkih usluga, ocijenjeni kao veoma korisni, efikasni i efektni.

Pojedine forenzičke laboratorije država Evropske Unije, su u cilju postizanja efikasnijeg i efektnijeg rada, uvele forenzičku analitiku. Između ostalog forenzička analitika ima ulogu koordinacionog centra između same laboratorije i podnosioca zahtjeva (policije, tužilaštva i sudstva). Uloga ovog analitičkog koordinacionog centra se ogleda u sledećem:

- Djeluje kao medij između podnosioca zahtjeva i eksperata;
- Kanališe prioritete dostavljenih zahtjeva;
- Koordinira rad između različitih eksperata u slučajevima zahtjeva, koji podrazumijevaju interdisciplinarni pristup;
- Formira bazu podataka svih relevantnih informacija vezanih za ekspertize;
- Prikuplja i obrađuje povratne informacije od strane podnosioca zahtjeva.

Nadležni organi Evropske Unije su poslednjih godina donijeli niz obavezujućih dokumenata koja se odnose na oblast forenzike. Radi se o sledećim dokumentima:

Odluka Vijeća Evropske Unije, koje je 23.06.2008. godine, donijelo Odluku 208/615/JHA o pojačavanju prekogranične saradnje, posebno u borbi protiv terorizma i prekograničnog kriminala. Ova Odluka je između ostalog obezbedila da države Evropske Unije efikasnije započnu razmenu forenzičkih baza podataka i identifikaciju izvršilaca osumnjičenih za krivična dela terorizma i prekograničnog kriminaliteta. Da bi pomenuta Odluka Saveta Evropske Unije bila pouzdana, operativno prihvatljiva i zakonski normirana, ukazala se potreba da se ista modifikuje.

To je izvršeno na način da je Vijeća Evropske Unije, 30.11.2009. godine, doneo Odluku 2009/905/JHA, koja se odnosi na akreditaciju forenzičkih institucija u državama Evropske Unije. Ova Odluka je usmerena u pravcu obezbeđivanja

pozdanošći, kompatibilnosti i upotrebljivosti forenzičkih podataka (za sada DNK profila i otisaka prstiju), iz jedne države u drugoj. Da bi obezbjedili cilj zacrtan Odlukom Saveta EU 2009/905/JHA, ista obavezuje da sve države članice EU moraju imati makar jednu forenzičku instituciju akreditovanu po međunarodnom standardu kvaliteta ISO/IEC 17025. Član 5 pomenute Odluke Saveta EU imeprettivno ukazuje da se u cilju priznavanja forenzičkih ispitivanja, analiziranja, istraživanja i veštačenja, svaka država članica mora pridržavati strogih uslova koje iziskuje standard kvaliteta ISO/IEC 17025. Impementacija Odluke Saveta EU u tački 7 iste, imperativno od država članica zahteva sledeće:

- a) akreditaciju DNK laboratorija do 30.11.2013. godine;
- b) akreditaciju daktiloskopskih laboratorija do 30.11. 2015. godine;
- c) uključivanje u nacionalnim zakonodavstvima Odluke Saveta EU 2009/905/JHA, do 30.05.2016. godine;
- d) Svet EU će do kraja 2018. godine izvršiti kontrolu primene ove Odluke u državama članicama.²

Potreba razvoja jednakih standarda u oblasti forenzičkih ispitivanja i vještačenja na području Evropske Unije, dovela je do Poljske forenzičke inicijative, koja datira iz 2011. godine (kada je Poljska bila predsjedavajuća Evropske Unije). Ovaj zvaničan dokument Evropske Unije ima naziv "Stvaranje zajedničkog Evropskog prostora za forenzičke nauke 2020". Pomenuti dokument između ostalog podrazumijeva:

- Akreditaciju svih forenzičkih laboratorija i institucija u Evropskoj Uniji;
- Poštovanje minimuma kompetencijskih kriterijuma za zaposlene u forenzičkim laboratorijama;
- Uspostavljanje jedinstvenih, standardizovanih praktičnih priručnika i njihova primjena u forenzičkoj laboratorijskoj praksi;
- Sprovođenje međunarodnih međulaboratorijskih testova provjerljivosti;
- Identifikacija optimalnih načina za međudržavne forenzičke baze podataka i njihovu primjenu;
- Standardizacija u oblasti obrazovanja i obuke iz oblasti forenzičkih nauka;
- Forenzičke institucije/laboratorije u Evropskoj Uniji, moraju uvesti liniju rada Istraživanje i razvoj u cilju daljeg razvoja forenzičkih nauka.

Pravci razvoja forenzike u Srbiji i Crnoj Gori

² A. R. Ivanović, A. B. Ivanović, *Forenzička akreditacija – pouzda način dokazivanja*, Zbornik radova, VII naučna konferencija sa međunarodnim učešćem, Kriminalistički i krivično-procesni aspect dokaza i dokazivanja, Internacionalna asocijacija kriminalista, Sarajevo, 2013, str. 354.

Države koje nisu članice Evropske Unije, ali imaju nameru da to postanu, kao što su to Crna Gora i Srbija, takođe rade na akreditaciji svojih forenzičkih institucija, a u cilju podizanja kvaliteta rada i obezbeđivanja međunarodnog priznavanja nalaza, rezultata ispitivanja i datih mišljenja obavljenih veštačenja. Ovim putem forenzičke institucije u Crnoj Gori i Srbiji nastoje da se uključe u praćenje trendova u oblasti forenzičkih nauka unutar prostora Evropske Unije. Na ovaj način i Crna Gora i Srbija aktivno učestvuju u standardizaciji i osiguranju kontrole kvaliteta rada u oblasti forenzičkih poslova, što će umnogome doprineti, pre svega efikasnijoj međudržavnoj razmeni pouzdanih forenzičkih podataka, vezanih za razrešavanje krivičnih dela prekograničnog kriminala i terorizma, ali i uopšte podizanju kvaliteta rada u oblasti forenzike, što će, na unutrašnjem (unutardržavnom) nivou, za posledicu imati obezbeđivanje pouzdanih forenzičkih podataka, odnosno pouzdanih (validnih i čvrstih) dokaza koji su nepohodni za efikasno pokretanje, vođenje i okončanje krivičnih postupaka.

Akreditacija Forenzičkog Centra Uprave policije Crne Gore i Nacionalnog kriminalističko-tehničkog centra MUP-a Srbije, realizuje se putem projekta EMFA-2 (Evropsko mentorstvo za forenzičku akreditaciju). Program ENFSI-a pod nazivom Evropsko mentorstvo za forenzičku akreditaciju (*European Mentorship for Forensic Accreditation - EMFA*) je takođe poznat pod imenom "leteći mentori" u okviru ENFSI zajednice ("*Flying mentors*" within the ENFSI community). EMFA program ima za cilj da pomogne neakreditovanim članovima ENFSI da dostignu akreditaciju uz pomoć već akreditovanih laboratorija. Program EMFA podrazumeva mentorstvo Evropske Unije, putem udruženja ENFSI i to u delu izrade dokumentacije u cilju standardizacije i kontrole kvaliteta, odnosno kompletnog menadžmenta forenzičke laboratorije i validacije metode u dve vodeće linije rada.

U 2011. godini ENFSI je pokrenuo drugu rundu EMFA programa. Naime, EMFA - 2 predstavlja nastavak uspešno realizovanog EMFA-1 programa koji je u okviru ENFSI-a trajao od 2007. godine do početka 2011. godine. EMFA-1 program je zvanično zaključen tokom Završne konferencije održane u Viljnusu (Litvanija) od 25-26. januara 2011. godine. Realizacija EMFA-1 programa je postigla veoma pozitivne rezultate. Naime, četiri od ukupno pet učesnika programa su ostvarili zadovoljavajući napredak u postupku akreditacije.³

Učesnike EMFA-2 programa čine četiri para uparenih (*twin pairs*) forenzičkih institucija. Projekat EMFA-2 podrazumeva uparivanje forenzičkih laboratorija i to na sledeći način: jedna laboratorija koja je akreditovana je mentorska laboratorija drugoj laboratoriji koja se nalazi u procesu akreditacije (laboratorija pripravnik, odnosno trening laboratorija). EMFA-2 projekat se odvija u organizaciji ENFSI, a finansira se od strane Evropske Unije. U projektu EMFA-2 učestvuje osam forenzičkih laboratorija članica ENEFSI, po četiri neakreditovane i četiri akreditovane laboratorije i to na sledeći način:

³ A. R. Ivanović, A. B. Ivanović, *Forenzička akreditacija – pouzda način dokazivanja*, Zbornik radova, VII naučna konferencija sa međunarodnim učešćem, Kriminalistički i krivično-procesni aspect dokaza i dokazivanja, Internacionalna asocijacija kriminalista, Sarajevo, 2013, str. 359.

Laboratorija pripravnik	Mentorska laboratorija
Forenzički Centar Crne Gore	Forenzički Institut iz Talina-Estonija
Forenzički Centar Srbije	Forenzički Centar Hrvatske
Forenzički Centar Federacije Bosne i Hercegovine-Sarajevo	Forenzički Centar iz Ljubljane-Slovenija
Forenzički Centar iz Sankt-Petersburga-Rusija	Forenzički Centar iz Rige-Latvija

Tabela 2. Uparene forenzičke laboratorije u okviru EMFA-2 programa

Dakle, osnovni zadatak EMFA programa je mentorsko vođenje, od strane neke već akreditovane članice ENFSI-ja, neakreditovanog forenzičkog centra i njegova priprema za akreditaciju u skladu sa međunarodnim standardom ISO/IEC 17025:2006, kao i dokumentom ILACG19:2002 *Guidelines for Forensic Science Laboratories*.⁴ Mentor Forenzičkom Centru Uprave policije Crne Gore je Forenzički institut iz Talina (Estonija), dok je mentor Nacionalnom kriminalističko-tehničkom centru MUP-a Republike Srbije forenzički institut „Ivan Vučetić“ iz Zagreba (Republika Hrvatska). Programom je predviđeno da se nakon pripreme i sticanja uslova za akreditaciju neakreditovanog forenzičkog centra prijava za akreditaciju podnese nacionalnom akreditacionom telu, tj. u slučaju Forenzičkog Centra Uprave Policije Crne Gore Akreditacionom tijelu Crne Gore, odnosno u slučaju Nacionalnog kriminalističko-tehničnog centra MUP-a Republike Srbije Akreditacionom telu Srbije. Za realizaciju projekta, u kome učestvuju četiri uvezana para (mentorski i neakreditovani forenzički centar), ENFSI je planirao da iz svog budžeta izdvoji oko 130.000 evra za troškove tokom trogodišnjeg trajanja projekta. U okviru predviđenih sredstava planirane su višestruke posete mentora i eksperata za pojedine oblasti neakreditovanim forenzičkim centrima kao i tri međunarodne konferencije.

Trogodišnji program EMFA-2 počeo je u martu mesecu 2011. godine sa otvaranjem konferencije u Beogradu, čiji je domaćin bio Nacionalni kriminalističko-tehnički centar MUP-a Republike Srbije. Konferencijom su predsedavali u svojstvu menadžera programa Kristina Bertler (Christina Bertler) iz švedskog forenzičkog instituta i sekretar ENFSI-a iz holandskog forenzičkog instituta, Wim Neuteboom (Wim Neuteboom). Ubrzo nakon otvaranja konferencije, organizovane su orijentacione posete mentora za svojim polaznicima (laboratorijama pripravnicima). Tokom konferencije sagledano je stanje sistema kvaliteta neakreditovanih forenzičkih centara, usvojen je plan aktivnosti tokom trajanja

projekta, promovisani su parovi (mentor-neakreditovani forenzički centar), predočena su iskustva akreditovanih forenzičkih centara u postupku akreditacije. U toku konferencije održan je prvi sastanak mentora i neakreditovanih forenzičkih centra i napravljen detaljan plan aktivnosti za 2011. godinu. Kasnije u 2011. godini, polaznici su posetili mentore kako bi se upoznali sa načinom funkcionisanja akreditovanih laboratorija. Evaluacija, odnosno procena u vezi sa posetama je urađena i napisana od strane oba partnera, i dostavljena menadžerima programa. U godišnjem izveštaju ENFSI-ja za 2011. godinu, menadžeri programa su konstatovali da se kao opšti zaključak može istaći da EMFA-2 program realizuje ozbiljno i da je veoma dobro prihvaćen od strane učesnika programa, te da laboratorije pripravnici napreduju u ostvarivanju njihovih sistema za upravljanje i kontrolu kvaliteta.

Nakon početka realizacije u martu 2011. godine, program EMFA-2 ostvario je svoju prvu punu godinu sprovođenja u 2012-oj godini. U godišnjem izveštaju ENFSI-ja za 2012. godinu, u drugoj godini realizacije ovog programa su zabeleženi određenih uspesi, ali i padovi, te da se na kraju 2012. godine, ipak može zaključiti da je napredak programa uopšte na zadovoljavajućem nivou. Naime, laboratorije polaznici iz Sankt Peterburga (Rusija), Beograda (Srbija) i Crna Gora (Podgorica), su na putu akreditacije prema ISO17025. Nažalost, laboratorija iz Sarajeva (Bosne i Hercegovine), je zbog internih problema morala da se povuče iz programa. Shodno tome, broj uparenih forenzičkih institucija je smanjen sa četiri na tri. Što je po rečima menadžera programa jedna od razoračavajućih činjenica u vezi sa EMFA-2 programom. U toku 2012. godine realizovano je osam uzajamnih studijskih poseta laboratorija mentora i laboratorija pripravnika. U odnosu na sve posete izrađeni su pisani izveštaji koji su evaluirani od strane menadžera programa. Pored toga, u martu mesecu u Podgorici održana je Srednjoročna Konferencija u organizaciji Forenzičkog centra Uprave policije Crne Gore. Održavanje pomenute konferencije je obezbedilo dobru platformu učesnicima za dalju razmenu iskustava. Osim toga, neke specifične teme kao što su osiguranje kvaliteta "validacija" i "unutrašnja i spoljašnja kontrola kvaliteta" su sa posebnom pažnjom predstavljene učesnicima programa. U svojstvu posmatrača konferenciji su prisustvovali predstavnici iz Republike Srpske, Makednije i predstavnici državne agencije za forenziku BiH, koji imaju nameru da se akredituju u narednim godinama. Troškovi vezani za realizaciju EMFA-2 programa su pokriveni iz centralnog budžeta ENFSI centralnog budžeta uz odobrenje članova ENFSI. Povlačenje jedne od laboratorija učesnica imalo je s jedne strane pozitivan efekat na troškove realizacije programa, dok je sa druge strane to imalo negativan efekat na realizaciju programu u celini gledano. Program EMFA-2 je nastavio sa realizacijom u 2013. godini u okviru koje je ostvareno više studijskih poseta sa konačnim ciljem koji se ogleda u pripremi za zvaničan proces akreditacije. Program EMFA-2 je zaključen na završnoj konferenciji 26. i 27. novembra u Zagrebu 2013. godine, na kojoj na kojoj je izvršena evaluacija programa i konstatovano sleće stanje po pitanju rezultata sprovođenja programa. Na Završnoj konferenciji (novembra 2013) u Zagrebu, mentor laboratorije su dali svoje mišljenje po pitanju spremnosti za akreditaciju

svojih parnjaka, laboratorija prpravnika. Mišljenja svih laboratorija mentora su pozitivna, odnosno glase: "spreman za akreditaciju". Ovakav rezultat čini EMFA-2 vrlo uspešanim projektom u ovoj fazi. Štaviše, laboratorije pripravnici su već podneli zahtev za zvaničnu procenu ISO17025 svojim nacionalnim telima za akreditaciju (Beograd-Srbija: prijava podneta u decembru 2013. Danilovgrad-Crna Gora: prijava podneta u avgustu 2013. Sankt Peterburg-Rusija: aplikacija podneta u novembru 2013). Datumi za stvarne procene nisu fiksni, jer zavise od akreditacionog tela, ali će najverovatnije akreditacija ovih laboratorija biti izvršena u prvoj polovini 2014 godine.

Na završnoj konferenciji u Zagrebu su učesnici radili evaluaciju programa. Ovo su samo neki od glavnih primedaba, komentara i sugestija:

a) EMFA - pristup je efikasan alat za postizanje akreditacije forenzičkih laboratorija.

b) Vreme provedeno od strane pripravnika laboratorija tokom EMFA -2 je procenjena kao 60 - 70 % od ukupnog radnog vremena tri uključene osobe. Mentori iz Estonije i Hrvatske su u proseku proveli 1 dan po 2 nedelje na programu. Mentori iz Letonije su morali da provode više vremena (1 dan nedeljno), zbog problema jezika jer su svaki izveštaj i dokument morali da budu prevedeni sa engleskog na ruski ili obrnuto .

c) Jezik je bio problem za uparene laboratorije Rusija/Letoniji, dok to nije bio slučaj sa parovima Hrvatska/Srbija i Estonija/Crna Gora. Ako će budućnosti biti započet novi EMFA - program treba uzeti u obzir probleme u vezi sa jezičkom barijerom.

e) Ukupno trajanje EMFA -2 (2 ½ godine) se generalno smatra kao optimalanim. Svi su se složili da se jedna studijska posjeta mentorskoj laboratoriji zameni posetom mentora laboratoriji pripravniku, jer bi to bilo efikasnije za ukupan proces pripreme za akreditaciju.

f) Na kraju mentori su izneli mišljenje da je program takođe imao koristi i za njih. Naime, tokom procesa su i oni naučili mnogo o akreditaciji i iznalaženju specifičnih rešenja u cilju ispunjenja standarda kvaliteta.

O važnosti ovog programa govori i činjenica da se preporuka pod rednim brojem 14 u Studiji o preprekama za saradnju i razmenu informacija između forenzičkih laboratorija i drugih nadležnih organa različitih država članica i između njih i kolega u trećim zemljama prema Ugovoru JLS/D1/2007/025, upravo odnosi na realizaciju EMFA programa. Naime, pomemuta preporuka je označena sa tri zvezdice, što je znak da se radi o preporuci sa najvišim prioritetom. U pomenutoj preporuci stoji sledeće: "Da se postigne široko priznanje da su ENFSI-jev EMFA projekat i ENFSI-jeve među-laboratorijske vežbe dva važna alata za uspostavljanje, održavanje i upravljanje standardom kvaliteta u forenzičkim naukama na tlu Evrope. Kroz ovo priznanje da se osigura bolje obezbeđenje sredstava za ove aktivnosti kod Evropske komisije i na taj način da se obezbedi dobra organizovanost i dobra usmerenost programa u nardenom peridou. Na taj način

široko rasprostranjena evropska akreditacija kvaliteta sa međunarodnim standardima se može brže postići, i nadalje ti standardi se mogu održavati i poboljšati tokom vremena. (Gill, 2008:12)”

Zaključak

Oblas forenzike se brzo razvija. Ne samo da postoji snažan rast u oblasti forenzičkih nauka, podstaknut novim tehnologijama, već forenzika postaje pouzdan, pristupačan i jeftin način u cilju identifikacije krivičnih djela. Osim toga, forenzika je prepoznata i ne samo u krivičnim istragama, već je postala i nezaobilazan segment u radu državnih institucija, a takođe i privatnog sektora. U državama Evropske Unije se već sprovodi inicijativa, koja će formirati zajedničku forenzičku oblast koja će podrazumijevati slobodan protok forenzičkih proizvoda i usluga na području Evropske Unije.

U skoro svim forenzičkim institucijama Evropske Unije formirane su između ostalog i nove linije rada-Istraživanje i razvoj (*Research and development* R&D). To podrazumijeva da se ovim laboratorijama radi na kreiranju novih forenzičkih metoda i njihovoj primjeni. Jedan od projekata Istraživanja i razvoja forenzičkih laboratorija, pokrenut je u Finskoj. Pilot projekat novih usluga iz oblasti forenzike obuhvatao je Helsinki (kao najveću policijsku upravu u Finskoj) i Oulu (kao srednju policijsku upravu). Dobre strane ovog projekta su se ogledale u sledećem:

- Dobijeni rezultati forenzičkih ispitivanja i vještačenja su bili jasni i jednostavni za primjenu;
- Koncept primjene preliminarnih rezultata je dobro prihvaćen od strane podnosioca zahtjeva;
- Fiksni rokovi izrade nalaza i mišljenja kod forenzičkih vještačenja su veoma cijenjeni kod podnosioca zahtjeva;
- Uvođenje forenzičke analitike i njenog koordinacionog centra se pokazalo kao jako dobro rješenje, naročito u slučajevima gdje je neophodno izvršiti više raznovrsnih vještačenja;
- Zahvaljući pomenutoj koordinaciji, pojedina tražena vještačenja su bila otkazana iz razloga što su se drugom vrstom vještačenja dobili traženi odgovori.

Problemi koji su pojavili u ovom projektu su bili sledeći:

- Često se podnosioci zahtjeva direktno obrate ekspertu koji vrši vještačenje, nego koordinacionom centru forenzičke analitike;
- Podnosioci zahtjeva su iskazali rezervu da forenzičari mogu izvršiti ispitivanja/vještačenja u „ekspresnom“ ili „srednjem“ roku (pogledaj stranu 5);

- Potreba za „ekspresnim“ nalazima se najviše i uglavnom odnosila na DNK analize, ali laboratorija nije bila u stanju da u svakom slučaju odgovori u tom roku;

Nakon izvršene evaluacije pomenutog projekta Evropske Unije, izvedeni su sledeći predlozi u cilju poboljšanja rada forenzike, kako u laboratoriji, tako i na samom licu mjesta:

- Policijski IT sistemi moraju biti veoma razvijeni kako bi mogli kvalitetno obrađivati sve forenzičke podatke;
- U slučajevima kada je lice mjesta veoma udaljeno od forenzičke laboratorije, predlaže se formiranje video linka;
- Prva iskustva u ovom pravcu su veoma korisna, pa gore pomenuti način rada forenzike predstavlja njen put razvoja u budućnosti.

Kako je Evropska Unija veoma ozbiljno shvatila primjenu forenzike ne samo u krivičnim istragama, nego i u vladinim institucijama i privatnom sektoru, ukazuje nam veliki broj zvaničnih dokumenata Evropske Unije, od kojih izdvajamo:

Brussels, 18.5.2004
COM(2004) 376 final

COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL ENHANCING POLICE AND CUSTOMS CO-OPERATION IN THE EUROPEAN UNION

(Isti se odnosi na jačanje policija i carina u Evropskoj Uniji)

December 2008

Study on Obstacles to Cooperation and Information-sharing among Forensic Science Laboratories and other Relevant Bodies of Different Member States and between these and Counterparts in Third Countries

(Isti se odnosi na saradnju i razmjenu informacija između forenzičkih laboratorija i drugih relevantnih institucija u državama Evropske Unije, kao i drugim državama)

COUNCIL DECISION 2008/615/JHA of 23 June 2008

on the stepping up of cross-border cooperation, particularly in combating terrorism and cross-border crime

Prüm Treaty

Data exchange on unidentified DNA profiles, dactyloscopic data and vehicle registration data

(Isti se odnosi na međudržavnu razmjenu forenzičkih podataka DNK uzoraka, otisaka prstiju i tragova automobila)

COUNCIL FRAMEWORK DECISION 2009/905/JHA of 30 November 2009

on Accreditation of forensic service providers carrying out laboratory activities*Stockholm Programme**Accreditation forensic institutes on DNA and Dactyloscopy*

(Isti se odnosi na imperativ akreditacije forenzičkih institucija)

*3135th JUSTICE and HOME AFFAIRS Council meeting Brussels, 13 and 14 December 2011***Council conclusions on the vision for European Forensic Science 2020 including the creation of a European Forensic Science Area and the development of forensic science infrastructure in Europe**

(Isti se odnosi na stvaranje zajedničkog forenzičkog prostora u Evropskoj Uniji, kao i razvoju forenzičke infrastrukture).

Literatura

1. ENFSI Board (2005), BRD-GEN-003 Code of Conduct.
2. ENFSI Standing Committee for Quality and Competence - QCC (2004), QCC_CAP_003 Performance Based Standards for Forensic Science Practitioner
3. Caddy, B., Thorpe, J.W. (1998) Communication Skills and Expertise in the Inquisitorial and Adversarial Legal System, ENFSI Meeting Madrid
4. Golja, J. (2004). Kriminalističnotehnično izvedenstvo v Evropi in v Sloveniji. Dnevi varstvoslovja – zbornik, povzetek 98
5. Golja, J. (2007). Kriminalističnotehnični dokaz. Posvet dokazovanje v težkih primerih, UNI Maribor. Maribor
6. Golja, J. (2010). Forenzika u Evropskoj Uniji. Expertus Forensis No 14-15. Udruženje sudskih vještaka Crne Gore.
7. Ivanović, B. A., Merike Rump (2011), ACCREDITATION PROCESS FORENSIC CENTER OF MONTENEGRO TO THE MENTORSHIP OF THE EUROPEAN UNION (Projects EMFA-2). 10th Symposium of forensic sciences. Bratislava. Symposium Journal.
8. Ivanović, R. A., Ivanović B. A., *Forenzička akreditacija – pouzda način dokazivanja*, Zbornik radova, VII naučna konferencija sa međunarodnim učešćem, Kriminalistički i krivično-procesni aspect dokaza i dokazivanja, Internacionalna asocijacija kriminalista, Sarajevo, 2013, str. 354.
9. Simonović, B. (2009). Standardizacija i akreditacija kao jedan od načina profesionalizacije policijske i kriminalističke službe. Bezbednost No 1-2/2009.
10. ENFSI project (2003). QC-CAP-003. Performance Based Standards for Forensic Science Practitioners.
11. ENFSI Strategic plan 2008-2011 (2008)
12. ENFSI DNA Working Group (2010). DNA-Data Management, Review and Recommendations.

13. COUNCIL FRAMEWORK DECISION 2009/905/JHA of 30 November 2009 on Accreditation of forensic service providers carrying out laboratory activities,
14. Council conclusions on the vision for European Forensic Science 2020 including the creation of a European Forensic Science Area and the development of forensic science infrastructure in Europe *3135th JUSTICE and HOME AFFAIRS Council meeting Brussels, 13 and 14 December 2011.*

DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF FORENSICS SCIENCE IN THE EUROPEAN COUNTRIES

PhD Aleksandar B. Ivanovic
PhD Aleksandar R. Ivanovic

Abstract:

This paper will show the current situation in the field of forensic examination and expert in the countries of the European Union. After this work treats the efforts of the competent institutions of the European Union in the direction of overcome the impact of the current unfavorable economic situation and the transition, which also has an impact on the field of forensics. Finally, they said some of the most important documents of the European Union, which treated the field of forensics and go in the direction of its development. This applies particularly to the tendency of the European Union in order to create a common space of forensic and forensics infrastructure within the European Union to the 2020th year.

Keywords: forensic science, the European Union, accreditation and standardization.

343.98(049.32)

PRIKAZ KNJIGE "KRIMINALISTIČKE PROCEDURE"
autora prof. Doc. dr Aleksandra B. Ivanovića i Msc Aleksandra R. Ivanovića

Dženis Šaćirović*

Marta meseca 2013. Godine, u izdanju JU Više stručne škole Policijske akademije Danilovgrad, iz štampe je izašao udžbenik autora profesora Doc. dr Aleksandra B. Ivanovića i Msc Aleksandra R. Ivanovića: *Kriminalističke procedure*. Knjiga je obima 312 strana, svrstanih u 12 glava i po sadržini predstavlja ekspertizu teorijskih stavova i praktičkih iskustava autora. Autori su u ovom udžbeniku uspjeli da decidno definišu i objasne osnove kriminalističke delatnosti i kriminalističke procedure, kroz značajan osvrt na pojedinosti koje proučavaju i aktivnosti koje preduzimaju grane kriminalistike prema tradicionalnoj podeli na: taktiku, tehniku i metodiku. Ovako temeljan i multidisciplinarni pristup kriminalističkoj proceduri ovom udžbeniku daje posebnu stručnu vrednost. Takođe udžbeniku poseban pečat daje kontinuiran zajednički naučno-istaživački rad autora.

PRVA GLAVA udžbenika, upoznaje sa *pojmom, predmetom, zadacima i strukturom kriminalistike*, kroz upoznavanje sa njenim podelama i granama. U ovoj glavi izložene su tri naučestalije podele kriminalistike gde se jasno preciziraju okviri, dometi i doprinos njihove delatnosti u okviru kriminalistike kao nauke.

DRUGA GLAVA udžbenika koja nosi naslov *Kriminalističke procedure* upoznaje sa proceduralnim aktivnostima koje dovode do otkrivanja krivičnog dela i njegovog učinioca. Opisuje i definiše kojim putem se treba kretati kriminalističko istraživanje u odnosu na konkretan oblik krivičnog dela, sistem otkrivanja činjeničnih okolnosti i postupak sprovođenja sa inkriminacijama važećeg zakona. U ovoj glavi su takođe prikazani propisi koji predviđaju obim i formu delatnosti krivičnoprocesnih subjekata u realizacijama prava i dužnosti tokom predkrivičnog i krivičnog postupka.

TREĆA GLAVA udžbenika koja nosi naslov *Načini saznanja za krivična dela* upoznaje sistemom dolaska i korišćenjem informacija o krivičnom delu i njegovom učiniocu. U ovoj glavi predstavljene su operativne delatnosti policije u okviru kriminalističke kontrole i obrade; vrste informacija, informatora i postupak provere; i korišćenje raspoloživih resursa institucionalnog i vaninstitucionalnog tipa u cilju saznanja za krivično delo i učinioca.

ČETVRTA GLAVA udžbenika koja nosi naslov *Zlatna pitanja kriminalistike i kriminalističke procedure* upoznaje sa redosledom pitanja koja se primarno nameću kao osnovi saznanja za kriminalni događaj. Pitanja koncipirana i usavršena od

* Student master studija Departmana za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru.

strane vodećih teoretičara i praktičara kriminalistike u funkciji su otkrivanja i razjašnjavanja kriminalnog događaja, kako sa subjektivne, tako i sa objektivne strane krivičnog dela.

PETA GLAVA udžbenika koja nosi naslov *Vrste činjenica koje se utvrđuju u kriminalističkoj proceduri* upoznaće sa pojmom, značajem, klasifikacijama i razmatranjem indicija (osnova sumnje) i dokaza u kriminalističkoj proceduri. S aspekta ostvarenja cilja kriminalističke procedure i metodike rada, ukazano je na značaj na poštovanje profesionalnih smernica koje vode sprečavanju vršenja ili rešavanju izvršenog krivičnog dela. Takođe su predstavljene vrste dokaza, preduzimanje dokaznih radnji i njihov proces.

ŠESTA GLAVA udžbenika koja nosi naslov *Verzije kao temeljni metodički instrumenti u kriminalističkoj proceduri* upoznaće sa pojmom i funkcijom verzija (misaonih konstrukcija), njihovim planiranjem i proveravanjem, odnosno verifikacijom. Značaj i vrste verzija, odnosno rad sa verzijama autori u ovoj glavi predstavljaju kao srž racionalnog kriminalističkog postupanja, obrazlažući njihovu korisnost u cilju postavljanja kriminalističke dijagnoze i popunjavanju informacijske praznine o činjenicama a sa ciljem obezbeđivanja dokaza.

SEDMA GLAVA udžbenika koja nosi naslov *Kriminalistička obrada kao stadijum operativnog organizovanja u sklopu heurističkog segmenta kriminalističke procedure* upoznaće sa operativnim delatnostima i aktivnostima po pitanju kriminalističkog istraživanja. Ukazuje se na osnov za preduzimanje i sistematsko praćenje stanja, odnosno prepoznavanje kriminogenih faktora u cilju sprečavanja krivičnih dela. Nivoi osnova sumnje i stadijumi operativne organizacije određeni su kroz komplementaran odnos kriminalističke kontrole i kriminalističke obrade.

OSMA GLAVA udžbenika koja nosi naslov *Trasologija u okviru kriminalističkih procedura* upoznaće sa disciplinom kriminalističke tehnike koja izučava nastajanje tragova fizičke, hemijske i biološke prirode. Upoznaće sa klasifikacijama, pronalaženjem, obezbeđenjem tragova kao dokaza i njihovom uzročno-posledičnom vezom sa krivičnim delom sve u cilju sprovođenja što kvalitetnije kriminalističke procedure.

DEVETA GLAVA udžbenika koja nosi naslov *Uviđaj sa aspekta kriminalističkih procedura* upoznaće sa operativnim i tehničkim radnjama koje se preduzimaju tokom sprovođenja uviđaja kao istražno-dokazne radnje. Utvrđuje sistem opservacijskih metoda tokom uviđaja kroz faze planiranja i preduzimanja radnji, kao i značaj i ulogu kriminalističko-tehničkih metoda i specijalizovanih znanja. Poseban aspekt u ovoj glavi udžbenika posvećen je posebnim metodama i vrstama primene kriminalističke fotografije za potrebe uviđaja i dokumentovanja preduzetih istražnih radnji.

DESETA GLAVA udžbenika koja nosi naslov *Ekspertize u kriminalističkoj proceduri* upoznaće sa pojmom, predmetom veštačenja i njegovom ulogom u kriminalističkoj proceduri. Potreba za javljanjem stručnih znanja za postupak veštačenja, izvođenje, faze, kao i podele i vrste veštačenja prikazana su kao deo sprovođenja radi utvrđivanja postojanja, odnosno nepostojanja spornih pravno

relevantnih i drugih činjenica koje sadržinski pripadaju krivičnoj stvari i za čije je utvrđivanje nužna primena posebnog stručnog znanja iz oblasti kriminalističke tehnike.

JEDANAESTA GLAVA udžbenika koja nosi naslov *Kriminalistička metodika kao specijalizovani model otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja pojedinih oblika krivičnih dela* koja svojom sadržajem predstavlja najobimniju glavu knjige, sastoji se od pet poglavlja i posvećena je poslednjem delu kriminalističke trihonomije – kriminalističkoj metodici. Prvo poglavlje govori o posebnosti primene metodologije otkrivanja krivičnog dela i njegovog učinioca i svrsishodnoj podeli u odnosu na konkretan slučaj. Drugo poglavlje govori o metodici dokazivanja krivičnog dela ubistva. Treće poglavlje govori o metodici otkrivanja i dokazivanja krivičnog dela silovanja. Četvrto poglavlje govori o metodici otkrivanja i dokazivanja krivičnog dela krađe. Peto poglavlje govori o metodici otkrivanja i dokazivanja krivičnih dela razbojničke krađe i razbojništva.

DVANAESTA GLAVA udžbenika koja nosi naslov *Policija u zajednici i kriminalistička procedura* kao poslednja glava udžbenika nudi modele preventivnog delovanja s jedne i kompetnog zastupanja organizovasti na polju suzbijanja kriminaliteta s druge strane. Koncepti kroz ulogu policije u zajednici i alarmiranje i mobilizacija svih raspoloživih subjekata i kapaciteta nameću se kao model koji može biti koristan na polju otkrivanja i najteže dostupnih oblika kriminaliteta.

TEHNIČKO UPUTSTVO ZA FORMATIRANJE RADOVA

NAZIV RADA

[Times New Roman 13 point, bold, centred, upper case]

Ime Autora [Times New Roman, 10 point, bold, centred and Upper and lower case]

Institucija u kojoj je autor zaposlen [10 point, normal, centred and upper and lower case]

Grad /Zemlja [10 point, normal, centred and upper and lower case]

E-mail [10 point, italic, centred and upper and lower case]

Apstrakt

[Times New Roman 10-point, justified]

Apstrakt treba biti od 100 do 200 riječi.

Ključne riječi: **[Times New Roman, 10-point, bold, alignment left]**

NASLOVI [Times New Roman, 12- point, bold, upper case and justified]

Rad treba biti u formatu B5 (17,6 x 25.1cm). Margine: top – 2.5 cm; bottom – 2.5 cm; left – 2.5 cm; right – 2.5 cm. Tekst treba biti jediničnog proreda u jednoj koloni pisan fontom Times New Roman veličine 11-point. Rad treba biti obima od 7 do 14 stranica.

PODNASLOVI [TIMES NEW ROMAN, 12-POINT, NORMAL, LIJEVO PORAVNANJE]

SLIKE I TABELE

Slike, tabele i grafici trebaju biti poravnati po sredini, oznčeni odgovarajućim brojem i naslovom kao u sljedećim primjerima:

Slika 1. BET index

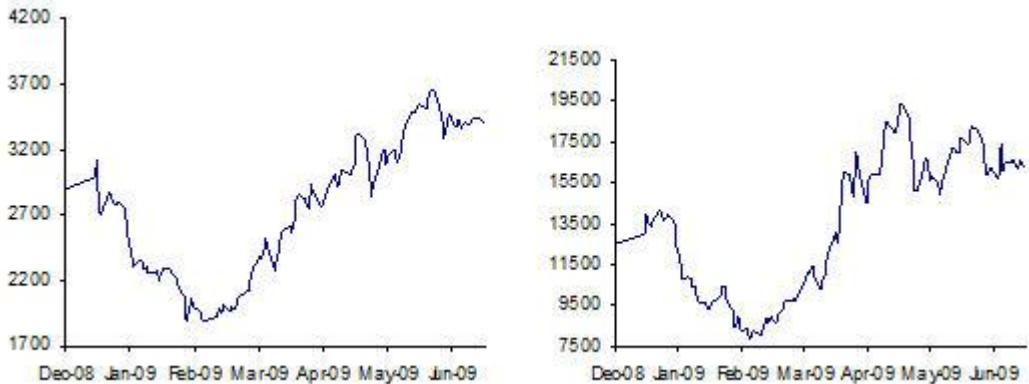

Tabela 1. Deskriptivna statistika prihoda na hartije od vrijednosti

	Austrija	Francuska	Njemačka	Mađarska	Poljska
Srednja vrijednost	-0.002%	-0.006%	-0.009%	0.008%	0.012%
Medijan	0.011%	0.013%	0.039%	0.025%	0.010%
Maksimum	12.759%	13.149%	11.125%	17.410%	10.870%
Minimum	-11.164%	-11.301%	-8.666%	-19.110%	-11.850%

BIBLIOGRAFIJA

Citiranje bibliografskih izvora u tekstu je obavezno. Citati u tekstu trebaju biti obilježeni velikim zagradama na primjer: [1, str. 125].

Molimo Vas ne koristite fusnote ili endnote za citiranje izvora. Numerisana lista izvora i literature treba biti data na kraju rada na način kao u sledećem primjeru:

1. Porter, M.E. (1998) *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press.
2. Larrain, F., Tavares, J. (2003) Regional currencies versus dollarization: options for Asia and the Americas, *Journal of Policy Reform*, 6 (1), str. 35-49
3. Shachmurove, Y. (2001) Optimal portfolio analysis for the Czech Republic, Hungary and Poland during 1994-1995 period, *CARESS Working Paper No. 00-12*
4. Gwin, C.R. (2001) *A Guide for Industry Study and the Analysis of Firms and Competitive Strategy*. Preuzeto sa sajta: <http://faculty.babson.edu/gwin/indstudy/index.htm>.

5. IMF (2010) Global Financial Stability Report, *IMF World Economic and Financial Surveys*

Lista treba biti pisana fontom Times New Roman, veličine 10-point, normal, justified, upper and lower case.

BROJEVI STRANICA I ZAGLAVLJA

Molimo Vas nemojte koristiti brojeve stranica ili zaglavlja.

Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд 34

PRAVNE teme : časopis Departmana za
pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru /
glavni i odgovorni urednik Aleksandar R. Ivanović. -
God. 1, br. 2 (2013)- . - Novi Pazar :
Univerzitet u Novom Pazaru, 2013- (Beograd :
Megraf). - 25 cm

Polugodišnje
ISSN 2334-8100 = Pravne teme (Novi Pazar)
COBISS.SR-ID 198572812